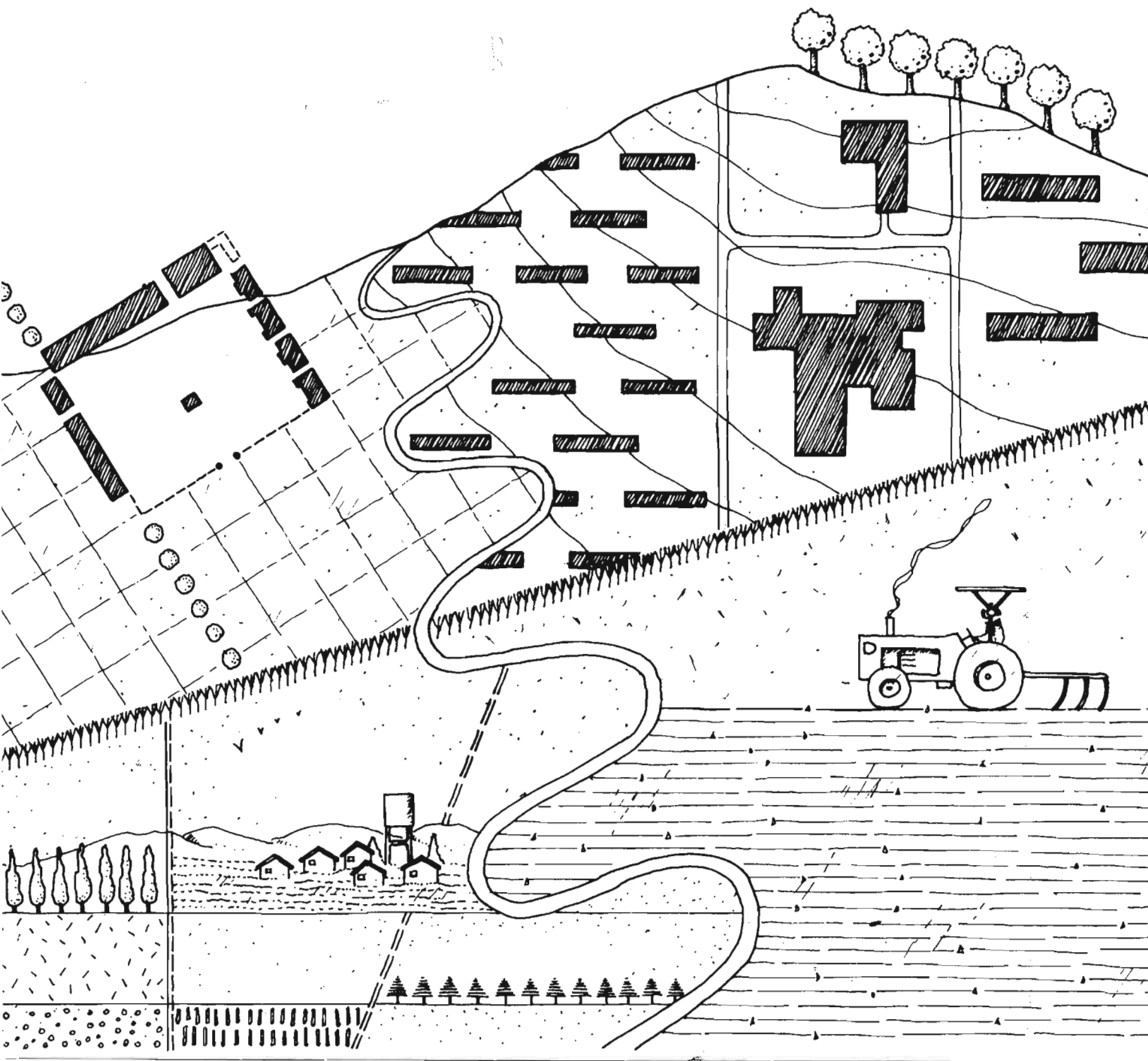
www.kkarc.com

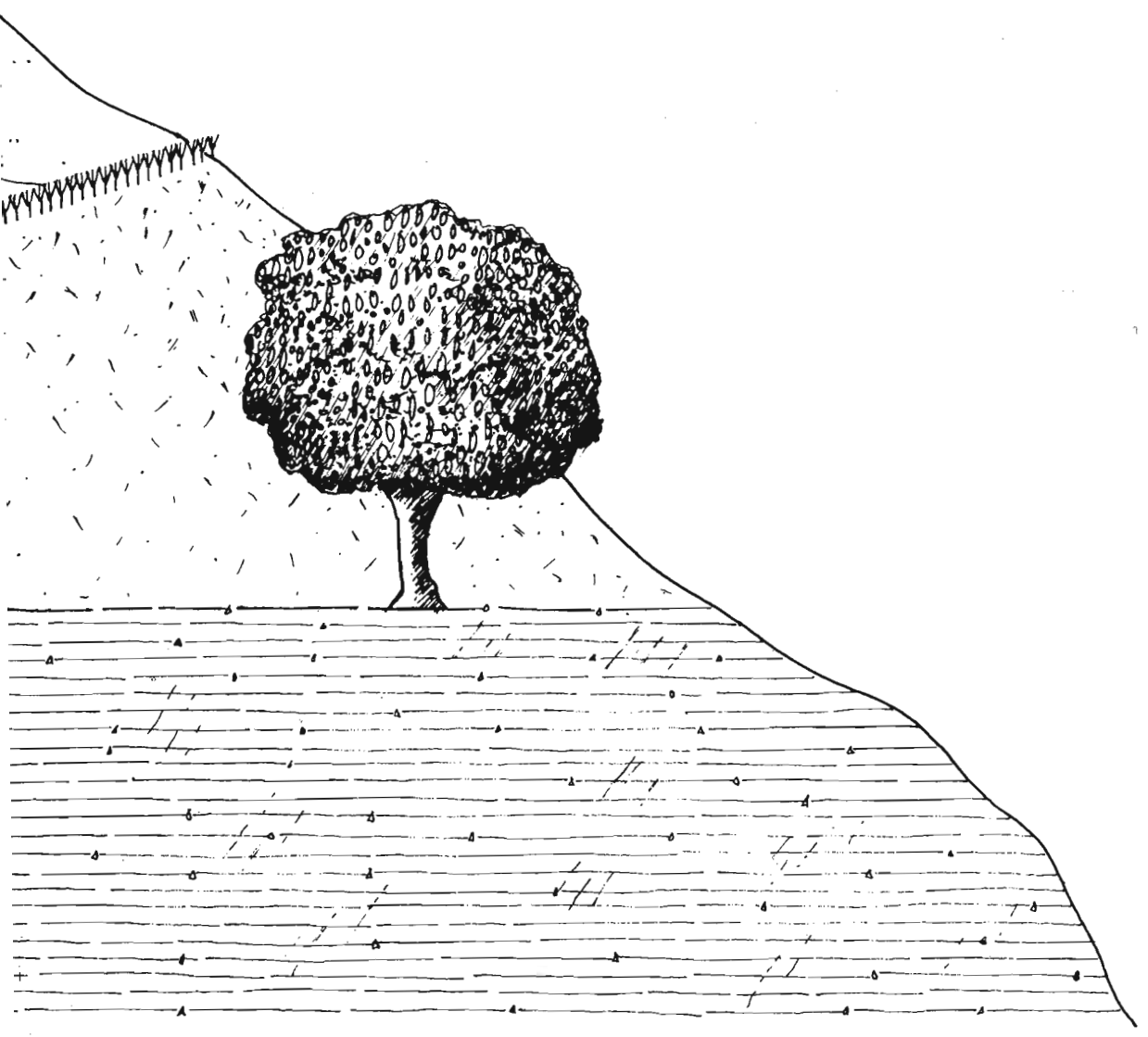
המקום הציבורי בקיבוץ-מחקר טיפולוגי

תגית כלימור

TYPOLOGY OF THE PUBLIC PLACE IN THE KIBBUTZ

TAGIT KLIMOR

TYPOLOGY OF THE PUBLIC PLACE

IN THE KIBBUTZ

RESEARCH THESIS
SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE
IN ARCHITECTURE AND TOWN PLANNING

TAGIT KLIMOR

SUBMITTED TO THE SENATE OF THE TECHNION – ISRAEL INSTITUTE OF TECHNOLOGY
ADAR, 5745 – HAIFA – MARCH, 1985

CONTENTS

Abstract
Introduction 2

CHAPTER A: THE PUBLIC PLACE IN THE KIBBUTZ – CONCEPTS CLARIFICATION AND DEVELOPMENT PROCESSES.

1. Meaning and Development of the Public Place 4
Development of the public place; Development of the public buildings; Function and development of the public open space

CHAPTER B: THE TYPOLOGY OF THE PUBLIC PLACE IN THE KIBBUTZ.

2. Review of the Development of the Communal Settlement Types 20
Development of the kibbutz: common courtyard type, zoning type, Attitudes to design of the public place in the kibbutz: Formalism, Modernism, Contextualism.

3. Organization of the Public Place in the Kibbutz 34
Comprehensive planning; Building layout; Building design

4. Circulation Systems in the Kibbutz 48
Circulation system types; Pedestian circulation systems in the public place

5. Growth of the Public Place in the Kibbutz 66
Comprehensive planning, Building layout, Building design

6. Comparative Analysis of Various Public Places 80

CHAPTER C: THE PUBLIC PLACE IN THE KIBBUTZ DETAILED ANALYSIS

7. Bet HaShitta – Public Place Analysis 90
Review of physical development; Organization of the public place; Circulation systems of the public place

8. Gan Shmuel – Public Place Analysis 118
Review of physical development; Organization of the public place Circulation systems of the public place

CHAPTER D: DESIGN OF THE PUBLIC PLACE IN THE KIBBUTZ: TOPICS FOR FURTHER THOUGHT

9. The Kibbutz Way of Life and it s Effects on the Physical Planning of the Public Place 154
Influence of change of the Israeli society and modern scociety in general, on the structure of the kibbutz; Change within the kibbutz

10. The Kibbutz Way of Life and the Physical Planning in a Comprehensive Approach 159
The public place: General and local view
The promise and disappointment of the modern movement

List of Illustrations 162
Selected Bibliography 169

ABSTRACT

The kibbutz is a small community which integrates a whole life circle: production, consumption, dwelling and leisure. Social activity in the kibbutz has a unique and central place in this common society. Accordingly, the built public system is of great importance in its size and complexity. These characteristics were the reason for choosing the public place in the kibbutz as the subject for this research.

The kibbutz social activities take place within public buildings and public open spaces. The public place functions as an arena for daily activities and for special events. These activities can be divided into eating, social interactions, culture, religion, politics, administration, consumption, services, health, sports and leisure.

The dinning hall is the center of the public place and the focus of most public activities, and as such, was the nucleus from which the public place was developed. In the beginning, the dining hall functioned not only as an eating place, but as a multi-purpose place for various activities such as social cultural, political and administrative functions. Due to population growth, a rise in living standards, and improvement of economic conditions, a process of transition of public functions from the multi-purpose dining hall into single-purpose buildings took place. These buildings were built or arranged to absorb one public function. In many cases the transition of public functions to new or converted buildings did not follow a comprehensive planning process. These ad-hoc decisions created a problematic definition of the public place and affected its ability to function properly.

The random distribution of functions in the public place preceded the organized milti-purpose complex which integrated various activities under one roof, e.g., the cultural center which includes a performance hall, club, library, arts and crafts rooms; the clothing center which includes laundry, clothing storage, and clothing repairs; and other centers such as health, and administration. Another type of multi-function building is a complex which intergrates different functions such as dining hall, club, administration, and member's store.

The development of the public place is an integral part of the development of the kibbutz comprehensive plan with its various sectors: dwelling, education, farming and industry. The early multi-purpose dining hall was a part of a central courtyard which was common to both dwelling and farm areas. The next stage was a process of "zoning" which divided the kibbutz into the two main sectors of dwelling and farming with the public place in between. The zoning type replaced the central courtyard and became the dominant organizing type.

The development of larger dwelling areas resulted in lengthy walking distances to the public center. This fact, in addition to the growth of farm areas, influenced the relocation of the public place in the center of dwelling area. Today, additional thoughts about kibbutz organization are emerging. Attempts have been made to abandom zoning by creating mixed land use such as the intergration of education and dwelling areas, or combining advanced industry with the kibbutz center.

Kibbutz planners studied the various concept of functional zoning, and paid attention to the importance of the public place and it's special relations to dwelling, education and farm areas, and studied the various concepts of functional zoning. In many cases the planning process stopped at this point since it lacked directing influences concerning building layout. This situation was the result of the absence of a clearly formulated idea by kibbutz members and architects about planning the public place. No idea existed about relations between different public buildings or the function of the open public space. In many cases the relation between public buildings were a result of random development and arbitrary decisions.

The absence of a comprehensive concept of the public place provided an opportunity for different planning interpratations. The planners were free to work according to philosophies which derived from verious schools of thought. Formalism, which was a major tendancy in early plans, was characterized by a symmetry and monumentalism that brought a clear hierarcy and orientation to the kibbutz structure. Modernism became the dominant movement in kibbutz planning in the thirties. The planner concentrated on land use plans and on building design as an object, leaving the surrounding area as "left over" open space.

During recent years, a new idea concerning public place design has emerged. This tendency may be classified under the title of contextualism due to its redefinition and reorganization of the public place as a specific entity.

This research investigates several kibbutzim. Each of them was studied, analysed, defined and classified. The typology research consists of three main topics:

a. Organization of the public place: organization of public functions within the kibbutz comprehensive plan, relationship between various public functions within the public place, and the influence of single buildings on the whole public place.
b. Circulation systems in the public place: vehicular and pedestrian circulation types and relations between circulation, function and building.
c. Growth of the public place: determinats of development of the public place as a part of general kibbutz growth, types of building layout, and the influence of single buildings on the growth of public place.

Examples reviewed in the typology are partial in order to demonstrate and clarify the different components of the public place. Concepts and types which were studied and defined by the typology were used in the analysis of two case studies: Bet HaShitta and Gan S muel. This detailed analysis of the public place enlarges and completes the typological research.

During recent years real concern and thought have been involved in planning Bet HaShitta, and especially in the redesign of it's public place. In contrast, the planning process of Gan Shmuel was disorganized and controversial actions caused deterioration of the public place. These case studies demonstrate two different processes of growth, orgranization and circulation systems.

The kibbutz society is in a state of change in various domains of life. Technological development and ever-changing interpratetion of the kibbutz communal life suggest new expressions of public place and raise challenges for architects.

Planning in the kibbutz is an integral part of architectural thought and therefore should be sensitive to the tendencies of contenporary architecture. This research presents an analytical review of public place development. It introduces classified and evaluated types to be used as background for the kibbutz planner, and is intended to be a basis for further thought.

The importance of the research lies in its delineation the complexity of the problem and the suggestion of alternative solutions, and emphasizes the need to create special solutions for each individual case according to its particular characteristics and needs.

המקום הציבורי בקיבוץ - מחקר טיפולוגי

חיבור על מחקר
לשם מילוי חלקי של הדרישות לקבלת תואר מגיסטר במדעים
בארכיטקטורה ובינוי ערים

תגית כלימור

הוגש לסנט הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל
ניסן, תשמ''ה - חיפה - מרץ 1985

דברי תודה

עבודת מחקר זו נעשתה בהנחיית פרופ׳ א. וכמן בפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים.

תודתי נתונה לפרופ׳ א. וכמן על הנחייתו שקידמה עבודת מחקר זו ולאדריכל פ. כהנא על הסיוע והעידוד שהעניק לי.

תודה לכל הגורמים שתרמו למחקרי.

תגית כלימור

תוכן עניינים

תקציר

מבוא 2

פרק א': המקום הציבורי בקיבוץ – ברור מושגים ותהליכי תמורה

1. הגדרת המקום הציבורי וסקירת התפתחותו 4
התפתחות המקום הציבורי; התפתחות מבני הציבור;
חללי החוץ הציבוריים – תפקיד והתפתחות

פרק ב': הטיפולוגיה של המקום הציבורי בקיבוץ

2. סקירת התפתחות דגמי הישוב הקיבוצי 20
התפתחות דגם הישוב הקיבוצי: דגם החצר המשותפת; דגם האיזור;
גישות בתכנון ועיצוב המקום הציבורי בקיבוץ; הגישה הפורמליסטית;
הגישה המודרניסטית; הגישה הקונטקסטואליסטית

3. אירגון הפונקציות הציבוריות בקיבוץ 34
דגמי פריסת המקום הציבורי בישוב; דגמי הבינוי של המקום הציבורי;
יחסי הגומלין בין רמת הבינוי והמבנה

4. מערכת התנועה בקיבוץ 48
דגמי התנועה בקיבוץ; מערכת התנועה הרגלית במקום הציבורי

5. גידול המקום הציבורי בקיבוץ 66
רמת התכנון הכולל – דגמי גידול המקום הציבורי; רמת הבינוי –
גידול המקום הציבורי; רמת המבנה – גידול מבני הציבור

6. ניתוחים השוואתיים 80
רמת התכנון הכולל – פריסת המקום הציבורי בישוב;
רמת הבינוי – בינוי המקום הציבורי

פרק ג': המקום הציבורי בקיבוץ – ניתוח מפורט

7. בית השיטה – ניתוח המקום הציבורי 90
סקירת ההתפתחות הפיזית; ארגון המקום הציבורי; מערכת התנועה במקום הציבורי

8. גן שמואל – ניתוח המקום הציבורי 118
סקירת ההתפתחות הפיזית; ארגון המקום הציבורי; מערכת התנועה במקום הציבורי

פרק ד': תכנון המקום הציבורי – כיווני חשיבה

9. אורח החיים בקיבוץ והשלכותיו על התכנון הפיזי של המקום הציבורי 154
השפעות התמורה בחברה הישראלית והמודרנית על מבנה הקיבוץ;
התמורות הפנימיות בקיבוץ

10. אורח החיים והתכנון הפיזי – מבט כולל 159
מעמד המקום הציבורי – מבט כולל ומקומי; הציפיות והאכזבה מהתנועה המודרניסטית

רשימת איורים 162

רשימת מקורות 169

תקציר

הקיבוץ הוא ישוב קטן בו מתקיים מעגל חיים שלם הכולל: יצור, צריכה, מגורים ופנאי. בקיבוץ כחברה שיתופית, הפעילות הציבורית המשותפת תופשת מקום מרכזי וייחודי. בהתאמה המערכת הציבורית הבנויה היא בעלת חשיבות רבה בשל גודלה ורמת מורכבותה. עובדות אלה הביאו לגיבוש נושא מחקר זה, העוסק במערכת הציבורית בקיבוץ כחלק מהמירקם הפיזי השלם של הקיבוץ.

המקום הציבורי בקיבוץ הוא מקום בו מתרחשות הפעילויות הציבוריות במבנים ובחללי החוץ. המקום הציבורי מהווה מרכז לפעילות שוטפת יום יומית ומקום לאירועים מיוחדים. הפעילויות המתקיימות בו ניתנות לחלוקה למספר נושאים: אכילה, חברה, תרבות, דת, פוליטיקה, מנהלה, צריכה, שירותים, בריאות, ספורט ופנאי.

במרכז המקום הציבורי עומד חדר־האוכל, שהוא הגרעין ממנו התפתח המקום הציבורי והמהווה עד היום את המקום הפעיל ביותר מבחינה ציבורית. חדר־האוכל שימש תחילה, בנוסף לתפקידו הרישמי כמקום אכילה, כאכסניה לפעילות רב־תכליתית כפעילות חברתית, תרבותית, פוליטית ומנהלית.

עם גידול האוכלוסיה, העליה ברמת הצריכה ושיפור היכולת הכלכלית, החל תהליך של מעבר פונקציות ציבוריות מחדר־האוכל הרב־תכליתי אל מבנים חד־תכליתיים חדשים או ישנים, אשר הותאמו לקליטת הפונקציות הציבוריות החדשות. בהמשך התהליך הופיע המכלול הרב־תכליתי המאגד בתוכו מספר גדול של פונקציות ציבוריות בעלות מכנה משותף כגון מרכז תרבות הכולל: אולם מופעים, מועדון ספריה, חדרי חוגים וכו' או מרכז הביגוד הכולל: מכבסה, מחסן בגדים, מתפרה וכו'. במקרים אחדים קובצו תחת קורת גג אחת מספר פונקציות שונות כחדר־אוכל, מועדון, אולם קולנוע, מנהלה וכדומה, כאשר לכל פעילות חלל נפרד.

התפתחות המקום הציבורי מהווה חלק מתהליך ההתפתחות הכולל של הקיבוץ על מרכיביו השונים: המגורים, החינוך, המשק והתעשיה. בתחילת הדרך הצטמצם המקום הציבורי לחדר־האוכל, שהיה חלק מחצר מרכזית שאיחדה בתוכה את אזורי המשק והמגורים. במקביל התפתחה סכימת האזור, בה הופרדו מרכיבי הישוב הקיבוצי לאזור משקי ולאזור מגורים, כאשר המקום הציבורי מצוי בתווך ביניהם.

סכימת האיזור דחקה את סכימת החצר המשותפת והפכה לסכימה שלטת. גידול אזור המגורים הביא להווצרות טווחי הליכה גדולים מאזורי המגורים אל המקום הציבורי. עובדה זו והגידול שחל באזור המשקי הביאו להעתקת המקום הציבורי למרכז אזור המגורים. כיום מסתמנות מחשבות חדשות, הנוגעות לאופן אירגון הפונקציות השונות. עיקרן בניסיון להתרחק מסכימת האיזור, תוך יצירת שמושי קרקע מעורבים, כגון: שילוב תעשיה זעירה במרכז הישוב או שילוב אזור החינוך באזורי המגורים.

מתכנני הקיבוץ נתנו את דעתם לאורך השנים על מרכזיות המקום הציבורי בחיי הקיבוץ ועל יחסי הגומלין בינו לבין חלקי הישוב האחרים. מחשבה רבה הוקדשה לתכנון סכימת הישוב ולחלוקת השטחים בהתאם לתכנון שמושי הקרקע. ברוב המקרים, נעצר התכנון ברמת התכנון הכולל וחסרו הנחיות הנוגעות לתכנון הבינוי. העדר הנחיות אלה נבע מאי גיבוש גישה, מצד המתכננים או החברים, המתייחסת לבינוי המקום הציבורי: ליחסי הגומלין בין מבני הציבור השונים ולתפקיד חללי החוץ הבין בניינים במקום הציבורי. במקרים רבים יחסי הגומלין בין מבני הציבור היו פרי התפתחות אקראית. חללי החוץ הציבוריים לא תוכננו בהתאמה לפעילות המתקיימת בהם והיוו על פי רוב שאריות תכנון.

בהעדר ראייה כוללת ותכנון מקיף, המתווה קווים מנחים לתכנון המקום הציבורי כמקום שלם ולא כאוסף מקרי של מבנים, היווה תחום הבינוי שטח פתוח לפירושו האישי של המתכננים. המתכננים היו חופשיים לפעול בהתאם לאסכולה בה צמחו וממנה ינקו את מקורותיהם. הגישה הפורמליסטית, שרווחה במרבית התכנונים הראשוניים, אופיינה בסימטריה ומונומנטליות, שהקנתה לתכניות היררכיה ברורה ואיפשרה התמצאות נוחה. הגישה המודרניסטית, שהיא הגישה השלטת בתכנון הקיבוץ, החל מסוף שנות ה־30, התרכזה בתכנון הכולל, שבאה לידי ביטוי, בחלוקה לאזורים ובתכנון המבנים כאוביקטים בודדים, תוך הזנחת הקשרים בין המבנים וחללי החוץ. בשנים האחרונות מתגבשות מחשבות חדשות הנוגעות לאירגון המקום הציבורי. ניתן להכלילן תחת הגישה הקונטקסטואליסטית. גישה זו מדגישה את הצורך בהגדרה מחודשת של המקום הציבורי ואירגונו כיחידה שלמה, המטפלת במבנים ובחללי החוץ כמערכת.

במסגרת המחקר הטיפולוגי נבדק מספר גדול של קיבוצים. מערכת הפונקציות הציבוריות נלמדה, הוגדרה ונותחה. המערכת הציבורית מויינה לדגמים אופייניים, שהוערכו באופן השוואתי. המחקר הטיפולוגי מתרכז בשלושה נושאים עיקריים:

א. ארגון המקום הציבורי: אירגון הפונקציות הציבוריות במערכת הכוללת של הקיבוץ, יחסי הגומלין בין הפונקציות השונות במסגרת המקום הציבורי והשפעת המבנה הבודד על ארגון המקום הציבורי.

ב. מערכת התנועה במקום הציבורי: דגמי התנועה הרגלית והמוטורית בישוב ויחסי הגומלין בין מערכת התנועה לבין מבני הציבור וחללי החוץ.

ג. גידול המקום הציבורי: הסיבות לגידול המקום הציבורי. דגמי גידול המקום הציבורי במערכת הכוללת של הישוב ובמערכת הבינוי, והשפעת המבנה על אופן גידול המקום הציבורי.

הדוגמאות המובאות במחקר הטיפולוגי הינן דוגמאות חלקיות של מצב שלם, שמטרתן להדגים ולהבהיר את המרכיבים השונים של המקום הציבורי. לקבלת תמונה שלמה נעשה ניתוח של קיבוץ בית השיטה וקיבוץ גן שמואל. בפרק העוסק בניתוח המפורט נעשה שמוש במושגים ובדגמים שהוגדרו בטיפולוגיה. שתי הדוגמאות המפורטות מקנות ראייה כוללת של הנושא והן שונה בו נעשו תכנונים חלקיים ופעולות סותרות, שהביאו לפגיעה ביכולת התיפקוד של שונה בו נעשו תכנונים חלקיים ופעולות סותרות, שהביאו לפגיעה ביכולת התיפקוד של המקום הציבורי. דוגמאות אלה מציגות גישות שונות בתהליכי גידול, באירגון הפונקציונלי ובהשפעת מערכת התנועה על המקום הציבורי.

החברה הקיבוצית נמצאת בתהליכי תמורה המקיפים תחומי חיים רבים. ההתפתחות הטכנולוגית והפרוש המשתנה לחיי הקיבוץ דורשים מחשבה מחודשת על תכנון הקיבוץ ומעמידים אתגרים חדשים למתכננים. המערכת התכנונית בקיבוץ מהווה חלק בלתי נפרד מהחשיבה האדריכלית הכללית ועל כן יש חשיבות רבה בהתייחסות המתכננים לביקורת האדריכלית העכשווית, הנוגעת לגישות תכנוניות שונות הרווחות בקיבוץ.

מחקר טיפולוגי זה מאפשר מבט חדש לתולדות תכנון מרכז הקיבוץ. חמחוקר נועד להציג חומר ממויין ומנותח, שיהווה חומר למחשבה למתכננים בקיבוץ. חשיבות המחקר בהצגת מורכבות הנושא, פריסת הדרכים הרבות האפשריות לפתרון, תוך הדגשת הצורך בהתאמת פתרון ייחודי לכל קיבוץ בהתאם לנתוניו וצרכיו.

This research was carried out in the Faculty of Architecture and Town Planning under the supervision of Prof. A. Wachman.

הקדמה

הסיבות לבחירת המקום הציבורי בקיבוץ כנושא העבודה

המקום הציבורי בקיבוץ הוא המקום בו מתרחשת הפעילות הציבורית כפעילות פנים בניינית וכפעילות חוץ. המקום הציבורי מכיל את מבני הציבור ואת חללי החוץ המיועדים לפעילויות ציבוריות פורמליות ובלתי פורמליות.

הקיבוץ הינו דוגמה ייחודית של ישוב קטן שמרכיביו הם כמרכיבי העיר: אזור ציבורי, אזור מגורים, חינוך ומקומות עבודה. הקיבוץ הוא יחידה סגורה ושלמה, בה מתקיים מעגל חיים שלם של עבודה וסיפוק צרכים רוחניים וגשמיים. בניגוד לקיבוץ, חסרים ישובים כפריים אחרים לפחות את אחד מהמרכיבים הנ"ל, כאשר השוני העיקרי בין הקיבוץ לבין צורות התישבות כפריות אחרות הוא היחס בין גודל הישוב לבין המקום הציבורי בו. לקיבוץ, בהיותו חברה „מובנית" ולא אקראית, חשובים המוסדות הציבוריים הממלאים תפקיד של גורם מאחד. המקום הציבורי מהווה את הבית המורחב של החבר בהיותו משמש לפעילויות המשלימות את הפעילויות הביתיות. בקיבוץ, בניגוד לישובים אחרים בגודלו, ישנן אפשרויות רבות יותר בכל הנוגע לסיפוק הצרכים התרבותיים־חברתיים. המקום הציבורי בקיבוץ הוא אחד הביטויים המובהקים לאורח החיים השיתופי בקיבוץ.

עניין מרכזי בבדיקת הקיבוץ הוא כמובן אורח החיים הייחודי בו. הקיבוץ הוא חברה פתוחה ולא בדלנית הרגישה לתהליכים הקורים בחברה הסובבת אותה, הישראלית והמודרנית. פתיחות זו נובעת מעצם הגדרת חלקו של הקיבוץ בהגשמה הציונית ובחברה הישראלית ומהיות הקיבוץ חלק ממערכת קיבוצית ארצית מורחבת יותר. פתיחות זו חושפת את הקיבוץ להשפעות המביאות לשינויים באורח החיים הקיבוצי. עם זאת השכיל הקיבוץ לשמור על חיי השיתוף שקיבלו במשך הזמן פירושים חדשים.

התכנון הפיזי בא לענות על צרכים פיזיים ורוחניים של אדם וחברה. ישנן גישות שונות לתכנון ודגשים שונים לגבי תפקידו בחברה. ישנן דרישות של חברי הקיבוץ ולצידן גישות של מתכננים. לקיבוץ דעות מגובשות בתחומים רבים והשאלה המועלית היא מה מידת ההשפעה של חברי הקיבוץ על התכנון הפיזי ומהו היחס בין דרישותיהם ורצונותיהם לבין גישות המתכננים. התמורות באורח החיים מעלות שאלה נוספת בדבר האופן בו עונה התכנון הפיזי על תמורות אלה. על רקע זה מהווה הקיבוץ הזדמנות בעלת עניין לבדיקת מהות יחסי הגומלין בין אורח החיים והתכנון הפיזי.

מטרות העבודה הטיפולוגית של המקום הציבורי

באדריכלות היום מועלים סימני שאלה רבים. החשיבה האדריכלית מנסה לחפש את הכיוון הנכון לקראתו יש ללכת. התקופה היא תקופת ביניים המוקדשת לחיפושי דרך. בתקופה מעין זו יש מקום לחזור לשאלות יסוד, להבין את המצב הקיים וללמוד אותו על־ידי בחינתו והערכתו. הטיפולוגיה, כגישה שימושית לאירגון ידע, היא אחת הדרכים לענות על חלק מהשאלות.

„הטיפולוגיה מגדירה קבוצה או קבוצות של אובייקטים על־פי הדגם המייצג את המהותי שהוא המשותף לפרטים בקבוצות אלה" [1] אירגון הדגמים נותן כלי להתמצאות בחומר קיים ומאפשר התחקות על הבעיות המאפיינות כל דגם בפני עצמו. ישנן מספר דרכים לעריכת עבודה טיפולוגית. המטרה והעניין שיש לאדם בעריכת מיון ומגמתו הפילוסופית, הם מרכיבים משמעותיים. כל גישה מדגישה נושאים אחרים ומאירה נושא רחב מנקודות ראות שונות.

באדריכלות ישנן מספר גישות בעריכת עבודות טיפולוגיות. ישנן עבודות המתייחסות רק לתחומים מסויימים באדריכלות כגון מיבנים, בינוי או בינוי ערים. הטיפולוגיה המקובלת בניתוח נושאים אלה היא טיפולוגיה היסטורית על פי סגנונות [3,2]. יש טיפולוגיה המנתחת לפי מרכיבי הנושא. כדוגמה בתחום המיבנה ישנם ניתוחים המתייחסים לטיפוסי מיבנים על־פי התכנית, החתך והחזית [2] ויש ניתוחים המתייחסים לחלקי מיבנים כגון דלתות, חלונות, מדרגות וכו [4]. בניתוח ישובים ישנה התייחסות רבה לתנועה כמערכת עירונית מארגנת [5]. גישה אחרת מבדילה בין התהוות אורגנית או מתוכננת של ישובים [6]. ישנם ניתוחים העוסקים בטיפולוגיה מורפולוגית וגיאומטרית של רקמות עירוניות [7], ישנן עבודות העוסקות בטיפולוגיה של חלק מהמירקם העירוני כגון כיכרות [8], וישנן העוסקות בניתוח טיפולוגי המתמקד בנושאים חזרתיים באדריכלות כגון יחס בין צורה וחלל, מערכות אירגון, מערכות תנועה וכו' [9].

מיון החומר במספר דרכים והארת נושא מסויים ממספר נקודות, תורם לבירור תכונות הדגמים ומאפשר העמדתם להשוואה. מתוך ההשוואה ניתן להגיע להערכה בדבר היתרונות והחסרונות של כל דגם. בהערכת הדגמים ישנן תכונות שאינן משתנות עם היישום של דגם מסויים, וישנן תכונות המושפעות חזק מיישום הדגם. על־ידי העמדת הדגמים ניתן ללמוד על היחס בין תכונות המודל לבין מערכת משפיעים מקומית שעיצבה את המצב הקיים.

על־ידי השיוך לקבוצות, ניתן ללמוד על תכונות הדגמים, ניתן להתחקות אחר מקורות תכנון, לנסות להבין את אופן התפתחות הדגם בעבר ולשרטט מגמות אפשריות של התפתחות עתידית.

באמצעות הטיפולוגיה של המקום הציבורי בקיבוץ ניתן ללמוד ולבחון גישות תכנוניות שונות שהתפתחו בחלקן ברצף היסטורי ובחלקן במקביל זו לזו. גישות תכנוניות אלה הן סינתיזה בין ניסיונות לענות על דרישות מוגדרות לבין החופש שניתן למתכננים לפעול על־פי גישותיהם המוקדמות לתכנון בקיבוץ ולתכנון בכלל. עובדה זו יוצרת ענין בבחינת יחסי הגומלין בין הדרישות הבאות מצד חברי הקיבוץ לבין גישות המתכננים. ישנן השפעות נוספות של החלטות תכנוניות מוקדמות על תהליך הגידול. הפגשת תהליך הגידול עם הגישות התכנוניות השונות ועם הדגמים השונים, שעוצבו במשך התהליך, נותנת מימד נוסף לבדיקת השפעת אורח החיים על התכנון הפיזי.

1. אנציקלופדיה עברית ערך טיפולוגיה כרך י"ח עמ' 651
6. טאומן, א. – **אלמנטים חזרתיים במבני הערים**, חיבור לקבלת תואר מ.א., טכניון, חיפה, 1962.

2. Fletcher, B. — "A History of Architecture", University of London, Athtone, Press, London, 1961.
3. Norberg — Schulz, C. — "Meaning in Western Architecture", Rizzoli, N.Y. 1980
4. Krier, R. — "Architecture Composition", Academy Editions, London, 1983.
5. Tunnard, C. The city of man, New York, Scribner, 1953.
7. Krier R. — "Urban space" — Academy Edition, London, 1979.
8. Zucker, P. — "Town and square", N.Y. Colombia University Press, 1959.
9. Ching, F. — "Architecture: Form Space & Order", Van Nostrand Reinhold CO. N.Y. 1979

פרק א':
המקום הציבורי בקיבוץ –
בירור מושגים ותהליכי תמורה

המקום הציבורי בקיבוץ – ברור מושגים ותהליכי תמורה

המקום הציבורי הינו אוסף המקומות בהם מתרחשת הפעילות הציבורית הן כפעילות פנים בניינית והן כפעילות חוץ. היקף המקום הציבורי, גודלו וסוגי הפעילויות בו שונים מקיבוץ לקיבוץ.

ניתן לחלק את הפונקציות הציבוריות המעורבות בפעילות הציבורית לקבוצות נושאים. קבוצות נושאים אלה מייצגות קבוצות פונקציות ציבוריות בעלות מכנה משותף כגון: אכילה, חברה, תרבות והנצחה, פוליטיקה, דת, מינהלה, צריכה ושרותים לחבר, שרותי בריאות, ספורט ופעילויות פנאי. בתהליך התפתחות המקום הציבורי התקבצו פונקציות בעלות מכנה משותף במיבנה או בקבוצת מיבנים סמוכים במידה והנתונים הפיזיים והכלכליים איפשרו זאת. בתכנון העכשווי, ישנה מגמה למסד את התקבצות זו במסגרת ה„מכלול״. כל קבוצה או מכלול מורכבים ממיבנים ציבוריים – „מוסדות״, הנושאים תפקיד מוגדר ומשטחי חוץ שהגדרת תפקידם אינה חד־משמעית למוסדות. תפקידים ראשיים פורמליים, אליהם נלווים תפקידים משניים פורמליים ובלתי פורמליים. חדר־האוכל מהווה דוגמה מובהקת לעניין זה. חדר־האוכל, על־פי הגדרתו, הינו מקום אכילה לחברי הקיבוץ. בפועל הינו מקום לאסיפות וחגיגות שהינם אירועים פורמליים מישניים ובחיי היום יום הינו משמש מיפגש חברתי, מקור להעברת אינפורמציה, אירגון מינהלתי חלקי וכו׳.

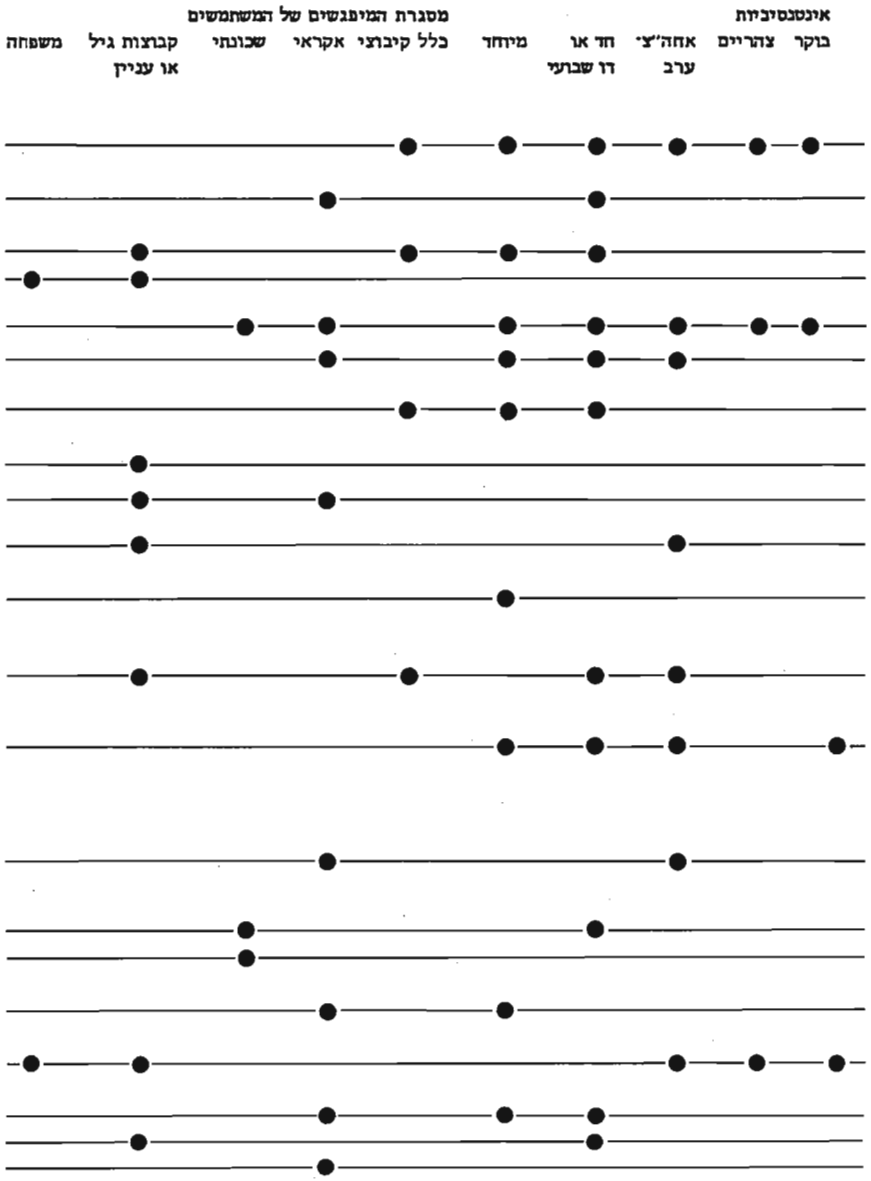
ישנן קבוצות פעילות שאינן מצטמצמות למכלול מסויים. כדוגמה, קבוצות הפעילות החברתית, הפעילות הפוליטית ופעילות הפנאי, נמצאות בחפיפה חלקית עם חלק ניכר מהמכלולים. ברוב המכלולים ישנן פעילויות חברתיות, פוליטיות ופעילויות פנאי בלתי פורמליות.

הרשימה המופיעה בטבלה מס׳ 1.1 היא רשימה מורחבת של הפונקציות הציבוריות. לצד כל קבוצת נושאים מפורט ה„מוסד״, דהיינו מיבנה הציבור המקובל המאכלס את הפעילות בקבוצה. בטבלה מפורטת האינטנסיביות האופיינית לפעילויות השונות ומצויינת מסגרת המיפגשים המקובלת.

בקיבוצים שונים ישנם הבדלים במרכיבי המקום הציבורי, באינטנסיביות הפעילויות ובמסגרות המיפגשים. המקום הציבורי משתנה בהתאם לגודל הקיבוץ, הדרישות המשתנות לפעילויות הציבוריות התלויות באופי החברים, וביכולת הכלכלית לממש דרישות אלה.

הנושא	תת נושאים	המוסד המקובל	פעילות בחללי החוץ הסמוכים
אבילה	אכילה משותפת הכנת אוכל ושרות חלוקת אוכל	חדר־אוכל מטבח, חדר פריקה מחסנים ומרכולית	אבילה בחוץ מיפגש אקראי
מיפגש חברתי	מיפגש חברתי פורמלי: מסיבות, חגיגות, חגים מיפגש חברתי בלתי פורמלי פעילות ילדים	חדר־אוכל, מועדונים, אולם תרבות, דשאים. חדר אוכל ומועדונים רחבת כניסה ודשאים „פינת משחק"	פעילות חוץ עצמאית פעילות חוץ עצמאית פעילות חוץ גלוית פעילות חוץ עצמאית
תרבות	צפייה במופעים חוגים, תחביבים תצוגות אומנות לימוד, עיון	אולם מופעים, מרעדון, אמפיתיאטרון, חדר תחביב וסדנאות לובי חדר־אוכל, אולם, גלריה ביה"ס ספריה, חדר עיון	חלל חוץ גלוה חלל חוץ עצמאי חלל חוץ גלוה חלל חוץ גלוה חלל חוץ גלוה
הנצחה	הנצחה	חדר הנצחה, ארכיון, מחיאון, חצר היסטורית	חלל חוץ גלוה או חלל חוץ עצמאי
פוליטיקה	אסיפות, ועדות	חדר־אוכל, מועדון, בי"ס ומקומות מזדמנים אחרים	חלל חוץ גלוה
דת (בקיבוץ דתי)	תפילות, לימוד חגים דתיים	בית כנסת ובית מידרש	חלל חוץ גלוה חלל חוץ עצמאי לחגיגת חגים
מנהלה	ניהול וסידורים	„בית מוסדות", מקומות אקראים, צריפים שהתפנו	חלל חוץ כמעבר ונלוה
צריכה (שרותים)	שרותי ביגוד שרותי צריכה	מכבסה, חנות בגדים, כל־בו	חלל חוץ כמעבר ונלוה
שרותי בריאות	שרותי בריאות רגילים שרותי בריאות למבוגרים	מרפאה, חדר־חולים, חדר טיפולים „מרכז הקשיש"	חלל חוץ המשכי ומשלים
ספורט ופנאי	משחק, צפייה פעילות ספורט פעילות בטבע	אולם ספורט, בריכה,	חלל חוץ עצמאי

1.1 קבוצות הפעילויות השונות במקום הציבורי: מיקום, מסגרת מיפגשים ואינטנסיביות הפעילות.

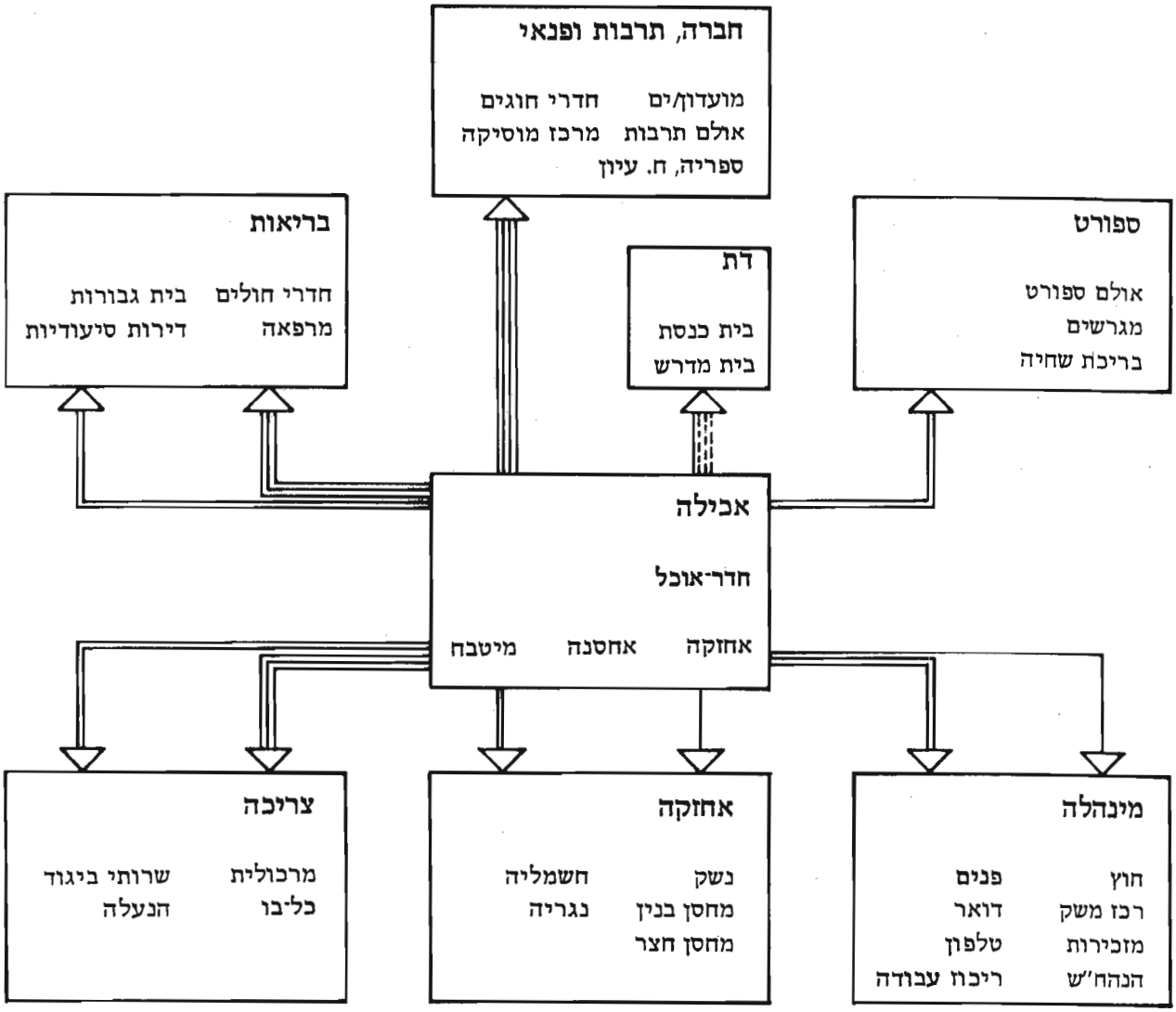
1.1 Various activities groups in the public place: location, meetings & activity intensity.

פעילויות ציבוריות אלה מהוות את המקום הציבורי. חדר־האוכל מהווה את מרכז הכובד של הפעילויות הציבוריות. חדר־האוכל תופש מקום מרכזי זה בשל התפתחות המקום הציבורי מחדר־האוכל הרב־תכליתי (ראה סקירת התפתחות המקום הציבורי עמ' 7) ובשל תדירות הביקור היומית בו, הקבועה והמשותפת לכולם ובשל גודלו הפיזי. סביב חדר־האוכל מרוכזות פונקציות ציבוריות רבות. מידת קירבתן של הפונקציות הציבוריות האחרות לחדר־האוכל תלויה במספר גורמים. הגורם הראשון הוא קביעת סוג הקשר הרצוי בין חדר־האוכל לפונקציות האחרות. במקביל נקבעת מידת הקשר הרצוייה בין הפונקציות לגורמים אחרים בישוב. כדוגמה, פונקציות מסויימות ממוקמות בסמוך לכניסה לישוב, כגון פונקציות הזקוקות לאספקה מבחוץ, מינהלה העובדת עם אנשי חוץ, אולם שמתפקד כאולם איזורי וכו'. דוגמה נוספת היא אזור הספורט הממוקם בסמוך לאזור החינוך.

ישנן שאלות רבות לגבי הצורך בריכוז המקום הציבורי ומהי מידת הריכוז הנכונה. ישנם תהליכים של פיזור פונקציות כגון מועדונים ולאורך ההיסטוריה הקיבוצית עלו מחשבות על פירוק חדר־האוכל המרכזי ל„חדרי אוכל שכונתיים".

גורם נוסף המשפיע על הקשר בין חדר־האוכל לפונקציות ציבוריות אחרות, הוא תהליך התפתחות הקיבוץ. בתהליך נקבעו גישות תכנוניות לגבי אירגון המקום הציבורי ונוצרו מצבים שהמצב בשטח חייב נקיטת פתרונות מאולצים שאינם בבחינת רצויים.

בטבלה מס' 1.2 מפורטים המכלולים השונים. הטבלה מציגה את הקשר בין חדר־האוכל והמכלולים האחרים. דרגות הקשר המצויינות הינן איכותיות בלבד. עוצמת הקשר מבטאת צירוף של כמות משתמשים, תדירות משתמשים ומורה על מידת חיוניות הקשר.

1.2 רמת הקשר בין מכלול האכילה למכלולים האחרים. המדד הוא איכותי ומבטא: חיוניות הקשר, כמות משתתפים ותדירות הקשר.

1.2 Relations of eating complex to other functions.

התפתחות המקום הציבורי בקיבוץ

התפתחות יחסי הגומלין בין המקום הציבורי למרכיבי הישוב האחרים

הישוב הקיבוצי כולו בנוי כיחידה אורגנית אחת המורכבת מ„מעגלים" משניים: המקום הציבורי, המגורים, החינוך, המשק וכו'. תפיסה זו של מעגלים בתוך המעגל הכולל, נובעת מתוך האיפיון והמורכבות השונה של המעגלים השונים. חוזקה נובע מתפיסת האיזור הרווחת בתכנון הקיבוצי. בפרק זה נבדקת זיקת המעגלים השונים למקום הציבורי, תוך העלאת מגמות מתפתחות ביחסי גומלין אלה:

המקום הציבורי, המשק והמגורים

בסכימה התכנונית שהיתה מקובלת עד 1967 (איור 2.25) היווה המקום הציבורי את המרכז הפיזי של מעגל שחציו מגורים וחציו משק. בסכימה זו זיקת המשק למרכז היתה שקולה לזיקת המגורים למרכז. שינוי מרכז הכובד של המשק היצרני וגידול משמעותי באזור המגורים, הביא לגיבוש סכימה, המרחיקה את אזור המשק מהמקום הציבורי, כאשר המגורים עוטפים את המקום הציבורי ב־270 מעלות (איור 2.28).

המקום הציבורי והמשק – שינויים בתחום הייצור עשויים להביא לשינוי מגמות פיתוח תעשיות בלתי מזהמות, המעסיקות כוח אדם רב, שרובו בגיל המתקדם, עשויים להביא לקירוב מספר מקומות ייצור למעגל הציבורי.

למגמה זו ישנם תומכים בשל תרומתה להגברת הפעילות והאינטנסיביות במקום הציבורי ובשל הסיוע הניתן בכך לאוכלוסיה הקשישה. במקביל ישנם המתנגדים לכך בגלל בעיית מחסור בקרקע במרכז (תופעה שכיחה בקיבוצים ותיקים וגדולים) ורצון ליעדה לפונקציות ציבוריות בלבד. ישנם המתנגדים לשילוב הייצור והצריכה, בשל מחסום פסיכולוגי.

המקום הציבורי והמגורים – בסכימה הקיבוצית בנוי המקום הציבורי בטווח הליכה מהמגורים. גידול האוכלוסיה הביא להתפרסות הקיבוץ מעבר לטווחי ההליכה המקובלים. עובדה זו לא תרמה לעידוד הקשר בין המגורים והמרכז. הגידול העתידי הצפוי הוא בהמשך קיום המגמה הקיימת. במקביל ישנן מחשבות בכיוונים מנוגדים, אך בלתי סותרים, הבאים לענות על הדרישות המשתנות ליחסים בין המקום הציבורי והמגורים: מחד ישנה מחשבה על התרחקות המגורים והתקבצותם באשכולות מבודדים ללא התחשבות בטווחי הליכה ומאידך ישנה מחשבה על בניית מגורים רבי־קומות שיתרונם בקירבתם למקום הציבורי ולפעילות בו. תהליך אחר הוא תהליך הזדקנות האוכלוסיה שהביא לגידול שכבת גיל שצרכיה ויכולתה שונים. המשותף לחלק הארי של אוכלוסיה זו הוא הצורך בקירבה פיזית למרכז הציבורי, הן מטעמי נוחות פיזית והן מטעמים פסיכולוגיים של קירבה למרכז העניינים. לחלקם יש צורך נוסף בקירבה מירבית למרכז הבריאות. עובדות אלה מביאות לחיזוק הזיקה בין המעגל הציבורי לבין מעגל מגורים ייחודי, הנמצא בתהליך התגבשות, שהוא מעגל „גיל הזהב".

המקום הציבורי והחינוך

אזור החינוך התמקם במרבית הקיבוצים בהיקף המעגל הציבורי וזאת מהטעמים הבאים:

1. **בטחון** – מגורי הילדים היוו מעגל ביניים בין המעגל הפנימי – הציבורי לבין המעגל החיצוני – המגורים, שהיווה חיפוי על אזור החינוך.
2. **תיפקוד** – הקירבה למרכז נחוצה מטעמי נוחות ויעילות אספקה ממרכז המזון והצריכה.
3. **גישות חינוכיות** – (אינן אחידות) ריכוז אזור החינוך בקבוצות גיל מעורבות יתרום להעשרה הדדית של קבוצות הגיל השונות. ריכוז אזור החינוך במרכז, מאפשר פיקוח על בני הנוער והכנת שילובם בחיי החברה הבוגרת.

המעבר ללינה משפחתית יצר תמונת מצב חדשה. התרוקנות אזור הילדים בלילה הפך מעגל שהיה פעיל ותוסס במשך כל שעות היום, למעגל דומם בערבים. בהיות אזור החינוך בתווך, בין המגורים והמקום הציבורי, נוצר תווך ריק וחסר פעילות, הגורם לאי־נעימות התנועה בו. עובדות אלה מביאות להחלשת הזיקה בין המקום הציבורי לאזור החינוך ולחיפוש יחסי גומלין אחרים.

אחד הניסיונות העכשוויים הינו פיזור אזור הילדים באזור המגורים. בדרך זו יווצר איזון בין פעילויות היום של הילדים בגן ובביה"ס לבין פעילויות הערב בבתי המגורים, והמרכז יהווה חלק אינטגרלי מאזור פעיל יותר.

התפתחות מבני הציבור בקיבוץ

חדר־האוכל הגיע לקבוצה בירושה מפלוגות העבודה, בהן מטבח הפועלים היה הכרח בשל תנאי המחייה והעבודה הקשים. הקבוצות הראשונות אימצו את מתכונת מטבח הפועלים, שהיתה הגיונית מבחינה כלכלית־קיומית והיוותה מרכז חברתי שמילא חלל ריק. לצרכים אלה התווספו בקבוצה רעיונות בוסר אידיואלוגיים ראשוניים שחיזקו את רעיון חדר־האוכל.

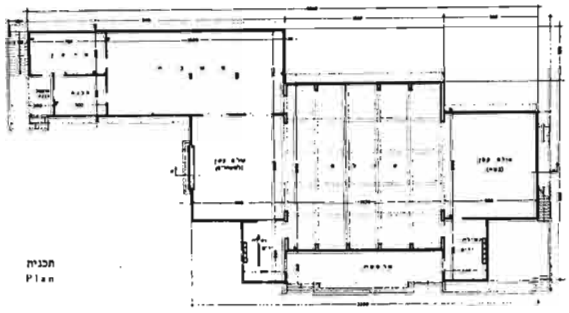
חדר־האוכל שמוקם בתחילה באחד מחדרי הצריפים, היה תחילתו של המקום הציבורי. חדר־האוכל היווה את מרכז חיי הקבוצה: ארוחות, שיחות, ויכוחים, ישיבות, הרצאות, אסיפות ופעילויות תרבות וחגיגות. אי־הנוחות הכרוכה ברב־תכליתיות של המיבנה הפשוט, שלא נועד לשאת את מיגוון הפעילויות, הביאה לתהליך איטי של יציאת פונקציות מחדר־האוכל. ההמולה בחדר האוכל לא איפשרה התרכזות בפעילות הדורשת שקט. תחילה נעשה ניסיון להקצות בחדר־האוכל פינה לקריאה, כבדגניה ב', אך במהרה חיפשו פיתרון הולם יותר לחדר הקריאה והמשחקים, שלא במסגרת חדר־האוכל.

חדרי־האוכל עברו למיבנים מתוכננים שיועדו לכך. מיבנים אלה הכילו אולם מלבני פשוט + מטבח. עם הזמן נוספו חדרי מבוא ששימשו לנטילת ידיים ולריכוז המודעות. בחלק מהמיבנים ניסו למסד את הפונקציות הנוספות של חדר־האוכל, ובתכנון גבעת השלושה ונען, תוכנן אולם המורכב מאולם מרכזי + אולם מישני, המיועד לשמש כבימה. סידור זה לא ענה על הדרישות הגדלות לאולם ובמשקים רבים אירגנו „אמפי" פתוח לשמים על מידרון קרקע טבעי. גידול המשק הביא למיסוד פונקציות ניהוליות ונוצרה דרישה למיבנה מינהלה המכיל סידור עבודה, ישיבות מועצה, ישיבות ועדות מקצועיות וכו'.

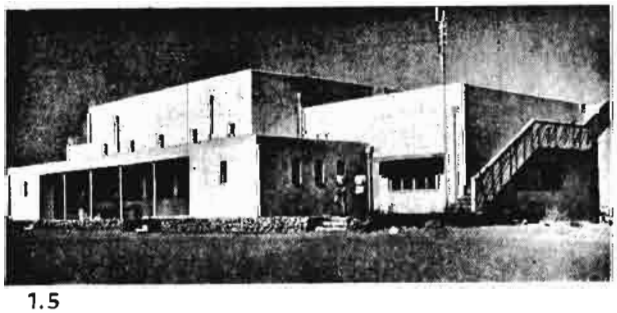
עליית רמת החיים הביאה לגידול בהיצע התרבותי והיכולת לממש מיבנים אלה הביאה ליצירת מרכזי תרבות: ספריה, חדרי קריאה (מזרע), חדרי לימוד, תזמורת ומועדון נוער (גבעת ברנר) וכו. לאט־לאט מתווספות פונקציות חדשות הדורשות את מיקומן ותנאיהן המיוחדים לשקט ובידוד.

1.3

1.4

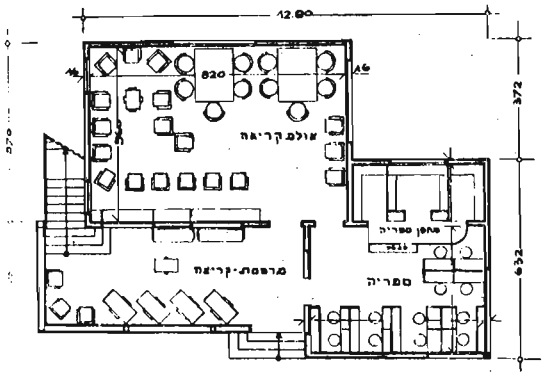

1.5

1.3 בית השיטה – צריף חדר־האוכל הראשון.
1.4 גבעת השלושה – חדר־האוכל הראשון.
1.5 גבעת השלושה, חדר־האוכל בשנות ה־40.

1.3 Bet HaShitta, first dining hall.
1.4 Giv'at HaShlosha, dining hall, architect: A. Sharon.
1.5 Giv'at HaShlosha, dining hall, 1940's.

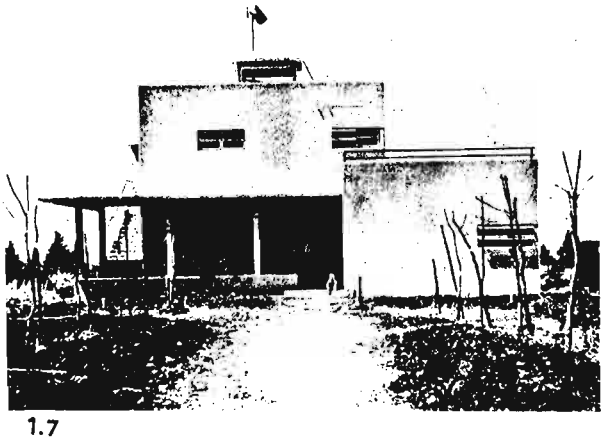
בית התרבות עצמו היה שילוב של צרכים ושל אידיאולוגיה הרואה בו את הביטוי לחברת הפועלים החדשה המשלבת את העבודה והרוח. „נוצר הצורך בבנין התרבות הסוציאליסטי, בנין בשם "בית התרבות" הבנין הזה צריך להכיל את התלהבות היצירה התרבותית החדשה, צריך לשמש בטאון להשקפת עולם מיוחדת [1] „החוויה התרבותית נתפסה כתחליף לחוויה הדתית והקיבוץ חיפש ביטוי ארכיטקטוני למעמד בית התרבות כ"היכל החוויה הזו" [2].

1.6

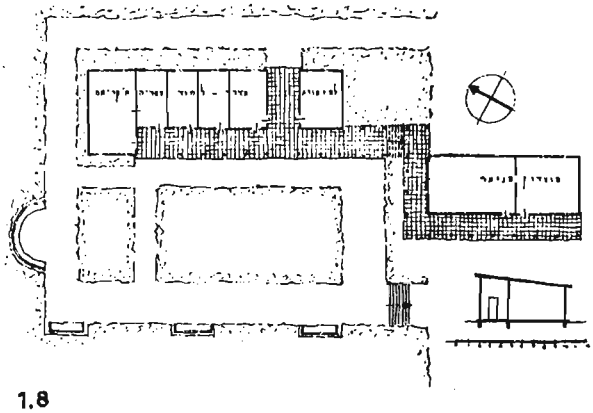
בתכנון בתי התרבות הושקע מאמץ רב יותר כדי לעשותם יצוגיים ומבטאים את הרמה התרבותית של הקיבוץ. מאמץ זה השפיע על התכנון הכולל והסביבתי והביא לשיפור בתכנון הישוב כולו ובתכנון המגורים.

לצד חדר־האוכל היתה המכבסה. התפתחות ושינויים בנושא הצריכה הביאו להשתכללות המכבסה ועימה שיפור הטיפול בנושא הביגוד. נוספו פונקציות שלא הובאו בחשבון מראש: מעבר משיטת החלוקה להקצבות אישיות ומשפחתיות הביאו להקמת הכל־בו, בעוד ששינוי בדפוסי האכילה, לקראת אכילה במסגרת המשפחתית, הביאו להקמת המרכולית.

1.7

ניכר שההתפתחות המוקדמת של המקום הציבורי בקיבוץ היתה בעיקרה פרי התפתחות סטיכית. מרבית המרכיבים התהוו במשך הזמן במקביל לשינוי בדפוסי החיים ורמת החיים. המרכיבים הקיימים נמצאים בתהליך מתמיד של גידול ומרכיבים חדשים מתווספים עם כניסת שינויים חדשים לקיבוץ.

1.8

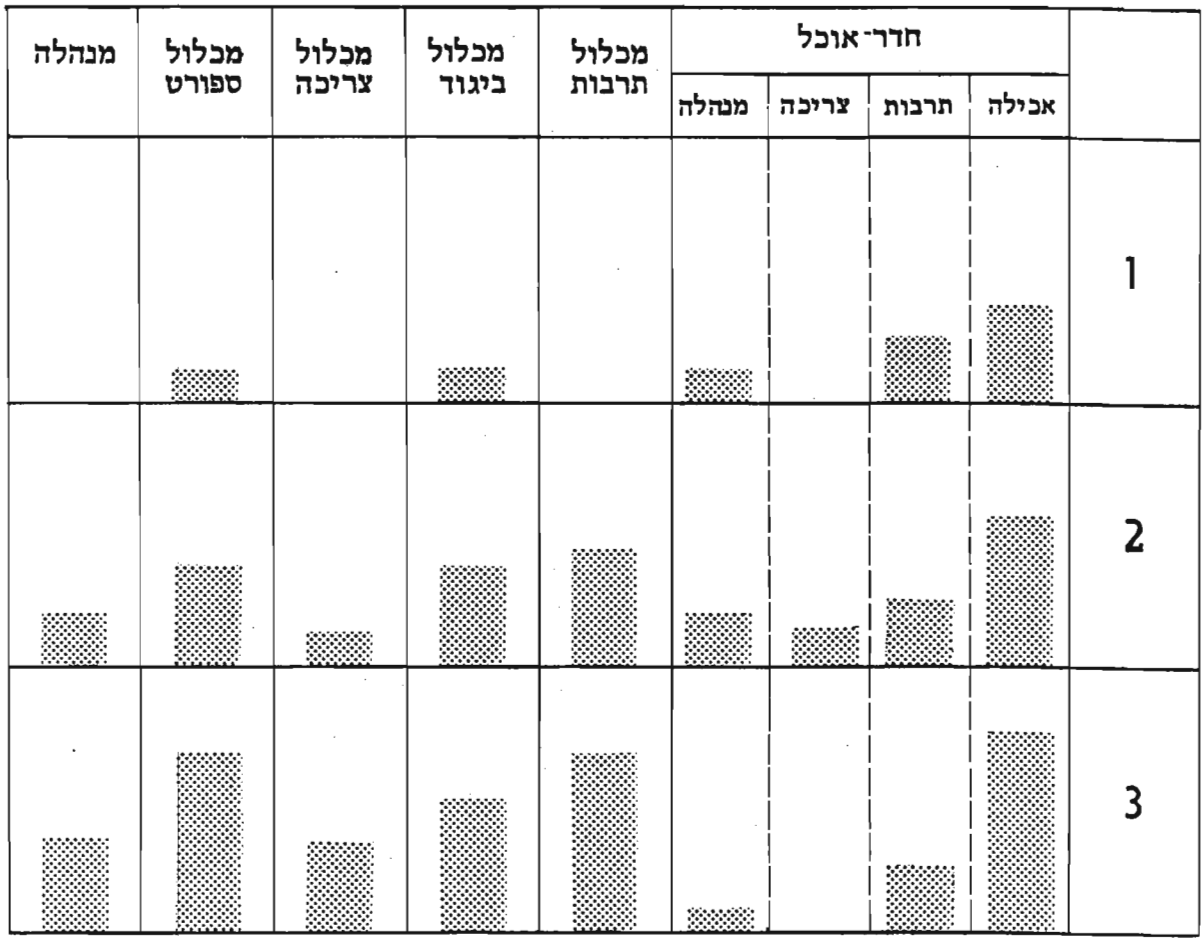
1. ש. ביקלס – „בתי תרבות", 20 שנות בניה, עמ' 117.
2. שם עמ' 119.

1.9

1.6 מזרע – ספריה, תכנון פינקרפלד.
1.7 מזרע – ספריה.
1.8 גבעת ברנר – מרכז חברתי, תכנון הרץ.
1.9 גבעת ברנר – מרכז חברתי.

1.6 Mizra', public library, architect: Pinkerfeld.
1.7 Mizra', public library.
1.8 Giv'at Brenner, social center, architect: Hertz.
1.9 Giv'at Brenner, social center.

1.10 Development and functional differentiation of the various public centers.

1.10 התפתחות ודיפרנציאציה תיפקודית של המיכלולים השונים. (איכותי).

חללי החוץ הציבוריים – תפקיד והתפתחות

תפקידי חללי החוץ הציבוריים

הפעילות במקום הציבורי מתרחשת בחללי פנים ובחללי חוץ. הקשרים בין התווך הפנימי והחיצוני הינם בעלי חשיבות רבה, שכן הבנוי יוצר „תשליל" של „שטח פתוח" הנושא תפקידים ציבוריים המשלימים את תפקידי חללי הפנים, והנושאים תפקידים נוספים.

שטח פתוח זה נושא, במקרים רבים, תפקידים הקשורים במיבנה הסמוך אליו כגון המתנה ברחבת ההתכנסות לחדר־האוכל, ישיבה בחדר המועדון וכדומה. במקרים אחרים, לשטח הפתוח תפקידים שאינם קשורים ישירות למיבנה הציבור. דוגמה לכך מהווה הדשא המרכזי המשמש באופן פורמלי לחגיגות וטקסים. דשא זה ממוקם על פי רוב בסמוך לחדר־האוכל ומהווץ מרכיב דומיננטי במקום הציבורי. סמיכות הדשא לחדר־האוכל ומיקומו המרכזי הפכו לנורמה בתכנון המקום הציבורי בקיבוץ.

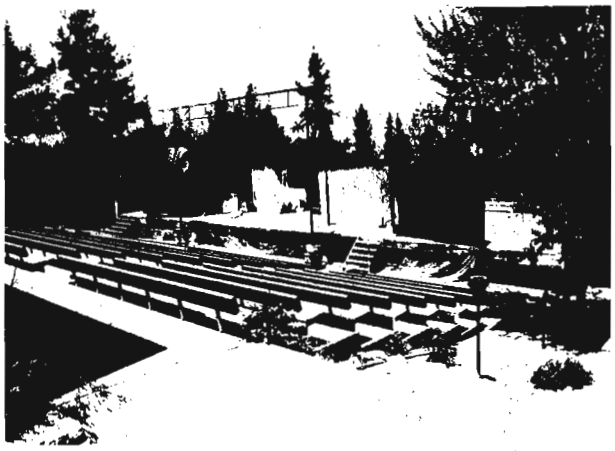
ניתן לסווג תפקידים אלה באופן הבא: א. חלל החוץ מהווה חלל פעילות ציבורית מוגדרת פורמלית או בלתי פורמלית; ב. חלל החוץ מתפקד כחלל הקושר בין פעילויות פנים שונות, בין פעילויות חוץ שונות ובין פעילויות פנים וחוץ; ג. חלל החוץ מהווה חלל המקנה מרחב ויזואלי ומהווה שטח נוי.

חלל החוץ כחלל פעילות ציבורית

מתוך ניתוח פעילויות החוץ הציבוריות (ראה טבלה 1.1) ניתן להבחין בקבוצות בעלות איפיון שונה:

פעילות חוץ עצמאית שאינה קשורה למיבנה הציבורי – פעילויות מסוג זה הן פעילויות צפייה, המהוות „תיאטרון פורמלי" כגון: סרט, הצגה, קונצרט, חגיגה וכו' או תיאטרון בלתי פורמלי כגון: צפייה במשחקי ילדים, צפייה בעוברים ובשבים וכו'. במרבית פעילויות אלה, רוב הציבור סביל וחלק קטן בלבד פעיל.

פעילויות מסוג שונה הן פעילויות הספורט שעיקרן בחלל פתוח. פעילויות אלה דורשות על פי רוב שטחים נרחבים למספר קטן של פעילים.

1.11

1.12

1.13

1.11 גלעד – אמפיתיאטרון.
1.12 עין השופט – כניסה לחדר־האוכל.
1.13 גבע – מרפסת חדר־האוכל.

1.11 Gal'ed, amphitheater.
1.12 'En HaShofet, dining hall entrance.
1.13 Geva', dining hall balcony.

פעילות חוץ המלווה פעילות פנים עיקרית אחרת – פעילויות חוץ מסוג זה הן התכנסויות לפני אירוע פורמלי כגון סרט, מופע וכדומה, או מיפגש אקראי ליד חדר־האוכל, בין פעילויות חוגים וכדומה. פעילויות אלה מתרחשות על פי רוב ברחבות כניסה למבני ציבור.

פעילות חוץ המהווה המשך והשלמה של פעילות הפנים – בפעילות מסוג זה נעשות אותן פעילויות בחללי הפנים והחוץ הסמוכים. ההבדל בין פעילויות הפנים והחוץ בקבוצה זו היא ברמת הפתיחות בין שני החללים ובמידת קירבתם לטבע. דוגמה לחללים מסוג זה מהווי מרפסת חדר־האוכל, כיכר המועדון וכדומה.

חלל החוץ כחלל הקושר בין פעילויות שונות

בחלל חוץ הקושר בין פעילויות שונות הפעילות העיקרית היא התנועה. ניתן לסווג את התנועה ל„תנועה מכוונת" ול„תנועה אקראית":

„התנועה המכוונת" – הינה תנועה המכוונת להגעה ליעד מסויים ומוגדר מראש. תפקיד המקום הציבורי בקיבוץ ותדירות התנועה אליו, גורמים להיותו יעד תנועה מרכזי בקיבוץ. בתנועה זו החשיבות המירבית היא היעד, ועל כן בחירת מסלול התנועה מתבססת על שיקלול הגורמים הבאים: א. המרחק הקצר ביותר; ב. הנוחות הפיזית בהתייחס לנוחות התוואי ונוחות אקלימית; ג. „נוחות פסיכולוגית" שמשמעותה ניתוב התנועה הציבורית במקום שאינו פוגע בפרטיות. בתנועה זו ישנה חשיבות ומשמעות ביצירת הכוונה אל היעד המרכזי, שהוא המקום הציבורי והדגשתו לאורך מסלול התנועה (1).

„התנועה האקראית" היא תנועה שעיקר תכליתה הוא מיפגש עם טבע ואדם. בתנועה זו אין חשיבות למרחק אך יש חשיבות למידת הגיוון והעניין של מסלול התנועה ולנוחות הפיזית בו. התנועה האקראית הינה תנועה עצמאית או נלווית לתנועה המכוונת תאת בהתאם לדחיפות ההגעה ליעד מוגדר מראש.

1. נקודה זו מתקשרת לנושא „בנית תדמית" הישוב. בנושא זה עוסק K. Lynch בספרו "The image of the city".

1.14

1.15

1.14–1.15 Dalyya, pergola connecting the public library and the social club.

1.16 'En Dor, pergola connecting clothing and member's stores.

1.16

1.14–1.15 דליה – הפרגולה הקושרת את מבנה הספריה והמועדון.

1.16 עין דור – הפרגולה הקושרת את מבנני הביגוד והצריכה.

חלל החוץ כחלל המקנה מרחב ויזואלי ומהווה שטח נוי

הצורך בחלל חוץ מסוג זה משתנה מחברה לחברה וממקום למקום. השוני נובע מתרבות המגורים המקומית ומתנאי השטח הטבעיים כגון קרקע, מים, אקלים וכו' המשפיעים על סוג הצמחיה הטבעית באיזור נתון.

בקיבוץ התגבשה תפישה לגבי הנוי, המעוגנת בשאיפה לחזור לטבע, והשאולה ממורשת תכנון גנים אירופאית. השתקפות גישה זו היא בריבוי הצמחיה והשטחים הפתוחים בין המיבנים בקיבוץ כולו. לעיתים תכופות מהווה הצמחייה מרכיב שליט בנוף הקיבוצי. גישה זו מחייבת טיפול רב בשטחי החוץ והשקייה מרובה, שאינה תואמת את תנאי האקלים ברוב אזורי הארץ והינה קשה במיוחד באזורים צחיחים.

1.17

1.18

התפתחות חללי החוץ הציבוריים

חללי החוץ הציבוריים עברו תמורות שונות במקביל לשינויים שחלו במבני הציבור. בחללי החוץ חל גידול בגודל המקומות השונים במקביל לגידול בכמות המשתמשים. גידול זה חל באופן בולט בחללים המתפקדים כמקום לפעילות ציבורית מוגדרת כגון רחבות כניסה למבני ציבור, אמפיתיאטרון וכדומה. השפעה קטנה יותר יש לגידול על איפיון חללי החוץ המשמשים כמעבר.

גידול במספר מבני הציבור וגידול המקום הציבורי כולו, הביאו לגידול בשטחו הכולל ולהסתעפות מערכת הקשרים בין הפונקציות הציבוריות השונות. לחללי החוץ כחללי קשר בין בניינים נוספו תפקידים נוספים כמקשרים. מורכבות מערכת קשר זו גדלה.

ההתפרסות הגדולה של המקום הציבורי בשטח וגידול במספר המיבנים, הביא לשינוי יחסי הגומלין בין השטח הבנוי והשטח הפתוח. בתהליך הגידול במקרים רבים נבנו מיבנים נוספים בשטח הפתוח וחל שינוי באיפיון חללי החוץ כשטחי נוי וכמרחב.

גידול המקום הציבורי הביא למורכבות במבני הציבור עצמם ולמורכבות במערכת הכוללת המכילה את מבני הציבור ואת חללי החוץ הציבוריים המהווים יחד את המקום הציבורי. תופעה שכיחה בתכנון הקיבוץ היא התעמקות במערכות המורכבות של מבני הציבור, תוך הזנחת הטיפול במערכת הציבורית כמכלול של חללי פנים וחוץ.

1.17 דליה – השבילים בכניסה לחדר־האוכל.
1.18 עמיעד – הדשא המרכזי הסמוך לחדר־האוכל ולכיכר המרכזית.

1.17 Dalyya, paths leading to dining hall.
1.18 Ammi'ad, central lawn close to dining hall central square.

פרק ב׳:
הטיפולוגיה של
המקום הציבורי בקיבוץ

הטיפולוגיה של המקום הציבורי בקיבוץ

המחקר הטיפולוגי של המקום הציבורי בקיבוץ נערך בשתי דרכים משלימות. בשלב הראשון שניתן לכנותו „אינדוקטיבי" נבחנו קיבוצים רבים. בחינה זו עזרה בגיבוש תמונה המצביעה על דגמים חוזרים ועל איפיונים שכיחים. בשלב השני רוכז המידע והחלה עבודה „דדוקטיבית" שעסקה באפשרויות התיאורטיות להופעת הדגמים. בשלב שלישי נעשתה הצלבה בין שתי השיטות והדגמים שזוהו בשלב הראשון היוו בסיס להמחשת הדגמים שהופיעו בשלב השני.

יתרונות הגישה ה„אינדוקטיבית" הם ביצירת דגמים על סמך מקרים קיימים. דרך זו מאפשרת בדיקה של שכיחות הדגמים, שיעור התפלגותם בקיבוץ ובדיקת המובהקות או השוני של הדוגמאות המייצגות דגם מסויים. חסרונות הגישה האינדוקטיבית הם באי־העלאת דגמים תיאורטיים אפשריים שלא מומשו. דגמים תיאורטיים אלה יכולים להוות עניין רב במחקר, שכן אי־הופעתם יכולה ללמד על סיבת התהוות דגמים מסויימים או יכולה להציע פיתרון מסוג חדש. שתי הגישות משלימות זו את זו ומאפשרות קבלת תמונה מלאה.

העבודה מוצגת כאן באופן „דדוקטיבי", כלומר ברור דגמים תיאורטיים וצרוף דוגמאות מתאימות לצורך הבהרה וביסוס הדגמים. הדגמים בעבודה הטיפולוגית הם דגמים אידיאליים, המנסים לייצג בבהירות את המהותי המשותף לכל דגם. הדוגמאות הקיימות הינן על פי רוב הכלאה של מספר דגמים.

במידה והדוגמאות תוכננו על בסיס דגמים מסויימים, הרי מידת הזהות בין הדוגמה והדגם, תהיה תלוייה בהשפעת נתונים מקומיים על התפתחות הדגם. בדגם שהותאם לנתונים ולא נכפה, ניתן יהיה למצוא זהות גדולה יותר בין המצב הקיים והדגם. כאשר התכנון היה אקראי או התבסס על החפפה של מספר דגמים, מובהקות הדוגמה תקטן ויהיה קשה לזהות את הדגם המקורי. הדוגמאות שנבחרו לייצג את הדגמים הן הדוגמאות הקרובות ביותר שנמצאו בין הקיבוצים שנבדקו בעבודה זו.

נושאי הטיפולוגיה

העבודה הטיפולוגית בנויה משני חלקים. החלק הראשון הינו חלק כללי הסוקר את התפתחות סכימות הישוב הקיבוצי ופורס את הגישות התכנוניות השונות של המתכננים. החלק השני מנתח את מערכות האירגון, התנועה והגידול בקיבוץ.

בחלק הראשון הדגש הוא בעיקרו דגש היסטורי. בסכימות הישוב הקיבוצי ישנה התפתחות הקשורה

בזמן ובשינויים שהביא עימו. בגישות המתכננים ניתן למצוא קו התפתחות היסטורי הקשור בהתפתחות גישות כלליות בתכנון, באדריכלות המקומית והעולמית. לגישות המתכננים היתה השפעה רבה על תכנון המקום הציבורי בקיבוץ. במקרים מסויימים השפעת המתכנן היתה גורמת לכפיית דגם מסויים למרות אי־התאמתו לנתונים המקומיים. השפעת הגישות בתחום הציבורי היתה גדולה מהשפעתן בתחום המגורים, שכן בתחום האחרון גילו החברים מעורבות גדולה יותר והנורמות בתחום זה היו ברורות ונוקשות ופעלו כגורם מרסן. הסקירה הכללית בחלק זה עוסקת בהתפתחות דגמי הקיבוץ עצמו כיחידה שלמה עם הדגשת התפתחות המקום הציבורי.

החלק השני מתרכז בשלושה נושאים עיקריים: אירגון המקום הציבורי, התנועה אל המקום הציבורי ובמקום הציבורי וגידולו של המקום הציבורי. מערכות האירגון והתנועה בודקות את המקום מזוויות שונות ומשלימות אחת את השניה. בנושא הגידול נעשה שימוש במושגים שהוגדרו בנושאי האירגון והתנועה, ועל כן נושא הגידול הוא הנושא המסיים. בפרק הבא, העוסק בניתוחים מפורטים של המקום הציבורי בקיבוצים נבחרים, מקדים נושא הגידול את הנושאים האחרים ומהווה הקדמה הסוקרת ומנתחת את התפתחות המקום הציבורי בקיבוץ.

המקום הציבורי בקיבוץ מהווה חלק מרכזי בישוב ואינו גוף מנותק המתפקד באופן עצמאי. על כן יש לבחון את מקומו במערכת הכוללת של הישוב, לבחון את אירגונו הפנימי ולבחון את השפעת המיבנה הבודד על המערכת כולה. לצורך בחינה זו ישנה התייחסות לשלוש רמות התכנון: רמת התכנון הכולל, רמת הבינוי ורמת המיבנה. לכל אחת מהרמות תחום טיפול מוגדר, אך תכנון נכון משלב את ההנחיות התכנוניות של כל רמות התכנון.

לשם בהירות מושגים אלה, מובאת להלן הגדרה של רמות התכנון, תוך הדגשת יחסן לתכנון המקום הציבורי.

רמת התכנון הכולל – ברמה זו נקבעים יחסי הגומלין בין המקום הציבורי למרכיבי הישוב האחרים ולמשק. לקביעה זו השלכה על היחסים בין מרכיבי המקום הציבורי עצמו. הנושא המרכזי ברמה זו הוא הגדרת המערכת האירגונית של הישוב. ההגדרה יכולה להיות על ידי איזור המגדיר שטחים או על ידי בניית שלד אירגוני המגדיר כיווני תנועה וגידול. ההגדרה יכולה להינתן על ידי שילוב שתי המערכות.

רמת הבינוי – רמת הבינוי עוסקת בתכנון משולב של המסות הבנויות וחללי החוץ. ברמה זו נבדקים היחסים בין מיבנים סמוכים והתווך המצוי ביניהם. היקף התכנון תלוי בגישת המתכנן ובמערכת האירגונית שנקבעה ברמת התכנון הכולל בדבר יעודי הקרקע. רמת הבינוי מהווה חוליית ביניים בין התכנון הכולל לבין תכנון המיבנה, לכן היקף התכנון של רמת הבינוי אינו חד־משמעי ותלוי בגישת המתכנן והחשיבות שהוא מקנה לחללי החוץ ולקשרים בין המיבנים.

רמת המיבנה – רמת המיבנה עוסקת בתכנון המיבנה וקשריו לסביבתו הייחודית. הדגש בעבודה זו הוא בבדיקת חלקו של המיבנה במערכת הכוללת. חלקו בא לידי ביטוי בהשפעת מיקומו וגידולו, הכוונתו, עיצובו וגידולו על המקום הציבורי. העבודה אינה עוסקת בתפקידי הפנים של מבני הציבור עצמם, אלא אם כן יש למיבנה הפנימי השלכה על המערכת הכוללת של המקום הציבורי.

נושא האירגון דן ברמת התכנון הכולל, באירגון הפונקציות הציבוריות במסגרת הישוב כולו, בבדיקת מידת פיזורן ואופן פיזורן בישוב ובבדיקת השפעת האירגון על יחסי הגומלין בין הפונקציות לישוב כולו. ברמת הבינוי נדון נושא אירגון מרכיבי המקום הציבורי עצמו, בחינת יחסי הגומלין בין קבוצות מבני ציבור ותיפקוד החלל הציבורי. ברמת המיבנה נידונה השפעת המיבנה הבודד, מיקומו וצורתו על המקום הציבורי בכללותו.

נושא התנועה דן ברמת התכנון הכולל, במרכיבי מערכת התנועה הרגלית והמוטורית, וביחסי שתי המערכות. ברמת הבינוי ניבחן הקשר בין מסלול התנועה במקום הציבורי לפעילויות הציבוריות וברמת המיבנה, הקשר והתנועה בין המיבנה לסביבתו הפתוחה.

בנושא הגידול נבחנות הסיבות לגידול המקום הציבורי בקיבוץ. ניבחנים דגמי הגידול ברמת התכנון הכולל ומוצגות גישות לגידול הבינוי. ברמת המיבנה ישנה התייחסות להשפעת גידול המיבנה על המקום הציבורי ועל גידולו.

בקיבוץ חלו תמורות רבות. התמורות הן באורח החיים ובתפיסות התכנון. לתמורות אלה נילוו החלטות תכנוניות שלא תמיד תאמו את אורח חיים ותפיסת התכנון. התמורות, ההחלטות והתנאים המקומיים השונים, הביאו להכלאה בין הדגמים השונים. הדוגמאות המצורפות לדגמים מנסות להסביר את האיפיון הדומיננטי של כל דגם ואת הדרך בה מתממשת מחשבה תיאורטית המיוצגת על ידי הדגם.

2. סקירת התפתחות
דגמי הישוב הקיבוצי

סקירת התפתחות דגם הישוב הקיבוצי

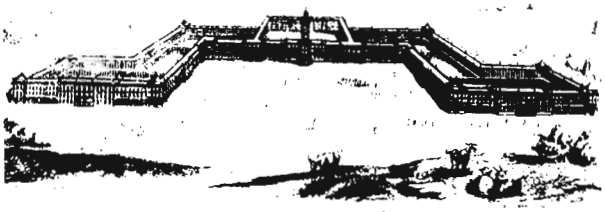
התפתחות המקום הציבורי מהווה חלק בלתי נפרד מהתפתחות דגמי הישוב. מקורות התכנון של דגמים אלה הינם אסכולות תכנוניות בעלות דגש חברתי שרווחו בתקופה זו: עיר הגנים של אבן עזר הווארד, גירסתה העברית של אגודת המעגל לעיר הגנים ותכנית נהלל. כרקע אידיאולוגי תכנוני נוסף שימשו המודלים האוטופיים של לה־דו (Le Doux) פוריה (Fourier) ורוברט אוון (Owen).

מבחינה אירגונית עיצובית היתה השפעה של אסכולת הבו־זאר (Beaux arts) בציריות ובסימטריה הברורה שלה ולצידה תורתו של קמילו סיטה (Camillo sitte) בתכנון חצרות אי־רגולריות. במקביל חדרה השפעת התנועה המודרניסטית שבמשך הזמן הפכה לאסכולה מובילה.

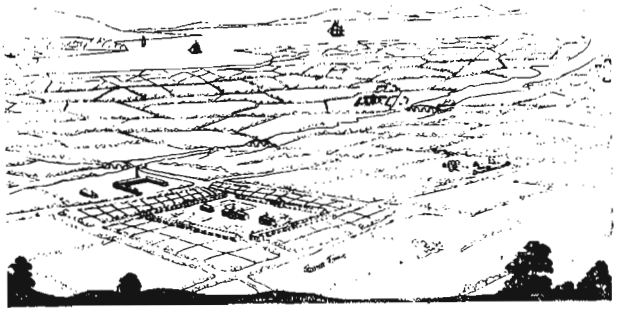
בתכנון הקיבוץ התפתחו בראשית הדרך שני דגמים בסיסיים. באחד היתה הפרדה בין המגורים והמשק ובשני אוחדו המגורים והמשק סביב חצר משותפת. פיתוח הדגם האחרון נעצר, בעוד פיתוח דגם ההפרדה בין המגורים והמשק קיבל תנופה. התפיסה בדגם זה הינה חלק מתפיסת האיזור, בה ישנה הפרדה ברורה בין אזורים בעלי תפקיד שונה: המשק, המגורים, החינוך והמקום הציבורי.

כיום ישנם נסיונות לבדוק סכימה משולבת, בה אין חלוקה חד־משמעית לאזורים חד־תפקידיים. חיפושי דרך אלה מהווים תגובה לתמורה באורח החיים הקיבוצי ולבעיות שנוצרו או חודדו בתהליך השינוי.

בפרק זה מובאת סקירה מתומצתת של התפתחות דגמי הישוב הקיבוצי. בסקירה מושם דגש על מעמד המקום הציבורי במערכת הכוללת.

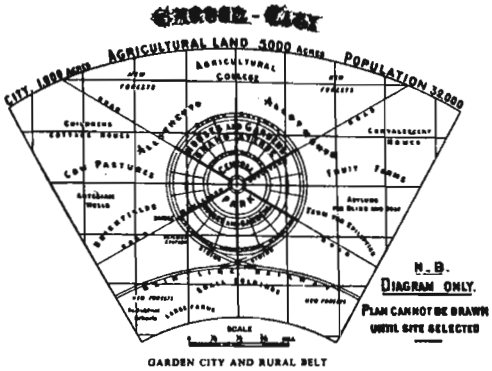

2.1

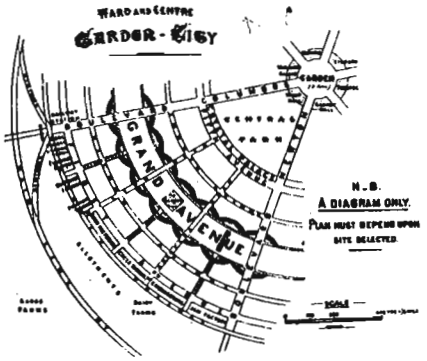

2.2

2.1 Fourier: phalanstery, 1929.
2.2 Owen: Utopian villages planning, 1917.
2.3 Ebenezer Howard: Garden city, 1902.
2.4 'En HaShofet, general view.

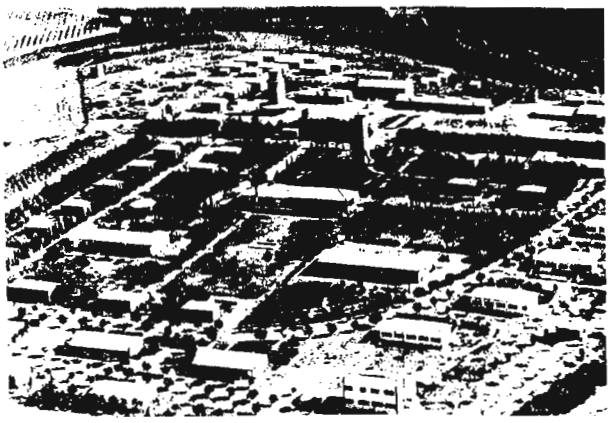

GARDEN CITY AND RURAL BELT

2.3

2.1 פוריה, ישוב קהילתי אוטופי.
2.2 אוון, תכנון לכפרים אוטופיים, 1917.
2.3 אבן־עזר האוורד – עיר גנים.
2.4 עידהשופט, מבט כללי.

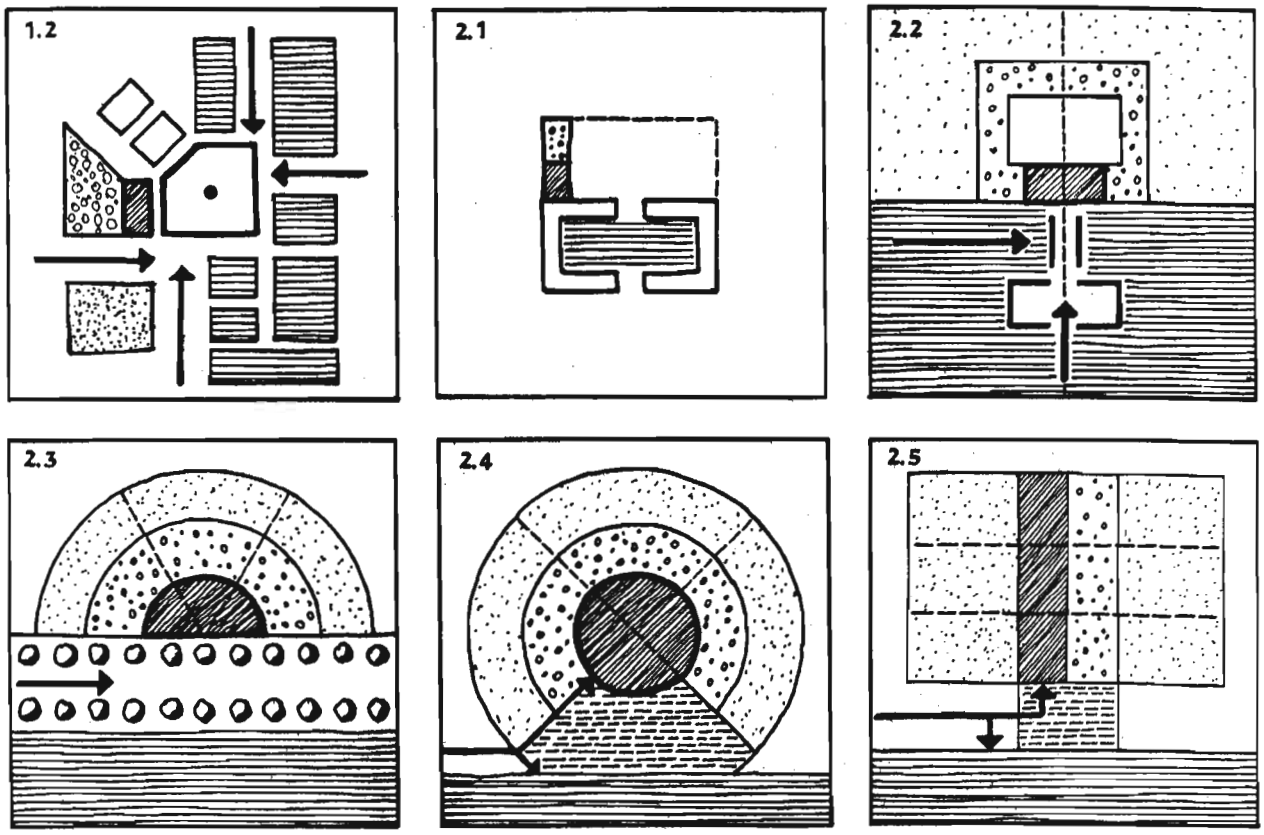

2.4

	1 דגם החצר המשותפת	2 דגם האיזור	3 הדגם המשולב
1910	1.1 דגם החצר המרכזית – מרחביה	2.1 דגם החצרות הסמוכות – דגניה	
1920	1.2 דגם החצר המרכזית וחצרות המישנה – גבע, צריפין.	2.2 דגם השדירה המרכזית – עין חרוד ותל יוסף	
1930	חולדה		
1940		2.3 דגם רצועת ההפרדה – דן, דפנה	
1950			
1960			
1970		2.4 דגם הכליה – קטורה	
1980		2.5 דגם המרכז הדינמי – אליפז	3.1 הדגם המשולב – פלס.

2.5–2.6 Development of kibbutz settlements types.

2.6–2.5 התפתחות דגמי הישוב הקיבוצי.

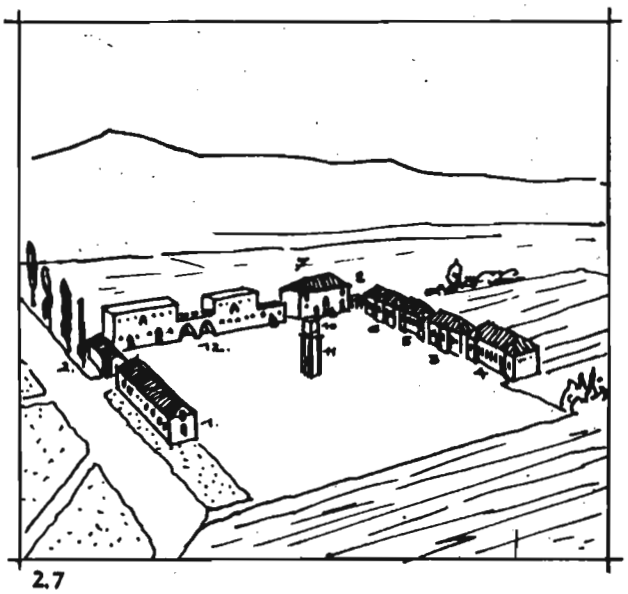
1. דגם החצר המשותפת

בדגם החצר המשותפת מאוחדים מבני המשק והמגורים סביב חצר מרכזית משותפת, כאשר עם גידול הקיבוץ התפתחו סביב חצר זו חצרות משניות.

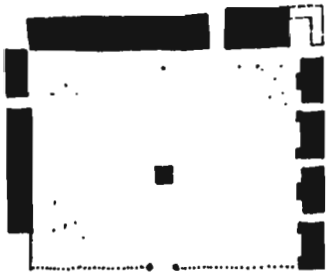
1.1 דגם החצר המרכזית

מרחביה – 1913, תכנון ברוולד (איור 2.7)

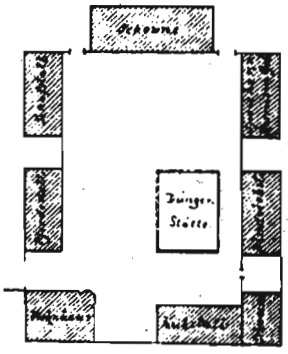
עקרונות אירגון ועיצוב – המגורים והמשק מאורגנים סביב חצר מלבנית המתוחמת בחלקה על־ידי מבנים. במרכז החצר עומד מגדל המים כנקודת ציון סימבולית.
המקום הציבורי – חדר האוכל ממוקם באחת מדפנות החצר
מערכת התנועה – ישנן שתי דרכי גישה: דרך משקית ודרך המובילה לחצר.
מקורות תכנון – השפעת הבניה הגרמנית (איור 2.9)

2.7

2.8

2.9

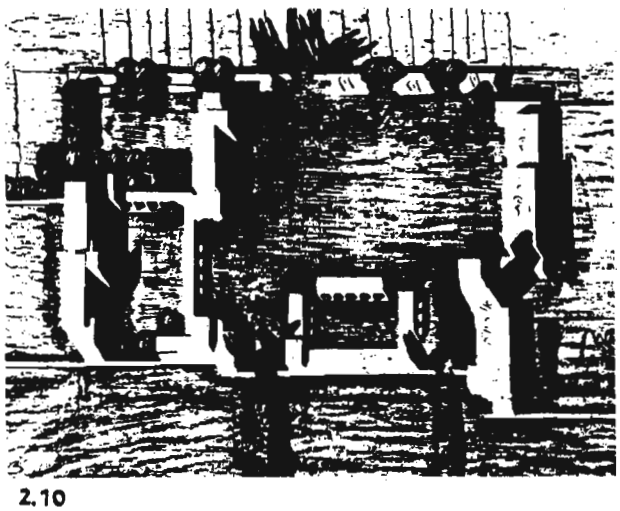
2.7 מרחביה, תכנון א. ברוולד, 1913.
2.8 מרחביה, תכנית.
2.9 תכנית חווה גרמנית בעלת חצר מרכזית, ראשית המאה ה־20.
2.10 גבע, תכנון ר. קאופמן, 1923.

1.2 דגם החצר המרכזית וחצרות המשנה.

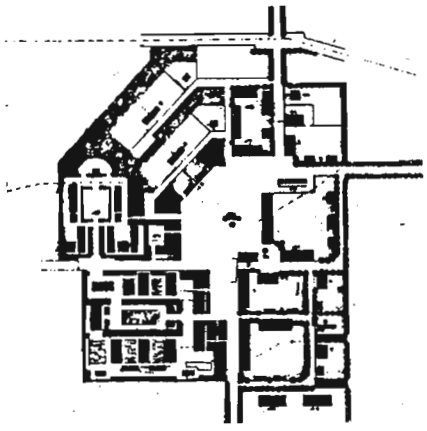
גבע – 1923, תכנון קאופמן (איור 2.10)
צריפין (מזרע) – 1926, תכנון קאופמן (איור 2.11)

עקרונת אירגון ועצוב – המגורים והמשק מאורגנים סביב חצר מרכזית המתוחמת על־ידי מבנים. סביב החצר המרכזית ממוקמות חצרות משנה. במרכז החצר עומד מבנה מרכזי סימבולי (בצריפין וברמת דוד – ה„מחלבה").
- המקום הציבורי – חדר האוכל ממוקם באחד מדפנות החצר המרכזית ופונה לכיכר המרכזית המשותפת.
מערכת התנועה – דרכי הגישה המפוצלות מתנקזות לחצר המרכזית. התנועה הרגלית רדיאלית קונצנטרית.
מקורות תכנון – ניכר כאן פיתוח הדרגתי של דגם זה מתכנית מרחביה, לתכנית גבע וממנה לתכנית צריפין. מבחינה עיצובית ניתן להבחין בהשפעות תכנון הערים של קמילו סיטה (Camillo Sitte) באירגון מערכת החצרות ובעיצוב החצר המרכזית.
דוגמאות מקבילות – משמר השרון, שרונה, רמת דוד (איור 2.13), כפר מכבי, גבעת החמישה, חולדה (איור 2.14)

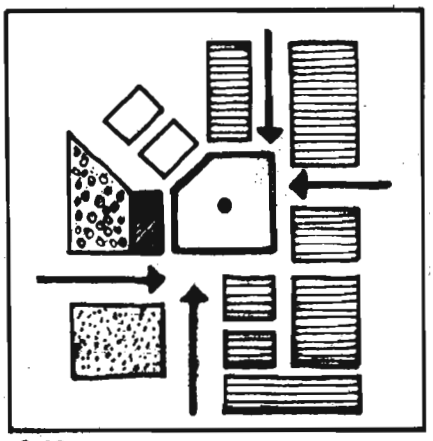
2.7–2.8 Merhavya, 1913, architect: A. Baervald.
2.9 Plan of a German farm with a central courtyard, 1920's.
2.10 Geva', 1923, architect: R. Kauffman.

2.10

2.11

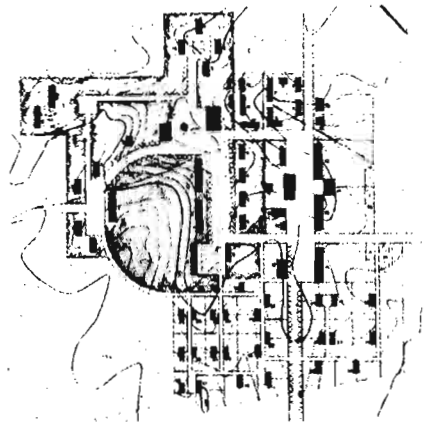

2.12.

2.11 צריפין (מזרע), תכנון ר. קאופמן, 1926.
2.12 צריפין, סכימה.
2.13 רמת דוד, תכנון ר. קאופמן, 1931.
2.14 חולדה, תכנון ר. קאופמן, 1937.
2.15 דגניה, תכנון וילקנסקי, 1921, סכימה.
2.16 דגניה, תכנית.
2.17 תכנית חווה גרמנית בעלת חצר משקית וחצר מגורים.

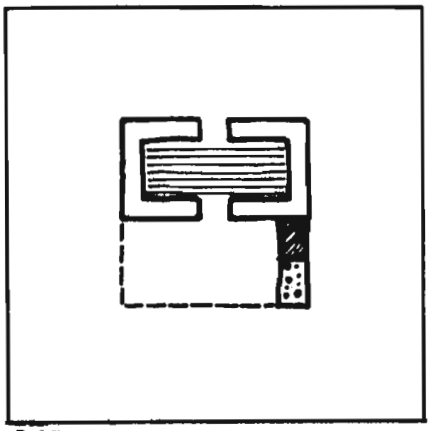

2.13

2.14

2.11–2.12 Tzrifin, 1926, architect: R. Kauffman.
2.13 Ramat David, 1913, architect: R. Kauffman.
2.14 Hulda, 1937, architect: R. Kauffman.
2.15–2.16 Deganya, 1921, architect: Vilkansky.
2.17 Plan of a German farm with separated courtyards: farm courtyard and dwellings courtyard.

2.15

2. דגם האיזור

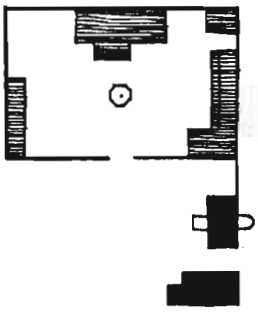
בדגמי תכנון אלה ישנה מגמה ברורה של איזור הבאה לידי ביטוי בהפרדה בין המשק לישוב (המרכז הציבורי, החינוך והמגורים) ובהפרדת קבוצות הפונקציות השונות בישוב עצמו.

בהתפתחות דגם זה ישנו תהליך של חידוד ההפרדה בין המשק לישוב. בעיצוב המקום חל ריכוך בקו הפורמלי שאיפיין את התכנונים המוקדמים לקראת ארכיטקטורה פחות סדורה וחד־משמעית.

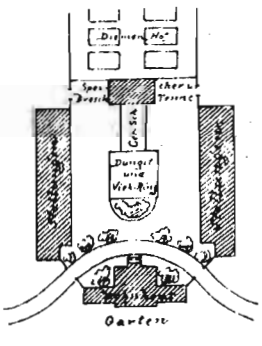
2.1 דגם החצרות הסמוכות

דגניה – 1921, תכנון וילקנסקי (איור 2.15)

עקרונות אירגון ועיצוב – המשק והמגורים מופרדים לשתי חצרות סמוכות הנשענות על דופן משותפת.
במרכז החצר עומד שובך היונים – כאלמנט סימבולי.
מבני הציבור – חדר־האוכל ממוקם בחצר המגורים.
תנועה – דרכי הגישה מפוצלות למגורים ולמשק.
מקורות תכנון – הבניה הכפרית בגרמניה (איור 2.17)

2.16

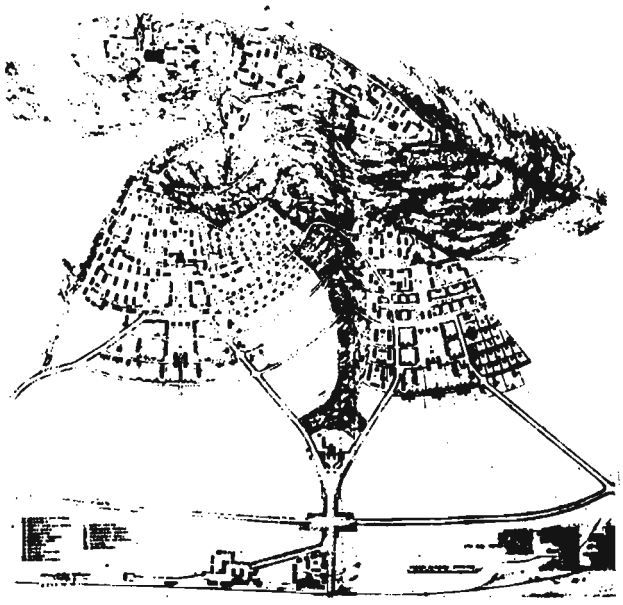

2.17

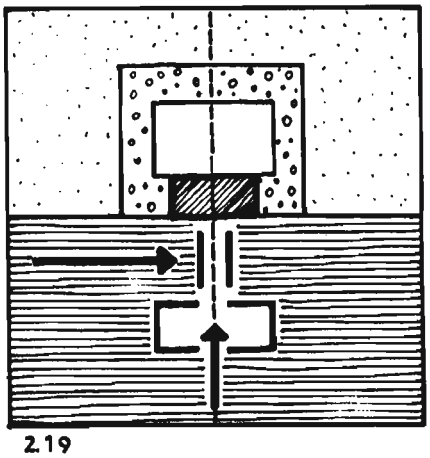
2.2 – דגם השדירה המרכזית

עין חרוד/תל יוסף – 1926, תכנון קאופמן (איור 2.18)

עקרונות אירגון ועיצוב – במרכז הישוב עוברת שדירה מרכזית המהווה ציר אורך הקושר את חצר המשק וחצר המגורים.
מבני הציבור – חדר־האוכל ממוקם בחצר המגורים הניצבת בראש השדירה.
תנועה – דרכי הגישה לחצר המשק ולחצר המגורים מאוחדות בתל יוסף ומפוצלות בעין חרוד.
מקורות תכנון – ניכרת השפעת רוח הבו־זאר בהעמדת המבנים הסימטרית לאורך השדירה המרכזית.
דוגמאות מקבילות: יגור (איור 2.22), מעח (איור 2.21), כפר החורש, מסדה, שער הגולן, חזורע, משמר העמק, ניר דוד.

2.18

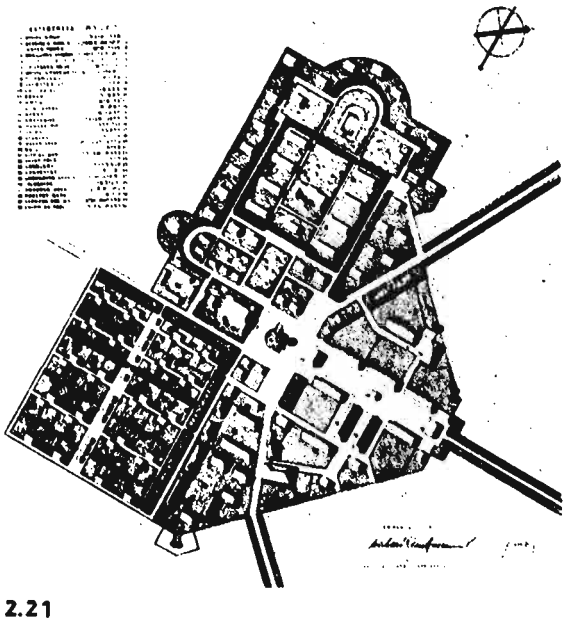
2.19

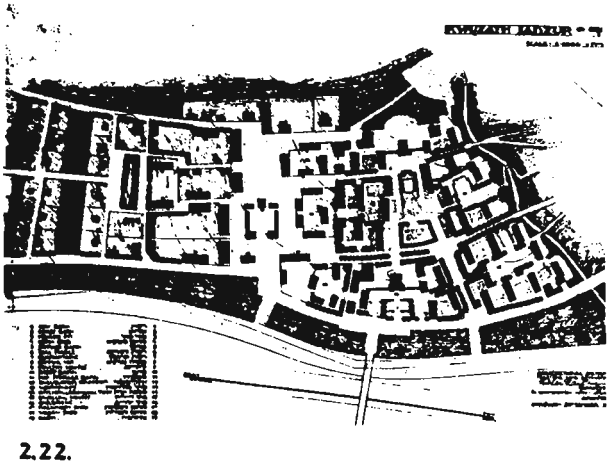
2.20

2.18 עידחרוד תל־יוסף, תכנון ר. קאופמן, 1926.
2.19 עין חרוד, סכימה.
2.20 עידחרוד, תצ"א שנות ה־40.
2.21 מעח, תכנון ר. קאופמן, 1938.
2.22 יגור, תכנון ר. קאופמן, 1926.

2.18—2.19 'En Harod & Tel Yosef, 1926, architect: R. Kauffman.
2.20 'En Harod, Aerial view, 1940's.
2.21 Maoz, 1938, architect: R. Kauffman.
2.22 Yagur, 1926, architect: R. Kauffman.

2.21

2.22.

2.3 – דגם רצועת הפרדה

גבעת השומר (דן) – 1940, תכנון קאופמן (איור 2.23)

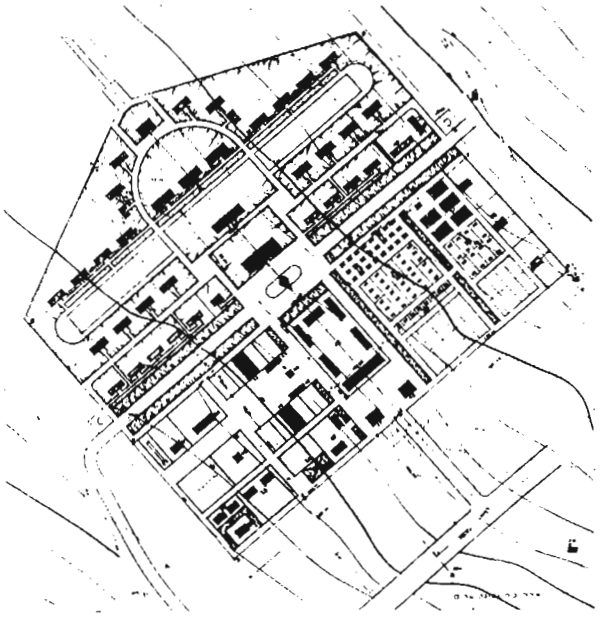
עקרונות עיצוב ואירגון – במרכז הישוב עובר ציר האורך הקושר את חצר המשק והמגורים. במרכז המגורים נמצא אזור החינוך. בניצב לציר האורך מתפתח ציר הרוחב כשדירה ירוקה המפרידה בין המשק והישוב. בתכנונים מאוחרים יותר נעלם ציר האורך ובמקומו הופיע דגם חצי מעגלי של הישוב. השדירה הירוקה נשתמרה וחוזקה.

מבני הציבור – חדר־האוכל מצוי בהצטלבות הצירים ומוקף ב־180 מעלות במגורים. במקרים אחדים ממוקם בית התרבות בראש ציר האורך.

מערכת התנועה – הגישה לקיבוץ נעשית דרך השדירה הירוקה של ציר הרוחב כשתנועת הולכי הרגל מאורגנת ברשת (גריד) או במערכת רדיאלית קונצנטרית שמרכזה בחדר־האוכל.

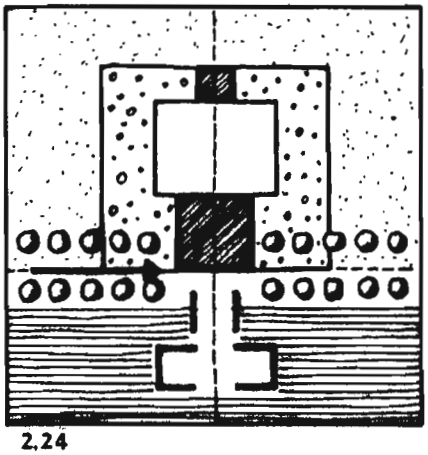
מקורות תכנון – התפתחות מדגם השדירה המרכזית.

דוגמאות מקבילות – גבעת מיכאל (דפנה) – קאופמן 1940, ראש הנקרה – קאופמן 1949, משמר זבולון (כפר מסריק) – רכטר, לביא – קאופמן 1949, עין גב – המחלקה הטכנית (איור 2.26), דליה – שרון, עין השופט – שרון (איור 2.27).

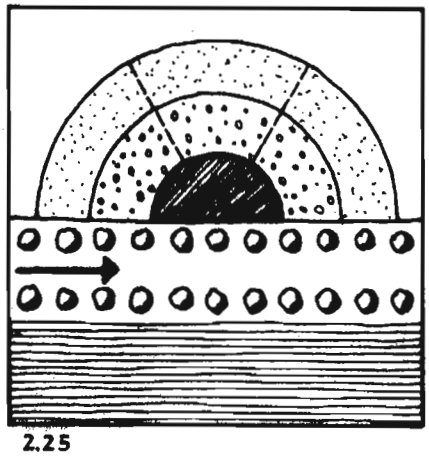

2.23

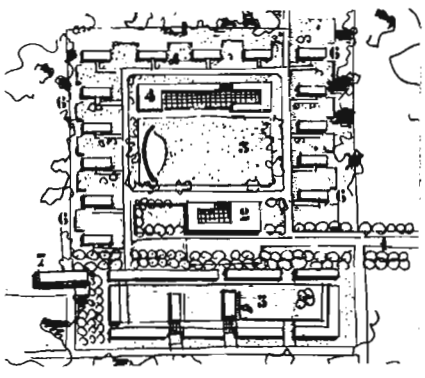
2.23–2.24 Dan, 1940, architect: R. Kauffman.
2.25 Separating green belt type, diagram.
2.26 'En G'ev, The technical office plan.
2.27 'En HaShofet, architect: A. Sharon.

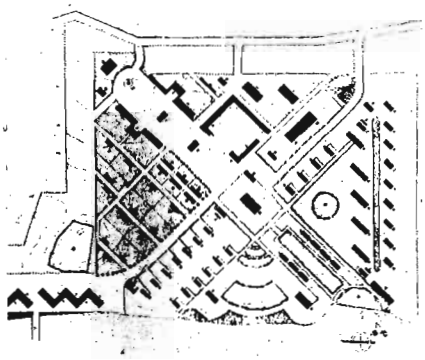
2.24

2.25

2.26

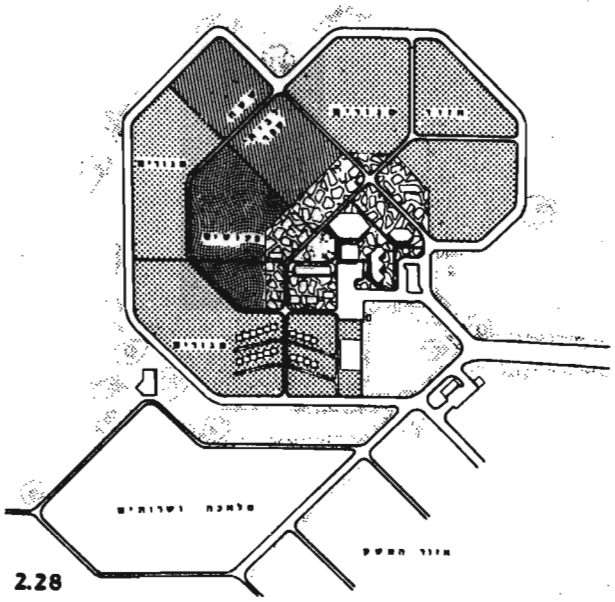
2.27

2.23 דן, תכנון ר. קאופמן, 1940.
2.24 דן, סכימה.
2.25 דגם רצועת ההפרדה, סכימה.
2.26 עידגב, תכנית המחלקה לתכנון.
2.27 עידהשופט, תכנון א. שרון.

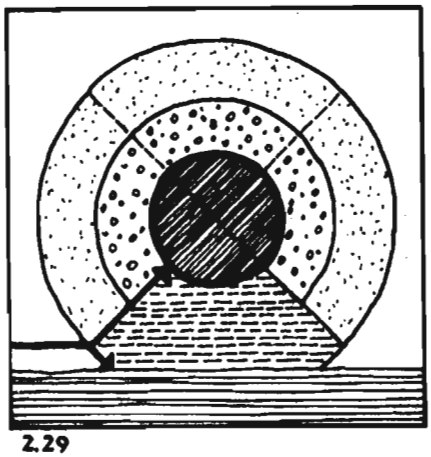
2.4 – דגם הכליה

קטורה – 1970, תכנון המחלקה לתכנון של התק"ם (איור 2.28).

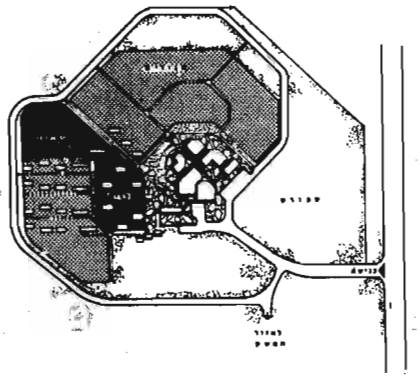
עקרונות אירגון ועיצוב – אזור המשק מופרד מהישוב על־ידי חיץ ירוק המהווה הרחבה של ציר הרוחב. במקרים רבים ממוקם אזור הספורט בחיץ הירוק.
מבני הציבור – חדר־האוכל מרוחק מחמשק ומוקף במגורים ב־270 מעלות. בסביבת חדר־האוכל ממוקמים מבני הציבור סביב כיכר או באזור התחום על־ידי שביל היקפי ומוגדר כמרכז הישוב.
מערכת התנועה – דרכי הגישה למשק ולישוב מתפצלות לפני הכניסה לתחום ציר הרוחב. תנועת הולכי הרגל על־פי רוב רדיאלית קונצנטרית.
דוגמאות מקבילות – קליה, אלרום (איור 2.30).

2.28

2.29

2.30

2.28 קטורה, תכנון התק"מ, 1970.
2.29 דגם הכליה, סכימה.
2.30 אלרום, תכנון התק"מ, 1970.

2.31 אליפז, תכנון י. קליין, 1980.

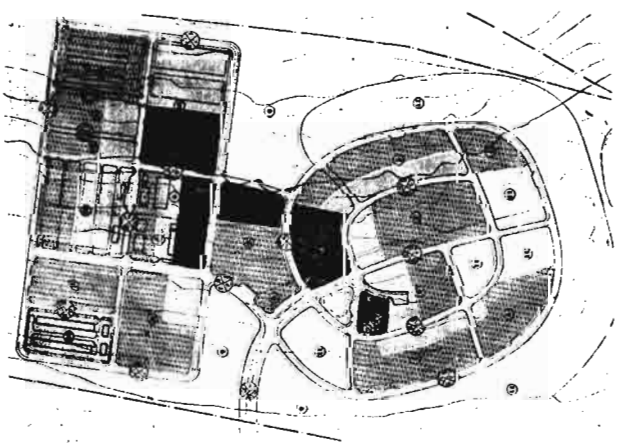
2.5 – דגם המרכז הדינמי

אליפז – תכנון י. קליין (איור 2.31)

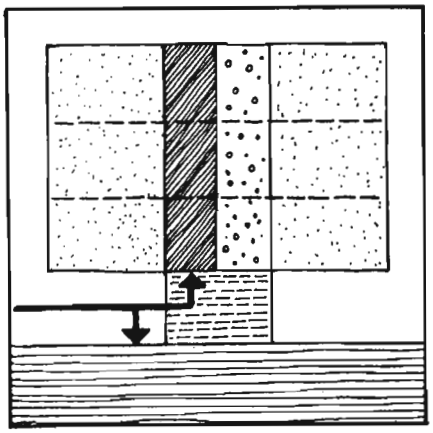
עקרונות אירגון ועיצוב – אזור המשק מופרד מהישוב על־ידי חיץ ירוק או מנותק ממנו לחלוטין. המגורים, החינוך והמקום הציבורי מתפתחים באופן לינארי ובמקביל.
מבני הציבור – התפתחות המרכז היא לאורך שדירה או שטח תחום לינארי. חדר־האוכל מועתק למרכז הכובד של הישוב עם גידולו של הישוב תוך שינוי יעוד מבנה חדר־האוכל הישן.
מערכת התנועה – דרכי גישה נפרדות למשק ולישוב. תנועת הולכי הרגל ממוקדת בשדירה המהווה את המרכז הציבורי הלינארי.
מקורות תכנון – התפתחות מדגמים קודמים ובהשראת תהליכים שהתרחשו בקיבוצים גדולים דוגמת מרחביה.
דוגמאות מקבילות – סמר, צבעון (איור 4.20).

2.28 Ketora, 1970, the technical office of HaKibbutz HaMeuhad.
2.29 The "Kidney type" diagram.
2.30 Elrom, 1970, the technical office of HaKibbutz HaMeuhad.

2.31 Elifaz, 1980, architect: Y. Klein.

2.31

2.32.

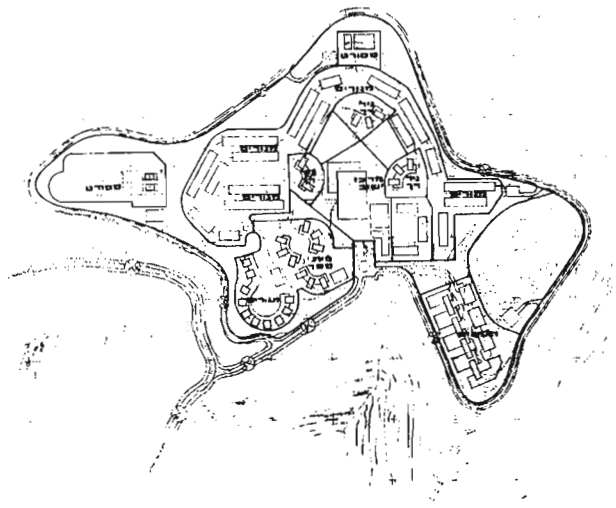
2.32 דגם המרכז הדינמי, סכימה.

2.32 The "dynamic center" type.

3.1 – הדגם המשולב

קיבוץ פלס – 1983, תכנון אבישי טאוב (איור 2.33)

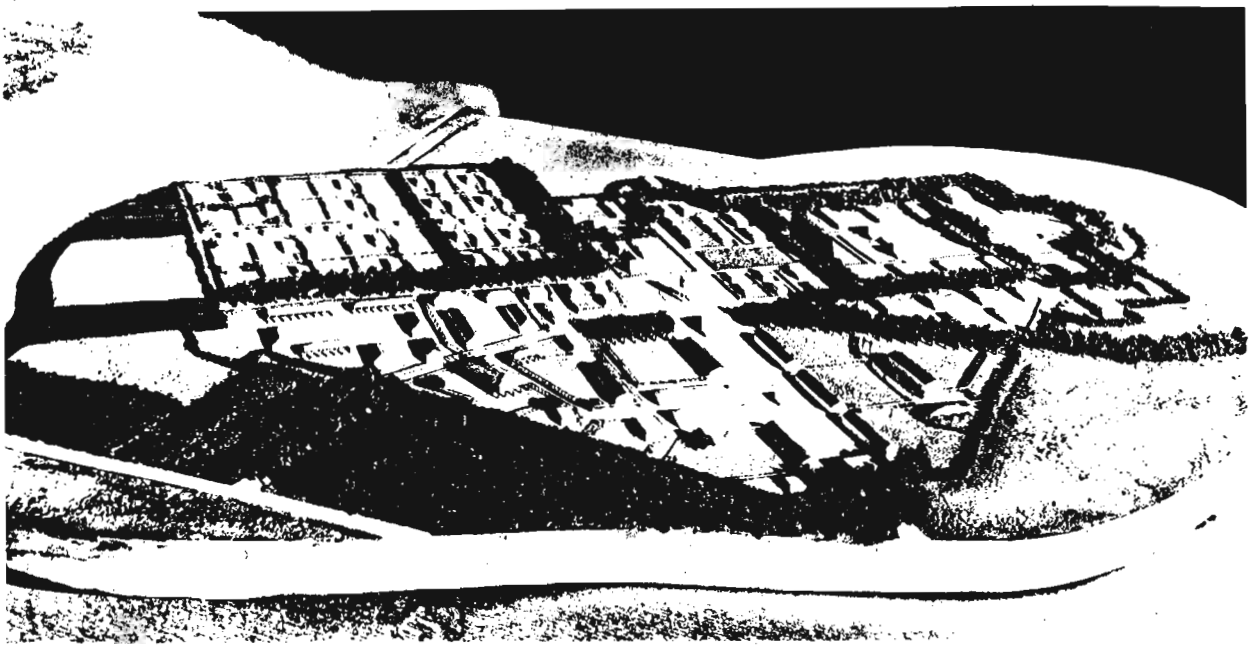
דגם זה בהתהוות ומרבית הנושאים בו עדיין בשלב של הצהרת כוונות. העיקרים העומדים מאחורי דגם זה היא הרצון „לחרוג מהתפיסה המקובלת של שטחים מתמחים הן בנושא המגורים והחינוך והן בפעילויות היצרניות והצרכניות במרכז הישוב. שילוב פעילויות אלה, הנובע מאילוצים פיזיים משתלב ברצון התכנוני ומשנה את הגישה הקיימת של חלוקה ליעודי שטחים, המתבטאת בצביעה של אזורים והגדרתם בתכנית המתאר". „המטרה היא ליצור מערכת צירים ראשיים בהם ישולבו בתחום המגורים מבני חינוך ופונקציות נוספות ובכך ליצור חפיפה בשימוש בשטחים פתוחים". קיים רצון להכניס ענפים יצרניים בלתי מזהמים למרכז הישוב ולשלבם במירקם הצרכני.
התכנית בשלבי הכנה ועדיין לא מגובשת. על כן מוקדם להיכנס לפירוט נוסף. התכנית מוצגת כאן כמחשבה עכשווית בתחום תכנון הקיבוץ.

2.33

2.33 פלס, תכנון תכנון א. טאוב, התק"מ, 1984.
2.34 מעוז, תכנון ר. קאופמן, 1938.

2.33 Peles, 1984, architect: A. Taub.
2.34 Ma'oz, 1938, model architect: R. Kauffman.

2.34

גישות בתכנון ועיצוב המקום הציבורי בקיבוץ

בתחום התכנון הכולל התפתחו והתגבשו במשך הזמן סכימות תכנון שונות שניסו להתאימן לאורח החיים בקיבוץ.

העיקרון הבסיסי עליו מושתתות הסכימות השכיחות הינו האיזור: חלוקת השטח המתוכנן לפי שימושי הקרקע העיקריים - משק, מרכז ציבורי, חינוך ומגורים. תפיסה זו של האיזור מקורה בתנועה המודרניסטית שהשפיעה רבות על המתכננים בארץ. האיזור היווה תשובה לבקורת החריפה על הצפיפות וחוסר ההיגיינה בערים התעשיתיות של המאה ה־19 והפך לתפיסה שלטת בתחום תכנון הערים במאה ה־20. תכנון ברוח זו, שהתווה שימושי קרקע, הותיר אחריו משבצות צבועות של יעודי הקרקע ומנקודה זו נעשתה קפיצה כמעט ישירה אל המבנה הבודד העומד במשבצת.

בתכנון ברוח זו לא היתה התיחסות לתכנון הבינוי והעיצוב הסביבתי. בקיבוץ עצמו לא הושקע מאמץ מחשבתי לגבי שאלת העיצוב הקיבוצי כמכלול. בהיעדר מסורת תכנונית ובשל ניסיונות מועטים לגבשה היתה פזילה משמעותית אל עבר מקומות אירופאיים שונים. כחלק מההתרפקות על הרומנטיקה הכפרית אומץ עיצוב הגן האנגלי החופשי, שתרגומו המקומי היה בתים טבולים בירק ללא כל ארגון מכוון.[1] הובעו משאלות על־ידי חברים ומתכננים שלמבני הציבור ינתן ביטוי פיזי מתאים[2] אך מעבר להצהרות אלה לא נוסחו רעיונות מעשיים.

השארת השטחים הפתוחים נתנה אופציה לגידול המקום הציבורי בתוך השטח התחום. התפיסה הנ"ל יצרה נורמה של החלטה על־ידי דחיית ההחלטה. בתקופה בה נבנו צריפים, שניתן בקלות יחסית להעבירם, היה בסיס מסוים לתפיסה זו בשל הגמישות החלקית שהתקבלה על־ידי ארעיותם. כאשר החלו לבנות מבנים קבועים הפכה הגמישות החלקית למדומה. בהיעדר מערכת אירגונית כוללת המתווה את עיקרי הבינוי, הפך המרכז לתפזורת מבנים בעלי קשרים אקראיים מבחינה תיפקודית ועיצובית כאחד.

במקרים רבים החשיבה התכנונית לא הקדימה את הצרכים. מצב זה גרם לקבלת החלטות על־פי שיקולים צרי בסיס, ולהחלטות עד הוק המנסות לענות באופן מיידי על הלחצים המזדמנים. תהליך זה מחריף את בעיית חוסר התכנון המקיף את כל רמות התכנון.

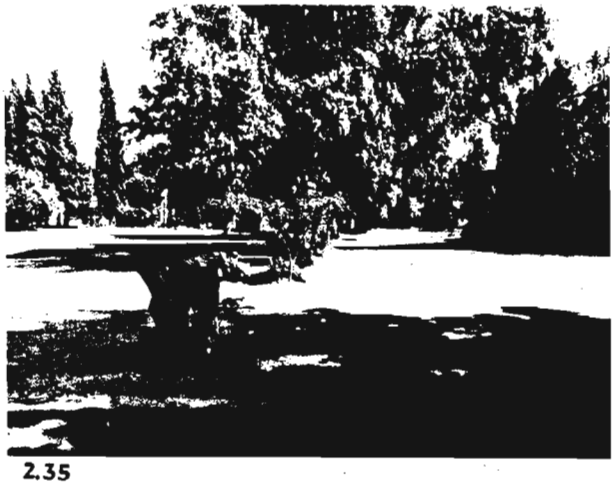
על רקע זה של היעדר גישה מגובשת של הקיבוץ עצמו לגבי עיצובו ותדמיתו, נשארה ההחלטה לגבי העיצוב החלקי והכולל בידי המתכנן. המתכנן קבע את התכנון והעיצוב בהתאם לאני מאמין שלו שתאם על־פי רוב גישות ארכיטקטוניות מקובלות בתקופתו.

מבחינה כרונולוגית הגישה הראשונה היא ה„גישה הפורמליסטית" שקאופמן הינו מייצגה העיקרי. בד בבד עימה חדרה הגישה המודרניסטית שהשפעתה החזקה נבעה מפריחתה של התנועה המודרניסטית במקביל לתהליך התגבשות הקיבוץ. גישה זו טבעה את חותמה על עיצוב הקיבוץ יותר מכל גישה אחרת. בשנים האחרונות חודרת ה„גישה החברתית עיצובית", השמה דגש על אירגון עיצוב המקום הציבורי כתשובה לפעילויות הציבוריות.

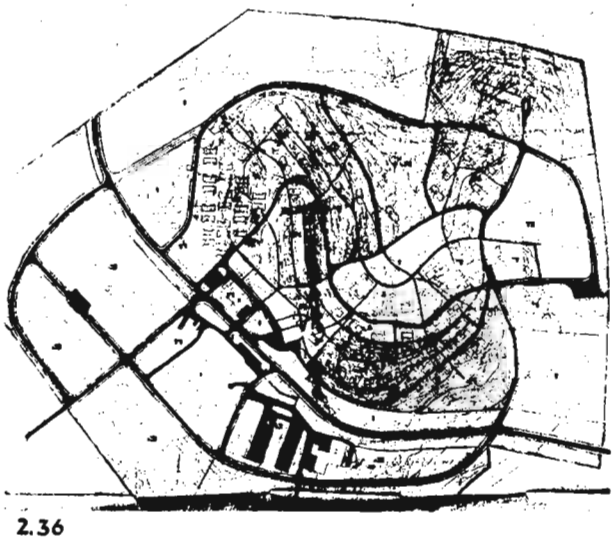
1. בראשר חיים - **לתכנית בנינם של ישובים קיבוצים**, מבפנים, 1933, 33–39. מדבר על מסגרת צמחיה עשירה כהערה עיקרית לגבי מבנה וסגנון בבנין הישוב.
2. בארי שבתאי - **תכנון ישוב קיבוצי**, מבפנים ט"ז, יולי 1953, עמ' 441–458. קורא להמנע מתכנון פורמלי קווי ומשעמם „הקו העקום של הרחובות לא מוכרח להיות קשת ששורטטה במחוגה, אפשר להעבירו בתנועה חופשית ורכה".

2.35 גן שמואל - דוגמה לתכנון „טוף כפרי" בנוסח ה„גן האנגלי".
2.36 דורות - תכנית שמשי קרקע.

2.35 Gan Shmu'el, "Rural landscape" in the style of the "English garden".
2.36 Dorot, land use plan.

2.35

2.36

הגישה הפורמליסטית

גישה זו מאפיינת בעיקר את התכננים המוקדמים של סוף שנות העשרים ותחילת השלושים. הבולט בין המתכננים ברוח זו הוא קאופמן (מעוז, בית אלפא) אך ניתן למצוא גישה זו אצל שרון (דליה, עין השופט) או מתכנני המחלקה הטכנית של הקיבוץ המאוחד (עין גב).

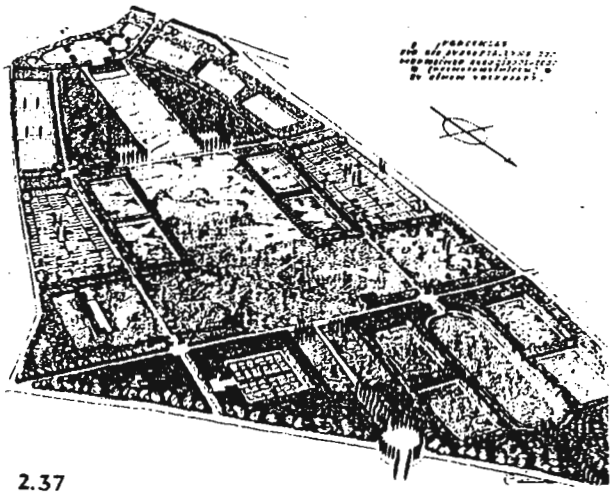
מקורות ההשפעה של גישה זו הן אסכולות אירופאיות שהבולטת בהן היא אסכולת הבוי־זאר. מאפיניה בתכנון ובעיצוב הקיבוצי הם שימוש בסימטריה, דוגמת עין השופט, נוה איתן, כפר רופין וכו', ויצירת מערכת שדרות ראשיות המחברות את חצרות הפעילות ואת מבני הציבור הראשיים דוגמת עין חרוד, עין גב, גבע וכו'.

בתכנון של קאופמן ניכר דגש בתכנון חצרות המכילות אלמנט מרכזי סימבולי דוגמת מגדל מים, שובך יונים או מחלבה. מקור תכנון זה הוא מודל הכפר הטיפוסי שבמרכזו אלמנט ורטיקלי (מגדל הפעמונים) המהווה נקודת ציון לזיהוי המרכז.[3] בגישה הפורמליסטית הובלטו הצירים הראשיים ונוצרה אבחנה עיצובית בין האזור הציבורי לבין אזור המגורים. מערכת השדירות והאלמנטים המהווים נקודת ציון, יצרו נורמות ויזואליות וחלליות בעלות פוטנציאל לשמש עמוד שידרה מבני לקיבוץ ואמצעי לבניית תדמית לישוב.

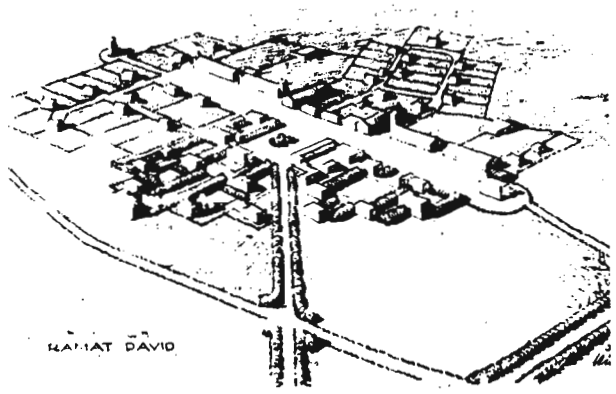
תכננים ברוח זו תוכננו בתחילת תהליך התגבשות הסכימה הקיבוצית. בקיבוצים מסויימים השתמר עמוד שדרה זה ונעשה בו שימוש בשלבים מאוחרים יותר. הסיבות לשימור הציר הן היות הצירים נושאי תפקיד ממשי, כנושאי פונקציות ציבוריות ולא רק עיצובי, או בהיותם ציר תנועה רגלי מרכזי ופעיל. לשימור הציר עזרה נטיה מצד חברי הקיבוץ ומתכנניו המאוחרים יותר לשמר את המבנה הברור ולא לטשטשו.

בגבע נעשה שימוש מוצלח בשדירה המרכזית הקושרת את חדר־האוכל עם בית התרבות. שדירה זו היוותה בסיס לעיבוי וגידול מאוחר יותר של המקום הציבורי. לעומת גבע, בניר־דוד נוצר רצון לטשטש את השדירות בשל היעדר תחושה ברורה לגבי תפקידן בבניית „שלד הקיבוץ".

3. מודל זה חוזר ועולה בספרו של קמילו סיטה.

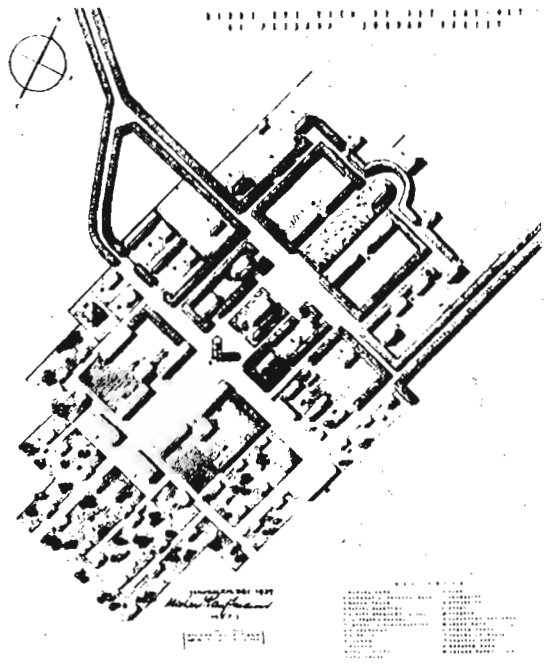

2.37

2.38

2.37 German garden, architect: R. Kauffman.
2.38 Ramat David, 1931, architect: R. Kauffman.
2.39 Massada, architect: R. Kauffman.

2.39

2.37 תכנון גן בגרמניה על ידי ר. קאופמן.
2.38 רמת דוד, תכנון ר. קאופמן, 1931.
2.39 מסדה, תכנון ר. קאופמן.

הגישה המודרניסטית

גישה זו שמקורה אף הוא אירופאי, שכיחה במרבית התכנונים בקיבוץ וקבעה במידה מרובה את התכנון והעיצוב הקיבוצי.

המאפיין הדומיננטי בתכנון הוא חלוקת הישוב לאזורים על־פי שימושי הקרקע, ללא יצירת מערכת נוספת המארגנת ומהווה עמוד שידרה.

תכנון האזור וממנו מעבר ישיר לתכנון המבנה, הביא לבידוד המבנה מבחינה תכנונית. „הכיכר" הציבורית המוגדרת מבחינה חללית על־ידי מבני הציבור שבהיקפה, הפכה למישטח רחב מימדים בו ממוקמים אובייקטים מבודדים.(4)

בתכנון הקיבוץ נתפס המקום הציבורי כמרכז פיזי מבחינת טווחי ההליכה, אך אינו מקבל חיזוק על־ידי מערכת היוצרת הכוונה אל המרכז. המקום הציבורי עצמו מהווה „אזור" המוגדר על־ידי שביל היקפי. שביל זה תוחם שטח פתוח, בו מפוזרים מבני הציבור כאובייקטים בודדים (ראה נחל מורג, איור 2.42). בגישה המודרניסטית חסרה התיחסות לחללי החוץ כמקום פעילות המהווה חלק אינטגרלי ממערכת הפעילות הכוללת במקום הציבורי.

תכנונים ברוח זו ניתן למצוא בקיבוצים רבים. קאופמן, בתכנונים מאוחרים יותר שלו, ויתר על הגישה הפורמליסטית כדוגמת כפר מנחם.

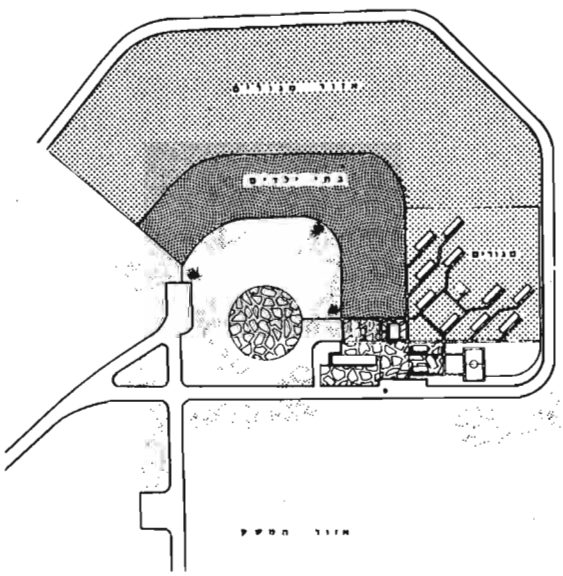
גם כיום, בתכנון ישובים צעירים, מקובלת גישה זו על חלק לא מבוטל של מתכננים. דוגמאות לגישה זו מהווים כרם שלום, שניר, עין זיון ורבים אחרים.

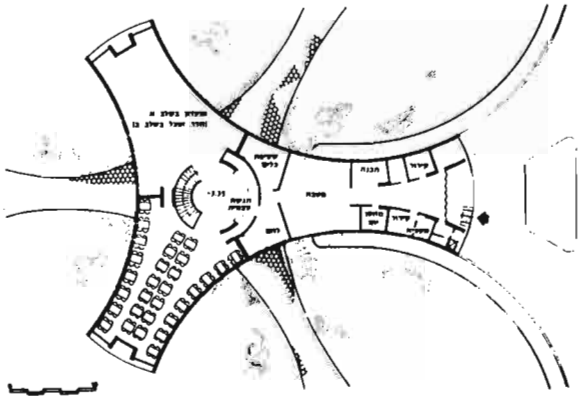
2.40

2.41

2.42

קומה עליונה

2.43

4. גישות אלה מבוטאות בצורה חדה בתחרות של ה־Centro Soy בה לה קורבחיה מייצג את הגישה המודרניסטית ואוגוסט פרה את הניגוד שלו. דוגמה נוספת ניתן לראות בניגוד בין בלוק המגורים של לה קורבחיה במרסיי לבין גלריה אופיצי בפירנצה של ואזארי (איורים 2.40, 2.41).

2.40–2.41 השוואה בין בלוק המגורים של לה קורבחיה במרסיי לבין גלרית אופיצ'י בפירנצה של ורי.

2.42 נחל מרג, 1972.

2.43 כרם שלום – חדר־האוכל.

2.40–2.41 Comparision between "Unite' d'habitation" Marseilles by Le Corbusierand Uffizi Gallery in Florence by Vasari.

2.42 Nahal Morag, 1972.

2.43 Kerem Shalom, dining hall.

הגישה הקונטקסטואלית

בגישה זו ישנה התיחסות תכנונית ועיצובית לחללי החוץ ותפקידם בחיי המקום הציבורי בקיבוץ.

גישה זו החלה להותיר את רישומה בתכנונים של שנות השבעים – במספר קיבוצים צעירים שהוקמו לאחר מלחמת ששת־הימים ובתכנון מחדש של מרכזי קיבוצים ותיקים כעמיעד (איור 3.15).

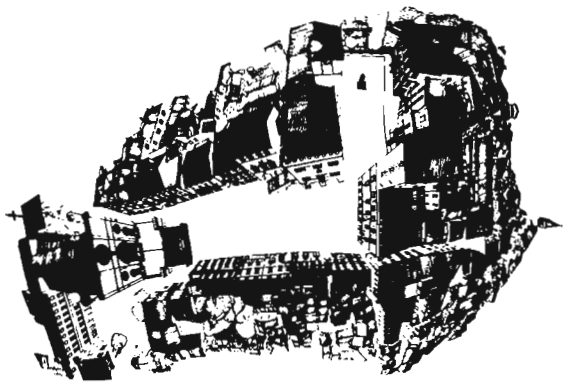
גישה זו מהווה ריאקציה לתכנון המודרניסטי המזוהה עם תכנון בקנה מידה לא אנושי ושחיקת חללי החוץ. קמילו סיטה התריע עוד בסוף המאה ה־19 על שחיקה זו וקרא לחזור למבנה העירוני הנכון, בו מתנקזים הרחובות לכיכרות, בהן מיוצגים מוסדות הציבור והן מקור החיים העירוניים. לאחר האכזבה מהתנועה המודרניסטית חזרו ועלו רעיונותיו של קמילו סיטה וקם דור חדש העוסק בהחייאת החלל הציבורי.[5] כותרת גישה זו בתכנון הקיבוץ היא ההתיחסות למרכז כאל „אגורה" – כיכר מרכזת וממסדת את ההתכנסות והמיפגשים הקיימים לפני חדר־האוכל.

תכנונים ברוח זו מיושמים במספר קיבוצים. בדרך־כלל הישום היטב חלקי ומטפל בתכנון הבינוי של מבני הציבור. במרבית התכנונים נשמרה תפיסת האיזור וחסר התכנון הכולל המטפל ביחסי הגומלין הפיזיים בין האזור הציבורי למגורים.

המאמצים מתמקדים ביצירת חלל מרכזי המארגן סביבו פונקציות ציבוריות. מידת ההצלחה תלויה במצב הקים המהווה בסיס לתכנון בקיבוצים ותיקים ובמידה מרובה בכישוריו האישיים של המתכנן ובהבנתו את הנושא.

בבית העמק ניתן לראות דוגמה מעניינת לחשיבה בכיוון זה. סביב חדר־האוכל הישן, שהוסב לאולם תרבות נבנה קלסטר, המארגן מספר פונקציות ציבוריות (כחדר־אוכל, מועדון, מנהלה) וחללי חוץ בעלי איפיונים ותפקידים שונים, המהווים חלק אינטגרלי מהקלסטר (איור 2.46).

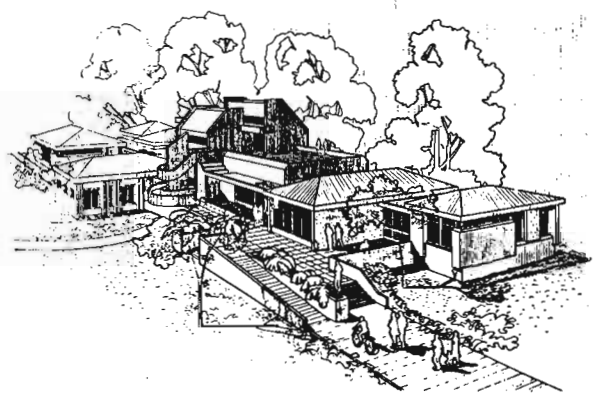
בבית העמק ישנה מגמה לחזק את המקום הציבורי על־ידי חיזוק הצירים הראשיים המובילים אליו מאזור המגורים, העוברים וקושרים פונקציות ציבוריות נוספות לקלסטר המרכזי.

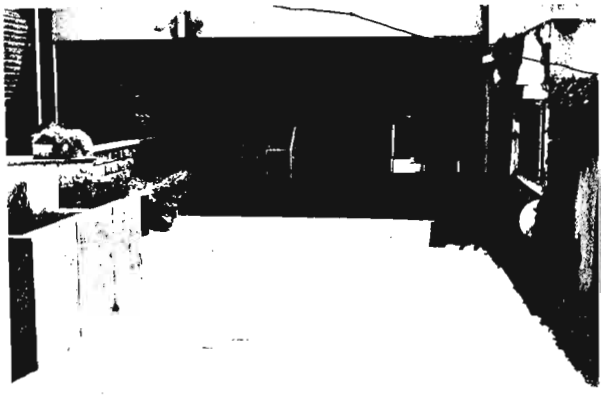
2.44

2.44 טודי – הכיכר הראשית.
2.45 בית השיטה – מכלול התרבות – „המרחב", תכנון דן תשבי, 1980.
2.46 בית־העמק – הכיכר המרכזית, תכנון פ. כהנא.

2.44 Todi, main square, aerial view.
2.45 Bet HaShitta, cultural center, 1980, architect: D. Tishbi.
2.46 Bet Ha'Emeq, central square, architect: F. Kahana.

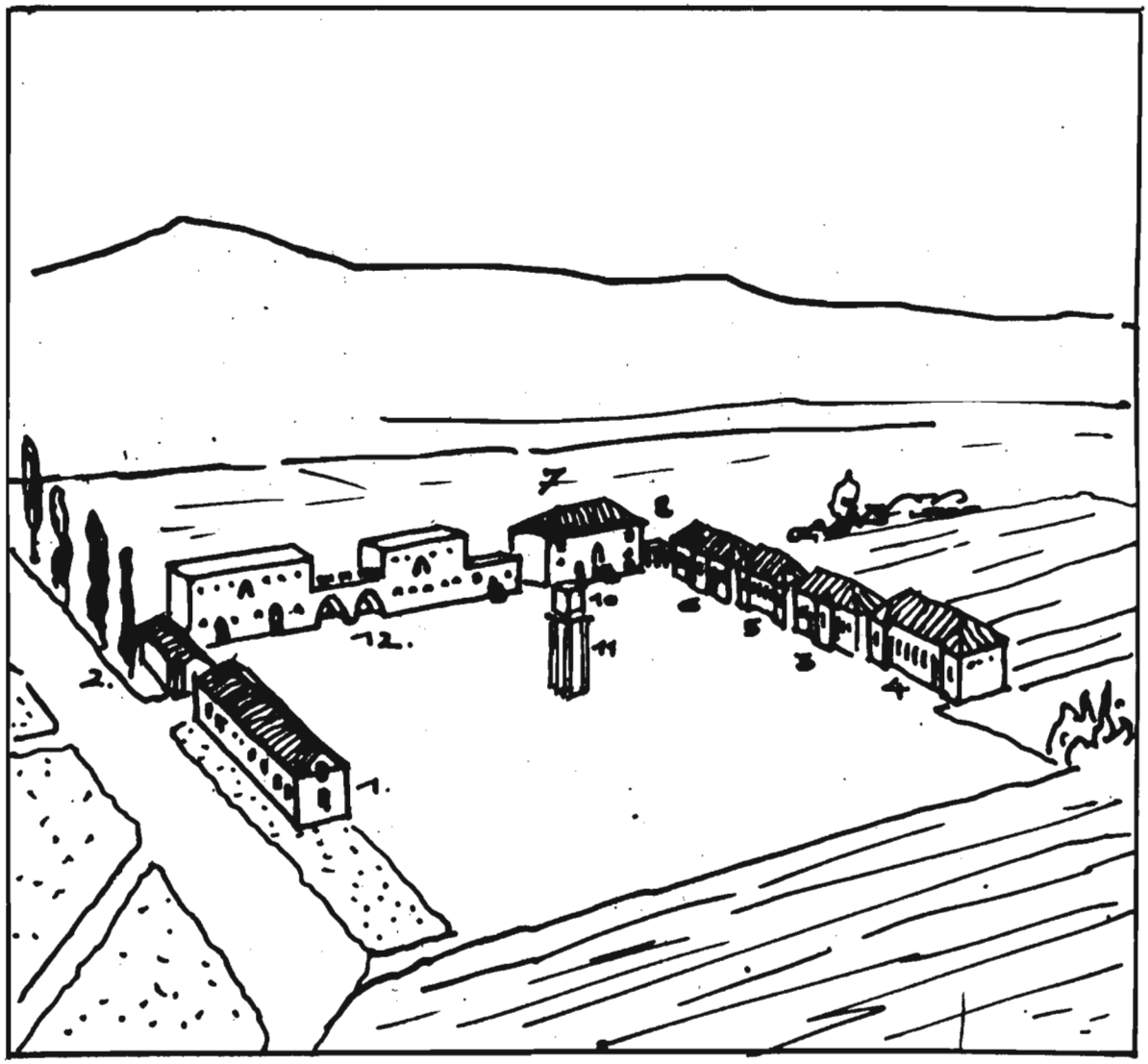

2.45

2.46

5. להחייאת החלל הציבורי כיווני מחשבה מגוונים: Collin Rowe ו־S. Peterson מנסים להחיות את החללים העירוניים הקלאסיים, Krier מתעסק בהתחדשות העיר האירופאית של ימי הביניים, Unger מחייה את הבלוק ו־Lynch מדגיש את חשיבות התדמית של העיר.

Merhavya, 1913, architect: A. Baervald.

מרחביה, תכנון א. בהולד, 1913.

3. אירגון הפונקציות הציבוריות בקיבוץ

אירגון הפונקציות הציבוריות

פרק זה דן באירגון המקום הציבורי המורכב ממיבנים ומחללי חוץ הנושאים תפקידים ציבוריים.

האירגון ניבחן בפרק זה על־פי העמדת המיבנים בשטח, בחינת העמדה זו ביחס לפריסה הכוללת של הישוב ובחינת היחסים בין המיבנים ובינם לבין חללי החוץ.

מערכת קשרים זו נבדקת בהתאם לרמות התכנון השונות ומיוצגת על־ידי הדגמים הסכימטיים.

ברמת התכנון הכולל נבדק יחס המקום הציבורי לישוב. ברמת הבינוי נבדק היחס בין מבני הציבור עצמם, מידת תפקידם כמערכת מאורגנת וחוזק הקשר בין קבוצות פונקציות בעלות תפקידים קרובים.

ברמות הבינוי והמיבנה נבדקת איכות חללי החוץ בהתייחס לתפקידם הפורמלי והבלתי פורמלי. ברמה זו נבחנת מידת השלמתם של חללי החוץ את הפונקציות הציבוריות כמקום פעיל, הנושא תפקיד משלו, וכמקום המהווה חוליית קשר, המדגישה ומבהירה את הקשרים בין מבני הציבור השונים.

	רמת התכנון הכולל – דגמי פריסת המקום הציבורי בישוב	רמת הבינוי – דגמי הבינוי של המקום הציבורי
1	דגם מרוכז	1.1 דגם קומפקטי 1.2 דגם קלסטר 1.3 דגם כיכר 1.4 דגם מרוכז תחום
2	דגם לינארי	2.1 דגם לינארי תחום 2.2 לינארי תנועתי 2.3 דגם לינארי צירי.
3	דגם רב זרועי	שילובים אפשריים בין הדגם המרוכז והדגם הלינארי
4	דגם מפוזר בקבוצות נושאים	בינוי אקראי
5	דגם מפוזר באקראי	בינוי אקראי

3.1 דגמי אירגון המקום הציבורי; רמת התכנון הכולל ורמת הבינוי.

3.1 Organization types of the public place: comprehensive planning and building layout.

רמת התכנון הכולל –
דגמי פריסת המקום הציבורי בישוב

ברמת התכנון הכולל נבחן מיקום ואירגון המקום הציבורי ביחס לפריסת הישוב כולו. הדגמים הנבחנים: דגם מרוכז, לינארי, רב־זרועי, מפוזר בקבוצות נושאים ומפוזר באקראי.

דגם מרוכז

בדגם זה מרבית הפונקציות הציבוריות הראשיות וחלק מהפונקציות המשניות ממוקמות במקום הציבורי. הדגם המרוכז מופיע על־פי רוב בדגמי ישוב כדגם רצועת ההפרדה ודגם הכליה. בדגם הראשון המקום הציבורי נמצא בין אזור המשק והמגורים ובדגם השני בלב אזור המגורים.

יתרון דגם זה הוא בהכוונת התנועה למקום מרכזי אחד ויצירת מקום אינטנסיבי כביטוי לחיי השיתוף. ריכוזיות זו הינה חיובית לישוב צעיר הנמצא בתהליך גיבוש. בקיבוץ גדול ריכוזיות יתר עלולה להביא לאינטנסיביות גבוהה. בקיבוצים שונים ישנן גישות אחרות ביחס לרצון למיפגשים אינטנסיביים. ישנם קיבוצים שהאינטנסיביות תהיה חריפה מדי ותגרום להתחככות יתר, שתביא להתרחקות והסתגרות החברים. בקיבוץ הגדול, בו מתקיים דגם זה, עלולות להתעורר בעיות נוספות. בקיבוץ הגדול, שפריסתו בשטח גדולה אף היא, מתהווה בעייה של היווצרות טווחי הליכה ארוכים בין המגורים והמקום הציבורי [1] הריחוק הפיזי הנוצר בשל כך יכול להוות גורם השפעה על מידת הקשר בין המגורים והמקום הציבורי. ישנם קיבוצים גדולים בהם נוצרת דרישה נוספת למיפגשים בקבוצות קטנות. במידה וקיימת דרישה מסוג זה נשאלת השאלה לגבי מיקום מיפגשים אלה ביחס למקום הציבורי הריכוזי.

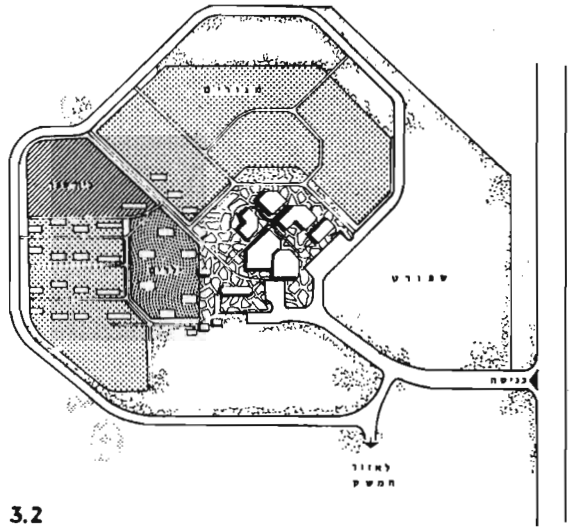
קיבוץ אלרום מהווה דוגמה לישוב צעיר העונה לדגם המרוכז (איור 3.2).

דגם לינארי

בדגם זה מאורגנות הפונקציות הציבוריות במערכת לינארית. דגם זה מתאפשר על פי רוב בישוב בסדר גודל בינוני או גדול בו כמות הפונקציות הציבוריות מאפשרת אירגון לינארי.

בתפיסה אירגונית עיצובית זו השתמש קאופמן במספר תכניות בהן השדירה הראשית היוותה „עמוד שידרה" למקום הציבורי ונקודת ייחוס לישוב כולו.

בדגם זה מושגת פריסה רחבה יותר של המקום הציבורי ובכך שטח המגע עם אזור המגורים גדול יותר. בדגם זה ישנה חשיבות להתיחסות המרכז הלינארי לפריסת הישוב עצמו:

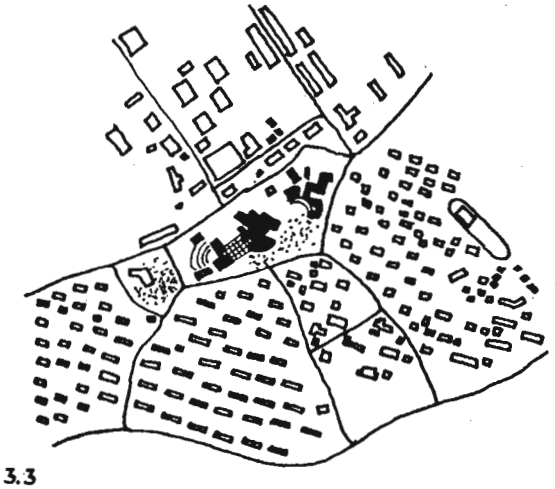

3.2

(1) טווח ההליכה המקסימאלי המקובל כיום בין המגורים וחדר־האוכל הוא כ־350 מ'.

3.2 אלרום, רמת התכנון הכולל – דגם מרוכז.
3.3 עידדור, רמת התכנון הכולל – דגם לינארי.

3.2 Elrom, comprehensive planning: Concentrated type.
3.3 'En Dor, comprehensive planning: Linear type.

3.3

א. פיתוח המרכז הלינארי במקביל למגמת גידול הישוב. בקיבוץ עין־דור, המתוכנן על־פי סכימת רצועת ההפרדה, מרכז הישוב מתוחם בשטח לינארי המקביל לציר הרוחב של הישוב. הישוב עצמו התפתח בחצי מעגל פחוס שחלקו הרחב מקביל לציר הרוחב ומגדיל את שטח המגע בין המרכז למגורים (איור 3.3); בקיבוץ אליפז, המתוכנן על־פי סכימת המרכז הדינמי, פותח מרכז הגדל במקביל לגידול הלינארי של הישוב (איור 2.31).

ב. פיתוח המרכז הלינארי בניצב למגמת גידול הישוב. בקיבוץ דליה, המתוכנן אף הוא על־פי סכימת רצועת ההפרדה, חלקו הגדול של המרכז מתוחם בשטח לינארי המקביל לציר הרוחב בעוד המגורים התפתחו, בשל קשיי טופוגרפיה, במקביל לציר האורך הניצב לציר הרוחב. מבני ציבור אחרים בדליה נמצאים במרוחק מחדר־האוכל (איור 3.4). עובדה זו יוצרת דגם מרכז משולב מדגם מפוזר בקבוצת נושאים, שחלקו העיקרי מאורגן באופן לינארי.

אפיקים (איור 3.5) מהווה דוגמה נוספת לאירגון לינארי המקובץ בקבוצות נושאים.

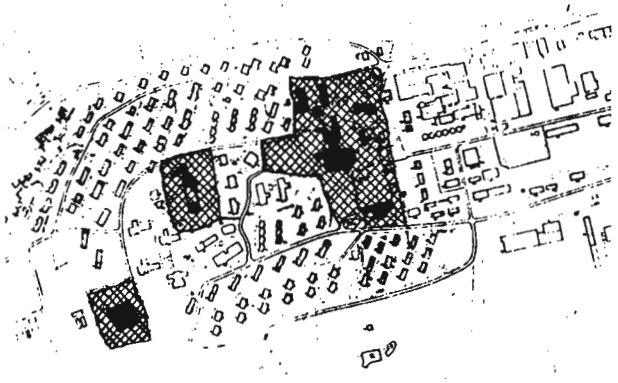
דגם רב זרועי

בדגם זה מאורגנות הפונקציות הציבוריות במערכת זרועות לינאריות היוצאת ממקום מרכזי, שהוא על פי רוב חדר־האוכל. דגם זה מהווה התפתחות מדגם מרוכז, או הסתעפות דגם לינארי. דגם זה מתאפשר בקיבוץ גדול, בו רבות הפונקציות הציבוריות והישוב פרוס על שטח נרחב.

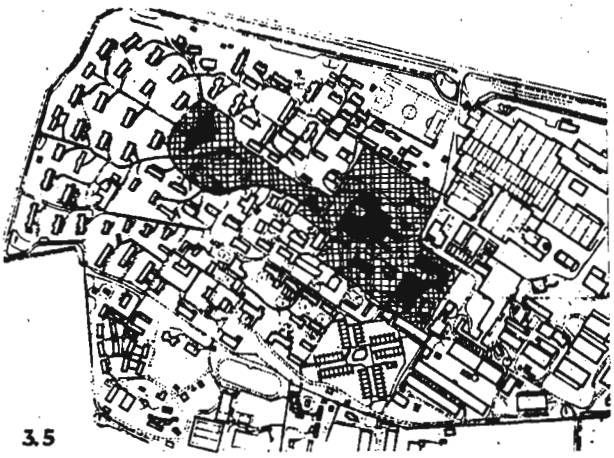
יתרונות דגם זה הם בהשגת שטח מגע גדול יותר עם המגורים, מצב היוצר קירבה גדולה יותר בין המגורים והמרכז. בדגם זה המערכת ההיררכית ממסדת מסגרות פעילות קטנות יותר ויוצרת יחסים ברמות שונות בין האזור הציבורי והפרטי. בסכימה זו ניתן לראות את מבני החינוך כחלק מהמערכת הציבורית על־ידי ניצולם לפעילות ערב כמקום לחוגים וללמידה.

לזרוע החינוך ניתן להוסיף חוליה נוספת והיא אזור הספורט, הנמצא בזיקה קרובה לאזור החינוך ובכך לקשור את אזור הספורט למרכז הציבורי.

בית העמק מהווה דוגמה לגיבוש האזור הציבורי כמערכת רב־זרועית המתפתחת מחדר־האוכל. (איור 3.6)

3.4

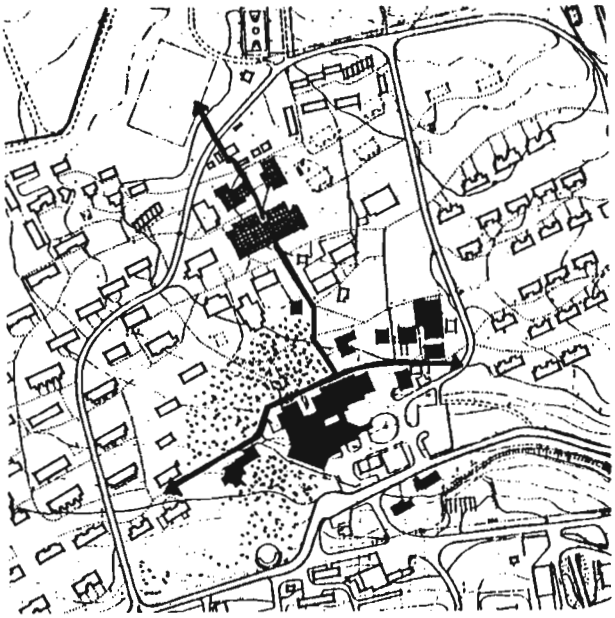

3.5

3.4 Dalyya, comprehensive planning: Linear type combined with Distributed type.

3.5 Afikim, comprehensive planning: Non-sequencial linear type.

3.6 Bet H'aEmeq, comprehensive planning: Radial type.

3.6

3.4 דליה, רמת התכנון הכולל – שילוב דגם לינארי ודגם מפוזר בקבוצות נושאים.

3.5 אפיקים, רמת התכנון הכולל – דגם לינארי בלתי רציף.

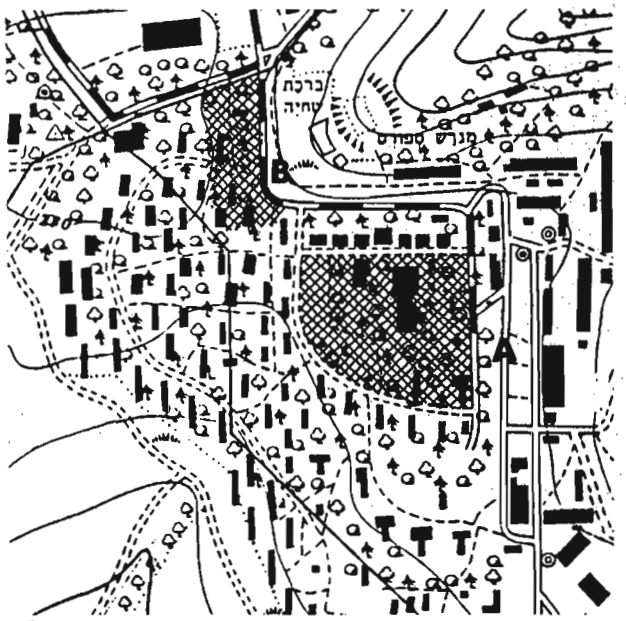
3.6 בית־העמק, רמת התכנון הכולל – דגם רב־זרועי.

דגם מפוזר בקבוצות נושאים

בדגם זה פזורות הפונקציות הציבוריות בקבוצות נושאים כאכילה, חברה, תרבות, שרותים לחבר, ספורט, מינהלה וכו'. הקבוצות פזורות בקיבוץ ללא קשר המוגדר על־ידי הבינוי.

דגם זה נוצר על־פי רוב על־ידי התפתחות בלתי מתוכננת. התפתחות זו היא תוצאה של היעדר מקום לגידול המרכז או בשל קבלת החלטות מקומיות ללא תכנון כולל. דוגמה להחלטה מסוג זה היא איכלוס „זמני" של שטחים פנויים או מיבנים שהתפנו. מאוחר יותר נצמדות לפונקציה „זמנית" זו פונקציות נוספות נילוות או משלימות, והמקום הופך למוקד התפתחות של קבוצת נושאים נפרדת. דוגמה לכך מהווה קיבוץ עין־השופט (איור 3.7), שבאזור המרכזי בו ממוקמים חדר־האוכל, המועדון, המינהלה והמכבסה ובאזור נוסף, מרוחק מהמרכז, ממוקמים המרפאה, בית התרבות וחדר המוזיקה.

בקיבוץ דליה (איור 3.4) החלק העיקרי של המקום הציבורי ממוקם במקביל לציר הרוחב, המפריד בין הישוב למשק. בחלק זה, המאורגן באופן חניתן להגדרה כלינארי, נמצאים חדר־האוכל, המרפאה, מרכז הביגוד והמינהלה. במרחק כ־200 מ' מאזור זה נמצא אזור ציבורי נוסף הכולל את הספריה, המועדון והחצר המשותפת. בין שני המוקדים אין ציר תנועה ברור ואין קשר עין ביניהם. המועדון והספריה מהווים „אי" בתוך אזור החינוך והמגורים. חסרונו של דגם זה הוא במרחקים הגדולים הנוצרים בין הפונקציות ובאקראיות במערכת הקשרים ביניהם. בשל הריחוק בין הקבוצות, רמת החיכוך יורדת. עובדה זו, בגבולות מסויימים, מהווה יתרון, שכן אין מגע יתר, הגורם להיסתגרות. הדילול באינטנסיביות הפעילויות עלול להוות חיסרון במידה והוא גורם למקום הציבורי להיות שומם ולא אטרקטיבי. הפיצול יכול ליצור אי־בהירות בהכוונת התנועה אל המקום הציבורי, ובכך לפגום באפשרות ליצירת שלד אירגוני ברור.

3.7

3.7 עין־השופט, רמת התכנון הכולל — דגם מפוזר בקבוצות נושאים:
A — חדר־האוכל, מועדון ומינהלה, ודשא מרכזי.
B — ספריה, מרכז מחיקה ואיזור בריאות.

3.8 יד־מרדכי, רמת התכנון הכולל – דגם מפוזר באקראי.

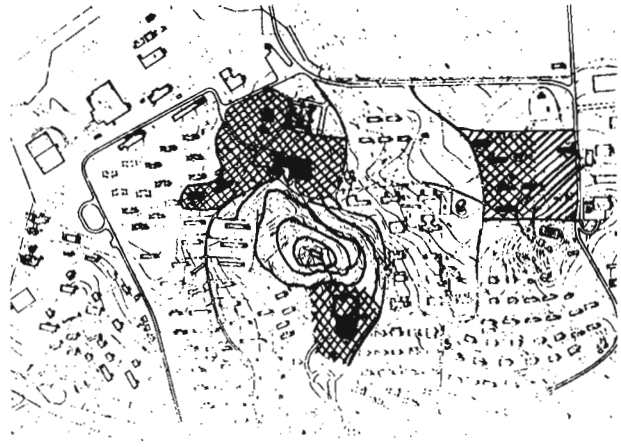
3.7 'En HaShofet, comprehensive planning: distribution by function types: A — Dining hall, club, administration and central lawn; B — Library, music center and health center.

3.8 Yad Mordekhay, comprehensive planning: random type.

דגם מפוזר באקראי

בדגם זה פזורות הפונקציות הציבוריות באקראי, ללא קשר מוגדר ביניהן. דגם זה אינו מתוכנן על־פי רוב אלא פרי התפתחות סטיכית. התפתחות זו נובעת מהתפנות מיבנים ברחבי הקיבוץ ומיחזורם למטרות שיכון פונקציות ציבוריות חדשות. סיבה נפוצה אחרת היא שימוש מישני במיקלטים לצרכי ציבור ולעיתים מזומנות מהחלטות עד הוק.

דגם זה יכול להוות בסיס להתפתחות דגם מפוזר בקבוצות נושאים. קיבוץ דביר וקיבוץ יד מרדכי מהווים דוגמה לדגם מסוג זה (איור 3.8).

3.8

דגמי הבינוי של המקום הציבורי

הדגמים שהוצגו ברמת התכנון הכולל עוסקים באירגון המקום הציבורי ביחס למרכיבי הישוב האחרים. ברמת הבינוי הדגמים מטפלים באירגון מרכיבי המקום הציבורי עצמו. הטיפולוגיה של אירגון הבינוי כאן מפרטת את דגמי הבינוי כדגמים מוכלים בתוך דגמי רמת התכנון הכולל.

דגמי הבינוי של הדגם המרוכז הם: קומפקטי, קלסטר, כיכר ומרוכז־תחום. דגמי הבינוי של הדגם הלינארי הם: הלינארי־התחום, הלינארי־תנועתי והדגם הצירי. הדגם הרב־זרועי מהיותו בעל תכונות של הדגם המרוכז והלינארי, מהווה הכלאה של מספר דגמי בינוי. הדגם המפוזר בקבוצות נושאים יכול להיות מורכב מדגמי בינוי חלקיים והם יכולים להיות כבדגם המרוכז, אך מצומצמים בהיקפם. על־פי רוב אין דגם בינוי כולל הקושר את הקבוצות למערכת אחת שלמה.

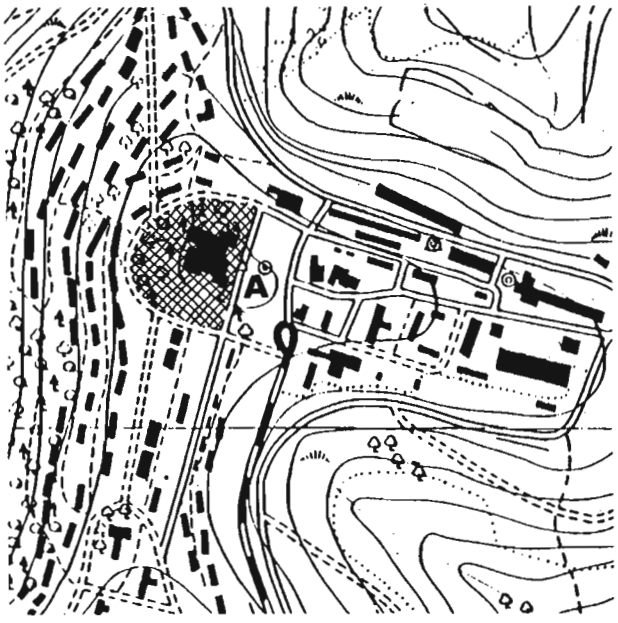
הדגמים המוצגים כאן הם דגמים אידיאליים, דגמי הבינוי השכיחים הם על־פי רוב הכלאה בין מספר דגמי בינוי.

דגמי הבינוי בדגם המרוכז

הדגם הקומפקטי

בדגם הקומפקטי מרוכז חלק גדול מהפונקציות במיבנה מרכזי רב־תכליתי. בדגם זה הפעילות הינה פנים בניינית ועל־כן מיבנה זה מופנם מעיקרו. הדגם הקומפקטי הראשון שנבנה, היה בכפר הנשיא, אחריו נבנו מספר מיבנים מדגם זה ברמות מורכבות שונות. ברמת השופט ניבנה מרכז קומפקטי שתוכנן על־ידי גלעד (איורים 3.9, 3.10) המיבנה ממוקם במרכזו של דשא רחב, והוא גדול במימדיו באופן ניכר ביחס למיבנים המקיפים אותו, הן בשטחו והן בגובהו. למיבנה שתי כניסות עיקריות המלוות ברחבת כניסה. מלבדן אין קשר תנועתי נוסף בין פנים המיבנה לדשאים המקיפים אותו. על כן תפקיד חללי החוץ מצטמצם לקישוט. תכונות המיבנה מבודדות אותו מכחינה תיפקודית ועיצובית.

כרם שלום (איור 3.11) מהווה דוגמה נוספת למקום קומפקטי בו הגיאומטריה הפורמלית והקשיחה מבליטה את היותו אובייקט עצמאי ולא חלק ממערכת בינוי ופעילויות.

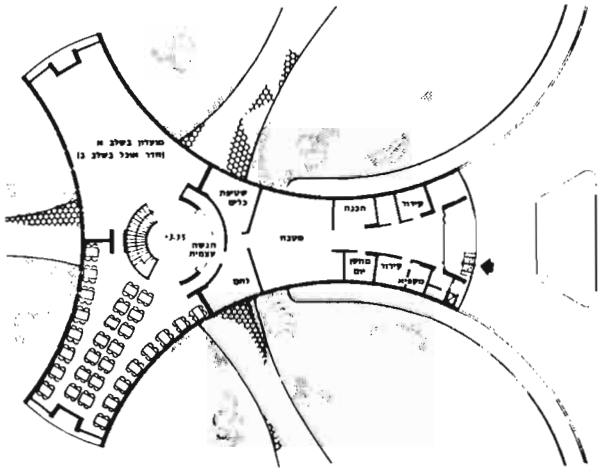

3.9

3.10

3.9 Ramat HaShofet, building layout: compact type.
3.10 Ramat HaShofet, central compact building, architect: S. Gilad.
3.11 Kerem Shalom, central compact building.

קומה עליונה

3.11

3.9 רמת־השופט, רמת הבינוי – דגם מרוכז קומפקטי (A).

3.10 רמת־השופט – מיבנה מרכזי קומפקטי, תכנון ש. גלעד.

3.11 כרם־שלום – המיבנה המרכזי הקומפקטי.

דגם הקלסטר

הקלסטר מורכב על פי רוב מיחידות חזרתיות צמודות שהמשותף להן הוא תפקידם המשותף, גודלם או דרך עיצובם. הקלסטר לא נגזר מגריד או מתפיסה גיאומטרית קשיחה. לכן לקלסטר יש אפשרות להיות גמיש בקבלת שינויים או תוספות בלא לפגוע באופיו.

דוגמאות לקלסטר מהווה ה„מרחב" בבית השיטה (איורים 3.13, 3.14) והמבנן המרכזי בבית העמק המכיל את חדר־האוכל ופונקציות נוספות (איור 3.12).

בבית השיטה תוכנן הקלסטר על־ידי אדריכל ד. תשבי סביב שני מבני המועדון הקיים שתוכנן על־ידי אדריכל ש. ביקלס. מרכיבי המרחב בבית השיטה הם מועדון, ספריה, ארכיון והנצחה וחדר מוזיקה וניתן להתייחס אליו כמכלול חברה ותרבות.

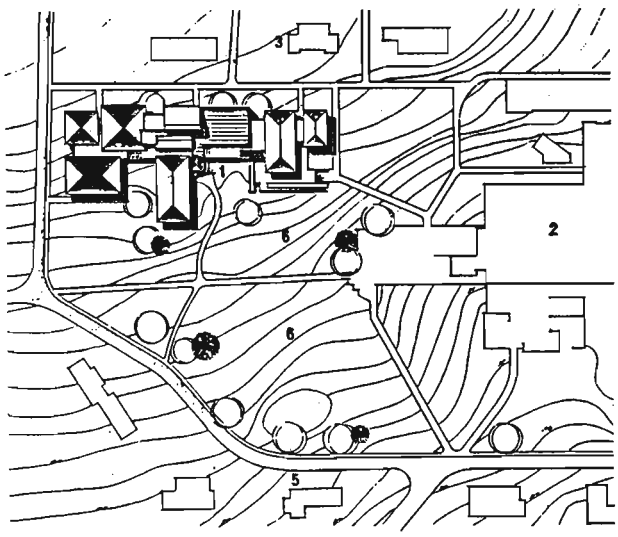
בבית העמק תוכנן הקלסטר על־ידי אדריכל פ. כהנא בצמוד לחדר־האוכל הישן. חדר־האוכל הישן הפך לאולם ובסמוך ניבנה חדר־האוכל החדש. לפונקציות אלה הצטרפו פונקציות נוספות כגון המינהלה, המועדון והשרותים לחבר. מרכיבי הקלסטר בבית העמק מגוונים יותר ומכילים פונקציות הדורשות שטחים גדולים, בעוד מרכיבי הקלסטר בבית השיטה קרובים בתפקיד ובצורה. הקלסטר בבית השיטה מאורגן לאורך מסלול תנועה לינארי מקורה. הקלסטר בבית העמק מאורגן סביב כיכר פעילה המהווה כיכר כניסה לפונקציות השונות.

משתי הדוגמאות ניתן ללמוד על שימוש מגוון בקלסטר, באופן אירגונו ובתפקידים שהמיבנה נושא. כמו־כן מהווים קלסטרים אלה דוגמה לאופן גידול מוצלח הקושר ישן עם חדש.

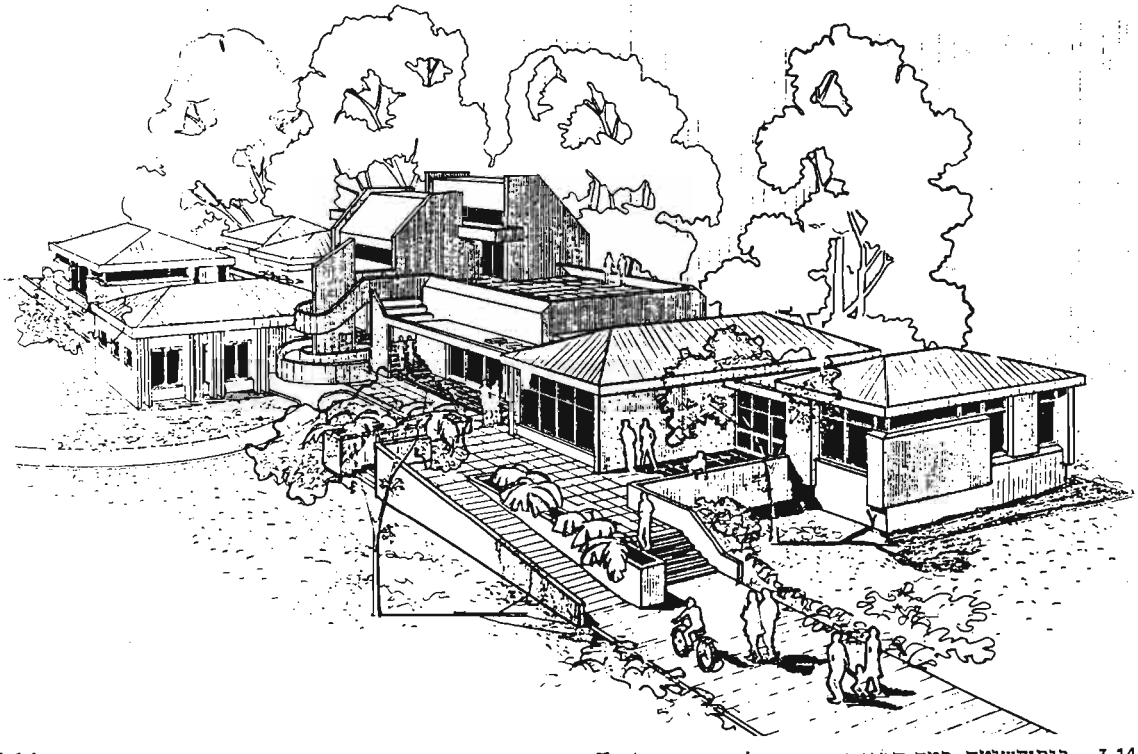

3.12 בית־העמק, רמת הבינוי – דגם הקלסטר.

3.12 Bet Ha'Emeq, building layout: cluster.

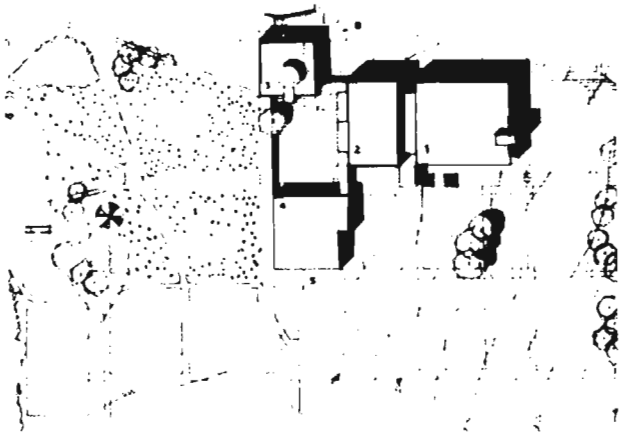
3.13

3.14 Bet HaShitta, building layout: Cluster. 3.14–3.13 בית־השיטה, רמת הבינוי – דגם קלסטר.

3.15

3.16

דגם הכיכר

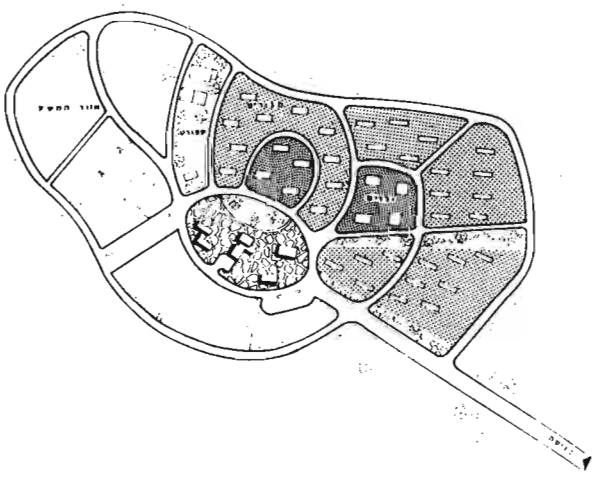
בדגם הכיכר תוחמים מספר מיבנים חלל חוץ מרכזי המשמש לפעילות ציבורית. תיפקודה של כיכר זו תלויה בהתאמת מימדיה לאינטנסיביות הפעילות בה ובאופן מעבר התנועה דרכה. כיכר בה הפעילות רבה, יכולה להיות תחושת צפיפות בלתי נעימה וההיפך, כאשר הכיכר גדולה והפעילות מצומצמת יכולה להיווצר הרגשה של מקום שומם ועזוב. כיכר המשמשת כמעבר ומנקזת את התנועה אליה, תהיה פעילה יותר, כיכר התחומה על־ידי מיבנים שכניסותיהם אינם בכיכר, תאבד מתפקידה כחלל חוץ המשמש לפעילות ציבורית.

בעמיעד (איורים 3.15, 3.16) – חדר־האוכל, אולם הספורט ומיבנה התרבות וההחברה מקיפים את הכיכר משלושת דפנותיה. הדופן הרביעית פתוחה אל הדשא המרכזי. הכיכר בעמיעד משמשת למעבר תנועה מחלקי הקיבוץ השונים אל חדר־האוכל ואל בריכת השחייה הנמצאת בסמוך. תנועה זו מחייה את הכיכר. התנועה מאזור המינהלה והמשק מתנקזים היישר לרחבת חדר־האוכל ללא צורך במעבר דרך הכיכר. פיצול הרחבות ומיקום הכניסה הפעילה הראשית ברחבה נפרדת, מורידים מרמת הפעילות בכיכר המרכזית.

דגם מרכזי תחום

בדגם זה מבני הציבור פזורים בשטח מרכזי. השטח מתוחם באמצעות דרך הולכי רגל ועל־ידי משטחי דשא ונוי. בדגם זה חסרה מערכת המארגנת את המיבנים ומגדירה את חללי החוץ.

מרכז קיבוץ שניר מהווה דוגמה לדגם זה (איור 3.17). תיחום המקום הציבורי הוא באמצעות אליפסה. בתוך שטחה ממוקמים מבני הציבור כשהאליפסה משמשת להם כמסגרת. חללי החוץ בין המיבנים מהווים שאריות תכנון שייעודם בלתי מוגדר.

3.17

3.17 שניר, רמת הביטוי – דגם מרוכז־תחום.

3.16–3.15 עמיעד, רמת הביטוי – דגם כיכרי.

3.15–3.16 Ammiad, building layout: Square type.

3.17 Shir, building layout: bounded centralized type.

דגמי הבינוי בדגם הלינארי

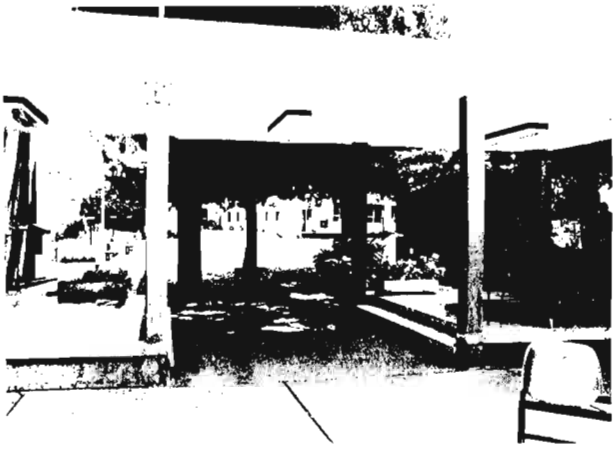
דגם לינארי תחום

בדגם זה מבני הציבור פזורים בשטח מרכזי המתוחם באמצעות דרך הולכי רגל כבדגם המרוכז התחום. ההבדל בין הדגמים נובע מהיווצרות שטחי מעטפת שונים ביחס לשטח התחום ומהשוני באירגון התנועה בכל אחד מהם. היחס בין שטח המעטפת והשטח הכלוא בה, נהיה גדול יותר בדגם הלינארי מבדגם המרוכז. לכן בדגם הלינארי שטח המגע בין המקום הציבורי לבין האזורים המשיקים לו, יהיה גדול יותר.

בעין דור (איור 3.18) המקום הציבורי פרוס לאורך ציר הרוחב של הישוב ומהווה רצועה ציבורית בין המגורים והמשק. כך מתקבל שטח מגע גדול יותר בין המגורים לבין המקום הציבורי. התנועה בעין־דור אינה לינארית. מסלולי התנועה בחלקם מקיפים את מבני הציבור ובחלקם מהווים חיבור ישיר בין שתי פונקציות כגון חדר־האוכל והמועדון. המרכז הלינארי בעין דור בנוי ממכלולים. למכלולים השונים דגמי בינוי שונים: המועדון, הספריה וההנצחה מאורגנים סביב כיכר; מכלול הביגוד והצריכה בנוי כמערכת מיבנים הקשורה בפרגולה קעורה. מערכת זו תוחמת חלל חוץ רחב מידות.

3.18

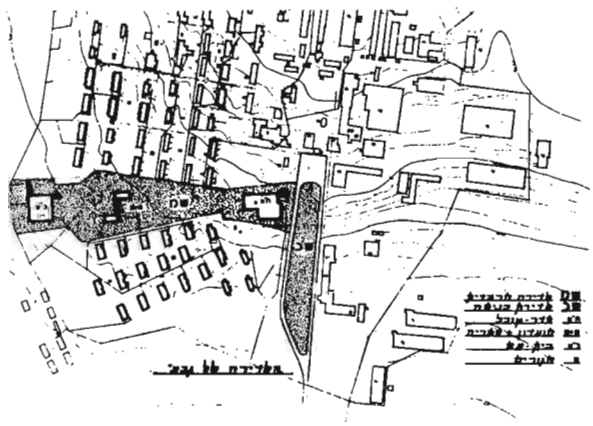

3.19

דגם לינארי־תנועתי

בדגם זה מאורגנים מבני הציבור לאורך ציר הליכה. המיבנים מהווים דופן המשכית או מקוטעת לציר ההליכה. הפעילות בציר מתרחשת בנקודות המיפגש של הציר עם מבני הציבור ובנקודות ניקוז שבילים אחרים לציר. הפעילות הציבורית בציר נושאת אופי פורמלי ובלתי פורמלי בהתאם לפונקציות המאורגנות לאורכו (איור 3.20).

בגבע פרוס המקום הציבורי לאורך שדירה ירוקה. בשדירה ממוקמים מבני הציבור החשובים: חדר־האוכל, המועדון, הספריה ובית העם. גם כאן נוצר שטח מגע גדול בין המגורים הנמצאים משני צידי השדירה לבין המקום הציבורי. בדגם זה מערכת התנועה במקום הציבורי ברורה יותר ותואמת את הפריסה הלינארית.

3.20

3.18 עידדור, רמת הבינוי – דגם לינארי תחום משולב בדגם כיכרי.

3.19 עידדור, מבט מכיכר המועדון אל כיכר חדר־האוכל.

3.20 גבע, רמת הבינוי – דגם לינארי־תנועתי.

3.18 'En Dor, building layout: bounded linear type.

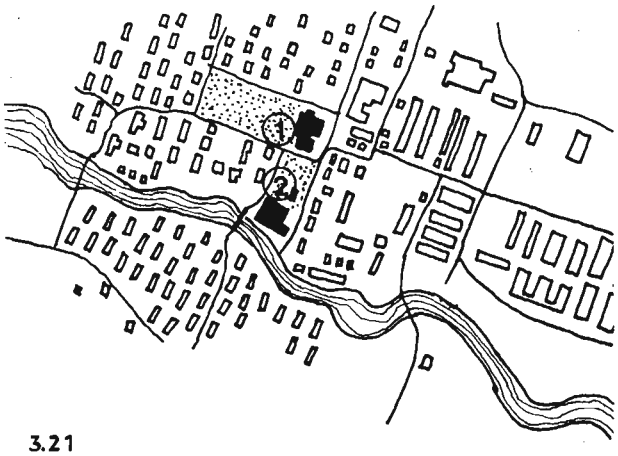
3.19 'En Dor, view from club square to dining hall square.

3.20 Geva, building layout: linear circulation type.

דגם צירי

בדגם זה נוצר ציר בין שתי פונקציות ציבוריות המהוות מוקדי פעילות. התווך בציר זה הוא פורמלי יותר מהציר בדגם הלינארי־תנועתי. בניגוד לקודמו, בדגם זה אין נקודות מיפגש חשובות לאורכו, כי אם רק בקטביו.

בנירדוד ישנן שתי שדירות רחבות ידיים (איור 3.21). שדירה אחת ניצבת לנחל והיא מחברת בין חדר־האוכל ומכלול התרבות המהווים שני מוקדים לציר. בצד שדירה זו עובר מסלול תנועה אינטנסיבי המחבר את שכונת המגורים שמעבר לגדת הנחל עם הישוב כולו. השדירה השניה, שהיא הגדולה יותר, ניצבת לשדירה הראשונה. לשדירה זו מוקד אחד בלבד והוא חדר־האוכל. שדירה זו אינה מהווה דוגמה לדגם צירי, בשל היעדר מוקד ציבורי שני בקצה השדירה.

3.21

דגמי הבינוי בדגם הרב־זרועי

דגם זה משולב מחיבור מספר זרועות לינאריות. בשל כך דגמי הבינוי המרכיבים אותו הם דגמים לינאריים כגון דגם לינארי תנועתי או דגם צירי. ישנם דגמים רב־זרועים שבמרכזם גרעין מרוכז. בדגם מסוג זה ניתן למצוא בנקודת מיפגש הזרועות דגמי בינוי הלקוחים מהדגם המרוכז, כגון קומפקטי וקלסטר, או כיכר, מהם מתפתח בינוי לינארי אחר.

בבית העמק מהווה דוגמה לדגם רב־זרועי המורכב ממספר דגמי בינוי (איור 3.6). מרכז המקום הציבורי הוא הקלסטר של חדר־האוכל והאולם. מקלסטר זה יוצאת זרוע אחת לאזור הביגוד. לזרוע זו יצטרף מרכז צריכה בעתיד. הזרוע השניה מובילה לספריה, חדר העיון, ההנצחה ובית הכנסת. שתי זרועות אלה וחדר־האוכל במרכזם, מהווים דגם בינוי לינאי־תנועתי. הזרוע השלישית יוצאת מקלסטר חדר־האוכל (איור 3.22), ומובילה לבית־הספר ולאזור הספורט. בזרוע זו מתוכנן לשקם מיבנה היסטורי שישמש כארכיון ולהקים מרכז מוזיקה. בכך תחוזק זרוע זו כדגם בינוי לינארי־תנועתי.

3.21 Nir David, building layout: axial type.
3.22 Bet Ha'Emeq, building layout: cluster combined with radial type.

דגמי הבינוי בדגם המקובץ לקבוצות נושאים

בשל היעדר קשרים בין הקבוצות השונות בדגם זה אין אפשרות לדבר על בינוי המקום הציבורי כולו. ניתן להתייחס לאופן הבינוי של קבוצות הנושאים, אך השפעתם על תיפקוד המקום הציבורי כמערכת הוא שולי. על כן לרמת הבינוי בדגם זה חשיבות מועטה.

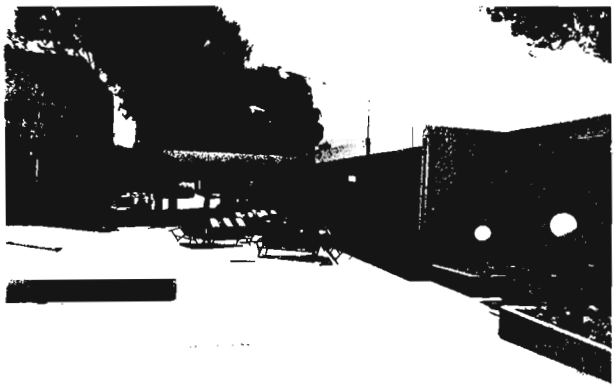
3.22

3.21 נירדוד, רמת הבינוי – דגם לינארי־צירי.
3.22 בית־העמק, רמת הבינוי – שילוב דגם רב־זרועי וקלסטר מרכזי.

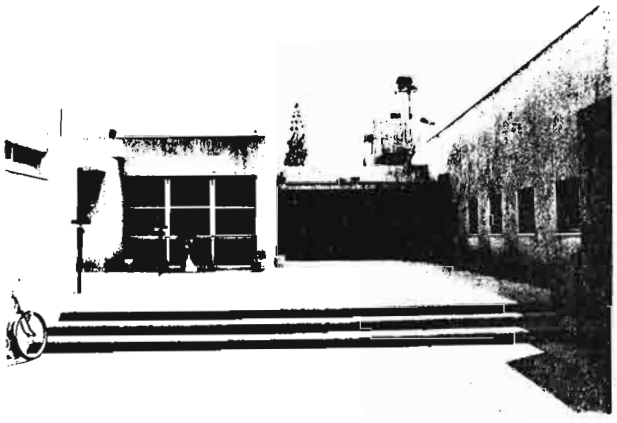
היחס בין דגמי הביניי ותכנון חללי החוץ

האקלים בארץ מאפשר קיום מיגוון רב של פעילויות חוץ. בקיבוץ נוספת לכך משמעות נוספת של חזרה לטבע. שתי עובדות אלו מחזקות את הצורך בתכנון חללי החוץ בקיבוץ. תכנון מיגוון חללי חוץ מאפשר התאמה גבוהה יותר בין חללי החוץ לפעילויות השונות. התאמה זו מתבטאת ביחס בין גודל חלל החוץ, מיקומו ועיצובו לבין סדרי הגודל של המיפגשים, מטרתם ואופיים. למרות זאת במרבית הקיבוצים הוזנח תכנון חללי החוץ ובמקרים רבים הם מהווים שאריות שנותרו לאחר תכנון מבני הציבור. גישה זו נבעה במידה מרובה מהגישה המודרניסטית (ראה עמ' 31).

ניתן לחלק את חללי החוץ למתוכננים ולאקראיים, שהם בלתי מתוכננים.

3.23

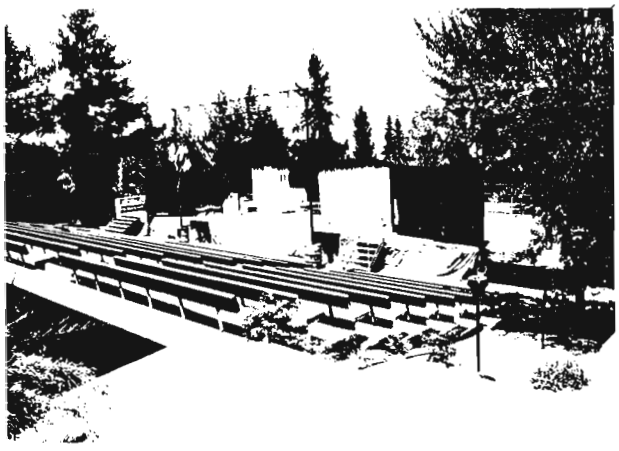
3.24

חללי החוץ המתוכננים

חללי החוץ המתוכננים הם חללים המתוכננים כ„חדר פעילות־חוץ". הגדרה זו מדגישה את הצורך במחשבה תכנונית המקבילה למחשבה הנתונה לתכנון חללי פעילות פנים בניניים. בתכנון חללי פנים וחוץ צריכה להיות מחשבה על גודל, צורת החלל ומיקומו בהתאם לסוג והיקף הפעילות בו. חללי חוץ המתפקדים כ„חדרי פעילות־חוץ", הינם בעלי „גבולות" המגדירים את חלל הפעילות. הגדרת הגבולות יכולה להיעשות על־ידי תכנון הביניי כדופן לחלל או באמצעות תכנון הנוף. הגבולות יכולים להיות חוסמים כקיר או חוסמים באופן חלקי כגדר, שינוי במיפלס הקרקע או אלמנטים סימליים כשער. נקודת המוצא בתכנון חללי החוץ היא בהגדרת תפקידם התלויה בגורמים הבאים: 1. צורך בפעילות חוץ פורמלית כגון חגיגת חגים ואירועים, אמפיתיאטרון פתוח וכו'; 2. צורכי המיפגש השונים של החברים המשתנים בהתאם לסוג, היקף ואופי הפעילות; 3. ההשראה הניתנת מ„דופן פעילה" של פונקציות ציבוריות כגון: הכניסה לפונקציות פעילות כחדר־האוכל במרבית הקיבוצים, או הכניסה לבית־הכנסת בקיבוץ הדתי דוגמת לביא. „דופן פעילה" נוספת יכולה להיות „חזית פעילות", בה הפעילות אינה קשורה לכניסה בלבד, כי אם פעילות החוץ מהווה המשכיות לפעילות הפנים דוגמת המועדון בעין־דור.

3.23 'En Dor, club.
3.24 'En Dor, dining hall entrance.

3.25 Gal'ed, amphitheater.

3.25

2.23 עין־דור – המועדון.
3.24 עין־דור – רחבת הכניסה לחדר־האוכל.

3.25 גלעד – אמפיתיאטרון.

חללי החוץ האקראיים

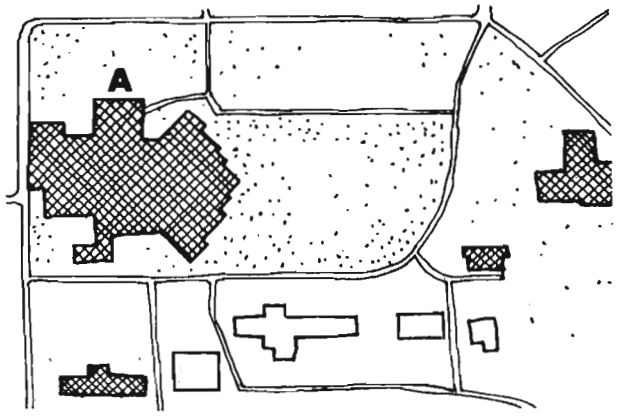
חללי החוץ האקראיים הם חללי החוץ הבלתי מתוכננים המהווים שאריות תכנון (Left over) שנותרו לאחר העמדת המיבנים בשטח. מעצם אי־היות החלל מתוכנן, לא ניתנה הדעת על תפקידיו ואפשרות התאמתו לפעילויות חוץ. התפקיד המקובל שניתן לחלל החוץ הוא להוות „מסגרת נוי" למיבנה. בקיבוצים רבים הוכרז בסמוך לחדר־האוכל שטח הדשא רחב המימדים כ„דשא המרכזי". במרביתם לא תוכנן הדשא למטרה זו ומבנהו אקראי. חוסר התכנון הביא למצבי חוסר התאמה בין חלל החוץ לפעילות בו. בכברי, לדוגמה, הדשא המרכזי רחב מימדים וגדול מעבר לצרכים. אין קשר מיידי עם חדר־האוכל ובכך נוצר ניתוק חלקי ביניהם. בעין־דור הדשא המרכזי נמצא לצד החזית העגולה של חדר־האוכל וללא קשר ישיר לכניסה לחדר־האוכל. בקיבוץ עין־המפרץ הורחב ושופץ חדר־האוכל. החזית החדשה שנבנתה הינה חזית משוננת, הפונה אל הדשא המרכזי. בתכנון זה לא תוכננו חללי החוץ המקיפים את המיבנה.

היחס בין דגמי הבינוי לתכנון חלל החוץ תלויה במידה חלקית בדגם עצמו ובמידה מרובה יותר בפירוש שנותן המתכנן לכל דגם.

דגם הכיכר הוא הדגם היחיד המעמיד מעצם הגדרתו את חלל החוץ המתוכנן כמרכז. לעומתו הדגם הקומפקטי שהוא דגם מופנם ומתרכז בפעילויות פנים, על פי רוב מעמיד את תכנון חלל החוץ בחשיבות מישנית. סביב הדגם הקומפקטי מתפתח על פי רוב חלל חוץ, המהווה שאריית תכנון. בדגמים התחומים על־פי הגדרתם, מהווים חללי החוץ שאריות תכנון. בדגמים אלה, ניתן למצוא חלקי ביטוי מתוכננים, כגון רחבת כניסה לחדר־האוכל וכו'. אך במרכז תפיסת הבינוי, לא מושם דגש על תכנון חללי החוץ. דגם הקלסטר, דגם הלינארי־תנועתי והדגם הצירי, הינם דגמים בהם יש חשיבות רבה לעמדת המתכנן ולחשיבות שנותן המתכנן לחללי החוץ. בדגמים אלה ניתן למצוא חללי חוץ מתוכננים ואקראיים ואין בהגדרת הדגם כדי לחייב את אופן ההתייחסות לחלל החוץ.

3.26

3.27

3.28

3.29

3.26 עין־דור – חדר־האוכל והדשא המרכזי.
3.27 עין־המפרץ – חדר־האוכל החדש (A).

3.28 גן־שמואל – הדשא ליד המכבסה.
3.29 עין־השופט – הדשא המרכזי והמועדון.

3.26 'En Dor, dining hall and central lawn.
3.27 'En HaMifratz, new dining hall (A).
3.28 Gan Shmu'el, lawn near laundry.
3.29 'En HaShofet, club and central lawn.

השפעת הבינוי על תכנון המיבנה
והשפעת המיבנה על היווצרות דגם בינוי.

ישנן גישות תכנוניות בהן מושם דגש על נושא הבינוי. בגישות אלה מתאימים את המיבנה לבינוי. התאמה זו אינה בהכרח התאמה קשיחה, אלא התאמה המתחשבת בפרוגרמה של המיבנה ובקשר בינו לבין חלקי הבינוי האחרים. גישה זו יכולה להיות תוצאה של רצון ליצור מערכת משולבת של מיבנים וחללי חוץ מתוכננים. הגישה יכולה לנבוע מחוקי הבניה והפרצליזה של הקרקע, כדוגמת חזית המשכית לעומת מיגרשים בודדים בעלי קו בניין קבועים. הגישה האחרונה אינה רלוונטית בקיבוץ.

בעין דור תוכנן קומפלקס חברתי־תרבותי המאורגן סביב כיכר. הקומפלקס מכיל מועדון, ספריה ומיבנה הנצחה ובעתיד מתוכנן להתווסף אולם מופעים. קומפלקס זה תוכנן על־פי תפיסת בינוי מוקדמת והבניינים כדפנות לכיכר. בבית השיטה נעשה ניסיון לשלב את מיבנה המועדון הקיים עם מכלול התרבות החדש. הדגש התכנוני היה ביצירת בינוי נמוך, המורכב מיחידות קטנות וכך גובש מיבנה הקלסטר.

השפעת המיבנה על הבינוי ועל תכנון חללי החוץ משתנה בהתאם לסוג המיבנה:

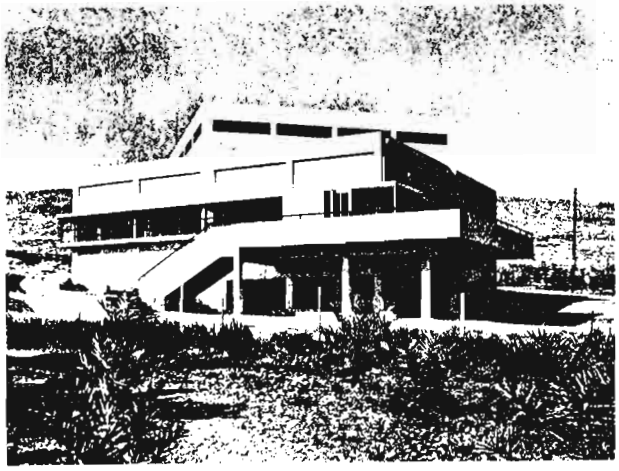
א. **מיבנה המגדיר דגם בינוי** – לקבוצה זו שייך המיבנה הקומפקטי המגדיר דגם בינוי קומפקטי, דוגמת רמת השופט.

ב. **מיבנה כאובייקט המותיר שאריות תכנון**: לקבוצה זו שייכים על פי רוב מיבנים בעלי קמירות כלפי חוץ, או המתוכננים כ„פסלים" במרחב. דוגמאות לכך מהווים חדרי האוכל שתוכננו כחצאי מעגלים כגון יזרעאל ודליה. חדר־האוכל בעין־המפרץ, שדפנותיו קמורות ומשוננות, או חדר־האוכל בתל־יוסף, שצורתו הפיסולית מדגישה את היותו אובייקט בתוך הדשא המשמש לו כמסגרת נוי. בתכנונים אלה, שטחי החוץ מהווים שאריות תכנון.

ג. **מבנה „אדיש"** – לקבוצה זו שייכים מיבנים היכולים להשתלב בסוגי בינוי שונים. אופן אירגונם והיחסים ביניהם יקבעו את סוג הבינוי. דוגמה למיבנים המגדירים כיכר הם חדר־האוכל, אולם הספורט והמועדון בעמיעד, או המיבנים המקיפים את הכיכר בעין דור.

המיבנה המגדיר דגם בינוי והמיבנה כאובייקט המותיר שאריות תכנון, שייכים לגישה התכנונית המעמידה במרכז את תכנון המיבנה, כאשר הבינוי מהווה תוצר משני מתכנון המיבנה.

הגישה הרצוייה היא גישה המשלבת את דרישות הבינוי עם דרישות המיבנה ומאפשרת בכך תכנון מערכת העונה לדרישות התיפקוד השונות.

3.30

3.31

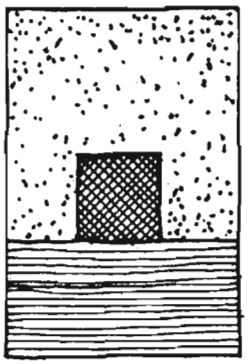
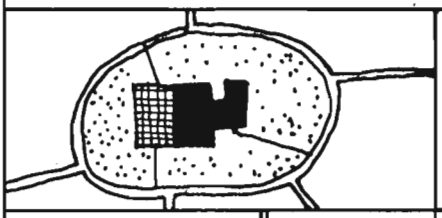
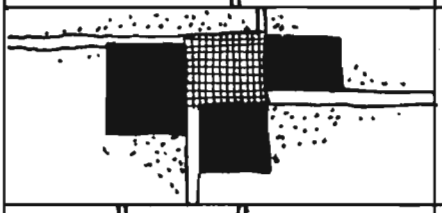
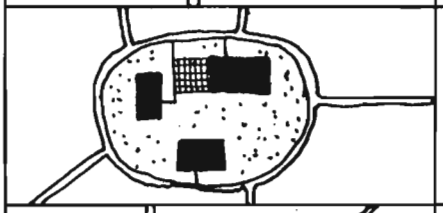
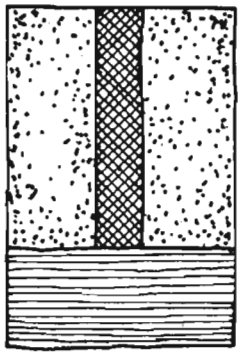
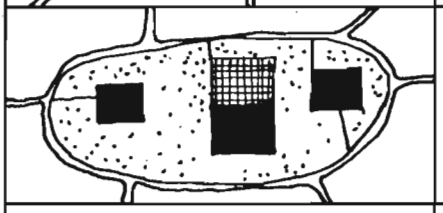
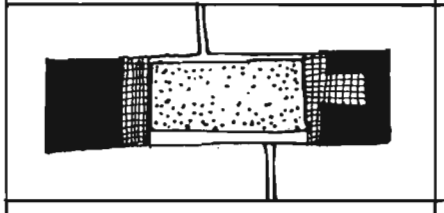
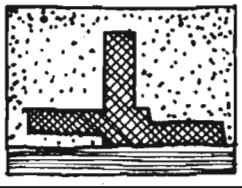
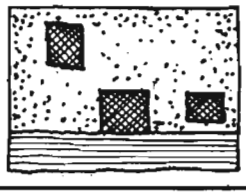

3.30 תל־יוסף – חדר־האוכל.
3.31 רמת־השופט – המרכז הקומפקטי.
3.32 עמיעד – הכיכר המרכזית.

3.30 Tel Yosef, dining hall.
3.31 Ramat HaShofet, compact center.
3.32 Ammiad, central square.

3.32

רמת התכנון הכולל		רמת הביצוי	
מרוכז		קומפקטי	
		קלסטר	
		כיכר	
		מרוכז־תחום	
לינארי		לינארי־תחום	
		לינארי־תנועתי	
		לינארי־צירי	
רב־זרועי			
מפוזר			

3.33 אירגון המקום הציבורי: דגמי רמת התכנון הכולל ודגמי רמת הביצוי, ריכוז סכימות.

3.33 The organization of the public place: comprehensive planning and building layout diagram.

4. מערכת התנועה בקיבוץ ובמקום הציבורי

מערכת התנועה בקיבוץ

מראשית דרכו של הקיבוץ קנתה לה אחיזה התפיסה כי על הישוב להיות מתוכנן להולך הרגל. בין הגורמים לתפיסה זו הם הרצון לשמור על טווחי הליכה סבירים בין המגורים, המשק והמקום הציבורי וראיית הקיבוץ כ„בית משותף". גורם נוסף לכך היא התפיסה העיצובית של הקיבוץ ככפר שבמרכזו האדם. תמכה בהתהוות תפיסה זו עובדת מיעוט כלי־הרכב בקיבוץ.

בעקבות התמורות שחלו בקיבוץ נגרמו בקיעים ביישום תפיסה זו: צי הרכב גדל וגידול האוכלוסיה הביא לגידול המרחק בין חלקי הקיבוץ השונים. בקיבוצים ותיקים התהוותה מערכת רגלית בלבד וחדירת התנועה המוטורית יצרה מערכת מורכבת יותר, המלווה לעיתים מזומנות בבעיות רבות.

מרכיבי מערכת התנועה בקיבוץ

מערכת התנועה בקיבוץ מורכבת ממערכת רגלית וממערכת מוטורית. מורכבות המערכת המוטורית שונה בקיבוצים שונים. המרכיבים המקובלים של התנועה המוטורית הם אמצעי תעבורה קלים כאופניים, אופנוע או קלנוע, רכב פרטי ורכב שרות ואחזקה. מרכיב נוסף, שהוא ייחודי למספר קיבוצים ותיקים וגדולים, הוא אמצעי תעבורה ציבורית כמיניבוס.

מערכת הולכי הרגל

הסכימות המקובלות של תכנון הישוב בנויות על טווח הליכה רגלי למרכז הישוב. הטווח המקובל כיום הוא עד 350–300 מ'. התפרסות המגורים הביאה ליצירת מרכז כובד אקסצנטרי המרוחק מחלקי הישוב השונים. בכך גדל המרחק בין קבוצות מגורים חדשות לחדר־האוכל מעבר לטווח ההליכה המקובל. מרחק זה מגיע ל־600–500 מ'. התפרסות המגורים הביאה במקביל לריבוי ולהסתעפות שבילי הרגל.

עקב שינויים אלה נוצרו צרכים חדשים. נוצר צורך באירגון מערכת התנועה באופן היררכי המבחיר את המעבר מפרטי לציבורי. הודגש צורך נוסף בתכנון המרכז הציבורי, תוך התחשבות במגמות גידול הישוב.

המערכת המוטורית

אמצעי תעבורה קלים – גידול האוכלוסיה ופריסת הישוב הגבירו את השימוש באופניים. מאוחר יותר נוספו בקיבוצים רבים קטנועים ואופנועים. הזדקנות

4.1

האוכלוסיה הביאה להכנסת הקלנוע למערכת. ריבוי אמצעים אלו יוצר דרישה לתכנון מסלולי תנועה המסוגלים לאפשר שימוש בר־זמני של תנועת אמצעי התעבורה הקלים עם תנועת הולכי הרגל. דרישה נוספת הנובעת מריבוי אמצעים אלה, היא הקצאת אזור חניה מתוכנן בסמוך לפונקציות הציבוריות.

הרכב הפרטי – התפרסות המגורים גרמה להרחקת אזורי המגורים מהחניה המרכזית המצוייה בכניסה למרבית הקיבוצים. במקביל חל גידול משמעותי בצי הרכב בקיבוץ. עובדות אלה מכתיבות חיפוש מדיניות ברורה לגבי היחס בין תנועת הרכב לתנועת הולכי הרגל. יחס זה יכול להתבטא בהפרדה מוחלטת בין המערכות או בשילובן. מידת חדירת התנועה המוטורית לישוב תשפיע על אירגון החנייה בישוב – בחנייה מרכזית בלבד או בתוספת חניות מישנה בסמוך למבני המגורים.

תעבורה ציבורית – פריסת הישוב והזדקנות האוכלוסיה הביאה לחיפוש פיתרון ציבורי לבעיית נגישות החברים לחלקי הקיבוץ השונים. במספר קיבוצים גדולים וותיקים כגבעת ברנר ובית השיטה מופעלת תחבורה ציבורית בפרקי זמן קצובים. תחבורה זו מחברת את אזור המגורים עם מרכז הישוב, המשק והכניסה לישוב. אמצעי זה מחייב מערכת תנועה בעלת היררכיה ברורה העונה לצרכי התנועה של רכב כבד יותר מחד ואינה פוגעת בפרטיות מאידך.

רכב שרות ואחזקה – צי רכב השירות גדל בהתמדה עקב גידול האוכלוסיה ועקב הנטיה הגוברת והולכת למיכון בענפי שרות. רכבי שרות מסויימים דורשים מעברים סלולים ורחבים. במקרים רבים השבילים הצרים (הרומנטיים) בקיבוצים רבים אינם מאפשרים מעבר תנועת רכב שרות דרכם.

התפתחות מערכת התנועה בקיבוץ מחייבת שילוב אמצעי התנועה השונים למערכת כוללת המתאימה לדרישות השונות:

1. מערכת המתאימה לדרישות שמציב כל אמצעי תנועה. הדרישות מתבטאות בקנה־מידה של מעברים, רוחב דרך סלולה והתאמה למהירויות שונות וכו'.
2. מערכת המתאימה להדרגתיות המעבר מציבורי לפרטי. ההיררכיה מתבטאת ברמת פתיחות או סגירות של מעבר התנועה, בהמשכיות ויזואלית, בשיתוף התנועה בהתרחשויות ציבוריות תוך שמירת פרטיות המגורים וכו'.
3. מערכת השומרת על ציביונה הכפרי. ניתן לשמר ציביון זה על־ידי שמירת האיזון בין בנוי וטבעי, מניעת הפרעות כרעש וזיהום ויצירת אזורי חנייה מוצנעים בנוף הקיבוצי.

4.2

4.1 גן־שמואל – שדירת הברושים המחברת את ה„מוסד" עם חדר־האוכל.

4.2 תכנון נוף רומנטי בכניסה לקיבוץ גלעד.

4.1 Gan Shmuel, cypress avenue connecting school with dining hall.

4.2 Romantic landscape in entrance to kibbutz Gal'ed.

דגמי התנועה בקיבוץ

בהתפתחות מערכת התנועה בקיבוץ, נוצרו גישות שונות לפיתרון היחס בין התנועה הרגלית והמוטורית:

א. הפרדת מערכות.

ב. חפיפת מערכות - השתלטות חלקית של מערכת התנועה המוטורית על הרגלית.

ג. שילוב מערכות - תכנון מוקדם לקליטת שתי מערכות התנועה בצירים ברורים המותאמים לכך, כשחלקם משולבים וחלקם להולכי רגל בלבד.

פרק זה דן בדגמי התנועה בקיבוץ, ביחסי הגומלין בין מערכות התנועה הרגלית והמוטורית ובינן לבין המקום הציבורי. ניתוח דפוסי התנועה מתיחס לנושאים הבאים:

א. יחסי מערכות התנועה הרגלית והמוטורית;

ב. איפיון התנועה הרגלית:

1. סכימת אירגון;
2. היררכיה תיפקודית;
3. ניקוז התנועה הרגלית למקום הציבורי.

ג. איפיון התנועה המוטורית:

1. דרכי גישה;
2. סכימת אירגון התנועה והחנייה.

ד. התפתחות הדגם והתאמתו לדגמי הישוב.

דגם תנועה ריכוזי

(איור 4.3)

יחסי מערכות התנועה - דגם זה מתיחס לתנועה המוטורית בלבד. בדגם זה מערכת התנועה הרגלית אינה תלויה במערכת התנועה המוטורית. על־כן יכול להתלוות לדגם המוטורי־ריכוזי כל דגם רגלי. הדגם הרגלי המקובל המתלווה לדגם זה הוא הדגם הרדיאלי־קונצנטרי, הנותן תשובה מתאימה לריכוזיות הפונקציות סביב אזור השרות המרכזי.

איפיון התנועה המוטורית - הגישה לישוב בדגם זה היא דרך כביש גישה המגיע לחניה המרכזית ולאזור השרות המרכזי על־פי רוב למטבח.

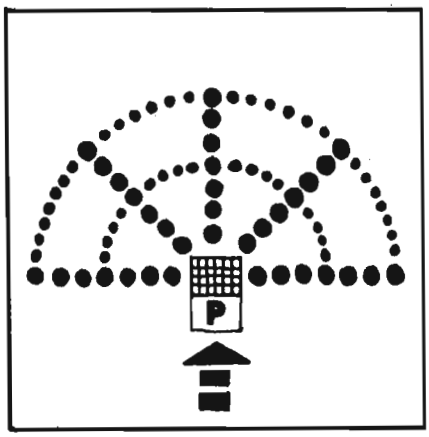
התאמת הדגם לדגמי הישוב - דגם זה עונה לצרכיו של ישוב קטן בעל צי רכב קטן, דוגמת הישובים הראשונים דגניה ומרחביה, שרוכזו סביב חצר אחת, או שתי חצרות. דגם זה ליווה את דגמי הישוב האחרים שנים רבות. חדירת הרכב הפרטי לקיבוץ גרמה לשינויים בדגם זה ולהמרתו בדגמים אחרים.

מקרא

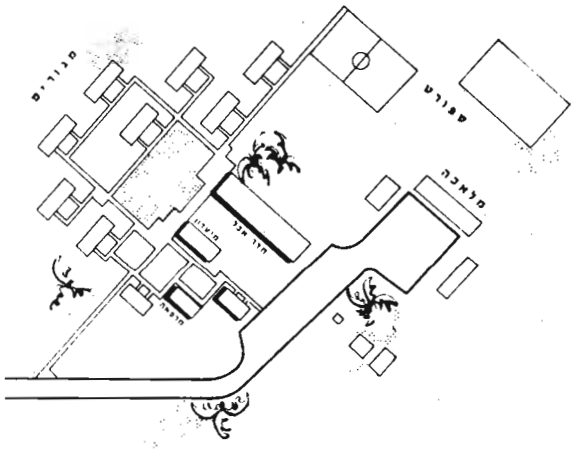
תנועה מוטורית
צירי תנועה רגליים ראשיים
צירי תנועה רגליים משניים
המקום הציבורי
P חנייה

Legend

Vehicles routes
Pedestrian main routes
Pedestian secondary routes
Central public place
P Parking

4.3

4.4

4.3 שילוב דגם ריכוזי־מוטורי ודגם רדיאלי קונצנטרי רגלי.
4.4 כפר דרום, דגם ריכוזי מוטורי. (היאחזות נח"ל)

4.3 Centralized vehicular circulation type combined with radial concentric pedestrian type.
4.4 Kfar Darom, centralized type.

דגם תנועה רדיאלי

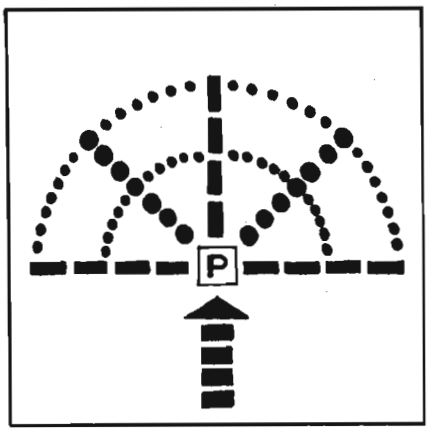
(איור 4.5)

יחסי מערכות התנועה – מערכת זו בנויה על ניצול שבילי הולכי הרגל לתנועה מוטורית. ניצול זה מביא לחפיפה חלקית בין המערכות. מידת החפיפה תלויה בדרכים וביכולת המערכת הרגלית לקלוט תנועה מוטורית. בדגם זה תנועת הרכב באה על חשבון הולך הרגל, גורמת לבעיות בטיחותיות ויוצרת הפרעה לפעילות במרכז הישוב.

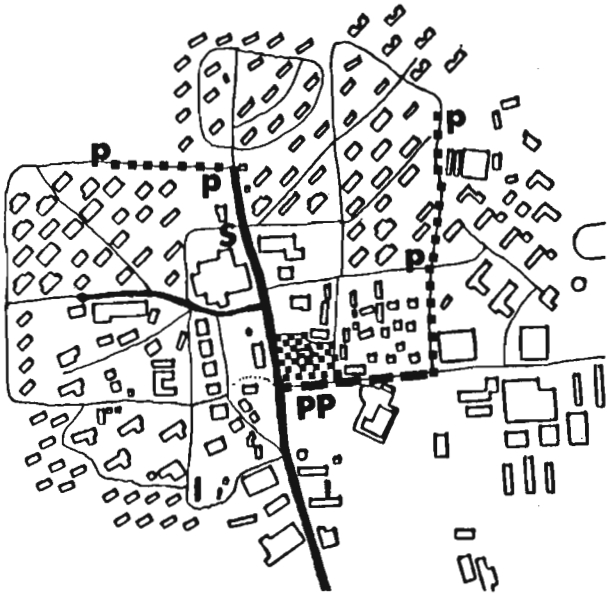
איפיון התנועה הרגלית – הדגם הרדיאלי־מוטורי חופף לדגם הרדיאלי־רגלי בקיבוץ קטן ולדגם הרדיאלי־קונצנטרי בישוב גדול. התנועה הרגלית מתנקזת ישירות למקום הציבורי. בדגם הדרכים הרדיאליות המובילות למרכז שוות ביניהן. במציאות נוצרת היררכיה בין הדרכים, בשל ההבדלים בריכוזי האוכלוסיה או משיקולי נוחות הליכה.

איפיון התנועה המוטורית – דרך הגישה לישוב מגיעה לחניה המרכזית ולאזור השרות. מנקודת ריכוז זו חלה התפצלות רדיאלית של צירי התנועה המוטוריים.

התפתחות הדגם והתאמתו לדגמי הישוב – דגם זה מבוסס על־פי רוב מדגם רדיאלי רגלי ומדגם מוטורי־ריכוזי. מדגמים אלה התפתח הדגם הרדיאלי־מוטורי כחלק מתהליך גידול שברוב המקרים היה בלתי מתוכנן. גן שמואל (איור 4.6) מהווה דוגמה להתפתחות דגם רדיאלי־מוטורי, שהתפתח מדגם ריכוזי. הדגם הרגלי המלווה את הדגם המוטורי הוא דגם המשולב ממערכת רדיאלית־קונצנטרית ומרשת.

4.5

4.6

4.7

4.5 שילוב דגם רדיאלי מוטורי ודגם רדיאלי קונצנטרי רגלי.
4.6 גדשמואל, דגם רדיאלי־מוטורי.
4.7 גדשמואל – כביש גישה למרפאה המפריד בין רחבת הכניסה והדשא המרכזי.

4.5 Radial vehicular circulation type combined with radial concentic pedestriantype.
4.6 Gan Shmu'el, radial vehicular circulation type.
4.7 Gan Shmu'el, road to clinic separating entrance square from central lawn.

דגם קונצנטרי־טבעתי

(איור 4.8)

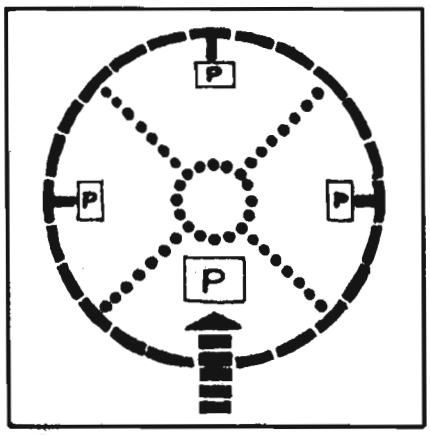
דגם זה שכיח בגירסתו הטבעתית שהיא התנוונות של הדגם הקונצנטרי.

יחסי מערכות התנועה – הדגם הקונצנטרי־טבעתי בדומה לדגם הריכוזי מתייחס לתנועה המוטורית בלבד. בדגם זה ישנה הפרדה מלאה בין מערכת התנועה הרגלית והמוטורית. הדגם הטבעתי יכול ללוות כל אחד מדגמי התנועה הרגלית – הדגם הרדיאלי, הדגם הרדיאלי־קונצנטרי, דגם הרשת ודגם השדירה.

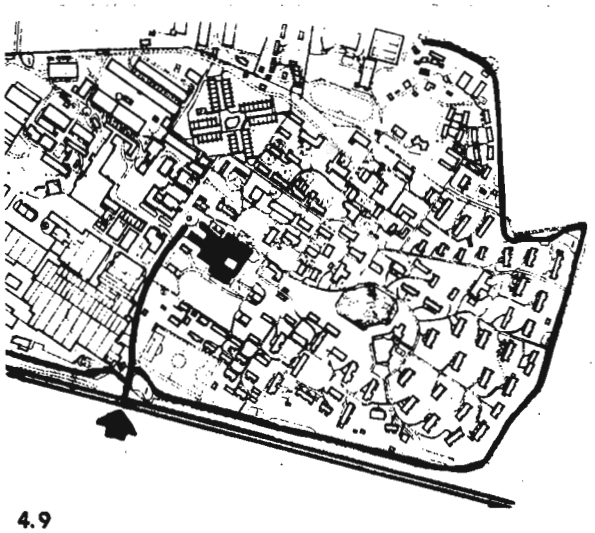
איפיון התנועה המוטורית – לישוב בדגם זה דרך גישה אחת או יותר מהן מתפצלת התנועה לשני כיוונים: התפצלות אחת מכוונת לאיזורי השרות המרכזיים. ההתפצלות השניה היא לדרך המקיפה את הישוב. מדרך היקפית זו ישנן חדירות לחניות מישניות באזורי המגורים המתוכננות כ„כיסי חנייה" (Cul de sac). בדגם זה התנועה המוטורית עוקפת את המקום הציבורי ואינה מהווה הפרעה.

התפתחות הדגם – דגם זה הינו תולדה של תכנון המעודד הפרדה בין התנועה הרגלית והמוטורית. בישובים ותיקים רבים אומץ דגם זה. הסיבות לכך הן שלכל דגם ניתן להוסיף מערכת תנועה טבעתית אלא אם כן ישנן מיגבלות פיזיות כגון גבול עם ים או שיפוע תלול, או מיגבלות הקשורות לבעלויות קרקע כבגן שמואל. דגם זה מאומץ במקרים בהם ישנם קשיים בהתאמת התשתית הקיימים בתוך הקיבוץ למימדים ולשיפועים הנחוצים למעבר כלי רכב. טבעת היקפית זו משמשת בקיבוצים רבים כחגורת בטחון לישוב במיוחד באזורים רגישים מבחינה בטחונית.

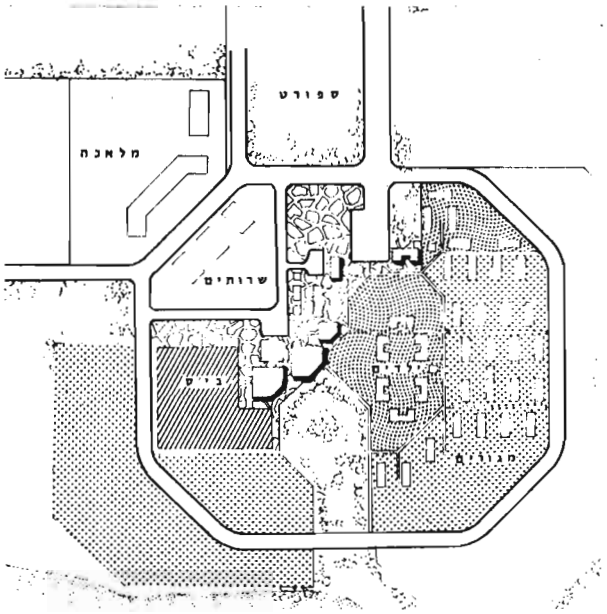
נחל גולן (איור 4.10) וקליה, מהווים דוגמה לקיבוץ צעיר שתוכנן על־פי דגם זה. לקיבוצים ותיקים רבים הוספה מערכת טבעתית בשלב מאוחר יותר. בין קיבוצים אלה ניתן למצוא את נירדוד ואפיקים (איור 4.9).

4.8

4.9

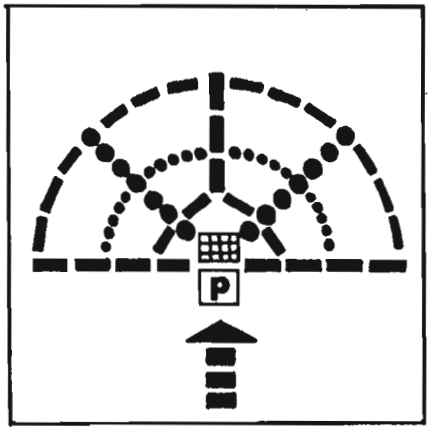
4.10

4.8 דגם קונצנטרי טבעתי מוטורי.
4.9 אפיקים, התאמת הדגם הקונצנטרי טבעתי לישוב ותיק.
4.10 נחל גולן, תכנון ישוב חדש כדגם קונצנטרי טבעתי.

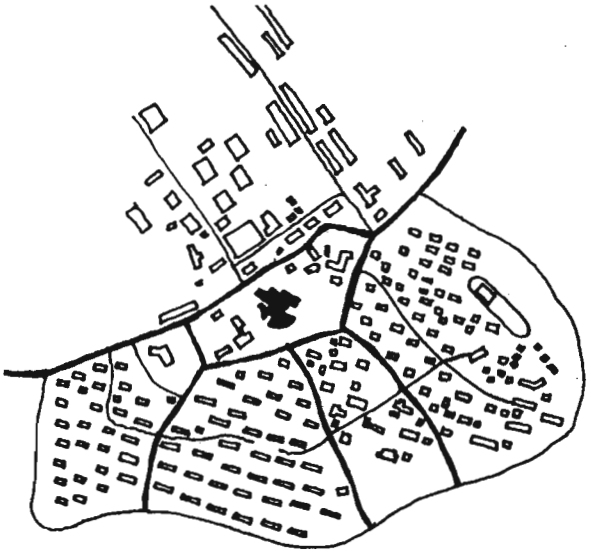
4.8 Concentric ring type.
4.9 Afikim, adding of ring road to existing kibbutz.
4.10 Nahal Golan, concentric ring type.

דגם רדיאלי־קונצנטרי

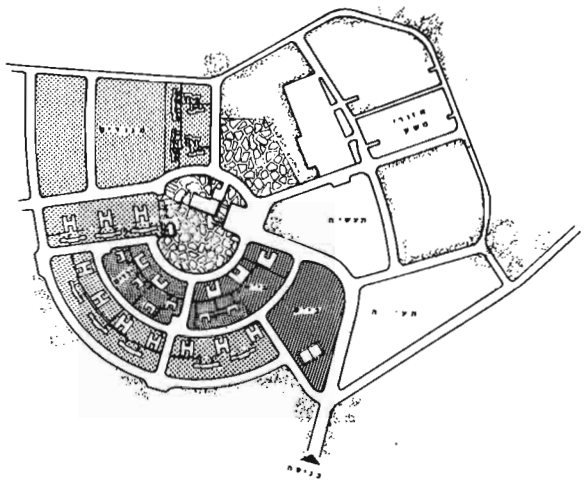
(איור 4.12)

4.11

4.12

4.13

דגם זה מאחד את תכונות הדגם הרדיאלי והדגם הקונצנטרי.

יחסי מערכות התנועה – בדגם זה קיימים יחסי גומלין שונים בין מערכת התנועה הרגלית והמוטורית: א. הפרדה בין המערכות, כאשר הדגם המוטורי הוא ריכוזי או טבעתי והדגם הרגלי הוא רדיאלי־קונצנטרי; ב. חפיפה בין המערכות והשתלטות חלקית של מערכת התנועה המוטורית על המערכת הרגלית הקיימת. במקרה זה הדגם המוטורי הוא רדיאלי, או רדיאלי קונצנטרי והדגם הרגלי הוא רדיאלי־קונצנטרי; ג. השתלבות המערכות באותם דגמים באמצעות תכנון מוקדם לתיאום ביניהן.

איפיון התנועה הרגלית – הדגם משולב ממערכת דרכים רדיאלית המגיעה למקום הציבורי וממערכת קונצנטרית המקשרת בין קבוצות המגורים ובין אזור החינוך. בדגם זה קיימת היררכיה תיפקודית בין המערכת הרדיאלית המתכנסת למרכז המעגל, בו מצוי המקום הציבורי, לבין המערכת הקונצנטרית בה אין העדפה כיוונית או מוקדית.

בקיבוצים צעירים מתוכננת המערכת הרדיאלית על צירים ברורים המתנקזים למקום הציבורי ולאורכם ניתן לזהותו. בקיבוצים ותיקים ובמקומות הרריים בעלי סכימה דומה, הדרכים מפותלות. במקרים רבים ישנו חוסר בהירות בין המערכת הרדיאלית לקונצנטרית, מצב היוצר בעיות התמצאות.

בדגם זה ניקוז התנועה למקום הציבורי הוא לדרך העוקפת ותוחמת את המרכז דוגמת עין־דור (איור 4.12) ושניר (איור 3.17) או הניקוז הוא לכיכר, דוגמת עמיעד (איור 3.15).

איפיון התנועה המוטורית – לישוב דרך גישה אחת המגיעה לחנייה המרכזית ולאזור השרות. מנקודת ריכוז זו חלה התפצלות רדיאלית המשתלבת במערכת הקונצנטרית. לאורך מסלול התנועה מפוזרים בדגם זה מקומות חנייה נוספים.

- מרום גולן (איור 4.13) מהווה דוגמה למערכת בה קיימת חפיפה בין התנועה הרדיאלית קונצנטרית, של שתי מערכות התנועה – הרגלית והמוטורית.

4.11 דגם רדיאלי קונצנטרי.
4.12 עין־דור, דגם רדיאלי קונצנטרי רגלי.
4.13 מרום־גולן, דגם רדיאלי קונצנטרי.

4.11 Radial concentric type.
4.12 'En Dor, Radial Concentric type.
4.13 Merom Golan, Radial Concentric type.

דגם הרשת

(איור 4.14)

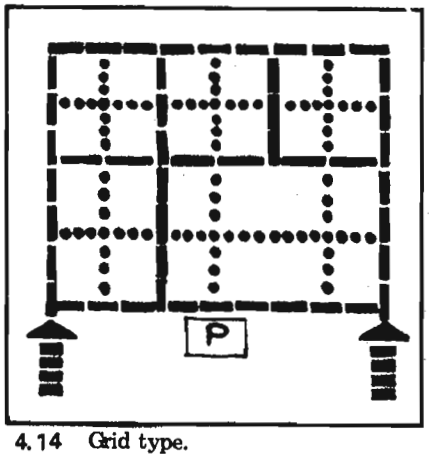
דגם זה מורכב משתי מערכות דרכים מקבילות שוות או שונות, הניצבות אחת לשניה.

יחסי מערכות התנועה – מערכות התנועה נמצאות ביחסי גומלין שונים: א. יחס של חפיפה חלקית בין מערכות התנועה, כאשר התנועה המוטורית מבוססת על רשת הולבי רגל קיימת; ב. יחס של שילוב בין המערכות, בו יש תכנון מוקדם לקליטת המערכת המוטורית על־ידי העדפה ברורה של צירים מסויימים מתוך הרשת הכוללת.

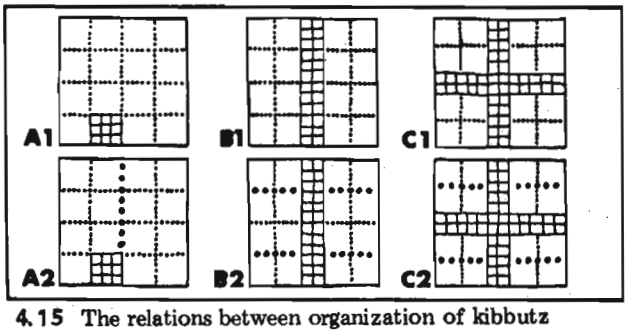
איפיון התנועה הרגלית – בדגם זה מיקום הפונקציות הציבוריות ואירגון מערכת התנועה, בהתיחס אליהן, יכול להיעשות במספר דרכים: א. ריכוז הפונקציות הציבוריות במקום מרכזי ללא הכוונת מערכת התנועה למקום זה. (א1 באיור 4.15) דוגמת כפר מסריק בתכנון רכטר (איור 4.32); ב. עיבוי אחד הצירים על־ידי אירגון הפונצקיות הציבוריות לאורכו (ב1 איור 4.15) דוגמת שער הגולן בתכנון קאופמן (איור 4.17); ג. עיבוי צירים ניצבים על־ידי אירגון הפונקציות הציבוריות לאורכם ובכך יצירת דפוס רב־זרועי, המהווה ניקוז מספר זרועות לינאריות לנקודה מרכזית (ג1 איור 4.15) דוגמת עין־גב בתכנון המחלקה (איור 2.26).

היררכיה במערכת זו יכולה להיווצר בשני תחומים: א. בהכוונה למקום הציבורי על־ידי הדגשות ציר או מספר צירים כמסלולי תנועה ראשיים בתוך המגורים (איור 4.15 – א2, ב2, ג2), דוגמה מהווה קיבוץ מיצר (איור 4.16); ב. בשמירת פרטיות המגורים על־ידי יצירת תחומים ברורים כגון בלוקים המוקפים על־ידי הגריד אליו מתנקזים שבילים פנימיים. ניקוז התנועה בדגם הרשת הוא אל אזור תחום או כיכרי בדגם א1 ואל מרכז לינארי בדגמים ב1, ג1. דגם הרשת הרגלי יכול ללוות דגם מוטורי ריכוזי, מוטורי, טבעתי, מוטרוי־לינארי ודגם רשת מוטורי.

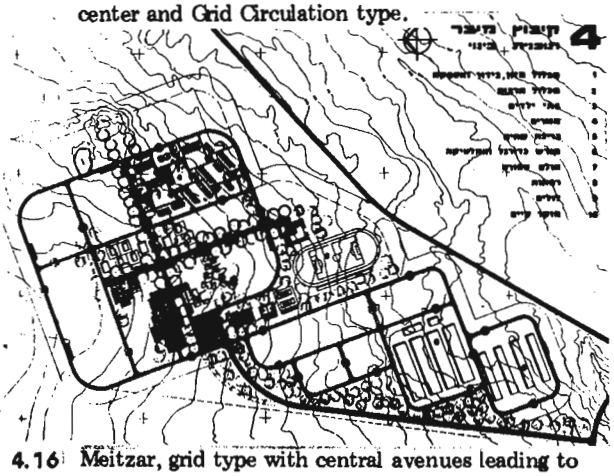
איפיון התנועה המוטורית – לישוב דרך גישה אחת או יותר. ישנה התפצלות מקודמת של התנועה כבדגם הטבעתי: א. כניסה לחנייה ולאזור שרות מרכזיים; ב. התפצלות לתנועה עברת בישוב באזור המגורים. דגם הרשת המוטורי יכול ללוות תנועה רגלית מדגם רשת רגלי דוגמת שער הגולן ומדגם לינארי רגלי.

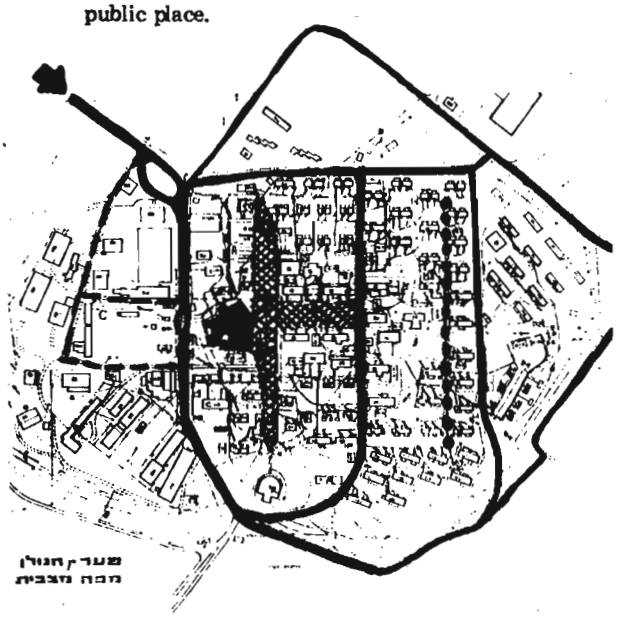
4.14 Grid type.

4.15 The relations between organization of kibbutz center and Grid Circulation type.

4.16 Meitzar, grid type with central avenues leading to public place.

4.17 Sha'ar HaGolan, grid type.

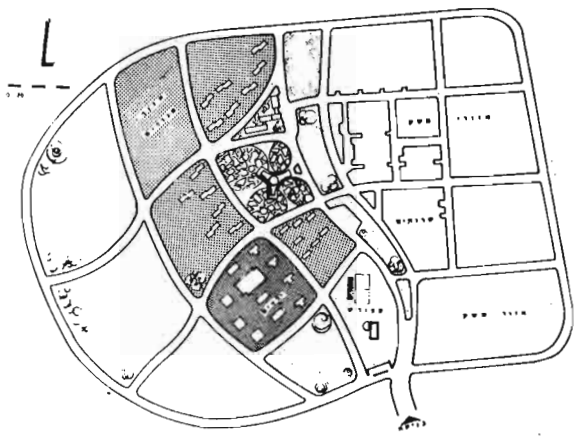
4.14 דגם רשת רגלי ומוטורי.

4.15 יחסים בין אירגון המרכז ומערכת התנועה מדגם הרשת.
C_1–A_1 — אירגון המערכת ללא היררכיה;
C_2–A_2 — אירגון מערכת היררכית המשתלבת במרכז.

4.16 מיצר, דגם רשת בו משולבות שדירות מרכזיות המובילות למקום הציבורי (איור 4.15–C_2).

4.17 שער־הגולן – דגם רשת (איור 4.15 – B_2).

התפתחות הדגם ויחסו לדגמי הישוב – דגם הרשת המוטורי יכול להיות תולדה של תכנון המתבסס על מערכת רשת רגלית דוגמת שער הגולן, או לנבוע מהתפתחות סכימה טבעתית הגדלה מעבר לטבעת התנועה ההיקפית הראשונית. דגם הרשת הרגלי משתייך בעיקרו לתפיסה הפורמליסטית של מתכננים דוגמת קאופמן (גבעת השומר, גבעת מיכאל, מעוז ומסדה וכו') ורכטר (משמר זבולון). כרם שלום היא דוגמה לישוב צעיר שתוכנן על בסיס דגם הרשת, בו ישנו תכנון מוקדם לשילוב מערכות התנועה הרגלית והמוטורית.

4.18

Kerem Shalom, grid type. 4.18 כרם שלום – דגם רשת.

דגם השדירה או הדגם הלינארי

(איור 4.19)

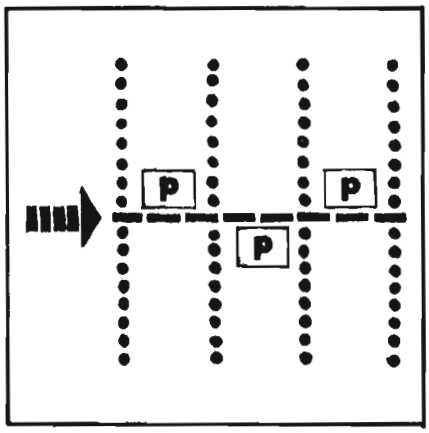
הדגם בנוי על ציר המהווה מרכז לינארי הנושא עליו את הפונקציות הציבוריות.

יחסי מערכות התנועה – מערכות התנועה משולבות לאורכו של ציר ראשי המותאם לקליטת שתי המערכות. יתרת הטריטוריה מיועדת להולכי רגל בלבד.

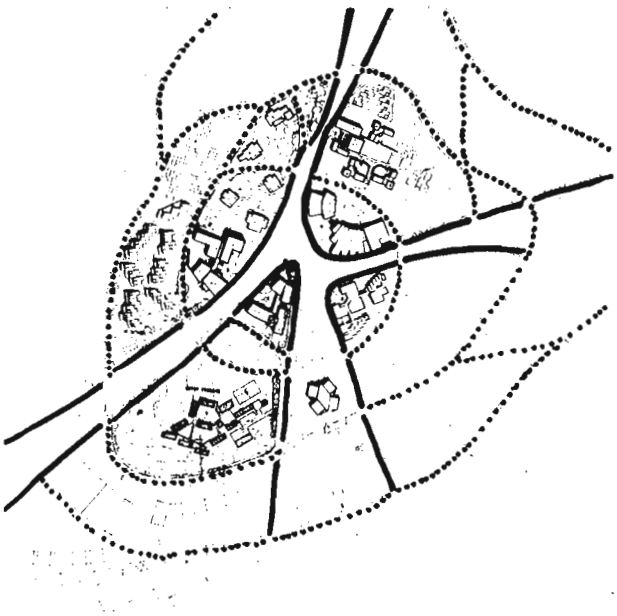
איפיון התנועה הרגלית – התנועה הרגלית מהמגורים והחינוך מתנקזת לשדירה הראשית הנושאת עליה את הפונקציות הציבוריות. בדגם זה קיימת היררכיה ברורה בין צירי התנועה השונים: א. הציר הראשי המרכז את הפעילות הציבורית; ב. הצירים המשניים המתנקזים אל הציר הראשי; ג. השבילים הפנימיים העוברים בין בתי המגורים ומתנקזים אל הצירים המשניים.

איפיון התנועה המוטורית – לישוב דרך גישה אחת, המגיעה לשדירה המרכזית הקושרת את הפונקציות הציבוריות ומשרתת את התנועה הציבורית והפרטית כאחד. החנייה מקובצת במקבצי חנייה לאורך השדירה או בכיסי חנייה היוצאים משדירה זו.

התאמה לדגמי הישוב – דגם השדירה הוא דגם המאפיין את דגם המרכז הדינמי, בו המרכז מתפתח לאורך ציר במקביל להתפתחות המגורים והחינוך. צבעון (איור 4.20) מהווה דוגמה חלקית לדגם זה. בצבעון השדירה הראשית מתפצלת לשדירה נוספת. בנוסף לשדירות אלה, ישנה מערכת תנועה קונצנטרית שבשילוב עם השדירות, הופכת למערכת רדיאלית־קונצנטרית.

4.19

4.20

4.19 דגם השדירה הרגלי והמוטורי.
4.20 צבעון, דגם השדירה הרגלית והמוטורית בשילוב עם דגם רדיאלי קונצנטרי.

4.19 The avenue type.
4.20 Zivo'n, avenue type combined with radial concentric type.

בעיות המשותפות לדגמי התנועה המוטורית השונים

היעדר היררכיה בין פרטי לציבורי – בדגם הרדיאלי ובדגם הרשת חוצה התנועה את הישוב ועוברת באזורי מגורים. בדגמים אלה חסרה היררכיה בין האזור הפרטי והציבורי, והתנועה העוברת, גורמת הפרעות ומיטרדים כרעש וזיהום לאזורי המגורים.

חוסר התאמת התשתית לתנועה מוטורית – בדגמים הרדיאלי והרשת, המערכת המוטורית במקרים רבים מבוססת על תשתית מערכת רגלית קיימת שלא תוכננה לשאת מערכת מוטורית. במקרים רבים אין אפשרות להעברת תנועה מוטורית במקומות נדרשים או שהעברתה גורמת לדחיקת הולך הרגל ולשינוי אופי מעבר התנועה הרגלית.

שינוי הדגם כתוצאה מגידולו – בדגם הטבעתי אין אפשרות לגידול המערכת מבלי לפגוע בעקרונות מנחים. גידול הישוב מעבר לגבולות הטבעת יצור מעבר לדגם תנועה אחר כגון דגם הרשת.

בעיות בהחדרת תנועה ציבורית – הבעיות בהחדרת תנועה ציבורית לקיבוץ מקבילות לבעיות הנגרמות עקב אי־התאמת התשתית לתנועה המוטורית, כפי שפורט לעיל. בהחדרת התנועה הציבורית הבעיות חריפות יותר, בשל דרישות התשתית שמתבקשות ממעבר רכב ציבורי. בעייה נוספת, הכרוכה בהחדרת התנועה הציבורית, היא אופן אירגון מסלול התנועה בישוב שלא תוכנן לכך. בדגם הרדיאלי אין אפשרות „לסגור מסלול" ובדגם הטבעתי התנועה היא היקפית בלבד ורחוקה ממרבית חלקי הישוב. בשני דגמים ניתן לסייע ביצירת מערכת תנועה ציבורית פנימית מאספת על־ידי הוספת טבעת ביניים, המאפשרת סגירת מעגל בדגם הרדיאלי ומחדירה את התנועה למרכז אזור המגורים. פיתרון זה משרת את התנועה הציבורית, אך גורם ליצירת הפרעה נוספת בתוך אזור המגורים.

בעיות הנגרמות ממעבר התנועה המוטורית במרכז הישוב

מעבר התנועה המוטורית במרכז הישוב גורמת להפרעה לפעילות המרכז. ההפרעה מתבטאת בנושאים הבאים:

א. בעיות בטיחותיות הנגרמות עקב מיפגש התנועה הרגלית המוטורית. הבעייה מחריפה במקרים בהם מעבר האספקה עבר דרך מרכז הישוב. המובילים המביאים את האספקה, אינם מודעים לבעייה הבטיחותית, מאחר ואינם מכירים את סדרי התנועה הרגלית במקום. דוגמה לכך מהווה קיבוץ גן שמואל.

ב. פגיעה ברחבת חדר־האוכל או בדשא המרכזי, נגרמת בשל מעבר התנועה במרכז. הפגיעה היא בפעילויות החוץ הבלתי פורמליות סביב הכניסה. בגן שמואל קיימת בעייה זו, שכן רחבת חדר־האוכל מוקפת כביש משני עבריה. הכביש גורם לצימצום גודל רחבת המיפגש ולניתוקה מהדשא המרכזי. חציית המרכז על־ידי התנועה המוטורית נגרמת במקרים בהם חצר השרות מחייבת חצייתו או בדגמים רדיאליים, בהם התנועה מתפצלת מלב אזור המרכז.

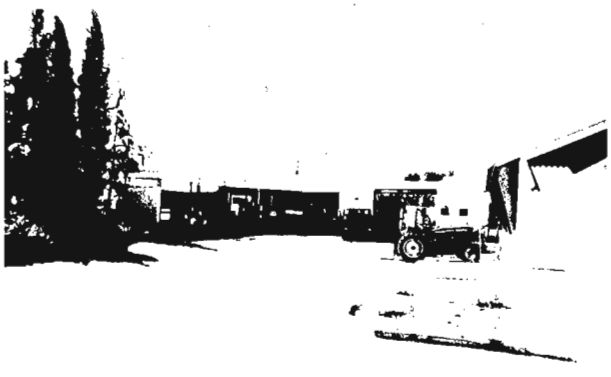
בעיית מיקום חזית השרות בכניסה לישוב – כדי למנוע את מעבר התנועה המוטורית דרך המקום הציבורי מתוכננים ישובים רבים כך שחזית השרות תפנה אל דרך הגישה לישוב, באופן זה קבלת הפנים בכניסה לקיבוץ נעשית דרך ה„חצר האחורית" של הישוב. דוגמאות לכך ניתן למצוא בבית העמק, כפר המכבי, אפיקים ועוד.

היווצרות שטחי חנייה גדולים במרכז – בקיבוצים רבים גדל צי הרכב באופן ניכר. בקיבוצים אלה, שלהם חנייה מרכזית בלבד, נוצרה בעייה של הקצאת שטחי חנייה רחבים בסמוך למרכז. שטחים אלה באים על חשבון שטחי חוץ במרכז או גורמים להרחקת פונקציות מהמרכז.

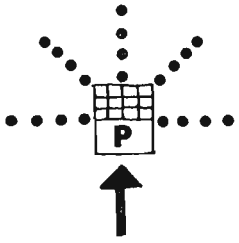
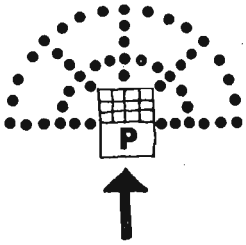
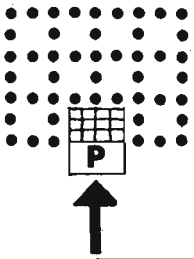
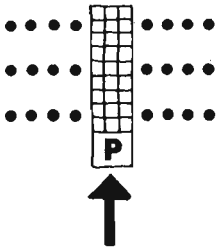
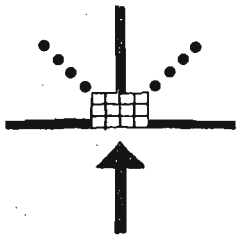
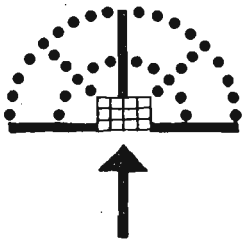
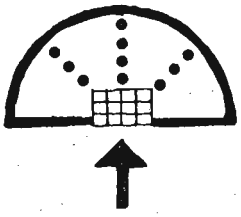
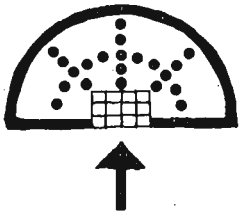
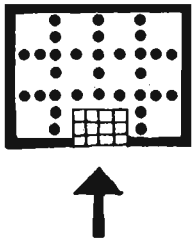
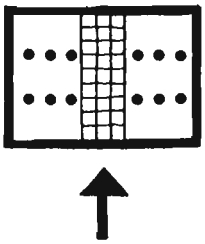
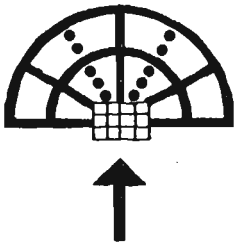
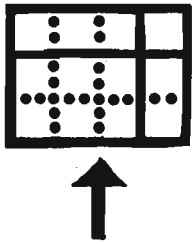
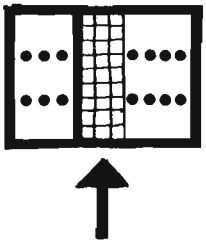
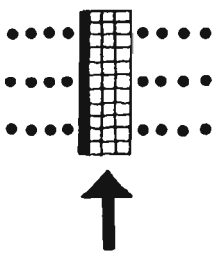
הבעייה מחריפה במקרים בהם בקיבוץ יש פונקציות איזוריות כגון אולם ספורט או אולם תרבות אזורי. במקרים אלה יש צורך בהנחיית תנועת הרכב קרוב לפונקציות אלה, תוך מניעת מעבר דרך הישוב עצמו. קליטת כלי הרכב הפרטיים והציבוריים, מחייבת חנייה גדולה במיוחד. במקרים רבים מהווה החנייה המרכזית חנייה המיועדת לאירועים אלה וכך תופסת החנייה שטח ניכר באזור המרכז. גן שמואל מהווה דוגמה למצב זה. לעומתו, בעין השופט הוצא האולם האזורי מתחומי הקיבוץ והוכשרה לו חנייה מיוחדת מחוץ לקיבוץ.

4.21 בית־העמק – חצר השרות.

4.21 Bet Ha'Emeq, service courtyard.

4.21

רגלי / מוטורי	קונצנטרי	רדיאלי-קונצנטרי	רשת	שדירה
ריכוזי				
קונצנטרי				
טבעתי				
רדיאלי-קונצנטרי				
רשת				
שדירה				

4.22 ריכוז דגמי התנועה. Circulation types.

ניתוח התנועה הרגלית בקיבוץ

השפעות תכנון מסלול התנועה הרגלי על תיפקודו כמקשר בין מבני הציבור השונים ובינם לבין חללי החוץ הציבוריים

מטרת פרק זה לבחון את השפעת תכנון מסלול התנועה על היחס בין המקום הציבורי לבין הישוב ועל השפעתו על יחסי הגומלין בתוך המקום הציבורי. ברמת התכנון הכולל ניבחנת השפעת התכנון על הדגשת המקום הציבורי וזיהויו מנקודות שונות בישוב. זיהוי המקום הציבורי מהווה כלי עזר להתמצאות בישוב והדגשתו מהווה ביטוי לתפקידו המרכזי בישוב.

ברמת הבינוי וברמת המיבנה ניבחנת השפעת התכנון של מסלול התנועה על הקשרים בין הפונקציות השונות ועל מידת השתתפות התנועה בפעילויות החוץ המכוונות והאקראיות.

רמת התכנון הכולל: השפעת תכנון מסלול התנועה הרגלי על זיהוי והכוונה למקום הציבורי מחלקי הישוב האחרים

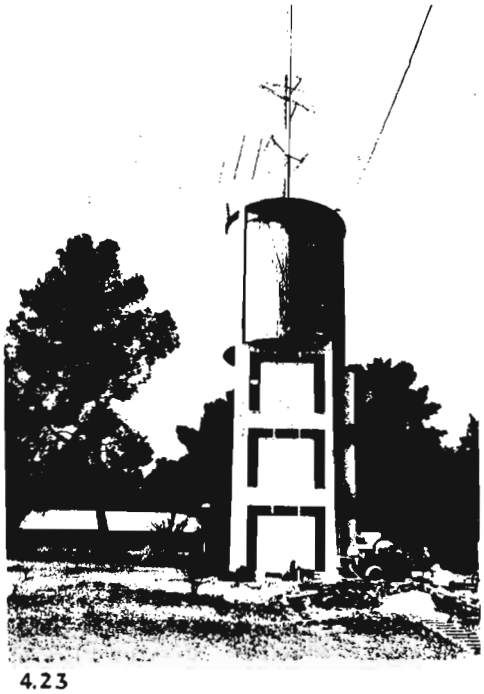
המקום הציבורי תופס מקום מרכזי בחיי הקיבוץ. מתוך ניתוח דגמי הישוב (פרק 2) ניתן להיווכח כי בתכנית הישוב היתה מגמה למקם את הפונקציות הציבוריות במרכז הכובד של הישוב. מרכז כובד זה השתנה ועבר מהתווך שבין אזור המגורים והמשק למרכז המגורים. בתכניות הישוב הודגשה מרכזיות הפונקציות הציבוריות כ„איזור". מערכת התנועה לא תמיד תוכננה להדגשת מרכזיות זו. בדגמים מסויימים היתה הכוונה מודגשת של התנועה למרכז. בדגם הרדיאלי והרדיאלי־קונצנטרי מכוונת המערכת הרדיאלית למרכז. בדגם השדירה יש חפיפה בין חשיבות השדירה במערכת התנועה לבין מיקום הפונקציות הציבוריות לאורכה. בדגם הרשת אין העדפה והכוונה למרכז הנובעת מתכונות הרשת, אך ניתן לחזק צירים ברשת ולכוונם למקום הציבורי.

ההתפתחות של מערכת הדרכים בקיבוץ הושפעה מהטופוגרפיה ומתהליך התפתחות לא רציף במקרים רבים. אופן התפתחות זה הביא לשינוי תכונות דגם התנועה ולעיתים לטשטוש או ביטול צירי תנועה ברורים ושליטים המובילים למרכז.

קביעת הדגם עצמו אינה מהווה החלטה תכנונית מספקת, הקובעת את מידת הדגשת המקום הציבורי. על כן לצורך הכוונה והדגשת המרכזיות של המקום הציבורי ניתן להגיע באמצעים נוספים: א. פתיחת צירי

4.23 גלעד – מגדל המים המהווה מרכז תקשורת.

4.23 Conversion of water tower into a communication center.

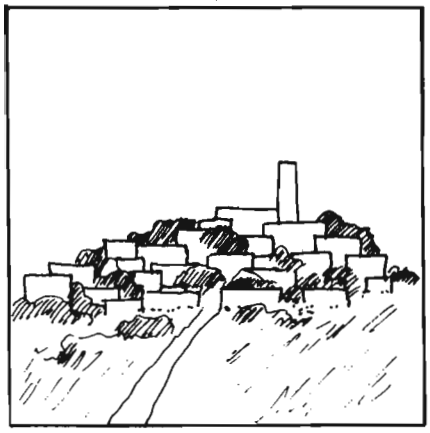
4.23

מבט לזיהוי המקום הציבורי, דוגמת השדירה המובילה מהמוסד בגן שמואל אל חדר־האוכל (איור 4.1); ב. הבלטת נקודות ציון במקום הציבורי, הנקראות מנקודות שונות במערכת התנועה, דוגמת מגדל המים בקיבוץ גלעד (איור 4.23); ג. טיפול עיצובי ייחודי בצירי התנועה המובילים אל המקום הציבורי. דוגמאות לכך הן: השדירה הראשית הפורמלית בתל יוסף (איור 4.26) והשדרות בניר־דוד (איור 3.21). דוגמה אחרת היא יצירת הבדל באינטנסיביות הבינוי במרכז, ביחס ליתרת הישוב. דוגמת עמיעד (איורים 3.15, 3.16).

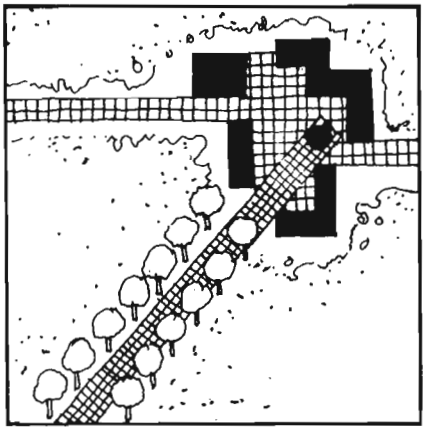
פעילויות החוץ במקום הציבורי מגוונות בהיקפן, בדרישות הפיזיות שלהן וביחסן למערכת התנועה. ישנן פעילויות חוץ הניזונות ממפגשי צירי תנועה וממעבר התנועה בסמוך אליהן. פעילויות חוץ מעין אלה הם המיפגשים האקראיים המתרחשים סביב הכניסות למבני הציבור, במיפגשי צמתי תנועה ולעיתים לאורך מסלול התנועה. פעילות אחרת הניזונה מהתנועה, היא פעילות „תיאטרון הרחוב". פעילות זו מתקיימת במקומות בהם המועדון פתוח לרחבה חיצונית דוגמת בית השיטה וברחבות כניסה, בהן יש מקומות ישיבה כספסלים, מדרגות וכו' דוגמת עין דור.

פעילויות חוץ אחרות הן פעילויות המהוות „הרחבה" של פעילות הפנים. בפעילות מסוג זה מהווה חלל החוץ „חדר" בו מתקיימת פעילות דומה לפעילות המתרחשת בחלל הפנים הסמוך. פעילויות אלה, בחלקן, דורשות שקט וריכוז והתנועה עלולה להוות מיטרד לגביהן.

כוונת פרק זה להציג נושאים שונים בתכנון מסלול התנועה הרגלי אל המקום הציבורי ובתוכו. באמצעות העלאת נושאים אלה, ניתן להצביע על מורכבות התכנון ברמותיו השונות ועל כיווני פיתרון שונים המתאימים למצבים שונים.

4.24

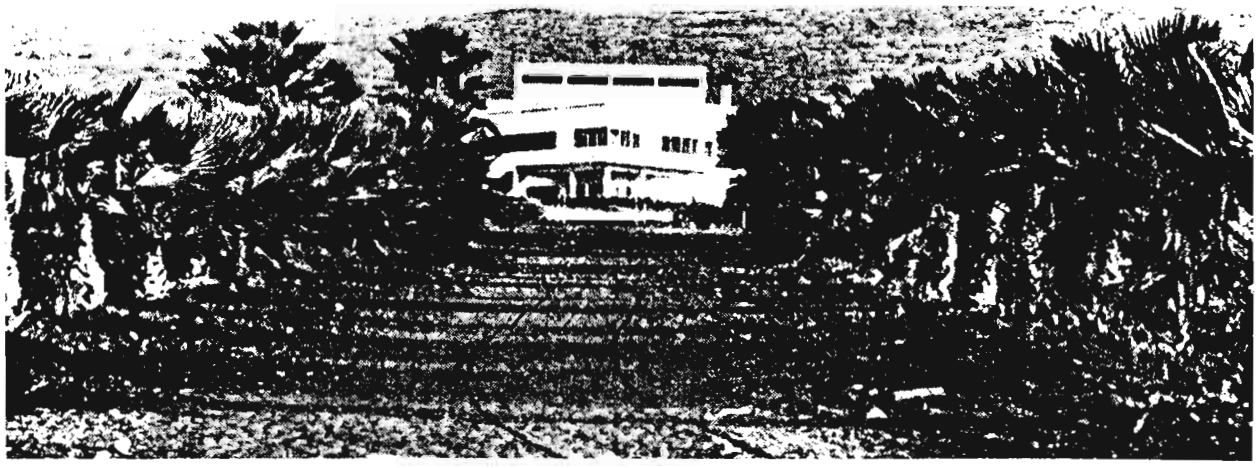
4.25

4.24 Direction to public place by creating land marks.
4.25 Direction to public place by creating view axis.

4.26 Tel Yosef, main avenue leading to dining hall.

4.24 הכוונה אל המקום הציבורי באמצעות הבלטת נקודות ציון.
4.25 הכוונה אל המקום הציבורי באמצעות פתיחת צירי מבט.

4.26 תל־יוסף – השדירה המרכזית המובילה אל חדר־האוכל.

4.26

רמת הבינוי – השפעת תכנון מסלול התנועה הרגלי במקום הציבורי על הפעילויות בחללי החוץ הציבוריים

אופן מיפגש צירי התנועה הבאים מחלקי הישוב אל המרכז, מהווה גורם משפיע על הפעילויות בחללי החוץ הציבוריים. מידת הקירבה בין מיפגשי צירים למוקדי פעילויות כגון רחבות כניסה למבני ציבור, תשפיע על אינטנסיביות הפעילות במקום. קשר עין בין מוקדי הפעילות ונקודות מיפגש הצירים, יאפשר זיהוי „אירועים" ובחירת מסלול התנועה המועדף.

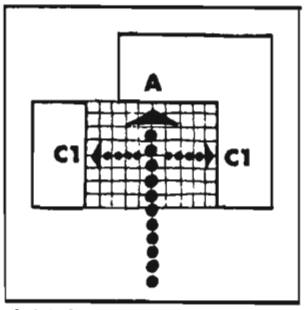
רמת האינטנסיביות הרצויה של המקום הציבורי, שונה ממקום למקום ובכל מקרה יש לנתח את רצונות המיפגש לפני קבלת החלטות תכנוניות.

אופן מיפגש צירי התנועה במקום הציבורי:

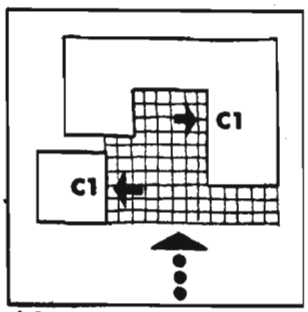
א. **דגם כיכרי** – בדגם הכיכרי מתכנסת התנועה לרחבה, אליה מופנות הכניסות לפונקציות הציבוריות ברחבה זו, המהווה את הכיכר המרכזית, נוצר קשר הדוק בין ריכוז מוקדי הפעילות ומיפגש צירי התנועה. אירגון ועיצוב הכיכר יקבע את מידת הסגירות, או החשיפה שלה. כיכר אחת משותפת (איור 4.27.1) עשוייה ליצור מקום אינטנסיבי וחושף. כיכר מרכזית, אליה פונות כיכרות מישנה (איור 4.27.2) תאפשר יצירת הדרגתיות ברמת האינטימיות ומערכת יחסים מגוונים של פעילויות כגון צופה־שחקן, שיחה אינטימית או שיחה קבוצתית וכו'. גורם חשוב נוסף בתחושת האינטנסיביות בכיכר מעין זו, הוא היחס בין גודלה לבין כמות המשתמשים בה. דוגמה לכיכר מדגם זה מהווה הכיכר בעמיעד (איור 3.15)

ב. **דגם תחום** – בדגם התחום (איור 4.28) מתכנסת התנועה מהישוב לדרך המקיפה את המקום הציבורי ותוחמת אותו בשטח מגונן. בדגם זה נוצר פיצול בין מיפגש צירי התנועה עם המקום המרכזי כולו לבין מוקדי הפעילות סביב הכיכרות. המעבר בין מוקדי הפעילות למיפגשי הצירים הינו באמצעות דרך מתווכת נוספת. דוגמה לדגם זה מהווה מרכז קיבוץ שניר (איור 3.17).

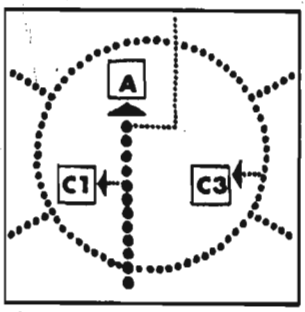
ג. **דגם לינארי** (איור 4.29) – בדגם זה מתכנסת התנועה מהישוב לציר לינארי הנושא עליו את הפונקציות הציבוריות. בדגם זה ישנו פיצול של נקודות הכניסה, אך על־ידי אירגון הכניסות לאורך המסלול, ניתן ליצור קשר עין בין מוקדי הפעילות. דוגמה מהווה השדירה הראשית בקיבוץ גבע (איור 3.20).

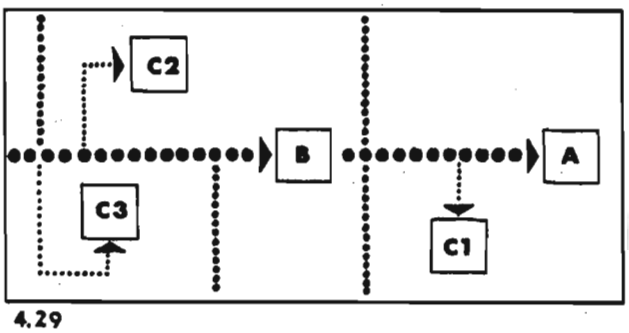
4.27.1

4.27.2

4.28

4.29

4.27.1–2 Square type.
4.28 Bounded type.
4.29 Linear type.

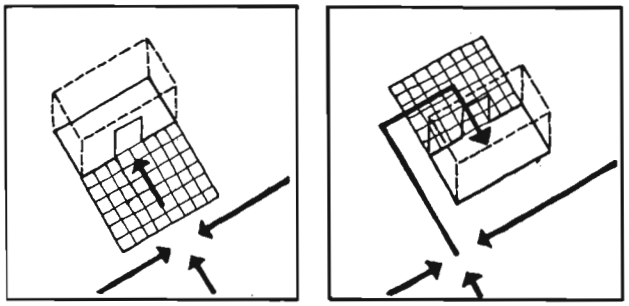
4.27 (1) ו־(2) דגם כיכרי.
4.28 דגם תחום.
4.29 דגם לינארי.

במערכת הבינוי ניתן ליצור מערכת תנועה הקושרת חללי חוץ בעלי איפיון שונה בהתאם ליעוד הפעילות בהם. הדרכים לקשירת הפעילויות בחללי חוץ סמוכים במקום הציבורי:

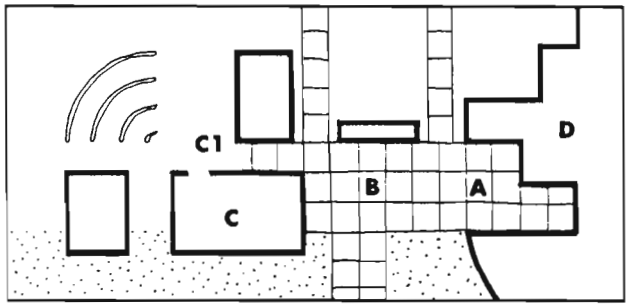
א. מיקום רחבת הכניסה הפעילה בסמוך למקום מיפגש צירי התנועה הבאים מהישוב (איור 4.30.1) ולא בחזית אחורית לגבי מיפגש הצירים (איור 4.30.2);

ב. יצירת היררכיה בחללי החוץ, כך שהמעבר ביניהם יהיה הדרגתי ולא חד. ניתן להשיג הדרגתיות זו על־ידי יצירת קשר עין בין חללים סמוכים ושמירה על המשכיות חללי החוץ. בעין דור (איור 4.31) חללי פעילות החוץ תחומים על־ידי מבני הציבור המקיפים אותם. התחימה של המיבנים ההיקפיים היא חלקית ומאפשרת קשר עין בין חללי חוץ סמוכים. בין חללי החוץ נוצר רצף של מקומות פעילות בעלי תפקיד ואיפיון שונה:

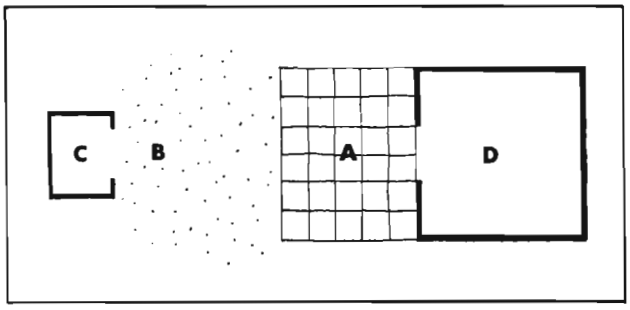
בכניסה לחדר־האוכל (A) יש רחבת התכנסות. רחבה זו סגורה משלושת צידיה ונפתחת לרחבה נוספת (B). רחבה זו מהווה רחבת מעבר לתנועה, העוברת בין מבני הציבור ובין אזור המגורים והמשק. רחבה זו מהווה רחבת ביניים בין חדר־האוכל המופנמת, לבין „כיכר התרבות" (C). "כיכר התרבות" היא כיכר סגורה לתנועה עוברת. התנועה המגיעה לכיכר היא תנועה המכוונת לפעילויות בכיכר או במבני הציבור שבהיקפה. בכיכר זו נמצא המועדון שפעילות החוץ בו רבה במיוחד. בכפר מסריק (איור 4.32) ממוקם המועדון מול חדר־האוכל, כך שחזיתות הכניסה של המיבנים פונות זו לזו. בתווך, ביניהם מתקיימות פעילויות שונות. בכניסה לחדר־האוכל יש רחבת כניסה מרוצפת (A). גבול הרחבה הוא הדשא המרכזי, בו ניצב המועדון. למועדון רחבת פעילות חוץ על הדשא. „גבולות" רחבה זו הם הכסאות של המועדון הפזורים על הדשא. בכפר מסריק, לעומת עין־דור, דפנות המיבנים אינם יוצרים תיחום ודופן לרחבות הפעילות השונות. בכפר מסריק פתיחות חללי החוץ רבה יותר לעומת המורכבות ורמות הסגירות השונות בחללי החוץ בעין־דור.

4.30

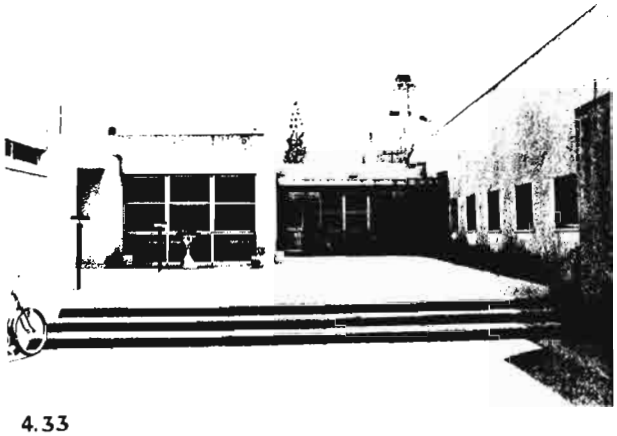
4.31

4.32

4.30.1–2 Relation between the path and the public square.
4.31 'En Dor, public open space between dining hall (D) and club (C).
4.32 Kfar Masarik, public open space between dining hall (D) and club (C).

4.33 'En Dor, dining hall entrance court.

4.33

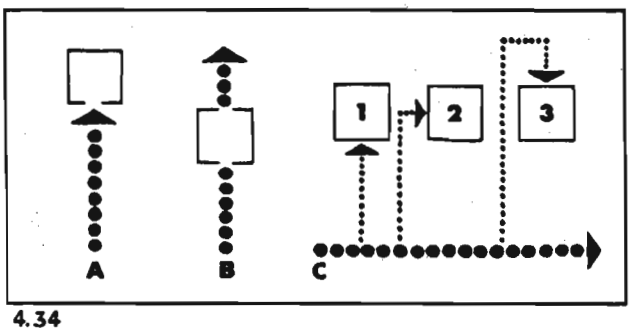
4.30 (1) ו־(2) יחס בין מסלול התנועה לרחבת התכנסות.
4.31 עין־דור – חללי החוץ בין חדר־האוכל (D) והמועדון (C): A – רחבת הכניסה לחדר־האוכל; B – כיכר הקושרת בין חדר־האוכל למועדון; C1 – רחבת המועדון.
4.32 כפר מסריק – חללי החוץ הקושרים בין חדר־האוכל (D) והמועדון(C): A – רחבת הכניסה לחדר־האוכל; B – הדשא המרכזי.

4.33 עין־דור – רחבת הכניסה לחדר־האוכל.

רמת המיבנה – השפעת תכנון מסלול התנועה הרגלי על הקשר בין הפעילויות בחללים הציבוריים הפנים־בניניים לבין חללי החוץ הציבוריים

הכניסות למבני הציבור מהוות מוקדי פעילות ציבורית. אופן הנגישות מציר התנועה למבני הציבור משפיע על רמת הפעילות בסמוך לכניסות.

הדגמים המייצגים את היחס בין ציר התנועה לבין מבני הציבור (איור 4.34):

4.34

א. חדירת ציר התנועה העיקרי אל תוך המיבנה הציבורי;

ב. מעבר מסלול התנועה דרך המיבנה הציבורי;

ג. הסתעפות דרך גישה מציר התנועה המרכזי אל מיבנה ציבור הסמוך לציר התנועה. בדגם זה מיקום הכניסה ביחס לחזית הפונה לציר יקבע את „מרחק הנגישות" בין הציר לבין המיבנה. נקודה זו חשובה, כי אם במיבנה הקרוב לציר הכניסה היא אחורית, הרי בפועל המרחק האפקטיבי הוא „מרחק הנגישות".

הדגם האחרון הוא הדגם השכיח ביותר. הדגמים האחרים מופיעים באופן חלקי במקומות שונים. בחדרי־אוכל רבים ישנן שתי כניסות או יותר דוגמת גן שמואל, גלעד. על פי רוב לא נעשה שימוש בכניסות אלא כמעבר תנועה בלבד. בבית השיטה ב„מרחב" ישנו מעבר בציר המקורה העובר דרך המיבנה. חדירת ציר התנועה באופן ישיר למיבנה ציבור, אף היא אינה שכיחה. בדרך כלל בקצה הציר יש רחבת כניסה הממתנת את חדירת ציר התנועה ישירות למיבנה.

אופן מעבר התנועה מחללי החוץ לחללי הפנים מבטא את מידת הקשר ביניהם. מיידיות הקשר משפיעה על מידת השימוש בחלל החוץ הקשור למיבנה. ניתן להבחין בשני סוגי יחסים בין התנועה לחלל החוץ הקשור למיבנה:

א. חלל החוץ ממוקם בכניסה ומהווה כיכר, דרכה עוברת התנועה. תפקיד הכיכר הוא ליצור מקום המאפשר מיפגשים אקראיים. דוגמה: הכניסה לחדר־האוכל בעין־דור (איור 4.35.1);

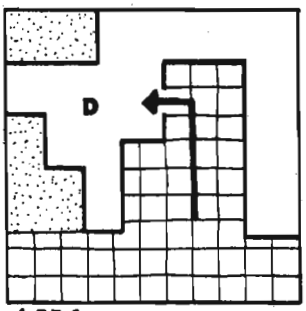
ב. חלל החוץ מהווה הרחבה של חלל הפנים ומשמש לתפקידים זהים או דומים לתפקידי חלל הפנים אליו הוא קשור. ההגעה כאן לחלל החוץ היא מכוונת דוגמאות מהווים: מרפסת חדר־האוכל בקיבוץ דורות, הצופה על השדירה הראשית בקיבוץ (איור 4.35.2). מרפסת זו אינה משמשת לתנועה עוברת. המועדון בעין־דור ממוקם בכיכר מופנמת הקשורה בקשר עין לרחבת חדר־האוכל (איור 4.35.3). התנועה בכיכר זו אינה עוברת כי אם מוגבלת לתנועה המקומית למועדון, לארכיון ולספריה הממוקמים בכיכר. המועדון בניר־דוד משקיף על הנחל והתנועה ברחבת המועדון היא תנועה הקשורה לפעילות המועדון בלבד (איור 4.35.4).

4.34 היחס בין מסלול התנועה לכניסות למבני הציבור.

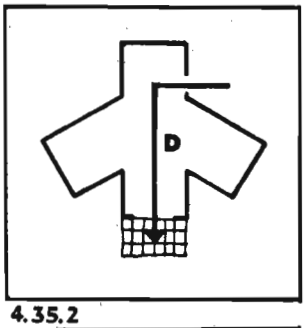
4.35 חללי החוץ השונים ואופן מעבר התנועה דרכם (D – חדר־האוכל; C – מועדון):
(1) עין דור – כניסה לחדר־האוכל;
(2) דורות – כניסה למרפסת האכילה, חדר־האוכל;
(3) עין דור – כניסה למועדון דרך כיכר המועדון;
(4) ניר־דוד – כניסה למועדון דרך רחבת המועדון.

4.34 The path and the public building entrance.

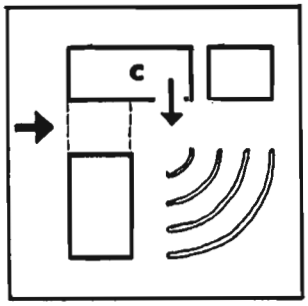
4.35 The path and the public open space:
D – Dining hall; C – Club; B – Balcony
1. 'En Dor; 2. Dorot; 3. 'En Dor; 4. Nir David.

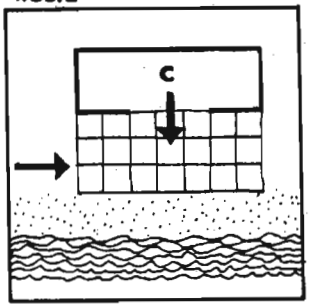
4.35.1

4.35.2

4.35.3

4.35.4

מידת הקשר בין חללי הפנים והחוץ מתבטאת במספר תחומים (איור 4.36):

א. יחס מפלס חלל החוץ למפלס המיבנה. יחס זה משפיע על מיידיות הקשר בין פעילות הפנים והחוץ ועל אינטנסיביות הפעילות בחלל החוץ.

חד מפלסי – (א) הקשר הנוצר בין חלל הפנים והחוץ הינו בלתי אמצעי ומקנה מידיות מכסימלית. דומה לכך מהווה חדר־האוכל בניר־דוד.

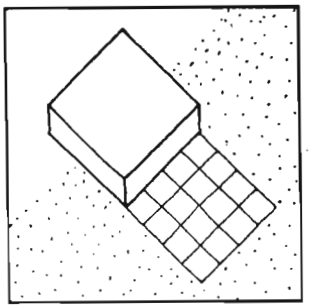
דו מפלסי – (ב) מידת הקשר תקבע על־ידי הפרשי המיפלסים בין חללי הפנים והחוץ ועל־ידי תכונות אלמנט התנועה המקשר כגון מימדי המדרגות הקושרות בין המפלסים.

דו קומתי – (ג) – היעדר קשר עין והפרש הגובה בין פנים המיבנה לרחבה המקורה יוצר ניתוק בין פעילות הפנים והחוץ. דוגמה – חדר־האוכל החדש במרחביה.

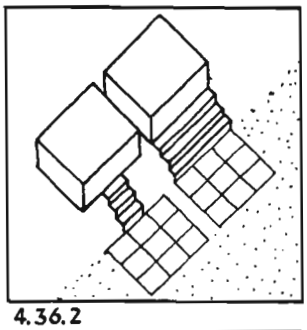
משולב (ד) – דגם זה מהווה שילוב של הדגמים הקודמים. בדגם זה יש אפשרות לניצול הפרשי הטופוגרפיה להשגת עושר מצבים כגון רחבת כניסה במיפלס המיבנה, מרפסת צפייה לנוף וכו'. מיצוי הפוטנציאל בדגם זה תלוי באירגון התנועה בין המפלסים בתוך המיבנה ומחוץ לו. דוגמאות מהוות חדרי־האוכל בבית השיטה ובבית העמק (איור 4.37), בהם יש רחבת כניסה עליונה במיפלס חדר־האוכל, רחבת כניסה תחתונה ומרפסת הפונה מחדר־האוכל לנוף.

ב. אלמנט התנועה המקשר בין חלל החוץ לחלל הפנים.

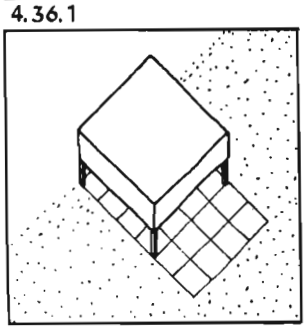
אלמנט תנועה זה קושר בין פנים וחוץ בדגמים בהם הקשר אינו ישיר והמיבנה הוא דו־מיפלסי או דו־קומתי. כאשר אלמנט התנועה הוא צר מידות נוצר צוואר בקבוק המקשה על היווצרות חלל מיפגש. במרחביה הכניסה העליונה לחדר־האוכל קשורה לדשא המרכזי באמצעות גשר צר מידות (איור 4.38.1), שאינו יכול להוות תחליף לרחבת כניסה. ביזרעאל רחבת הכניסה העליונה לחדר־האוכל צרה מלהכיל את הפעילות סביב הכניסה (איור 4.38.2). כאשר אלמנט התנועה המקשר הינו מדרגות רחבות, הקשר בין המיפלסים מתהדק והמדרגות משמשות לפעילות חוץ כגון ישיבה לצורך שיחה או צפייה על המתרחש ברחבה.

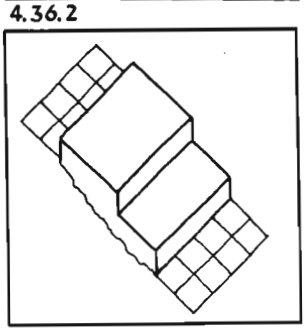
4.36.1

4.36.2

4.36.3

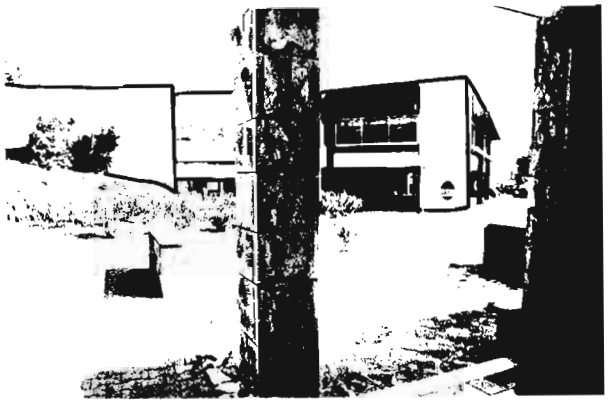

4.36.4

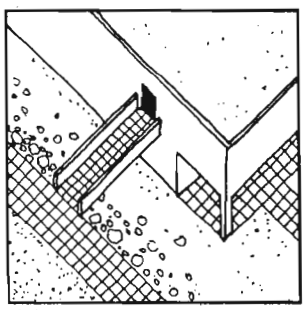
4.36 The relation between public open space and public building: 1. Single level; 2. Split level; 3. Raised level; 4. Terrace.

4.37 Bet Ha'Emeq, central cluster as Terrace type (Fig. 4.36.4).

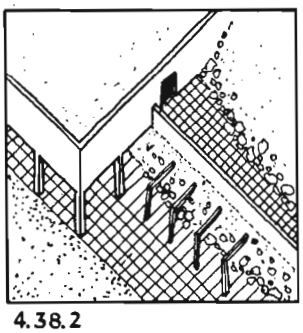
4.38 dining hall entrances which don't function properly:
1. Merhavya, entrance bridge to the dining hall.
2. Izrael, the narrow dining hall entrance court.

4.37

4.38.1

4.38.2

4.36 יחס בין מיפלס חלל החוץ הפעיל לבין מיפלס המיבנה הציבורי:
(1) חד־מפלסי; (2) דו־מיפלסי; (3) דו־קומתי; (4) מדורג.

4.38 כניסות לחדרי־אוכל שאינן מתאימות לתפקידן:
(1) מרחביה – הגשר הצר בכניסה לחדר־האוכל; (2) יזרעאל – הרחבה הצרה בכניסה העליונה לחדר־האוכל.

4.37 בית־העמק – הקלסטר המרכזי כדגם מדורג. (4.36.4)

ג. חזית הכניסה

השפעת חזית הכניסה על הקשר בין פעילות הפנים והחוץ מתבטאת בתחומים הבאים:

מידת פתיחות החזית באה לידי ביטוי בגודל פתחי המעבר, הדלתות, קירות נעים וכו' ובמידת שקיפות החזית כולה.

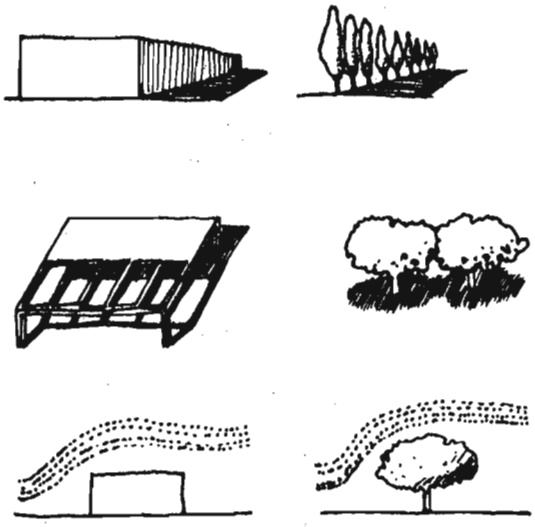
מידת הדגשת הכניסה משפיעה על קריאה ברורה של מיקום הכניסה ומהווה ביטוי להדגשת תפקיד המקום, חשיבותו ואופיו. הדגשת הכניסה יכולה להיעשות על־ידי כיוון הכניסה ביחס לתנועה או בעיצוב הכניסה כגון יצירת חלל ביניים מתווך בין פנים וחוץ, יצירת שער כניסה פורמלי וכו'.

נוחות התנועה

חווית התנועה מורכבת מאירועי דרך אנושיים וסביבתיים וממידת נוחות התנועה. נוחות התנועה תלויה בנתוני השטח הטבעיים ובתכנון המסייע למתן גורמים טבעיים קיצוניים.

נתונים אקלימיים: על־ידי תכנון נכון ניתן לחזק את השפעתם של גורמים אלה כגורמי נוחות כגון רוח קלילה בקיץ ושמש חורפית, או למתן גורמים אחרים כגורמי אי־נוחות, כגון שמש קייצית ורוח חורפית חזקה. התכנון הסביבתי צריך לקחת בחשבון את אפשרויות השימוש בבינוי ובצומח כאמצעי ליצירת נוחות אקלימית בחללי החוץ (איור 4.39): הצללה על־ידי דופן; הצללה על־ידי קירוי חלקי או מלא; הגנה וויסות רוחות.

נתונים טופוגרפיים – בתכנון נכון ניתן למתן את הטופוגרפיה על־ידי יצירת מסלולי תנועה מתונים או מסלולים אופקים ביניהם ניתן לגשר באמצעות תעבורה מוטורית.

4.39

4.39 יצירת תנאי נוחות באמצעות מיבנים וצמחיה.

4.39 Environment climatic comfort considerations.

5. גידול המקום הציבורי בקיבוץ

גידול המקום הציבורי בקיבוץ

הקיבוץ עבר תהליכי תמורה רבים, שהשפיעו באופן ניכר על תכנונו הפיזי. הקיבוצים הראשונים כמרחביה ודגניה ענו לדרישות המיידיות של ההתישבות השיתופית. רק מאוחר יותר החלו להיתגבש תכניות לטווח רחוק יותר, המתחשבות בתהליך הגידול. תכניות אלה תוכננו ל„מצב סופי" שאליו צפו שיתפתח הקיבוץ. התשובה לגמישות ניתנה על־ידי ארעיות מבני הציבור והשטחים הפתוחים, שהושארו בסביבתם לצורך תהליך הגידול. בתכניות אלה לא צפו את מידת גידולו של הקיבוץ והמקום הציבורי בתוכו. גישה זו הנציחה תקופה ארוכה מצב תכנוני חסר, בו המקום הציבורי, שהיה מצומצם בהיקפו, היה פרוס על שטח רחב ביחס לגודל האוכלוסיה בקיבוץ.

בפרק זה ישנה סקירה של הסיבות לגידול המקום הציבורי, הגדרת מגמות הגידול הרצויות וניתוח אופן גידול המקום הציבורי ברמות התכנון השונות.

הסיבות לגידול המקום הציבורי

גידול אוכלוסית הקיבוץ – נושא גידול אוכלוסית הקיבוץ היה בעבר סלע מחלוקת בין הקיבוצים: איחוד הקבוצות דגל בקיומה של ה„קבוצה האינטימית", הקיבוץ המאוחד דגל ב„כפר הקומוניסטי הגדול והגדל" (טבנקין) והקיבוץ הארצי היווה מעין סינתיזה בין השניים ודגל בגידול מבוקר.

תמונת מצב עכשווית מורה כי השוני בצמיחה איטו תוצר של „אידיאולוגית גידול", אלא תוצאה של דינמיקת התפתחות ייחודית לכל קיבוץ, הנובעת מתהליכים פנימיים. על רקע ההשקפות השונות בדבר גודל הקיבוץ והעובדות בשטח ניתן לומר כי לתהליך הגידול אין תוואי אחד מוגדר. יש קושי בחיזוי קצב הגידול והדיעה בדבר יעד הגידול הרצוי אינה מגובשת.

השפעת גידול האולוסיה על גידול המקום הציבורי – לגידול האוכלוסיה יש השפעה ישירה על המקום הציבורי. השפעה זו מתבטאת ברמת הבינוי וברמת המיבנה. ברמת הבינוי מתבטאת ההשפעה בהגעה ל„סף צריכה קיבוצי", המאפשרת פיתוח פונקציות נוספות. ברמת המיבנה מתבטאת ההשפעה בצורך להגדיל פונקציות קיימות. במרבית הקיבוצים חדר־האוכל היטו האובייקט הראשון הנכנס לתהליך זה.

לגידול האוכלוסיה יש השפעה עקיפה על המקום הציבורי. בתהליך הגידול נוצרות תת־מסגרות חברתיות בעלות בסיס משותף כגון קבוצת מגורים, קבוצות גיל, קבוצות עניין וכו'. לתהליך זה השפעה על רמת התכנון הכולל הצריכה לתת תשובות למסגרות אלה. מסגרות אלה מהוות שלב ביניים בין הפעילויות הפרטיות

והציבוריות המשותפות לכל הקיבוץ ויש לחשוב על מיקומן ביחס למרכז הקיבוץ.

השתנות הרכב הגילים בקיבוץ

להשתנות הרכב הגילים השפעות במספר תחומים: גידול האוכלוסיה ומעבר מאוכלוסיה הומוגנית בהרכב הגילים, לאוכלוסיה הטרוגנית, הביא להיווצרות מסגרות חברתיות בעלות דרישות שונות. למסגרות אלה יש לתת פיתרון פיזי במסגרת המערכת הציבורית. הזדקנות האוכלוסיה הביאה להיווצרות צרכים ייחודיים לאוכלוסיה זו: א. הזדקקות לסיעוד מצריכה בנייה בסטנדרט המאפשר מגורי מוגבלים ו/או בהוספת מיבנים סיעודיים; ב. השתחררות האוכלוסיה המזדקנת ממעגל העבודה מפנה זמן רב לפעילויות פנאי ויש צורך בהכנת מקום לפעילויות אלה; ג. בעיית הנגישות והתנועה הן בישוב והן במיבנים מצריכה חיפוש אחר פיתרונות כגון: תכנון דרכים נוחות ומאוזנות, רכבים קלים הנעים בקיבוץ (ראה פרק תנועה עמ' 49), קירוב מגורי הקשישים למרכז הפעילות הציבורית, התחשבות בתנועת מוגבלים במיבנה ובמסגרת הבינוי וכו'.

עליית רמת החיים, שינוי בדפוסי הצריכה ועליית חשיבות מושג הפנאי - גורמים אלה הכתיבו מספר תהליכים בהתפתחות המקום הציבורי: א. עליית רמת החיים הביאה ליכולת מימוש צרכים ודרישות להעלאת סטנדרט המקומות הציבוריים מבחינה פיזית ותיפקודית כאחד; ב. שינוי בדפוסי הצריכה והעלאת חשיבות הפנאי הביאו לדיפרנציאציה תיפקודית: מחדר־האוכל הרב־תכליתי לפונקציות רבות ומגוונות.

5.1 תל־יצחק - שימושי קרקע והתפתחות.

5.1 Tel Yizhak, development of land use plan.

5.1

רמת התכנון הכולל –
דגמי גידול המקום הציבורי

ברמת תכנון זו באים לידי ביטוי יחסי הגומלין בין גידול המקום הציבורי לגידול הישוב כולו.

גידול דגם מרוכז.

הגידול בדגם זה הינו גידול שמגמתו לרכז את מרבית הפונקציות הציבוריות במקום מרכזי, המהווה את מרכז הכובד של הישוב. ניתן להבחין בשני אופני גידול, שההבדלים ביניהם ניכרים בעיקר בשלבי המעבר מהמצב ההתחלתי למצב ה„סופי" המתוכנן:

גידול דגם מרוכז כלפי פנים (איור 5.2)

בדגם זה ישנו יעוד מכוון של מגרשים פנויים במרכז לצורך המשך פיתוח המקום הציבורי. לעיתים קרובות ניבנים במרכז מיבנים ארעיים המיועדים להריסה או העברה.

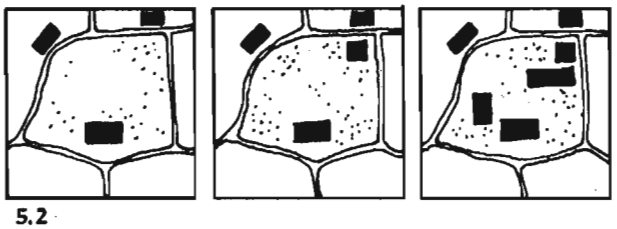
גישה זו אופיינית לדגם בינוי תחום המגדיר מרחב מחייה עכשווי ועתידי של המקום הציבורי. בדגם הבינוי התחום ניכרת בצורה קיצונית ביותר התפיסה של „זריעת בתים בפארק" ללא כל אירגון על. הבעיות המאפיינות גישה זו הן המרחקים בין הפונקציות הציבוריות היוצרים ניתוק מסויים, שהינו משמעותי במיוחד לישוב הצעיר. השארת השטחים הפתוחים מרחיקה את אזור המגורים מהמקום הציבורי. לכך מתווספת בעיית עלות האחזקה הגבוהה של ה„פארק הירוק". דוגמה לגידול מסוג זה ניתן לראות בקיבוץ געתון (ראה איור 5.5). בגעתון נשמר מקום המרכז הציבורי. למרכז זה נוספו פונקציות ציבוריות במשך השנים. פונקציות אלה מוקמו במרכז הישוב בשטחים הפתוחים הפנויים שנשארו, חלקם בתוך תחומי המרכז התחום וחלקם בהיקפו. פונקציות אחדות הורחבו וגדלו בתוך מסגרת התחום הקיים, תוך שמירה על אופי הבינוי התחום (איור 5.18).

גידול דגם מרוכז כלפי חוץ (איור 5.13)

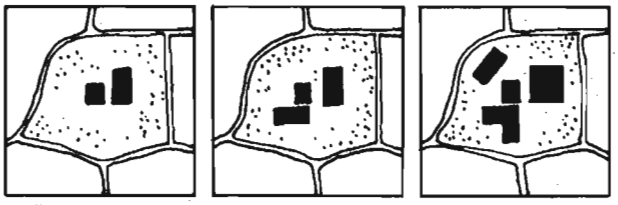
בדגם זה גידול המקום הציבורי נעשה במקביל לגידול הישוב בגזרות רדיאליות. יתרון גידול מסוג זה הינו בשמירה על מרכז מרוכז ללא שטחי ביניים מיותרים. בעייתיות דגם גידול זה הינה בריחוק המקום הציבורי מיתרת הישוב בתחילת דרכו. בתקופה זו ישנה חשיבות רבה למיידיות הנגישות אליו המשפיעה על אינטנסיביות הפעילות בו. דוגמה למגמת גידול מסוג זה הוא נחל מורג (איור 5.4). בקיבוצים שונים השטח שהוקצה לגידול לא ענה על הדרישות ולאחר שלבי גידול מסויימים חלה התפתחות שחרגה מהסכימה המתוכננת. התפתחות מסוג זה אופיינית לישובים בעלי סכימות רדיאליות קונצנטריות, בהן הישוב בנוי על חצי מעגל. בסכימות אלה מוגבלת התפתחותו המעגלית של הישוב לכיוון המשק. בישובים מסוג זה נוצר במקרים רבים מחסור בשטחים פנויים למיקום הפונקציות הציבוריות הנוספות, עובדה שגרמה להרחקת מספר פונקציות ממרכז הישוב. בהתפתחות מעין זו מתקבל דגם בעל תכונות של הדגם המפוצל, דוגמת עין השופט (איור 3.7).

5.2 גידול מרוכז כלפי פנים.
5.3 גידול מרוכז כלפי חוץ.
5.4 נחל מורג – גידול מרוכז כלפי חוץ.

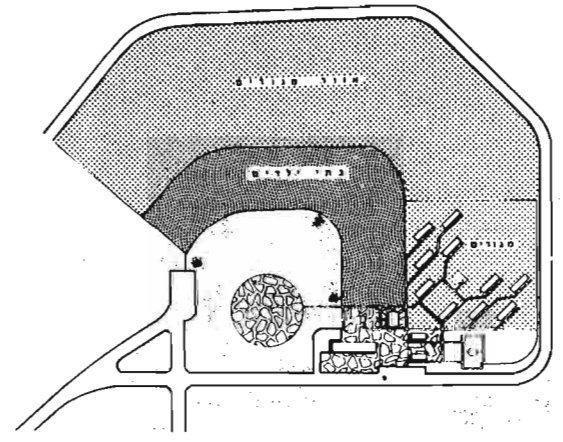
5.2 Inward growth of Concentrated type.
5.3 Outward growth of Concentrated type.
5.4 Nahal Morag, Outward growth of Concentrated type.

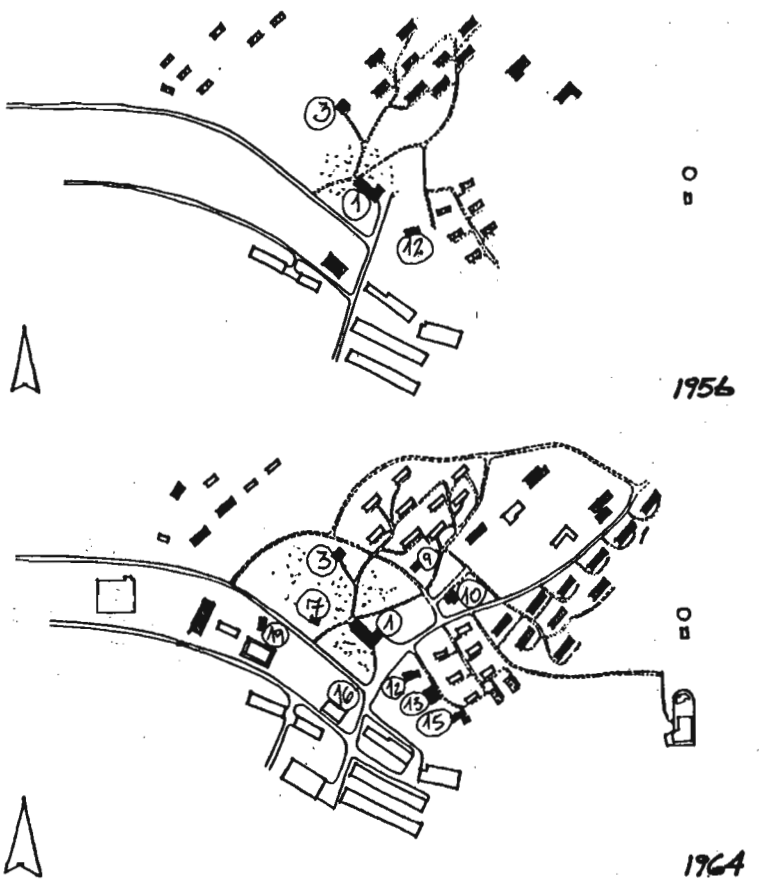
5.2

5.3

5.4

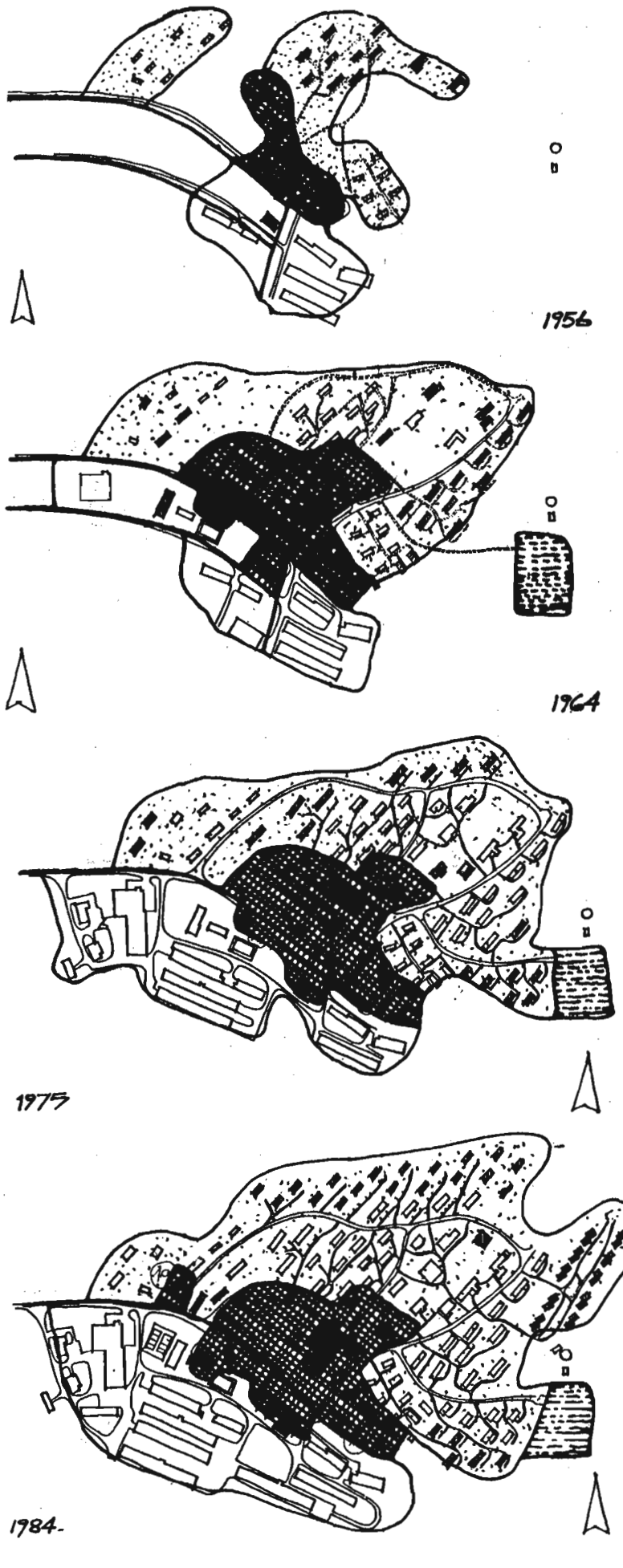

5.5 געתון – גידול מרוכז בתחומי שטח מרכזי תחום ובהיקפו. (ניתן לראות שכבר בשלבים מוקדמים התפרס המקום הציבורי על שטח נרחב. שטחו השתנה אך במעט במשך תהליך הגידול, כאשר בשטח הנתון נוספו והתרחבו מבני הציבור).

1. חדר־אוכל
2. מיטבח
3. מועדון
4. חדר־עיון
5. ספריה
6. קולנוע
7. שרותים ציבוריים
8. חדר מלאכה
9. נשקיה
10. מרפאה
11. מרפאת שיניים
12. מקלחת ציבורית
13. מחסן בגדים
14. מחסן בגדי ילדים
15. מכבסה
16. כלי־בו, אספקה קטנה
17. חדרי תחביב
18. מועדון חברה צעירה
19. מזכירות

5.5 Ga'ton, growth within bounded area and along circumference.

1. Dining hall
2. Kitchen
3. Club
4. Reading room
5. Library
6. Cinema
7. Public lavatory
8. Leisure room
9. Weapons storage
10. Medical clinic
11. Dental clinic
12. Public bath
13. Clothing storage
14. Children's clothing storage
15. Laundry
16. Member's store
17. Leisure rooms
18. Youth club
19. Administration

5.5 געתון – גידול מרוכז בתחומי שטח מרכזי תחום ובהיקפו. (ניתן לראות שכבר בשלבים מוקדמים התפרס המקום הציבורי על שטח נרחב. שטחו השתנה אך במעט במשך תהליך הגידול, כאשר בשטח הנתון נוספו והתרחבו מבני הציבור).

1. חדר־אוכל
2. מיטבח
3. מועדון
4. חדר־עיון
5. ספריה
6. קולנוע
7. שרותים ציבוריים
8. חדר מלאכה
9. נשקיה
10. מרפאה
11. מרפאת שיניים
12. מקלחת ציבורית
13. מחסן בגדים
14. מחסן בגדי ילדים
15. מכבסה
16. כלי־בו, אספקה קטנה
17. חדרי תחביב
18. מועדון חברה צעירה
19. מזכירות

5.5 Ga'ton, growth within bounded area and along circumference.

1. Dining hall
2. Kitchen
3. Club
4. Reading room
5. Library
6. Cinema
7. Public lavatory
8. Leisure room
9. Weapons storage
10. Medical clinic
11. Dental clinic
12. Public bath
13. Clothing storage
14. Children's clothing storage
15. Laundry
16. Member's store
17. Leisure rooms
18. Youth club
19. Administration

גידול דגם לינארי ורב־זרועי

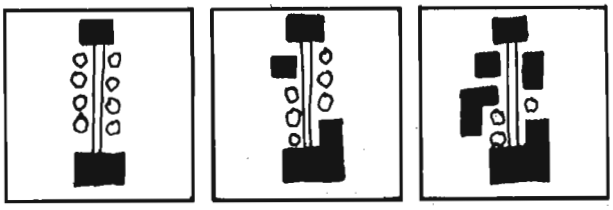
בדגם זה הפונקציות הציבוריות גדלות במערכת אירגון לינארית חד או רב־זרועית (איורים 3.3–3.6). ניתן להבחין בשני אופני גידול כבדגם הקודם. גם בדגם זה ההבדלים ניכרים בשלבי הביניים, שבין המצב ההתחלתי למצב הסופי. בדגם הגידול הלינארי התפתח דגם שלישי בו הגידול הוא כלפי חוץ ואכצנטרי. בדגם זה הגמישות רבה יותר וישנן אפשרויות פתוחות יותר להתפתחות.

א. גידול צירי או לינארי כלפי פנים (איור 5.6)

בדגם זה נקודת המוצא לגידול היא שדירה הקושרת את מבני הציבור שבקצותיה כבדגם הצירי. שדירה זו גדלה ומתפתחת לשדירה, הנושאת עליה פונקציות ציבוריות כבדגם הלינארי תנועתי. בדגם זה ישנו חיזוק של המקום הציבורי הקיים. בשלביו הראשונים מאופיין דגם זה על־ידי תכונות הדגם הצירי, בו השדירה המקשרת בין הפונקציות יוצרת מיבנה פורמלי, המהווה מרכיב חשוב ביצירת „תדמית הישוב", אך במקביל גורם להרחקת שדות הפעילות. עם התפתחות דגם זה הוא נהנה מיתרונות הדגם הלינארי ומיתרון שימור המרכז הקיים וחיזוקו.

5.6 גידול צירי כלפי פנים.

5.6 Growth along axis.

5.6

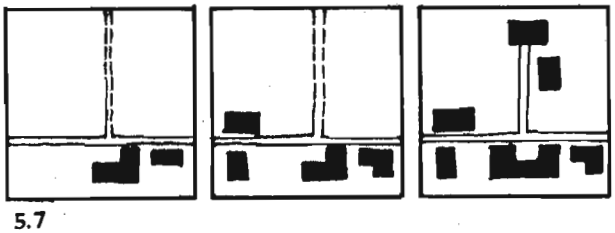
גידול לינארי או רב־זרועי כלפי חוץ, תוך שמירת מרכזיות הגרעין הישן (איור 5.7)

בדגם זה גידול המקום הציבורי הינו ממוקד מרכזי כבדגם הריכוזי המתפתח למיבנה לינארי או רב־זרועי. יתרון דגם זה הוא בהתפתחות ממיבנה ריכוזי, המתאים לישוב קטן, למיבנה לינארי, בעל יתרונות בישוב גדול, תוך שימור המרכז הקיים, כחלק משמירת „תדמית הישוב". כדי לאפשר גידול דגם זה יש ליצור מערכת אירגון המאפשרת את פריסת הפונקציות הציבוריות לאורך חזרועות. בקביעת מערכת אירגון זו יש להתחשב ביחס הרצוי בין אזור המגורים העתידי לבין המקום הציבורי, כך שפרטיות המגורים לא תיפגע. כמו־כן יש לדאוג לתשתית מתאימה לצרכי מבני הציבור.

קיבוץ בית העמק (איור 3.6) מהווה דוגמה לקיבוץ שבמשך התפתחות המקום הציבורי התהוו נתוני יסוד ליצירת דגם רב־זרועי. עתה יש כוונה להדגיש ולחזק מיבנה זה.

5.7 גידול רב־זרועי כלפי חוץ תוך שמירת מרכזיות הגרעין הישן.

5.7 Growth of Radial type.

5.7

גידול לינארי כלפי חוץ תוך הסטת מרכז הכובד של המקום הציבורי (איור 5.8)

בדגם זה גדל המקום הציבורי במגמה מתוכננת ובמקביל לגידול הישוב. גידול זה מחייב את העתקת המקום הציבורי למרכז הכובד החדש של הישוב. יתרון דגם זה ב„תכנון השלם" של המקום הציבורי בכל שלב נתון ללא השארת שטחים פתוחים סתמיים במרכז. הפונקציות הציבוריות בדגם זה מגיעות לגודלן המתאים הן במקום הציבורי והן בשכונות המגורים בשל האפשרות לקבלת החלטות לטווח קצר, הניתנות לשינוי בטווח ארוך. ההחלטות הראשוניות בדגם זה אינן מנציחות עובדות גורליות ובשל העתקת מרכז הכובד ניתן לפתוח מחדש את התכנון ולענות על הדרישות התכנוניות המשתנות. גידול מסוג זה ניתן למצוא בקיבוצים ותיקים, בהם תהליך זה אירע ללא תכנון מוקדם. דוגמה לכך מהווה העתקת חדר־האוכל במרחביה. חדר־האוכל במרחביה עבר מהחצר ההיסטורית למיבנה חדר־האוכל ה„ממוסד" הראשון ומחדר־אוכל זה עבר חדר־האוכל למיבנה חדר־האוכל הנוכחי (איור 5.9).

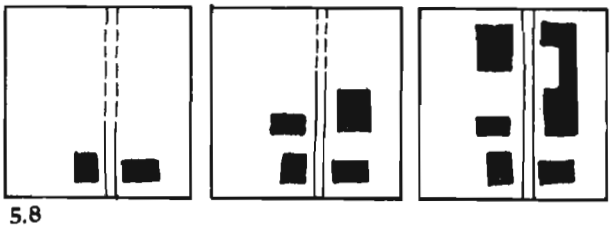
בקיבוץ יזרעאל שונה מקום חדר־האוכל והועבר למקום מרכזי יותר בקיבוץ. בשני המקרים הסיבה להעתקת חדר־האוכל היה הצורך בהרחבתו שפתחה את השאלה לגבי מיקומו בקיבוץ. בשלבים אלה כבר היה ברור שמיקומו של חדר־האוכל הינו אכסצנטרי ומרוחק משכונות המגורים החדשות. בשני המקרים חדר־האוכל החדש הינו מרכזי יותר וחדר־האוכל הישן, שהפך להיות פחות מרכזי, קיבל תפקידים ציבוריים אחרים. בקיבוצים מדגם ה„מרכז הדינמי" דוגמת אליפז וצבעון, ניתן למצוא תכנון מוקדם המבוסס על דגם זה.

קיבוץ צבעון (איור 4.20) מהווה דוגמה לקיבוץ שתוכנן ברוח זו. התפתחות המרכז היא ממרכז קטן של הגרעין הקיים למרכז הגדל לאורך השדירה, במקביל לגידול המגורים.

גידול דגם מפוצל (איור 5.10)

דגם זה הינו פרי התפתחות סטיכית של דגם מפוזר בקבוצות נושאים או של דגם מרוכז. התפתחות זו הינה תוצאה של חוסר מקום פנוי להמשך התפתחות, או תוצאה של ניצול מיבנים שהתפנו ומיקומם לא נועד לפיתוח המקום הציבורי. התוצאה של תהליך זה היא פיזור המקום הציבורי ללא מערכת מאורגנת והרחקתו ממרכז הכובד, תוך יצירת נתק בין הפונקציות הציבוריות השונות.

בעין השופט נוצר בתהליך דומה פיצול בין חלקי המקום הציבורי (איור 3.7). ישנו אזור מרכזי, בו מצוי חדר־האוכל, המועדון, המכבסה והמינהלה ובפאתי הישוב יש אזור ציבורי נוסף, המכיל את הספריה, חדר המוזיקה והמרפאה.

5.8

5.9

5.8 גידול לינארי כלפי חוץ תוך הסטת מרכז הכובד של המקום הציבורי.

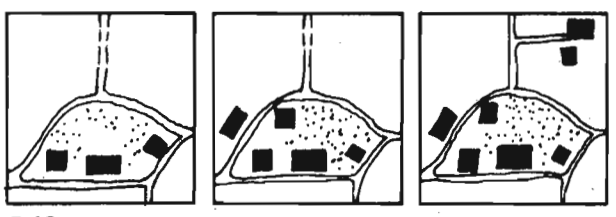
5.9 מרחביה, גידול תוך הסטת מרכז הכובד:
1. חדר־האוכל בחצר ההיסטורית 1913;
2. חדר־האוכל השני, 1940;
3. חדר־האוכל הנוכחי מ־1960;
(גידול המקום הציבורי במרחביה מבטא בבהירות את ההתפתחות בגישות העיצוביות: מחצר התוחמת חלל ציבורי לאובייקט הניצב בשטח פתוח).

5.10 גידול מפוצל.

5.8 Growth and transplantation of the kibbutz center along axis.

5.9 Merhavya, growth and transpantation of the kibbutz center along axis: 1. Historic courtyard, 1913; 2. Second dining hall, 1940; 3. Present dining hall, 1960's.

5.10 Growth of distributed type.

5.10

רמת הבינוי – גידול המקום הציבורי

התוויית מגמות גידול למקום הציבורי

גידול המקום הציבורי נובע מגידול הפונקציה הציבורית ומכניסת פונקציות נוספות למערכת הציבורית. ברמת הבינוי מתוכננת המערכת המארגנת של המקום הציבורי לקליטת שינויים הנובעים מגידול המיבנה ומגידול מספר המיבנים. תפקיד מערכת זו להוות מסגרת התייחסות של אובייקט חדש או מחודש לסביבתו הקיימת, תוך הגדרה מחודשת של חללי החוץ הציבוריים והתאמתם לתפקידם.

גידול המקום הציבורי הינו תהליך דינמי. חיזוי הגידול מבוסס על הנחות רבות והתהליך נתון לשינויים רבים. על־כן יש חשיבות בהתוויית מדיניות גידול, הפתוחה לשינויים, אינה סוגרת אפשרות גידול, אך מאפשרת את תיפקוד המקום הציבורי במשך התהליך כולו ולא רק ב„מצב סופי" מתוכנן:

הדגשת מגמת גידול המקום הציבורי – הדגשת מגמת הגידול מהווה הנחייה לתכנון המקום הציבורי ולהתפתחות הישוב ביחס למקום הציבורי. דרישה זו להדגשת מגמות הגידול מורידה את הסכנה בקבלת החלטות מקומיות היכולות לחסום אפשרויות גידול. הדגשת מגמות הגידול נעשית על־ידי יצירת מערכת אירגונית בהירה המגדירה באופן פיזי את תחום פעילות המרכז ומתווה כיוון התפתחות עתידי, תוך התייחסות למערכת חללי החוץ הבין בניניים כנושאי תפקידים שונים. הדגשת מגמת הגידול יכולה להיעשות על־ידי אירגון המקום הציבורי בשדירה הגדלה, במגמת גידול הישוב ונבדלת באיפיונה הפיזי לצורך קליטת המערכת הציבורית הגדלה.

גבע מהווה דוגמה מעניינת להדגמת נושא זה, שכן נפגשים בה שני דגמי אירגון. התכנית הראשונה של גבע, שתוכננה על־ידי קאופמן, היתה חצר סגורה שלא התוותה מגמת התפתחות, ועל־כן לא שימשה נקודת מוצא להתהוות כיוון התפתחות. בתכנון מאוחר יותר של שרון התפתחו השדירות של גבע. השדירה המרכזית שמרה על מרכזיותה והתוותה כיוון להתפתחות הפונקציות הציבוריות (איור 5.14).

תכנון שלם של המקום הציבורי בכל שלב משלבי הגידול – תכנון שלם של המקום הציבורי מחייב נקיטת גישה תכנונית המאפשרת קיום מערך אירגוני שלם העונה על הדרישות התיפקודיות והאסטטיות של חללי החוץ. בגישה זו, בכל שלב משלבי הגידול, המקום הציבורי בנוי בהתאמה לתפקידו ולכמות המשתמשים בו, הן בחללי הפנים הציבוריים והן בחללי החוץ.

בגישה הרווחת מותירים המתכננים שטחים פתוחים נרחבים, בהם פזורים האובייקטים הציבוריים. השארת השטחים הפתוחים יוצרת דלילות גדולה במקום הציבורי, מרחיקה את המגורים ממבני הציבור ומשאירה פתח להחלטות תכנוניות מקומיות. החלטות תכנון מקומיות אלה נוטעות לעיתים מזומנות מתוך שיקולים צרי־ראייה כגון זמינות קרקע, ללא התחשבות בתמונה הכוללת. הסיכון בגישה זו היא בהיווצרות מערכות קשרים אירגוניות, תנועתיות ועיצוביות, שהינן אקראיות ואינן עונות לדרישות.

גישות תכנוניות לגידול הבינוי

בגישות התכנוניות לגידול הבינוי ישנן גישות שנבעו והותאמו למצב קיים וישנן גישות שפותחו באופן עצמאי כגישה בתכנון הקיבוץ. הגישות הראשונות הן השכיחות. הגישות האחרונות הן גישות, שיושמו בעבר פה ושם, אך פותחו והודגשו רק בשנים האחרונות.

גידול המקום הציבורי למערכת כיכרות או לקלסטר (איור 5.11)

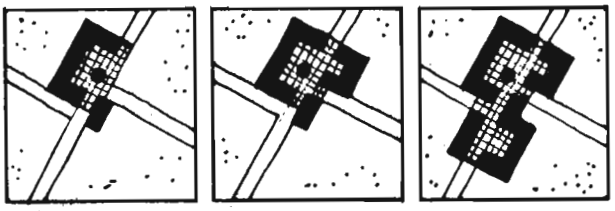
בדגם זה גידול המקום הציבורי הוא ברצף בנייני. מיבני הציבור תוחמים חללי חוץ מגוונים בגודלם בהתאם לתפקידם. חללים אלה המשכיים בהיותם חלק ממסלול תנועה או בסמוך לו ובהוותם רצף ויזואלי. דגם גידול זה שומר על הדגם הבסיסי הכיכרי או יוצר דגם כיכרי או דגם קלסטר.

דוגמאות לגידול מיבנים בודדים לקלסטר, מהווים מכלול האכילה והחברה בבית העמק, מכלול התרבות („המרחב") בבית השיטה, וגידול המקום הציבורי בעמיעד ממיבנה בודד לכיכר ובעתיד למערכת בת שתי כיכרות (איור 5.12).

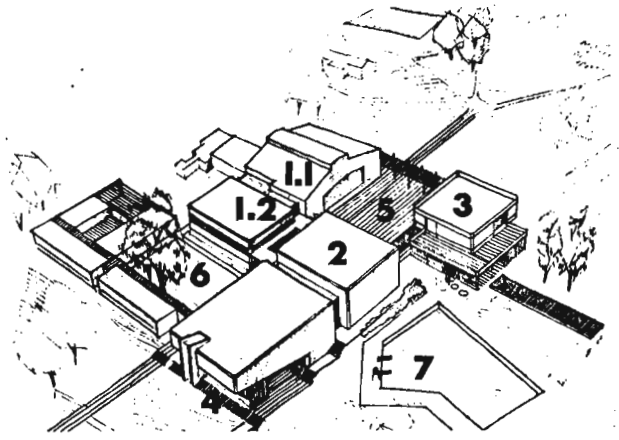
גידול המקום הציבורי לאורך שדירה (איור 5.13)

גידול המקום הציבורי לאורך שדירה מתווה את גידולו באופן לינארי במקביל לגידול הישוב. באמצעות השדירה מוגדר כיוון ההתפתחות העתידי של המקום הציבורי. בדגם זה המיבנים אינם צמודים זה לזה וישנה הפסקה ברורה יותר של שדות הפעילות הציבורית לעומת הדגם הכיכרי והקלסטר. הקשר בין מבני הציבור ובין מוקדי הפעילות הסמוכים להם הוא באמצעות קשר עין ולא מידי כבדגם הקודם.

דוגמה לכך מהווה קיבוץ גבע בגבע (איור 5.14) תוכננה שדירה רחבה מלווה בדקלים שרחבה כ־40–60 מ'. בקצה האחד של השדירה ממוקם חדר־האוכל שהוקם בשנות ה־40. בהמשך השדירה ממוקמים הספריה והמועדון משנות ה־50 ובקצה השני של השדירה עומד האודיטוריום שנבנה בסוף שנות ה־60. שדירה זו מדגימה התפתחות לינארית בשלבים, לאורך שדירה נתונה. דוגמה מקבילה מהווה קיבוץ צבעון ובאליפז ישנה כוונה ליישם תכנון במגמה זו.

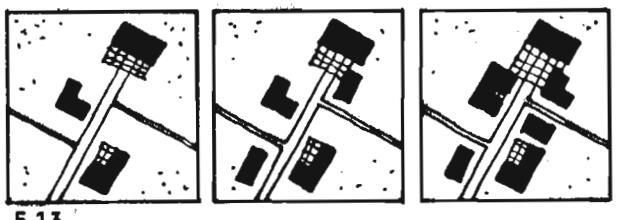
5.11

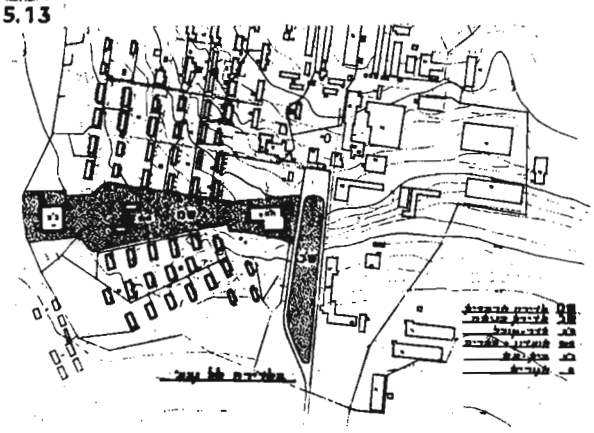
5.12

5.11 Growth of public squares, system type.
5.12 Ammi'ad, growth of public squares, system type.

5.13 Growth along axis.
5.14 Geva', central avenue.

5.13

5.14

5.11 גידול המקום הציבורי למערכת כיכרות או קלסטר.
5.12 עמיעד – דגם ביני כיכרי הגדל למערכת כיכרות. 1.1 חדר־האוכל; 1.2 הרחבה של חדר־האוכל; 2. אולם ספורט ומופעים; 3. מרכז חברתי; 4. מינהלה; 5. הכיכר המרכזית; 6. כיכר עתידית נוספת; 7. בריכת השחיה.

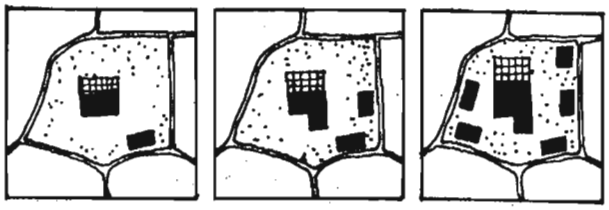
5.13 גידול המקום הציבורי לאורך שדירה.
5.14 גבע – השדירה המרכזית.

גידול המקום הציבורי בתוך שטח תחום (איור 5.15)

אירגון המקום הציבורי בתוך שטח תחום הוא באמצעות דרך היקפית המגדירה שטח מרכזי. בתוך שטח זה מסודרים המיבנים ללא מערכת אירגון נוספת.

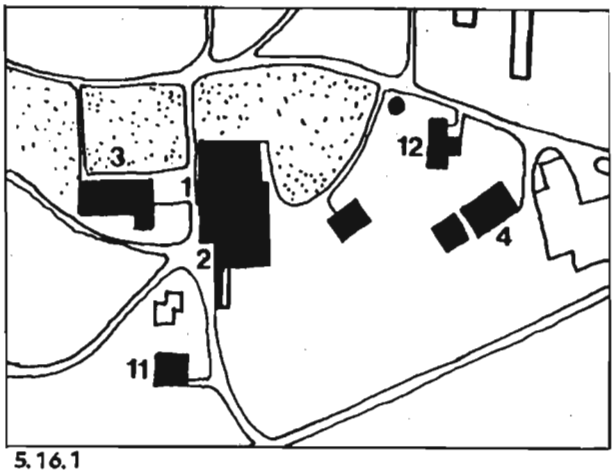
גידול המקום הציבורי בשטח תחום יכול להנציח מצב זה ולחדד את קיום מבני הציבור כאובייקטים בודדים, הנמצאים בקשר מקרי עם סביבתם. בגידול מסוג זה חללי החוץ הם בלתי מתוכננים. גידול המקום הציבורי בתוך שטח תחום יכול להתפתח לגידול מדגם אחר דוגמת הדגם הכיכרי והקלסטר או השדירה ולקבל בהתאם את תכונות הדגמים האחרים.

התפתחות מרכז קיבוץ געתון (איורים 5.18) מהווה דוגמה לדגם תחום, ששימר את תכונותיו כדגם תחום בתהליך הגידול. סביב חדר־האוכל תוכנן הדשא המרכזי המקיף, סביבו תוכננה דרך תוחמת שנשתמרה בתכנונים המאוחרים יותר. בתהליך הגידול נשמרה נוכחות המיבנים כמיבנים בודדים. בקיבוץ המעפיל (איור 5.16) ובקיבוץ להב (איור 5.17) תוכנן המקום הציבורי מחדש. קיבוצים אלה מהווים דוגמה לקיבוצים, שתכנון בינוי המרכז בהם היה מדגם תחום. בתכנון החדש של מרכזי קיבוצים אלה ננקטה גישה שונה והדגש היה ביצירת „כיכר" לקיבוץ, סביבה ממוקמים חלק גדול ממבני הציבורי.

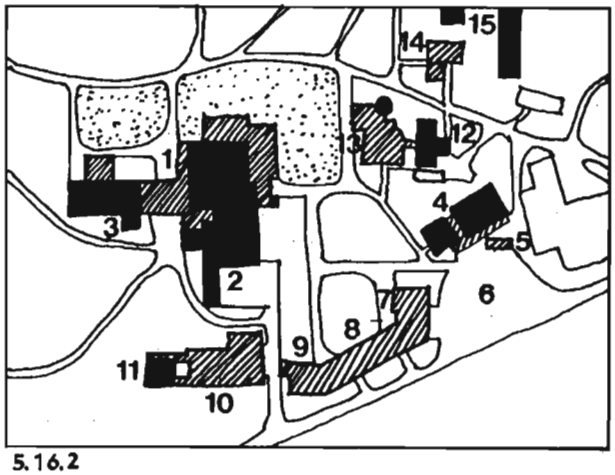

5.15

5.15 גידול המקום הציבורי בשטח תחום.

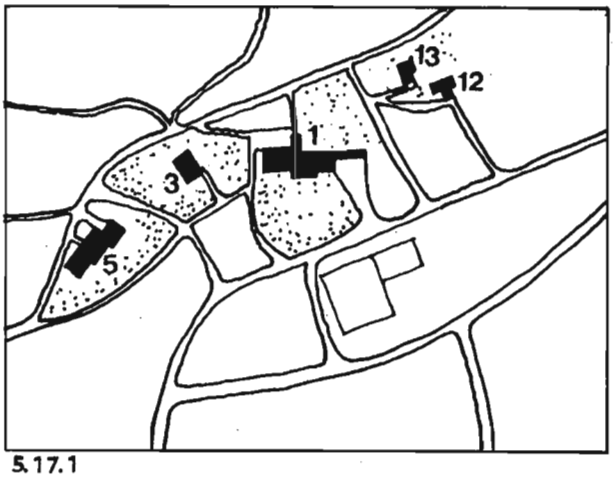

5.16.1

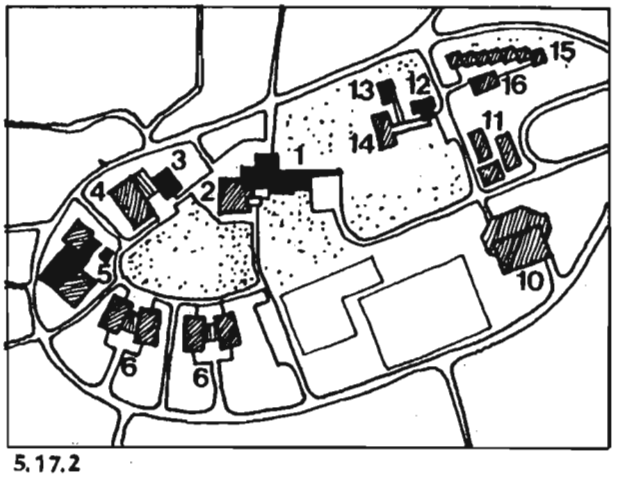
5.16.2

5.16 המעפיל, תכנון מחודש של מרכז הקיבוץ: (1) – קיים; (2) – מתוכנן. 1. חדר־אוכל; 2. מטבח; 3. מועדון, אודיטוריום; 4. בית מסדות; 5. תחנת אוטובוס; 6. מגרש חניה; 7. כליבו; 8. מרכולית, מכון יופי, שרותי חצר; 9. מתפרה; 10. מחסן בגדים; 11. מכבסה; 12–15 מרכז בריאות.

5.17.1

5.17 להב, תכנון מחדש של מרכז הקיבוץ: (1) – קיים; (2) – מתוכנן. 1. חדר־אוכל; 2. תוספת אגף אכילה ואודיטוריום; 3. מעדון קיים; 4. תוספת למועדון; 5. מחסן בגדים, מתפרה ומכבסה; 6. שרותים צרכניים; 7–9 מגרשי ספורט; 10. אולם ספורט; 11. בית מסדות; 12–16 מרכז בריאות.

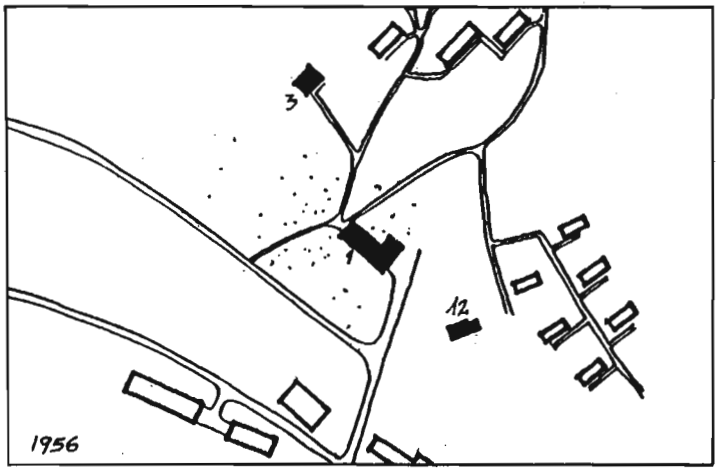

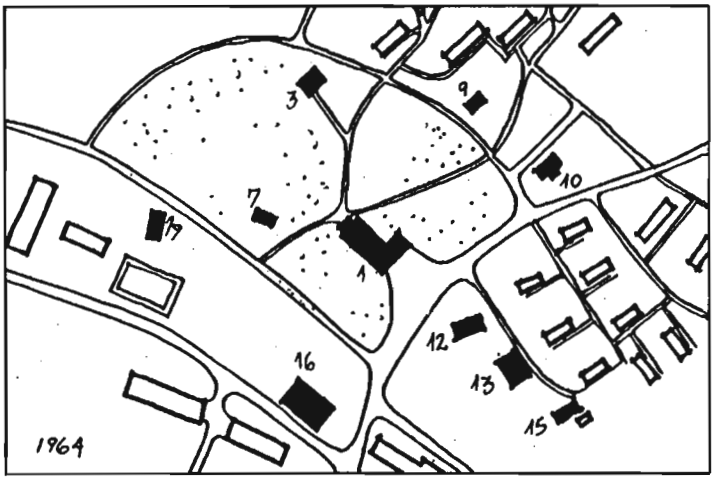
5.17.2

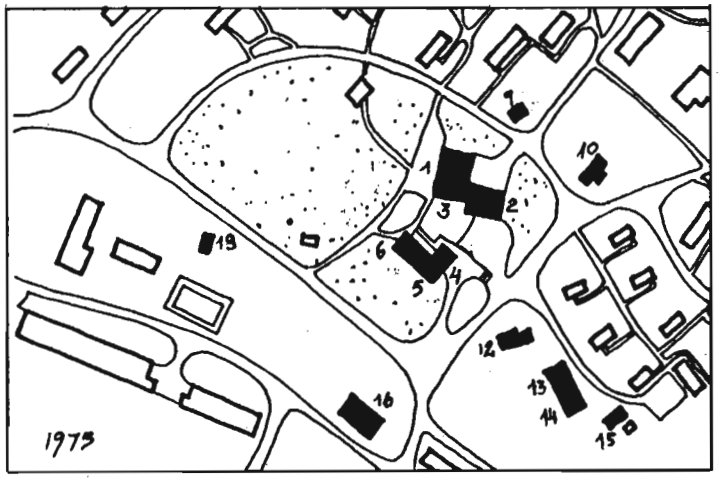
5.15 Growth with in bounded area.

5.16 HaMa'pil, redesign of kibbutz center: 5.16.1 Existing; 5.16.2 Planned.
1. Dining hall; 2. Kitchen; 3. Club;
4. Administration; 5. Bus station; 6. Parking lot;
7–8 Member's store ; 9–11 Clothing center;
12–15 Health center.

5.17 Lahav, redesign of kibbutz center: 5.17.1 Existing; 5.17.2 Planned.
1. Dining hall; 2. Auditorium; 3. Club; 4. Club extention; 5. Clothing center; 6. Member's store;
7–9 Sports; 10. Sports hall; 11. Administration;
12–16 Health center.

5.18 געתון, גידול המקום הציבורי בשטח תחום תוך השארת שטחים נרחבים פנויים בשלבי הגידול הראשונים.

1. חדר־אוכל
2. מיטבח
3. מועדון
4. חדר־עיון
5. ספריה
6. קולנוע
7. שרותים ציבוריים
8. חדר מלאכה
9. נשקיה
10. מרפאה
11. מרפאת שיניים
12. מקלחת ציבורית
13. מחסן בגדים
14. מחסן בגדי ילדים
15. מכבסה
16. כל־בו, אספקה קטנה
17. חדרי תחביב
18. מועדון חברה צעירה
19. מכירות

5.18 Ga'ton, growth within bounded area.

1. Dining hall
2. Kitchen
3. Club
4. Reading room
5. Library
6. Cinema
7. Public lavatory
8. Leisure room
9. Weapon storage
10. Medical clinic
11. Dental clinic
12. Public bath
13. Clothing storage
14. Children's clothing storage
15. Laundry
16. Member's store
17. Leisure rooms
18. Youth club
19. Administration

רמת המיבנה – גידול מבני הציבור

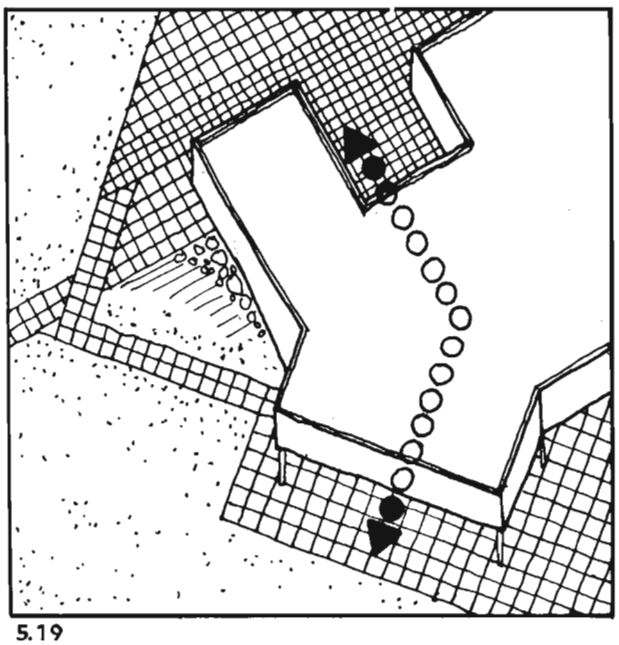
המיבנה הינו היחידה הבסיסית במערכת הגידול. יכולת המיבנה לקבל שינויים משפיעה באופן משמעותי על גידול המערכת כולה. שינוי המיבנה מתבטא באופנים שונים: א. גידול המיבנה עצמו; ב. שינוי יעוד המיבנה; ג. תכנון המיבנה לרב תכליתיות; ד. שינוי המיבנה כתוצאה משינוי הבינוי, דהיינו שינוי הנובע משינוי יחסי הגומלין בין מיבנים בשל שינוי מיבנה אחר או הוספת מיבנה למערכת הבנויה.

בשל חוסר היכולת לצפות את הדרישות המשתנות ואת קצב ההתפתחות והגידול, ובשל היות הבנייה כיום בסטנדרט גבוה, המאפשר בנייה לטווח ארוך, ישנה חשיבות רבה לתכנון המיבנה לגמישות מירבית, שתאפשר השתלבות המיבנה בהתחדשות המקום הציבורי.

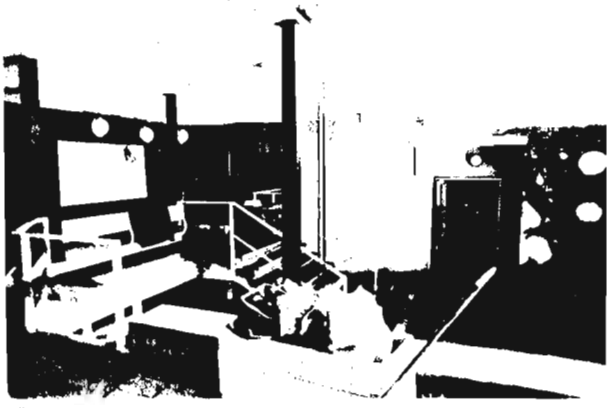
השפעת גידול המיבנה על בינוי המקום הציבורי

גידול מיבנה ציבורי כחדר־האוכל או חיבור מספר פונקציות לבניין רב־תכליתי גורמים להתפרסות המיבנה על שטח נרחב. במקרים מסויימים מהווה התפרסות זו חסימה של תנועת הולכי הרגל במקום הציבורי. במיבנה או קבוצת מיבנים המתפרסים על שטח נרחב יש לתכנן מראש אזור מעבר, המקשר כיכרות מפגש או מהווה בעצמו כיכר מפגש המרכזת את התנועה למוקדי פעילות.

הקלסטר המרכזי בבית העמק מהווה דוגמה לריכוז מספר רב של פונקציות ציבוריות במבנן משותף. (איור 5.19) בבית העמק נוצלו הפרשי המיפלסים לקליטת מעבר, המקשר בין חללי החוץ השונים. באופן זה לא נוצרה חסימה בתנועה במקום הציבורי. בגלעד הורחב חדר־האוכל והשתלט על שטח נרחב ממרכז הקיבוץ. (איור 5.21) בקיבוץ גלעד נוצרה חסימה של התנועה במרכז. הכניסות לחדר־האוכל בגלעד מרובות והופכות אותו למקום מעבר תנועה, עובדה הפוגעת בתיפקודו.

5.19

5.20

5.20–5.19 בית העמק, הקלסטר המרכזי – המעבר מהכיכר העליונה לרחבה התחתונה.

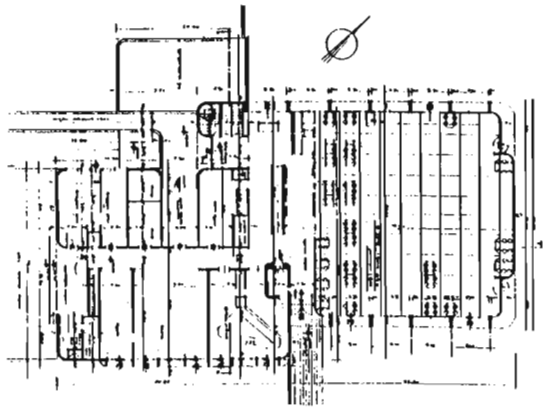
5.22–5.21 גלעד – חדר־האוכל.

5.19–5.20 Bet Ha'Emeq, central cluster passage connecting upper and lower square.

5.21–5.22 Gal'ed, dining hall.

5.21

5.22

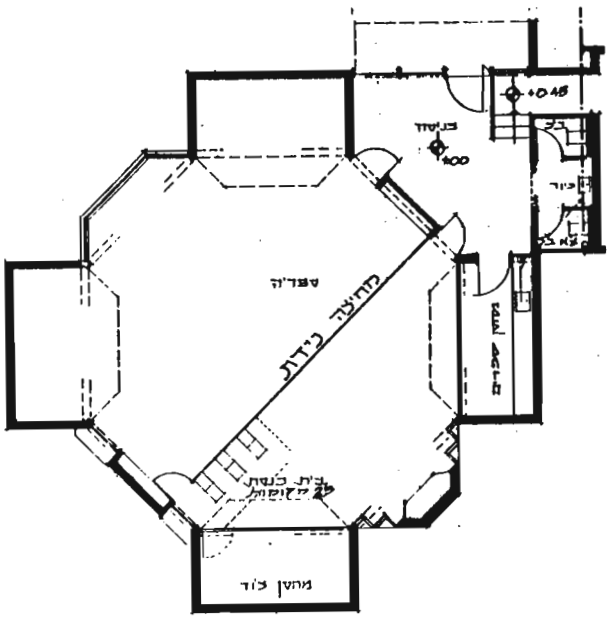
השפעת תכנון המיבנה על אפשרויות גידולו או שינוי יעודו

גמישות לשינויים - תכנון המיבנים לגמישות מירבית, מאפשר שינויי יעוד וגידול. פתרונות תכנוניים המסייעים בתהליך שינויי יעוד וגידול:

א. תכנון המערכת הנושאת לקבלת מיפתחים גדולים המאפשרים גמישות בקבלת תפקידים שונים וברה־תכנון המיבנה; ב. תכנון המערכת הנושאת לנשיאת קומה נוספת כאופציה להרחבה עתידית; ג. שימוש בחומרים כגון מחיצות קלות הניתנות להעברה ומיחזור.

גמישות לרב־תכליתיות - תכנון המיבנים לגמישות תיפקודית מאפשר קיום פעילויות שונות באותו חלל על־ידי שינויים קלים חמניים. דרך זו מהווה אמצעי נוסף לניצול מירבי של הפונקציות הציבוריות, תוך חיסכון בבנייה נוספת. דוגמה לגישה זו ניתן למצוא בעמיעד ובבית העמק. בעמיעד תוכנן אולם הספורט להוות אולם ספורט ואולם מופעים תוך אירגון שונה של מקומות הישיבה. בבית העמק תוכנן אולם המופעים לפעילויות בהיקף משתתפים שונה בדומה לעמיעד. מיבנה נוסף בבית העמק, שתוכנן לגמישות, הוא מיבנה המכיל את חדר העיון ובית הכנסת (איור 5.23). על־ידי הסטת מחיצה קלה ניתן להרחיב פונקציה אחת על חשבון השניה, לפי הצורך.

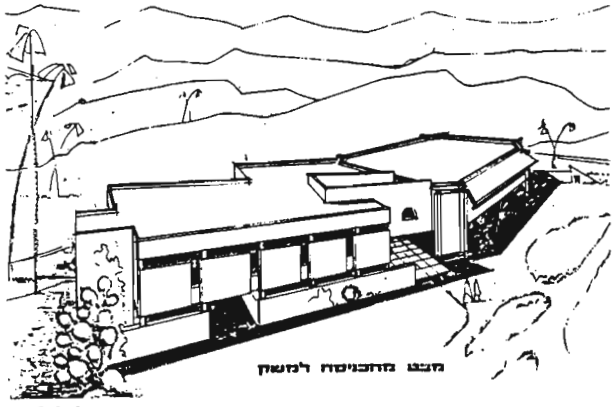
„גמישות" בעיצוב המיבנה - לעיצוב המיבנים השפעה על גידולו ואירגונו כחלק אינטגראלי ממערכת חדשה. קיום תכונות כגון פשטות צורנית, חוסר פורמליות, חזרתיות, סדרי גודל, אירגון על אותה רשת וכדומה, מאפשרות אירגון מספר מיבנים לקלסטר או הרחבתם ללא פגיעה במהות איפיונם. דוגמה לכך מהווה ה„מרחב" - מרכז התרבות בבית השיטה, שהתבסס על מיבנים קיימים והתפתח לקלסטר מאורגן. עיצוב קשיח של מיבנה מקשה על הטיפול בהגדלתו וקשירתו למיבנים אחרים. דוגמה לכך מהווה חדר־האוכל בתל־יוסף (איור 5.25). חדר־אוכל זה בנוי על סיבוב שני ריבועיים ב־ 45° והוא בעל צורה פיסולית „סופית" המקשה על תכנון מחדש של המיבנה.

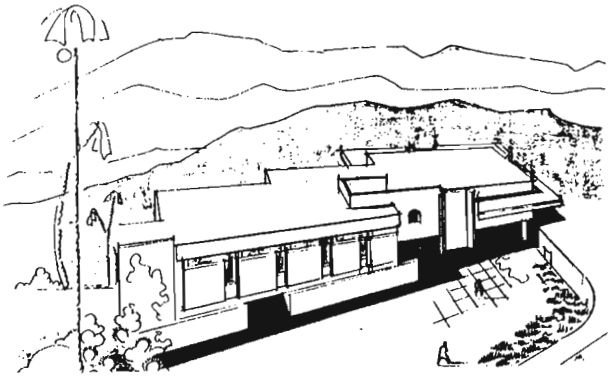
5.23

5.23 בית־העמק - מיבנה משולב של ספריה ובית־כנסת המאפשר גמישות בתפעול.
5.24 גלגל: (1) חדר־האוכל הישן; (2) חדר־האוכל המורחב.
5.25 תל־יוסף - חדר־האוכל.

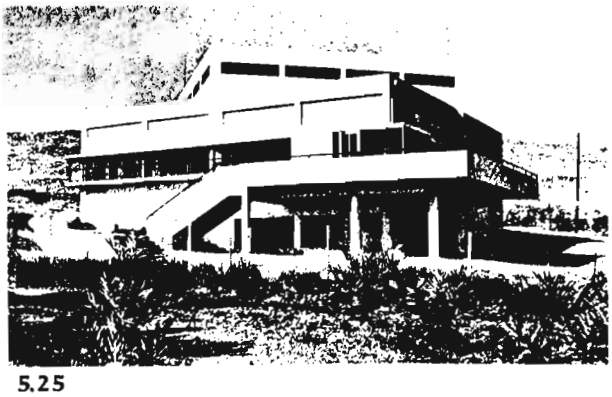
5.23 Bet Ha'Emeq, library and synagogue planned in one space with maximum function flexibility.
5.24 Gilgal: 1. First dining hall; 2. Dining hall after extention.
5.25 Tel Yose'f, dinnig hall.

5.24.1

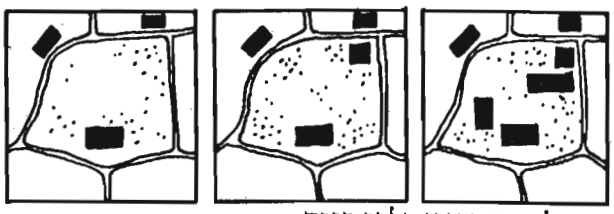
5.24.2

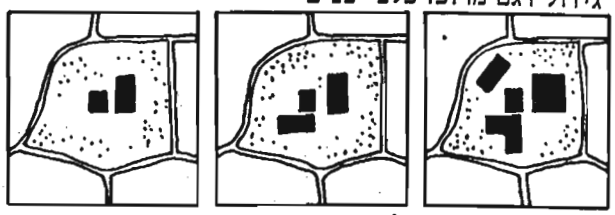
5.25

רמת התכנון הכולל

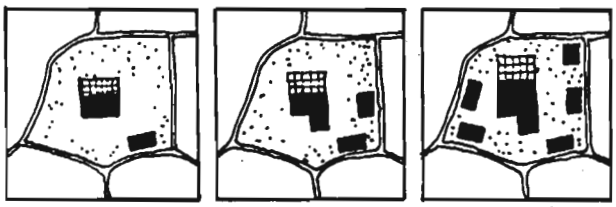
רמת הביטוי

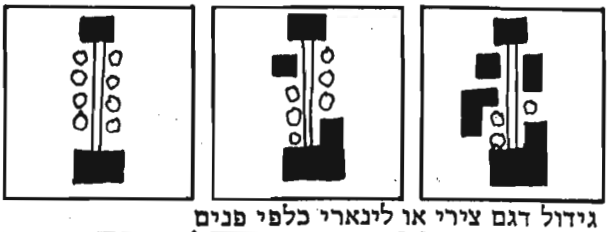
גידול דגם מרוכז כלפי פנים

גידול דגם מרוכז כלפי חוץ

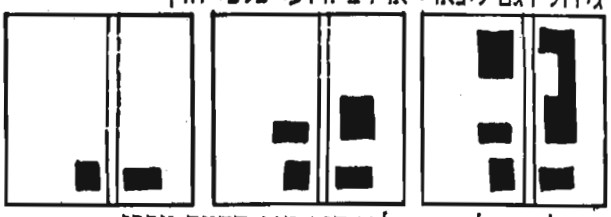
גידול המקום הציבורי בשטח תחום

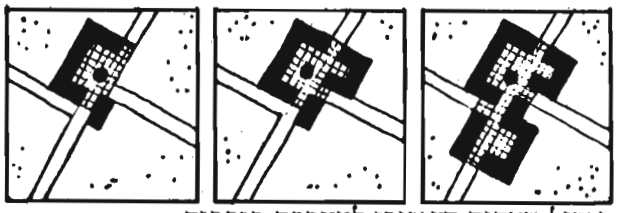
גידול דגם צירי או לינארי כלפי פנים

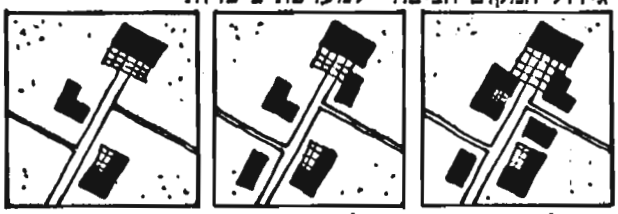
גידול דגם לינארי או רב זרועי כלפי חוץ

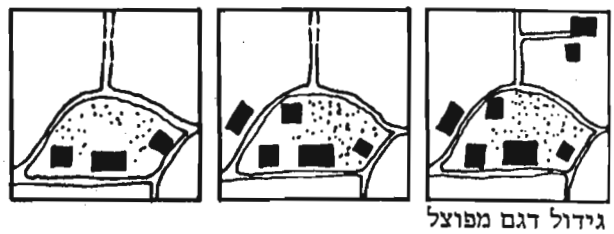
גידול דגם לינארי כלפי חוץ תוך הסטת מרכז הכובד של המקום הציבורי

גידול המקום הציבורי למערכת כיכרות

גידול המקום הציבורי לאורך שדירה

גידול דגם מפוצל

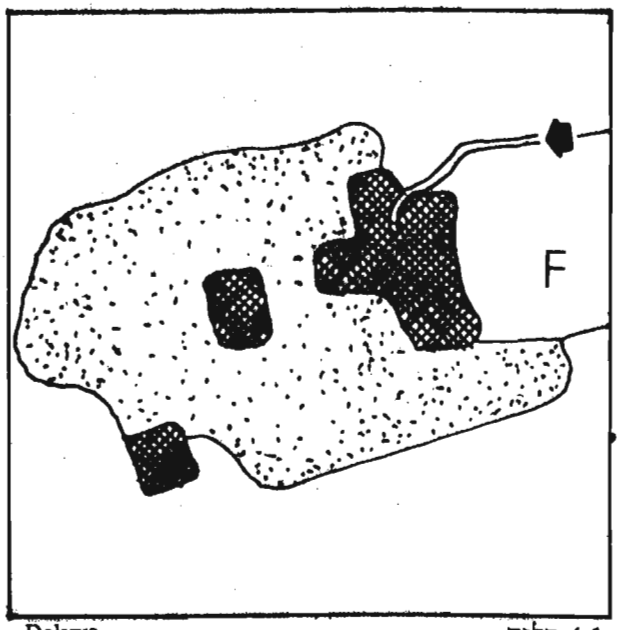
5.26 דגמי גידול המקום הציבורי.

5.26 Growth types of the public place.

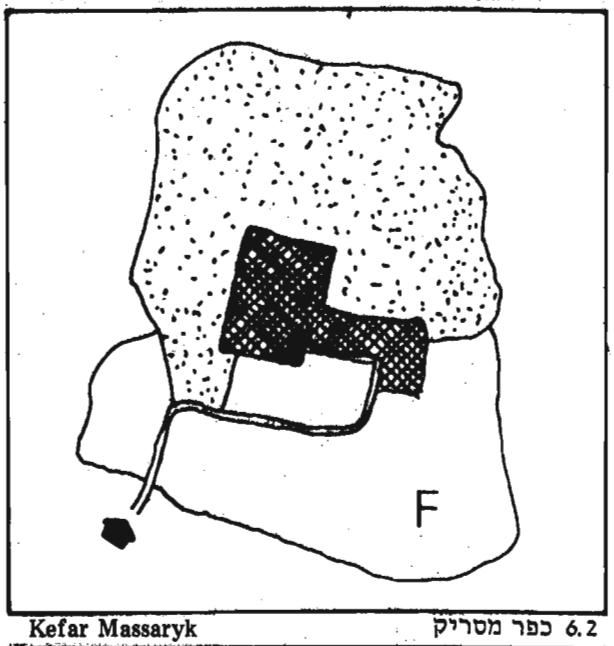
6. המקום הציבורי בקיבוץ – ניתוחים השוואתיים

6.1–6.10 תכניות שימושי קרקע של קיבוצים ותיקים.
ק.מ. 1:10,000.

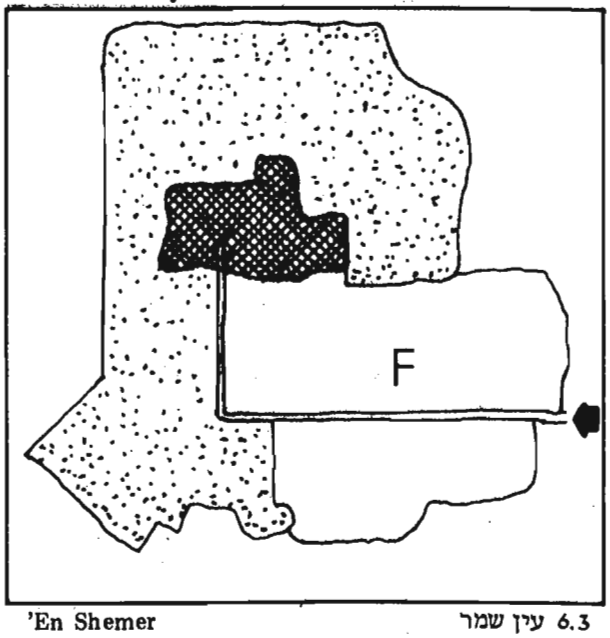
המקום הציבורי
מגורים
F משק
כניסה לישוב

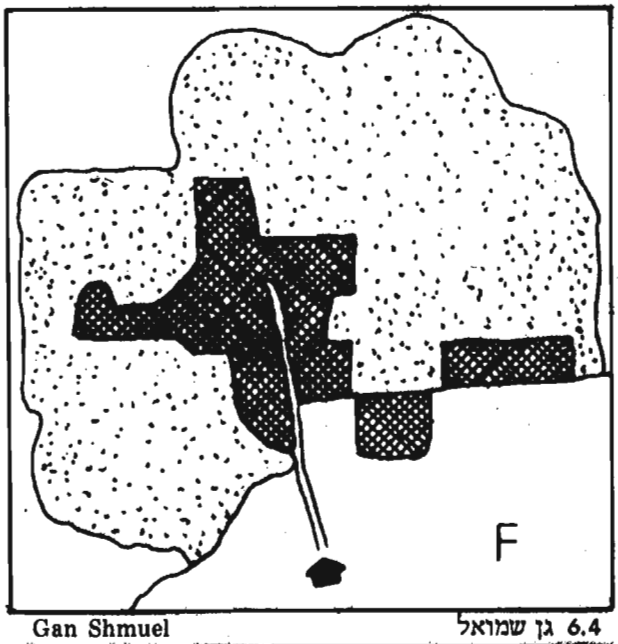
6.1 דליה Dalyya

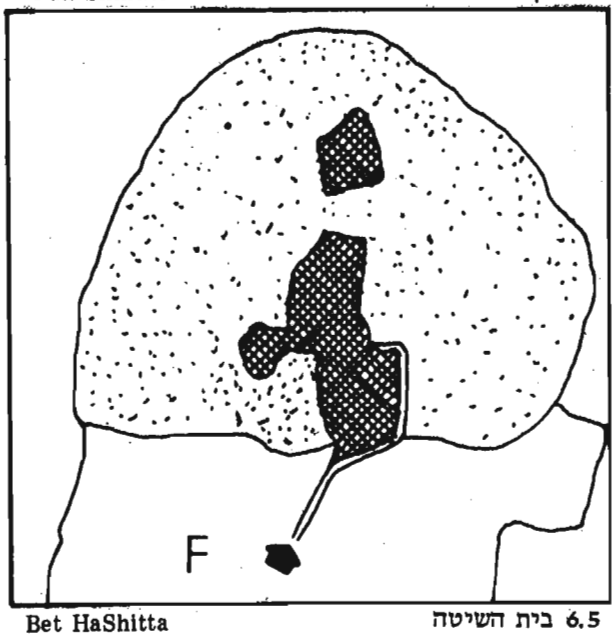
6.2 כפר מסריק Kefar Massaryk

6.3 עין שמר 'En Shemer

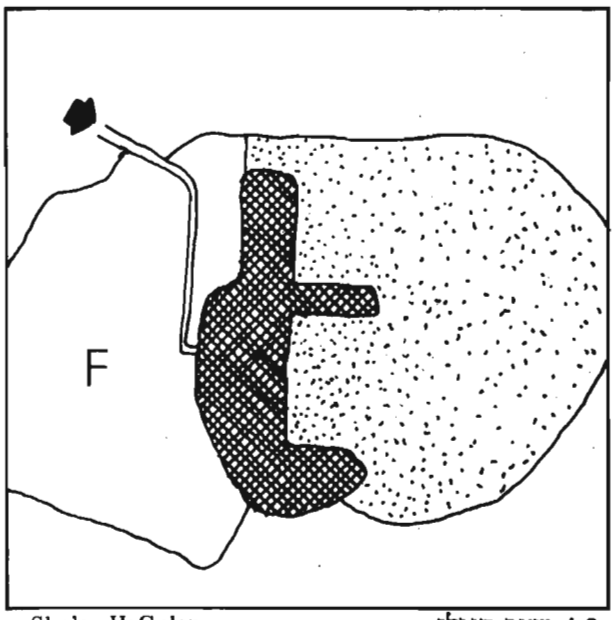
6.4 גן שמואל Gan Shmuel

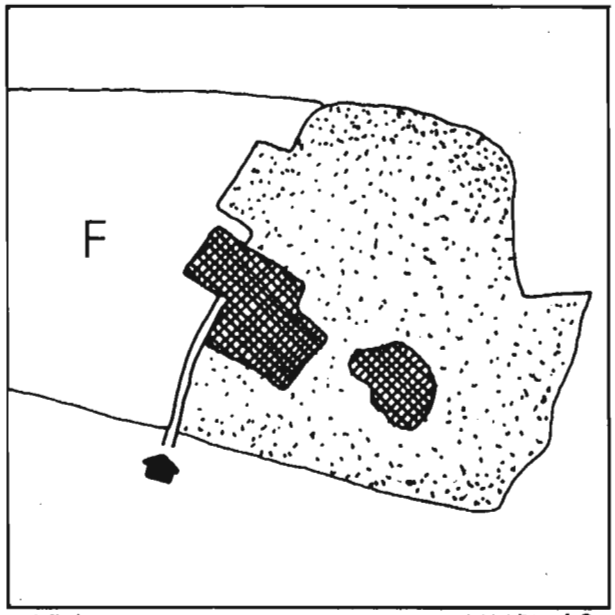
6.5 בית השיטה Bet HaShitta

6.1–6.10 Land use plans of old kibbutzim 1:10,000.

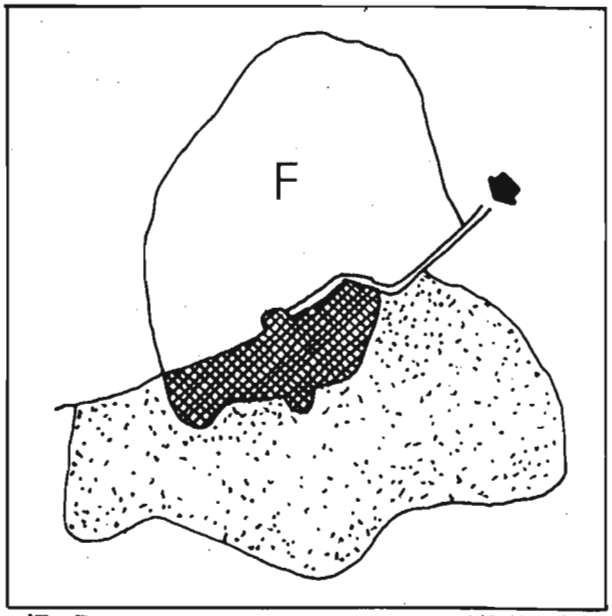
Public place
Dwelling
F Farm
Entrance

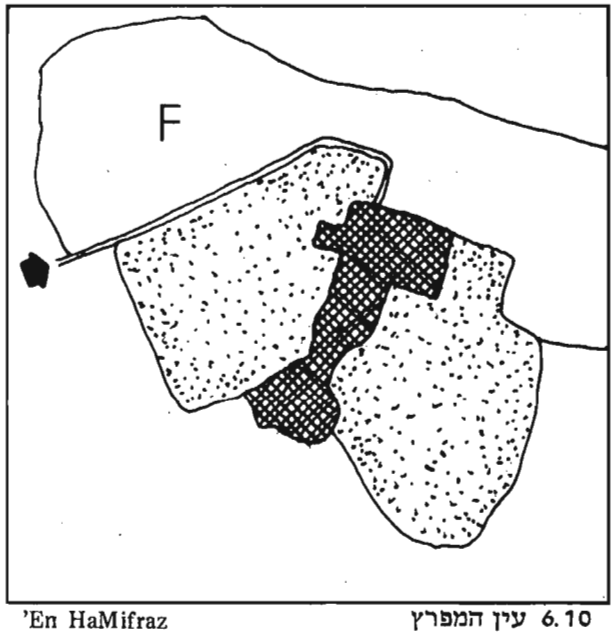
Sha'ar HaGolan 6.8 שער הגולן

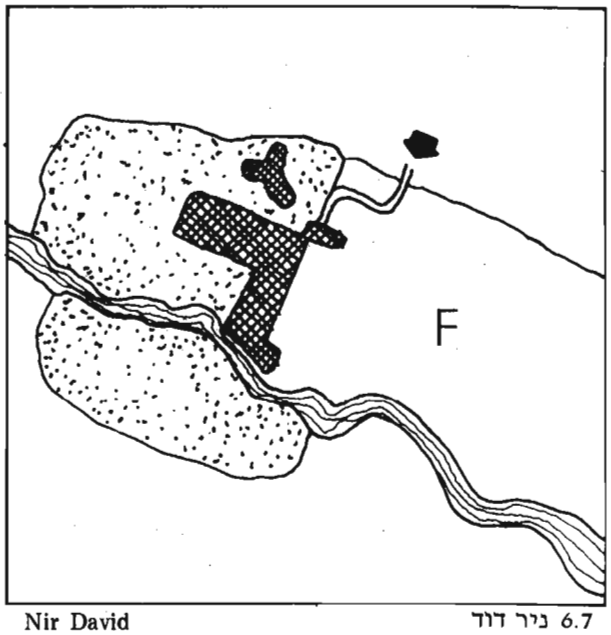
Afiqim 6.9 אפיקים

'En Dor 6.6 עין דור

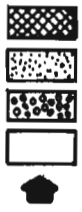

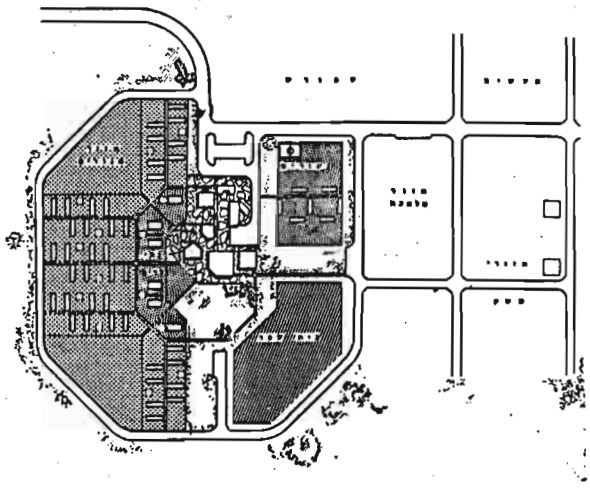
'En HaMifraz 6.10 עין המפרץ

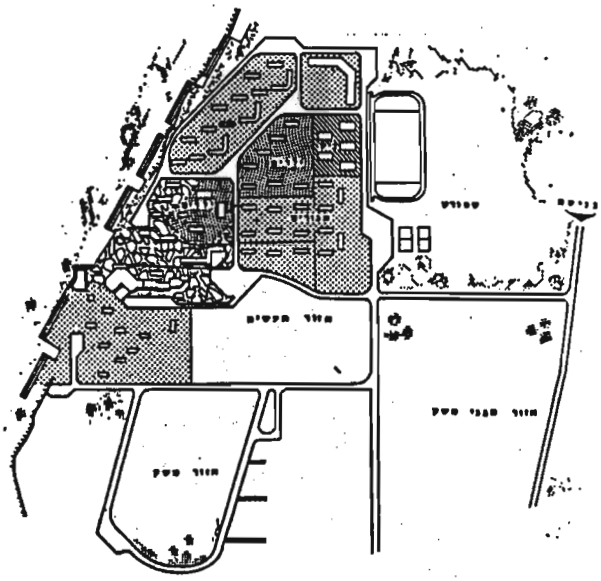
Nir David 6.7 ניר דוד

6.18–6.11 תכניות שימושי קרקע של קיבוצים צעירים. ק.מ. 1:10,000.

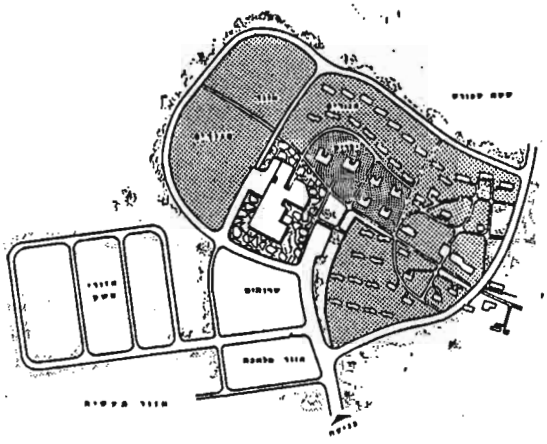

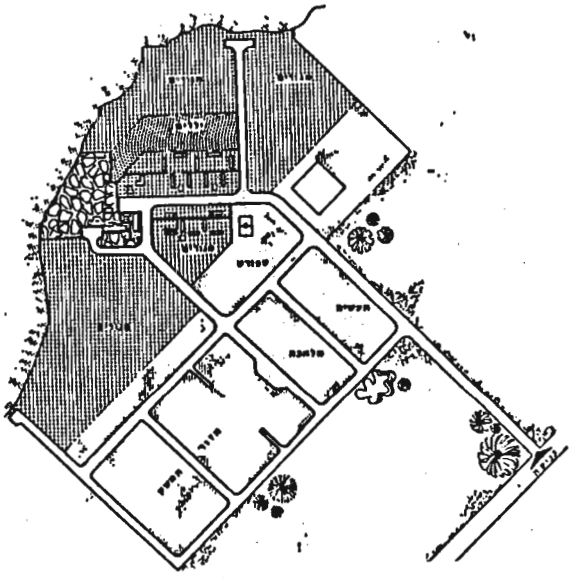
6.11 קליה Kaliyya

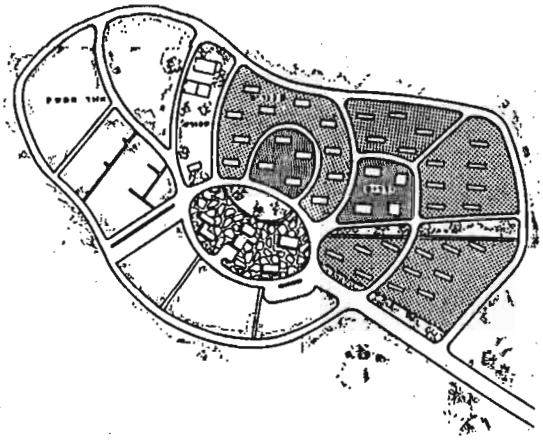
6.12 מבוא חמה Mevo Hamma

6.14 עין זיוון 'En Zivan

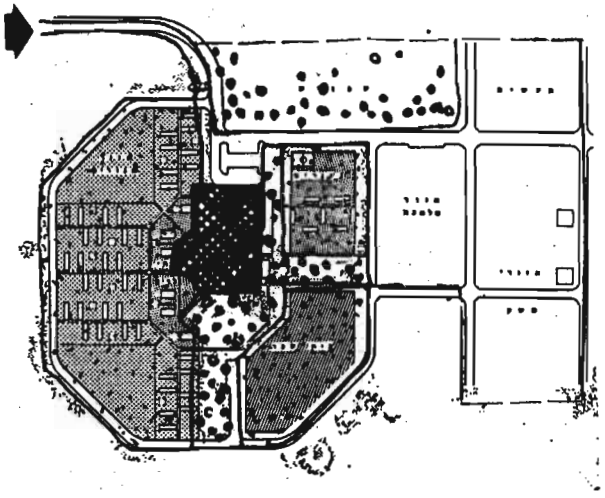
6.13 כפר חרוב Kefar Haruv

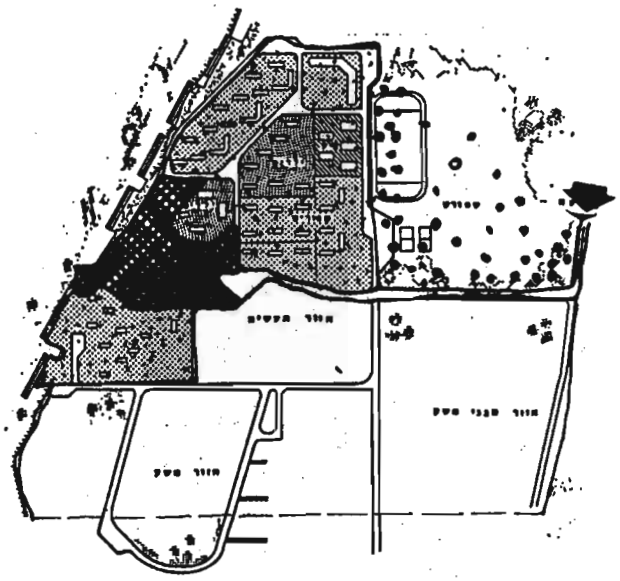
6.15 שניר Senir

6.18–6.11 תכניות שימושי קרקע של קיבוצים צעירים. ק.מ. 1:10,000.

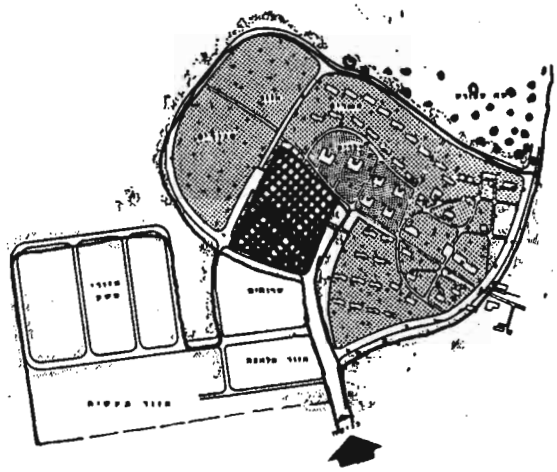

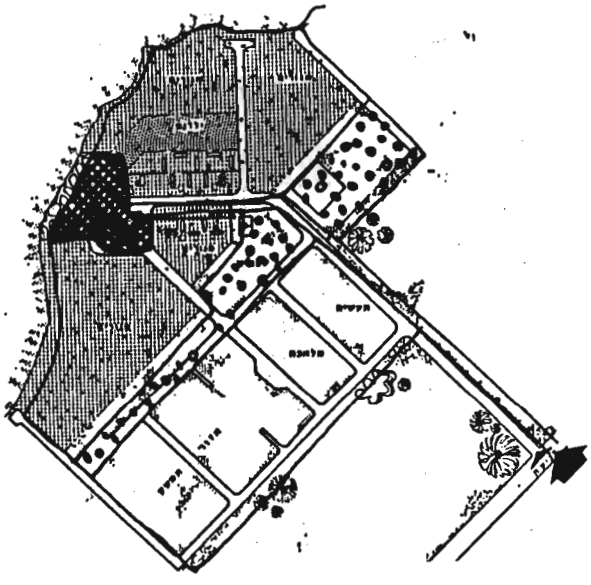
6.11 קליה Kaliyya

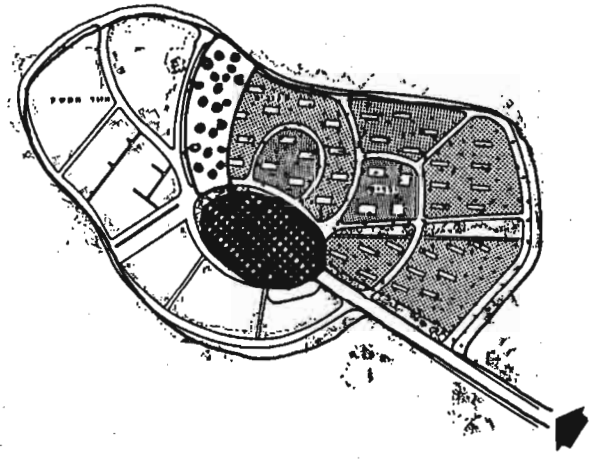
6.12 מבוא חמה Mevo Hamma

6.14 עין זיוון 'En Zivan

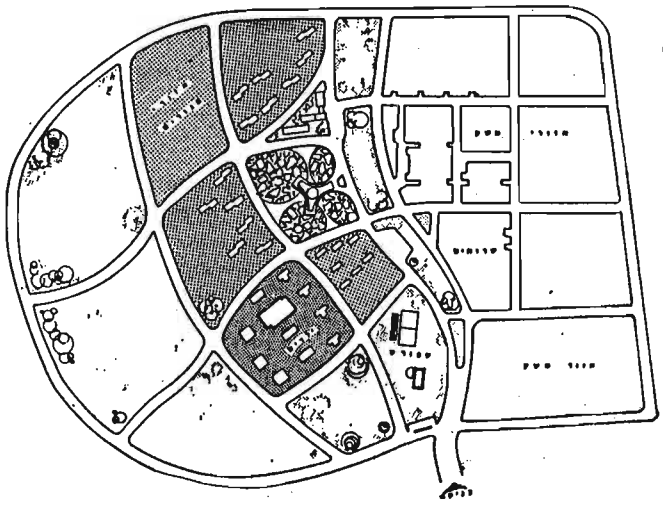
6.13 כפר חרוב Kefar Haruv

6.15 שניר Senir

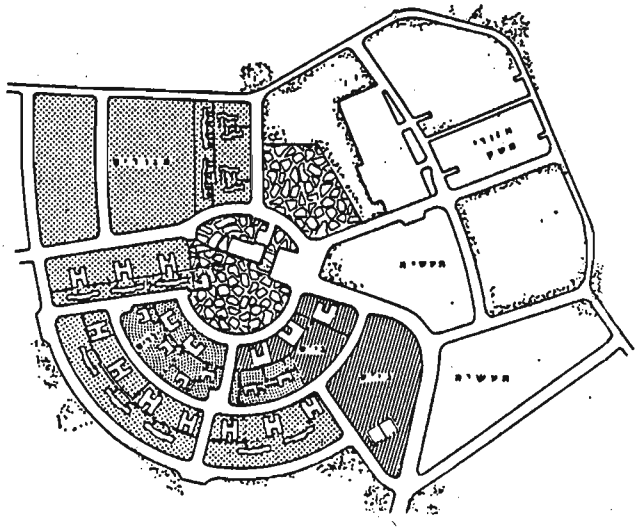
6.11—6.18 General plans and land use plans of new kibbutzim 1:10,000.

Public place
Dwelling
Sports
Farm
Entrance

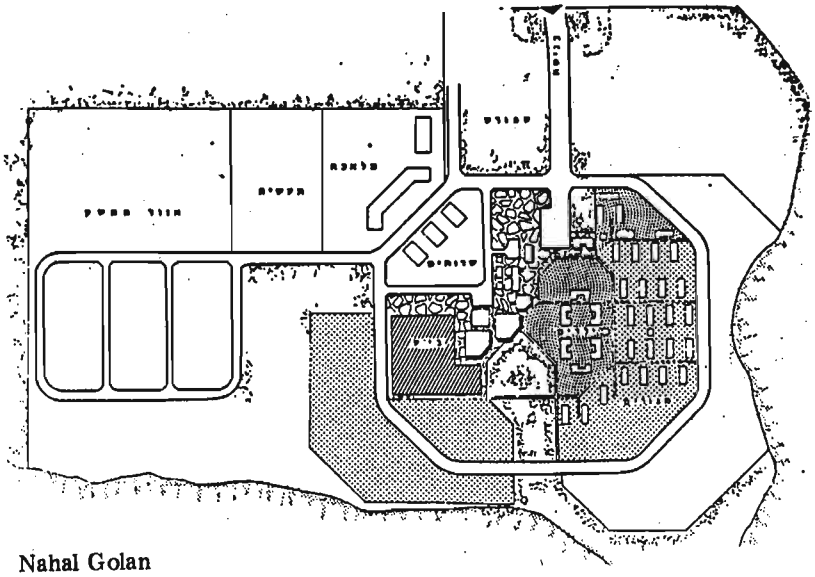
Kerem Shalom

כרם שלום 6.16

Merom Golan

מרום גולן 6.17

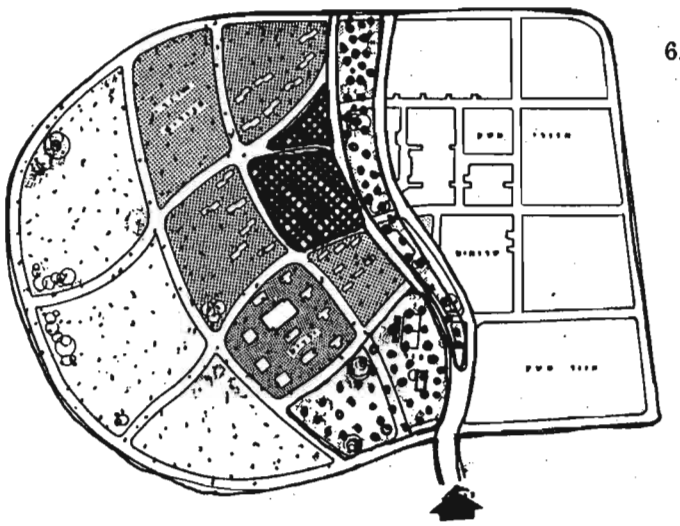

Nahal Golan

נחל גולן 6.18

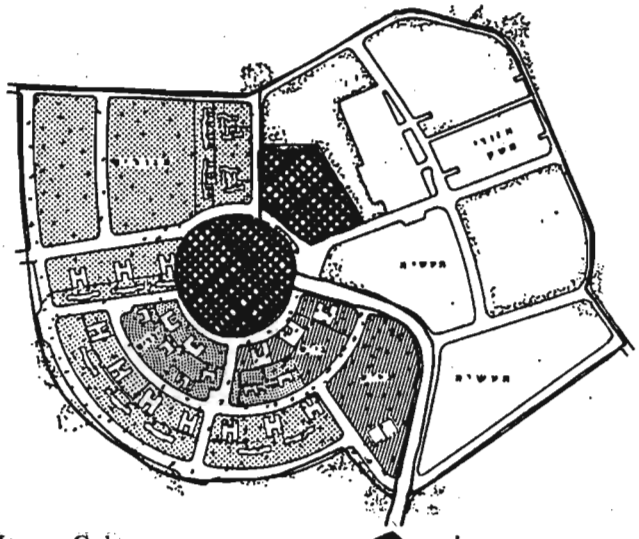
6.11—6.18 General plans and land use plans of new kibbutzim 1:10,000.

Public place
Dwelling
Sports
Farm
Entrance

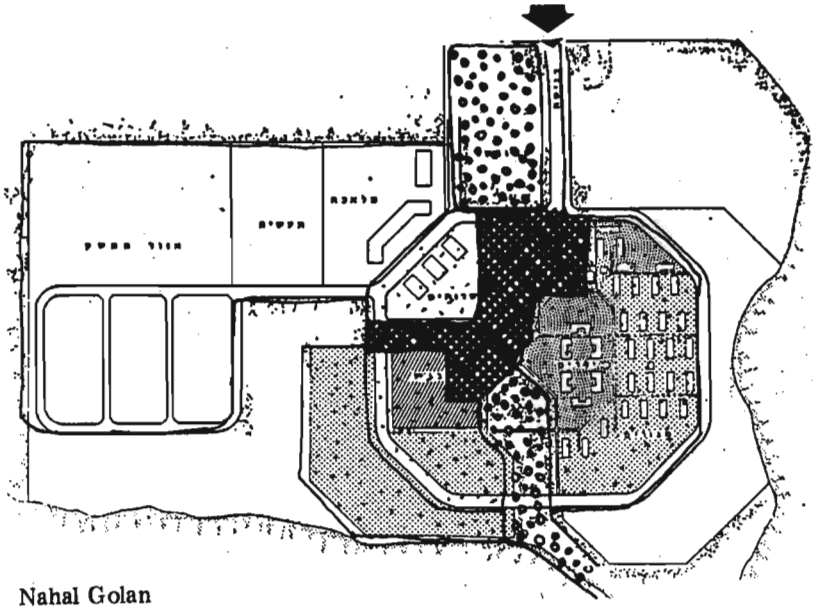
Kerem Shalom

כרם שלום 6.16

Merom Golan

מרום גולן 6.17

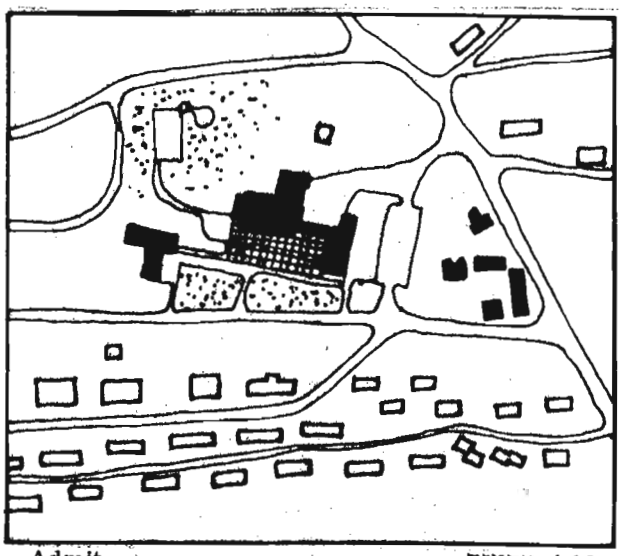
Nahal Golan

נחל גולן 6.18

6.19–6.25 מרכזי קיבוצים ותיקים – תכניות בינוי, ק.מ. 1:3500.

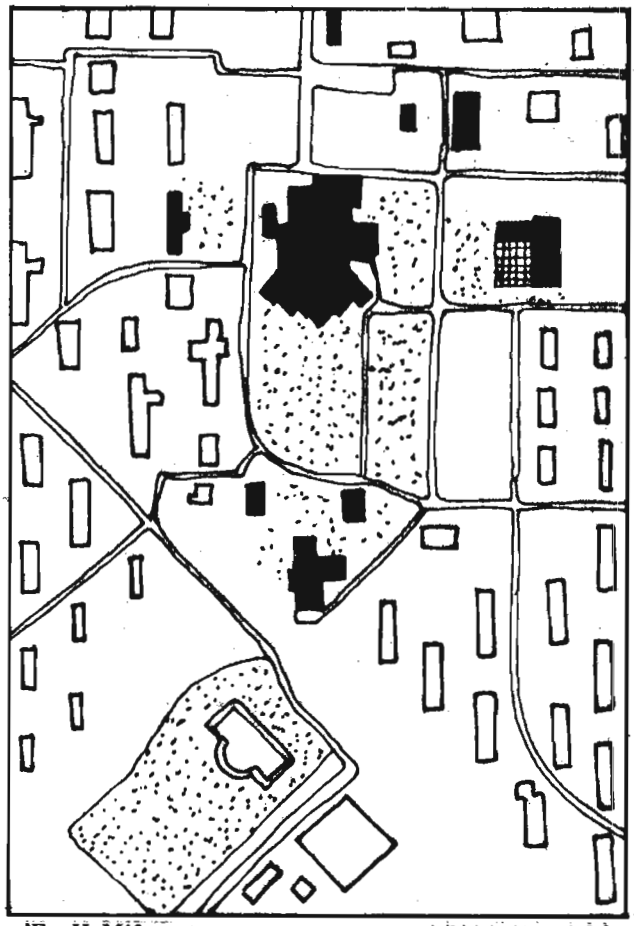
Public building	מבני ציבור
Other buildings	מבנים אחרים
Public lawn	דשא ציבורי
Avenue	שדירה

6.19–6.25 Old kibbutzim centers, building layouts, 1:3500.

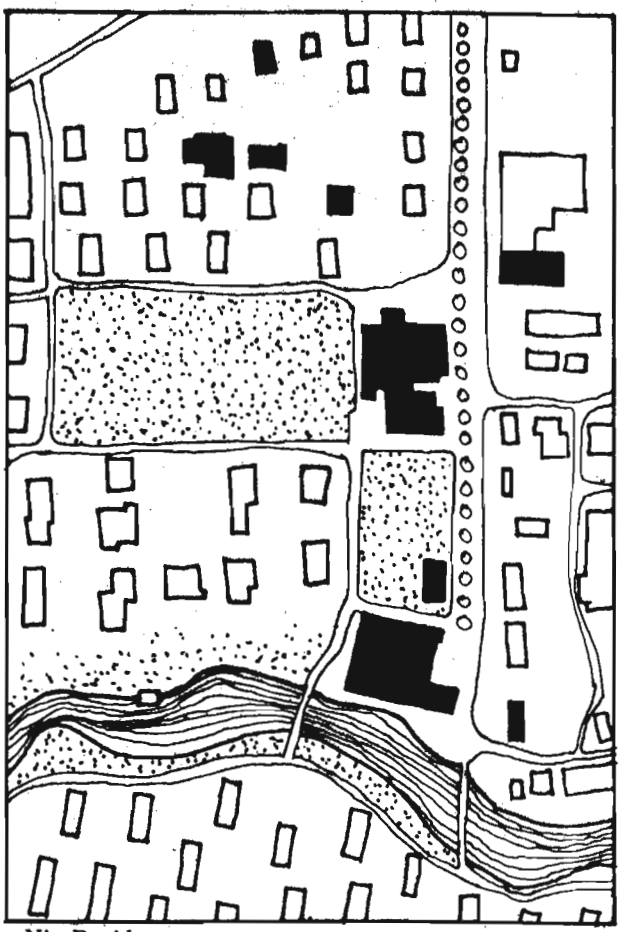
Admit

6.19 אדמית

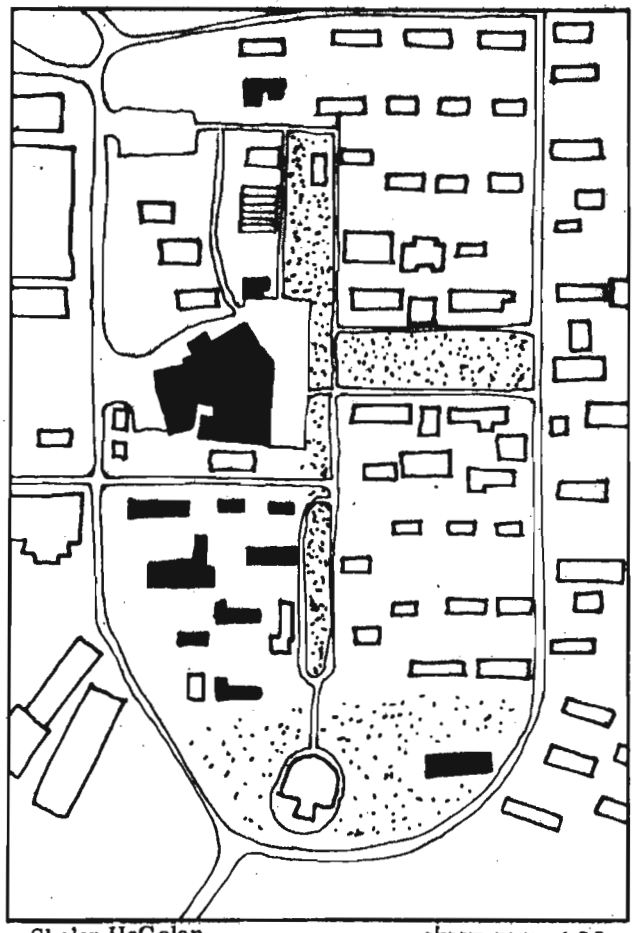
'En HaMifraz

6.21 עין המפרץ

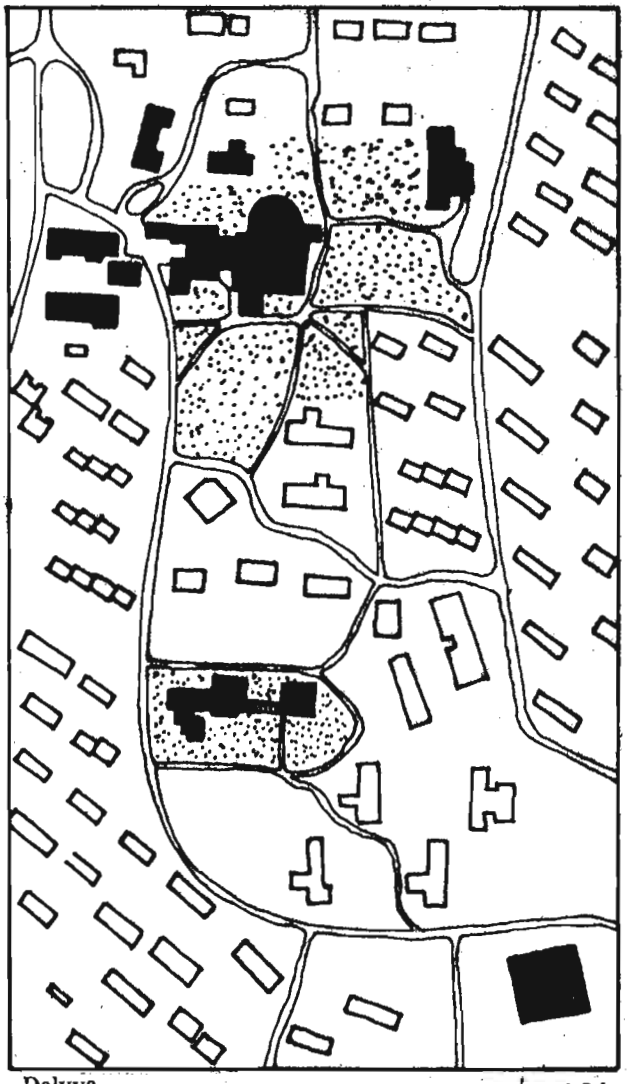
Nir David

6.20 ניר דוד

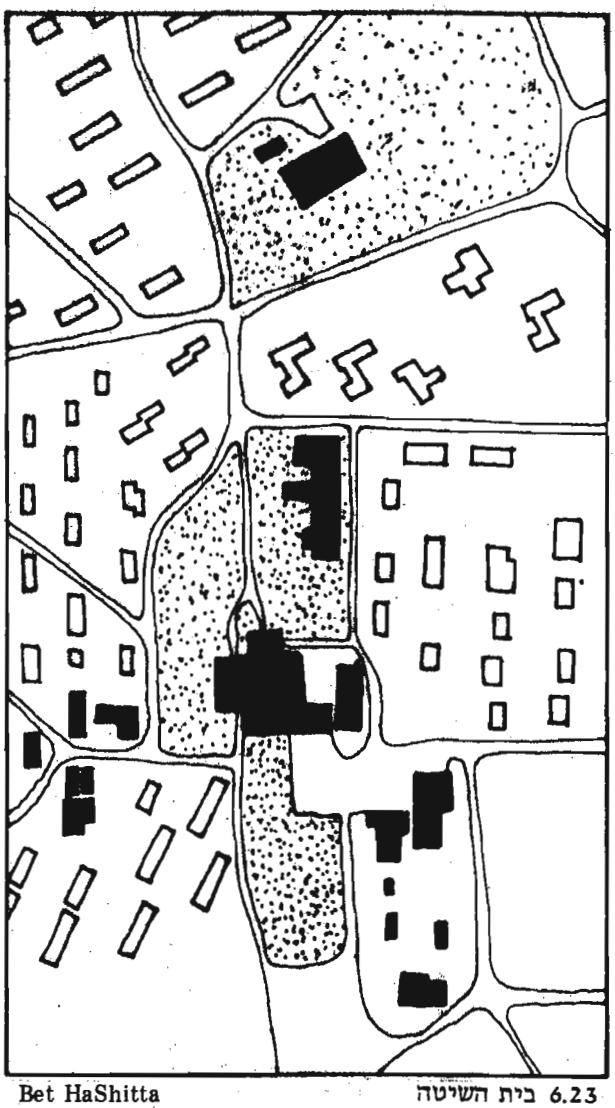

Sha'ar HaGolan

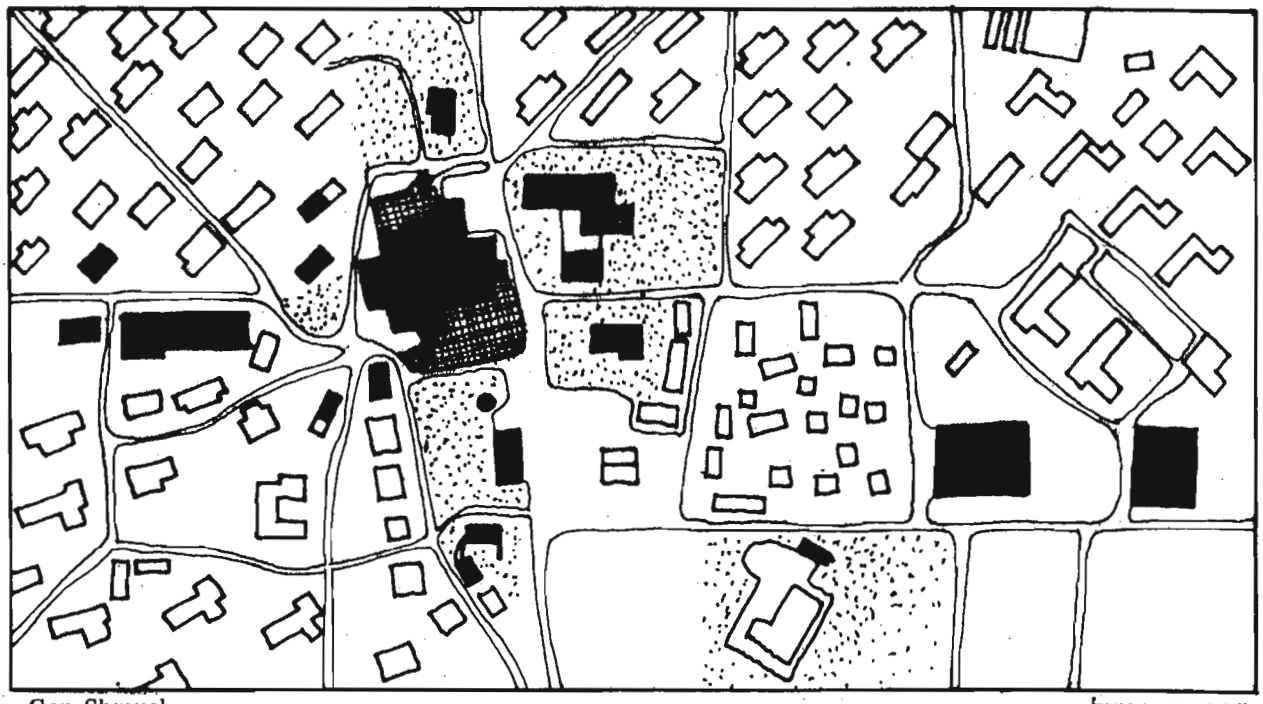
6.22 שער הגולן

Dalyya 6.24 דליה

Bet HaShitta 6.23 בית השיטה

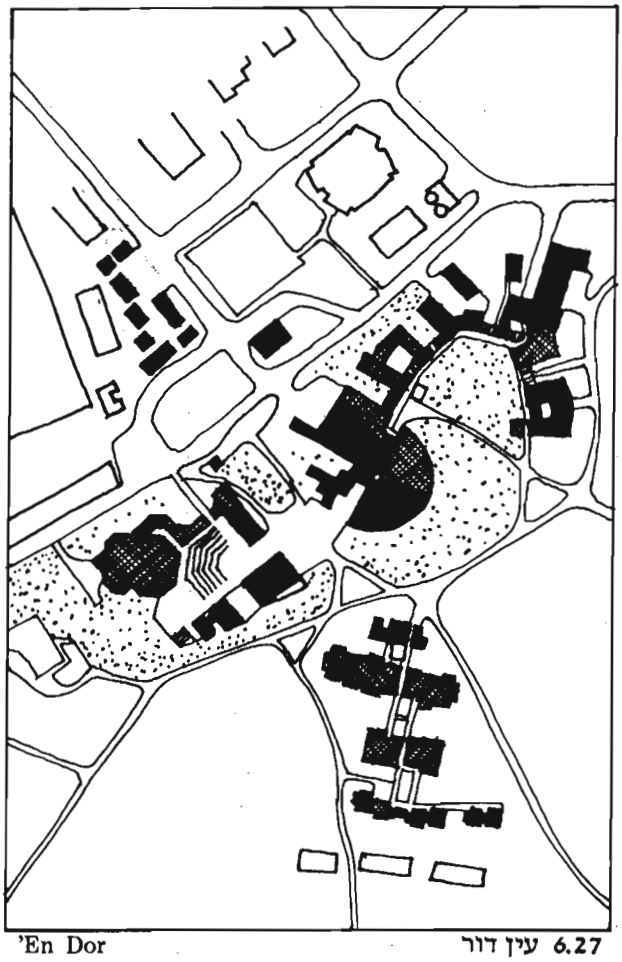
Gan Shmuel 6.25 גן שמואל

6.26–6.28 תכנון מחדש של קיבוצים ותיקים – תכניות בינוי, ק.מ. 1:3500.

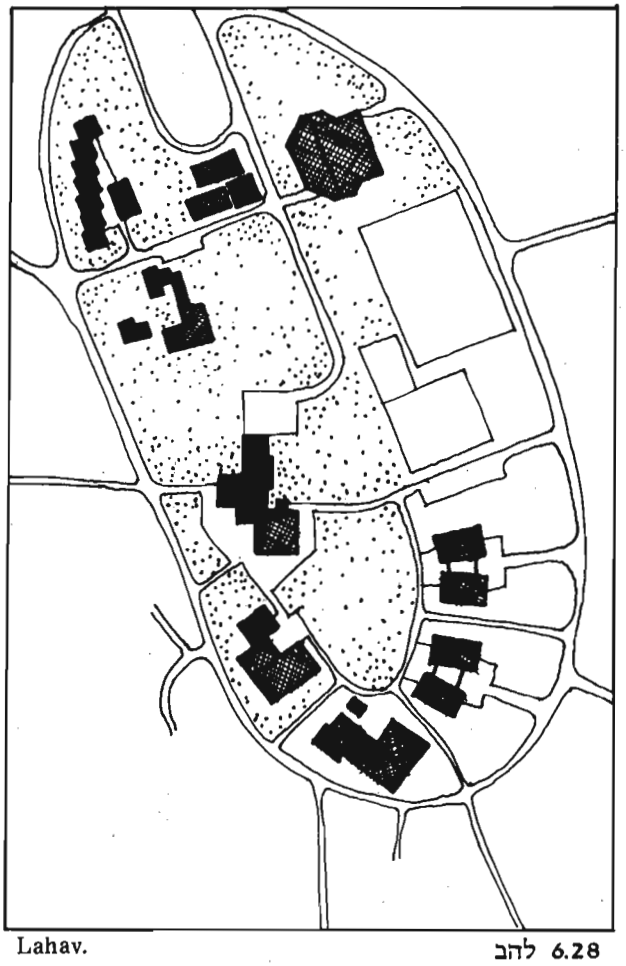
מבנה ציבורי קיים
מבנה ציבורי מתוכנן
מבנים אחרים
דשא ציבורי

6.26–6.28 Replanning of old kibbutzim centers, building layouts, 1:3500.

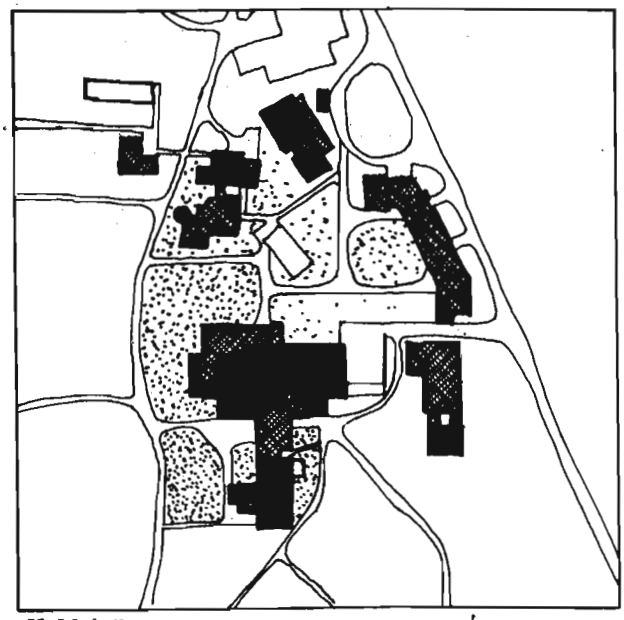
Existing public building
Planned public building
Other buildings
Public lawn

6.27 עין דור
'En Dor

6.28 להב
Lahav.

6.26 המעפיל
HaMa'pil

פרק ג׳:
המקום הציבורי בקיבוץ –
ניתוח מפורט

המקום הציבורי בקיבוץ – ניתוח מפורט

בעבודה הטיפולוגית נעשתה פריסה של הדגמים האידיאליים. לדגמים אלה צורפו דוגמאות המאפיינות מרכזי קיבוצים. הטיפולוגיה יצרה פירוק של המקום הציבורי למרכיביו השונים, והדוגמאות שניתנו הן דוגמאות חלקיות, שנגזרו ממצבים מורכבים בקיבוצים השונים. מתוך הטיפולוגיה ניתן היה לקבל תמונה של סוגי מקומות ציבוריים, ניתן לבחון השפעות אפשריות של דגם מסויים על המקום הציבורי בכללותו, וניתן להשוות בין דגמים שונים.

בפרק זה מוצג ניתוח מפורט של שני קיבוצים – בית השיטה וגן־שמואל. בניתוח המפורט נעשה שימוש במושגים ובדגמים שפורטו בפרק הטיפולוגיה. בניתוח זה ניתן לראות איך מתפקד המקום הציבורי כמערך כולל.

הפרק בנוי בהתאם לנושאי הטיפולוגיה אך במיבנה שונה. החלק הראשון עוסק בסקירת התפתחות המקום הציבורי, ניתוח אופן גידולו ובירור השפעת גישות המתכננים על התפתחות הקיבוץ. החלק השני עוסק בניתוח אירגון המקום הציבורי, והחלק השלישי במערכת התנועה במקום הציבורי.

באמצעות דוגמאות מפורטות אלה ניתן לבחון יחסי גומלין בין מספר דגמים הקשורים אחד לשני ומהווים יחד מערכת אחת שלמה של המקום הציבורי. מצב זה מאפשר בחינת השפעת המרכיבים השונים על תיפקוד המקום הציבורי בדוגמאות הנתונות.

7. בית השיטה: ניתוח המקום הציבורי

נתונים כלליים על הקיבוץ

א. אוכלוסיה:

חברים	700
מועמדים ואחרים	100
ילדים	450
זמניים	100–150
סה"כ	1,400

התפלגות גילאי החברים באחוזים:

20–30	17%
30–60	59%
+60	24%
	100%

ב. התפלגות עובדים במשק:

חקלאות	50	10%
תעשיה	140	27%
חינוך	140	27%
שרותי משק	40	8%
שרותים ומינהלה	145	28%
	515	100%

ג. **איפיון קהילתי** – הקיבוץ מטיפוס הקהילתי

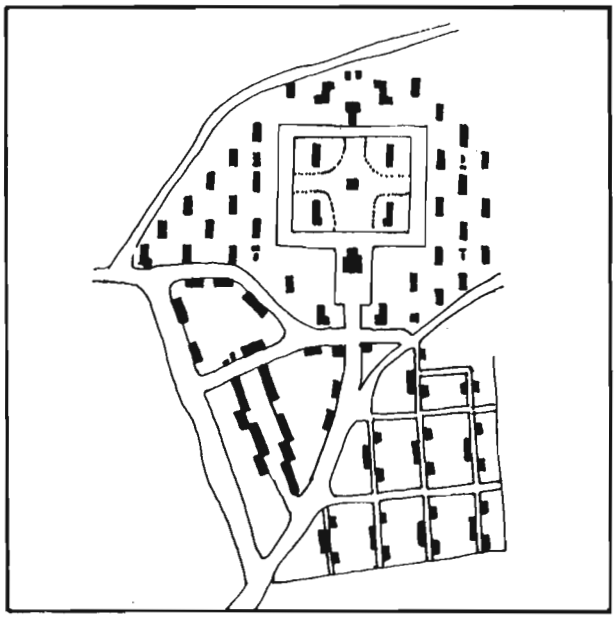
ד. **איפיון אידיאולוגי-תנועתי** – בעבר הקיבוץ היה שייך לקיבוץ המאוחד, כיום שייך לתנועת הקיבוצים המאוחדת

ה. **מעמד החיבור המשותף** – לינה משותפת. הלינה המשותפת על הפרק, אך עדיין אין תוכנית אופרטיבית.

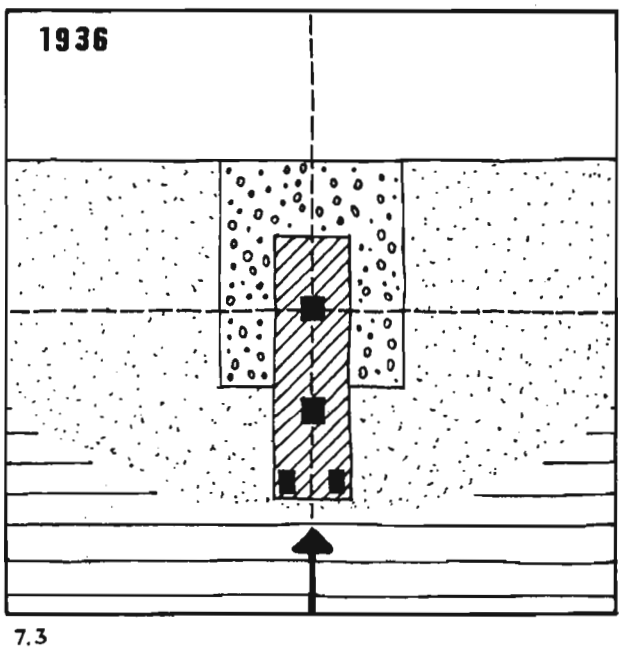
בית השיטה –
סקירת ההתפתחות הפיזית של הישוב

7.1

7.2

7.3

בפרק זה מובאת סקירה של ההתפתחות הפיזית של בית השיטה. הסקירה מתייחסת לישוב – למקום הציבורי, למגורים ולחיטוך, תוך הדגשת יחסי הגומלין בין המגורים והחיטוך למקום הציבורי. המשק שמר על יחסים קבועים ביט לבין מרכיבי הישוב האחרים. בבית השיטה לא חלה „זחילה" של הישוב על חשבון המשק, וציר הרוחב הסמוי המפריד בין המשק והישוב השתנה אך במעט. לכן בסקירה זו לא נסקרת התפתחות המשק עצמו.

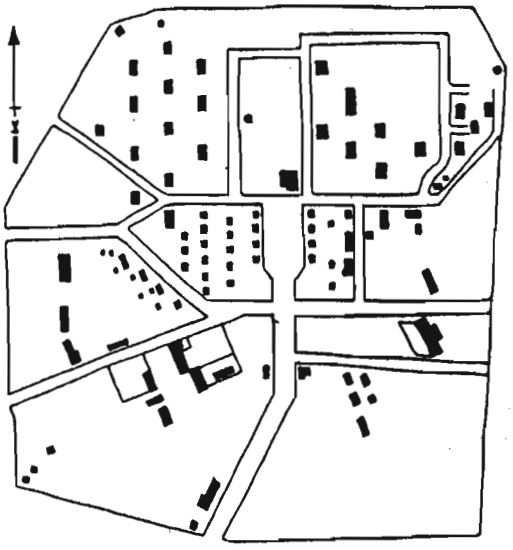
התכנית הראשונה של בית השיטה היתה ברוח פורמליסטית המציגה תכנית, שבמרכזה ציר אורך סימטרי הנושא עליו את מבני הציבור. ציר זה לא נבנה על פי התכנית הראשונה. הציר איט נקרא בשטח ואיט מהווה נקודת יחוס פיזית בקיבוץ. למרות עובדה זו מתיחסת הסקירה לחלקו של הציר בהתפתחות הקיבוץ, שכן יחסן של החלטות תכטניות מאוחרות יותר לציר היה דו ערכי. חלקן תמכו בציר וחלקן ביטלו אותו. הסקירה מתיחסת להתנהגות מערכת ההחלטות התכטניות, שמהעדר הנחיות כלליות יצרה במקרים מסוימים אי־בהירות ואקראיות בהעמדת מבנים חדשים.

1936

התכנית בנויה על ציר אורך סימטרי ופורמלי לאורכו ממוקמים מבני הציבור ואזור החיטוך. הכניסה לישוב על ציר האורך. בסמוך לכניסה מתוכננים מבני המנהלה, הבריאות והביגוד כשהם מוקפים במבני משק. חדר האוכל ממוקם בהמשך הציר וסיומו באולם התרבות המוקף במבני החיטוך. סביב אולם התרבות מתוכננת החצר המרכזית של הישוב. המגורים ממוקמים לצד ציר האורך ומסודרים בשורות מקבילות לו. ציר הרוחב המפריד בין המשק והמגורים איט מודגש כלל. צורתו הקשתית ומיקום מבני הציבור בחלקו הקעור מדגישים את המיקום המרכזי של מבני הציבור בתוך בין המשק והמגורים.

7.1 תצ"א, שנות ה־40.
7.2 תכנית ק.מ. 1:7000, 1936.
7.3 סכימת שימושי קרקע, 1936.

7.1 Aerial view, 1940's.
7.2 General plan 1:7000, 1936.
7.3 Land use diagram, 1936.

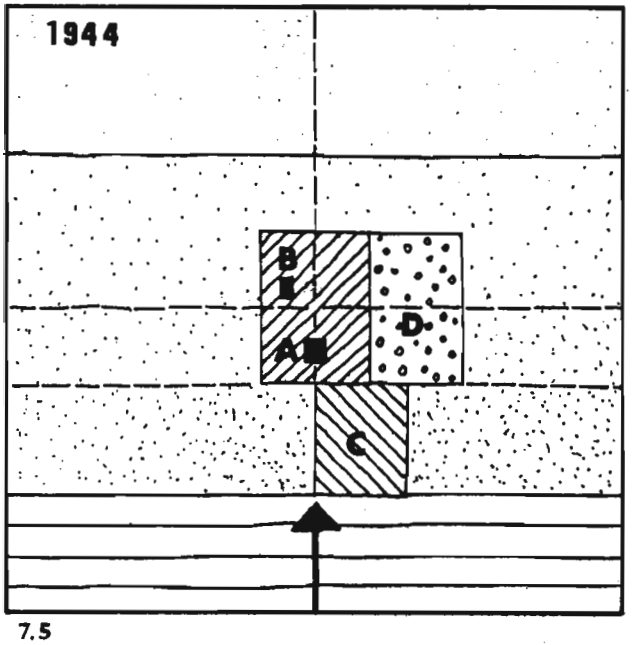

7.4

7.4 תכנית ק.מ. 1:7000, 1944.
7.5 סכימת שימושי קרקע, 1944.

מיקרא לסכימות שימושי קרקע:

המקום הציבורי – חברה ותרבות
המקום הציבורי – שירותים וצריכה
משק
מגורים
חינוך
ספורט
כניסה לישוב

7.5

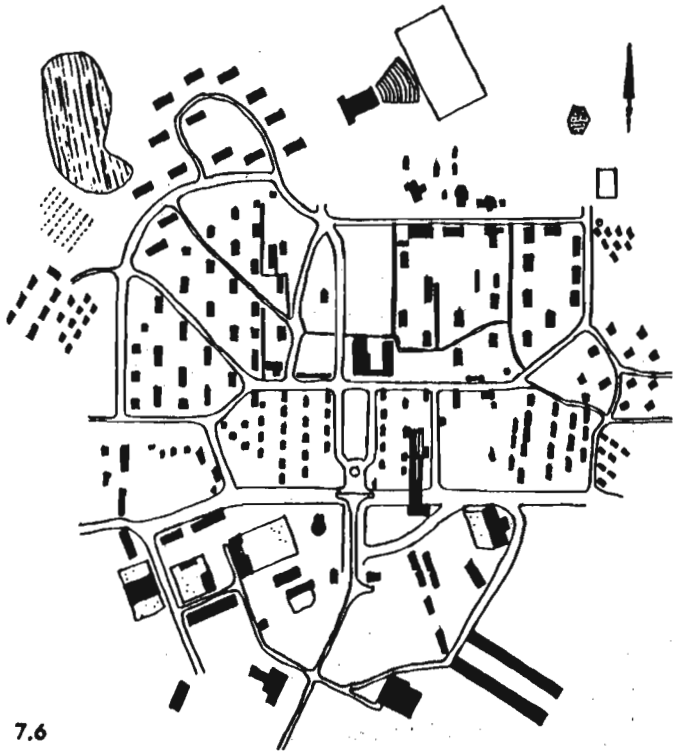
7.4 General plan 1:7000, 1944.
7.5 Land use diagram, 1944.

LAND USE DIAGRAM

Social and cultural center
Consumption center
Farm
Dwelling
Education
Sports
Entrance

1944

בתכנית זו ציר האורך נחלש במידה מרובה. ברמת התכנון הכולל ניתן להבחין בראשית התגבשות דגם מפוזר בקבוצות נושאים, כאשר הביגוד מהווה קבוצה אחת, והחצר המרכזית, המכילה את חדר האוכל (A) ובית התרבות (B) קבוצה שניה. ברמת הבינוי מתגבש דגם תחום המאפין את החצר המרכזית: החצר מוגדרת על־ידי השביל ההיקפי ובשטחה עומדים שני מבני הציבור. אזור החינוך (D) שהיה חלק מציר האורך בתכנית 1936 עבר לחיות לצד האזור הציבורי. מבני המגורים ממוקמים לצד אזור החינוך ולצד המקום הציבורי. צריפי המגורים שמדרום לחדר האוכל יוצרים רצועת הפרדה בין המשק וחדר האוכל. ארגון מגורים זה, בו המגורים מקיפים את המקום הציבורי, מתקרב לדגם הכליה.

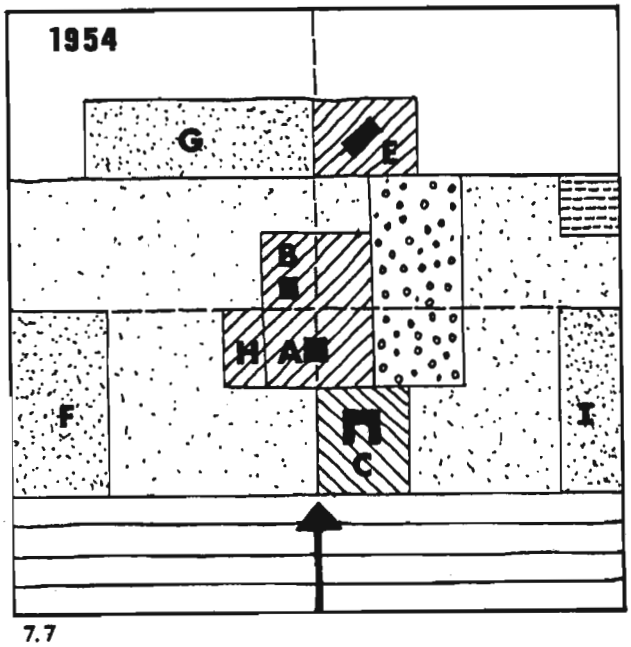

7.6

1954

בתכנית זו נבנה אולם התרבות (E) ובכך נוצר אזור ספורט ותרבות בסמוך לאזור החנוך. בנית אולם התרבות במקום זה תמכה באופן חלקי בחינוך ציר האורך שמקורו בתכנית 1936. הבינוי התחום של החצר המרכזית החליש את הציר שנעשה בלתי קריא בניגוד לציר המקורי מ־1936. ניתן לראות בכך שתי פעולות תכנוניות מנוגדות. במבני הציבור חלה התפתחות נוספת שחיזקה את הדגם המפוזר שהתחיל להתגבש בתכנית 1947. לצד החצר המרכזית מסתמנת תחילת התפתחות „כיס ציבורי" נוסף שתחילתו במבנה המרפאה (H).

אזור החינוך גדל בתוך השטח התחום והמוגדר כאזור חינוך. תהליך הגידול הוא של גידול כלפי פנים תוך מילוי שטחים ריקים, שהוקצו לצורך תהליך זה. במגורים ניכר תהליך מקובל בגידול שכונת מגורים בקיבוץ. התהליך הוא תהליך של גידול כלפי חוץ הנוצר על־ידי הוספת טבעות, המעבות את המגורים ומרחיבות את טווח התפרסות הישוב (F,G,I).

7.7

7.6 תכנית ק.מ. 1:7000, 1954.
7.7 סכימת שימושי קרקע, 1954.

7.6 General plan 1:7000, 1954.
7.7 Land use diagram, 1954.

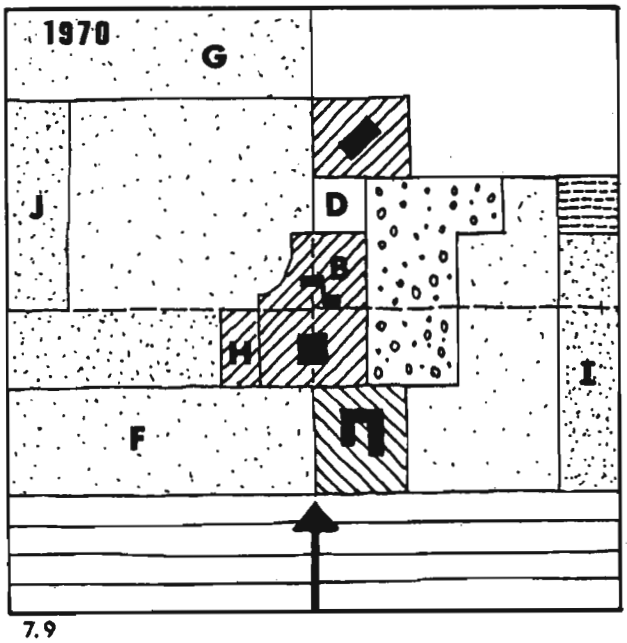

7.8

7.8 תכנית ק.מ. 1:7000, 1970.
7.9 סכימת שימושי קרקע, 1970.

7.8 General plan 1:7000, 1970.
7.9 Land use diagram, 1970.

1970

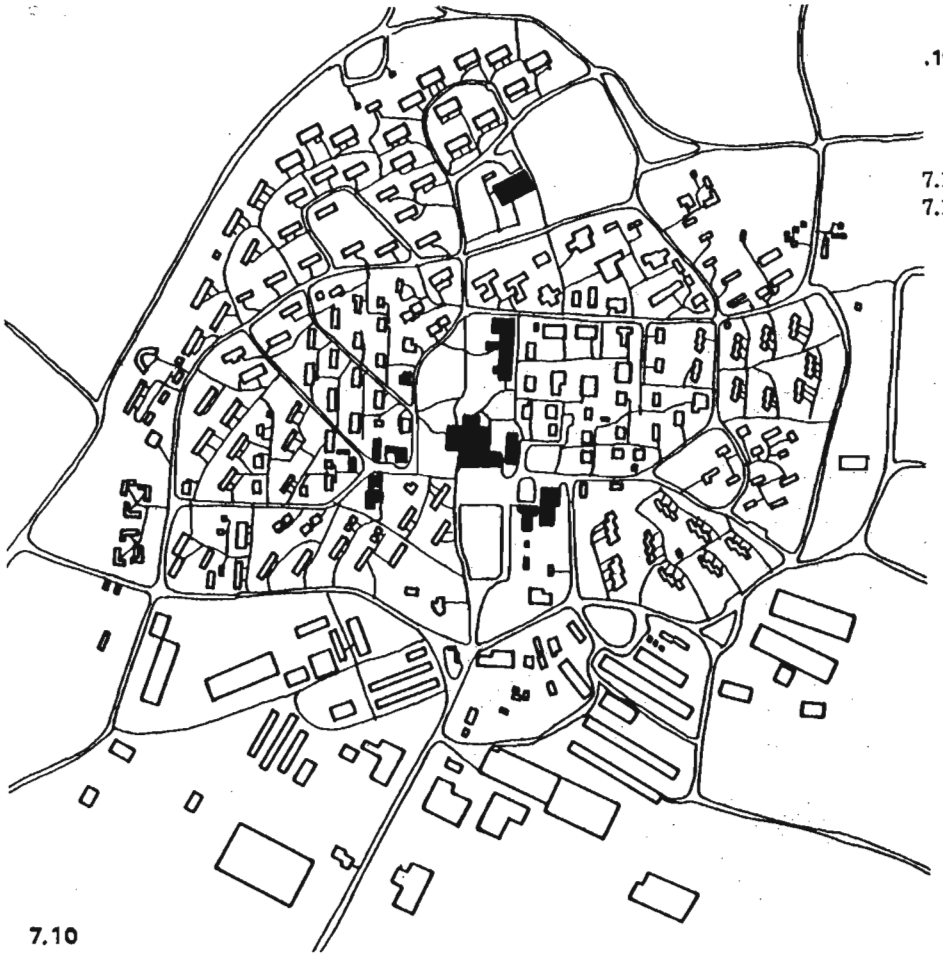

7.9

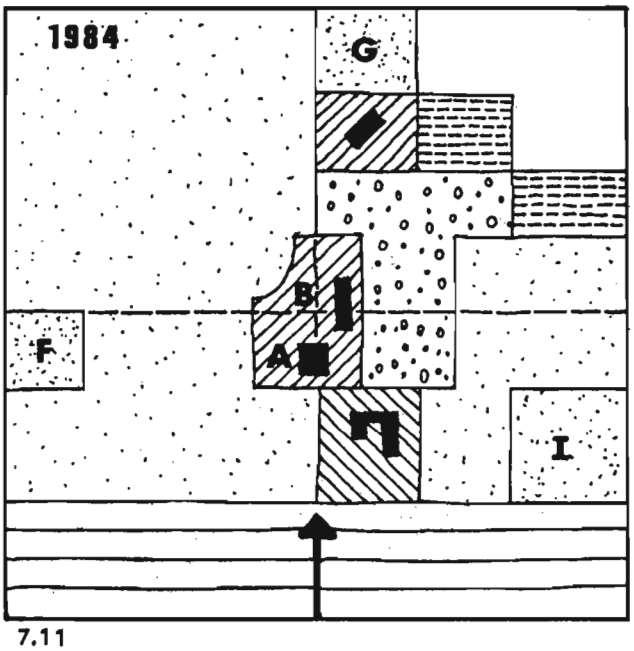
באזור החיתוך נבנו מספר מבני חיתוך (D). מבנים אלו מוקמו בין החצר המרכזית לבין אולם התרבות. העמדה זו יצרה נתק בין שני חלקי המקום הציבורי, חיזקה את התחימה של החצר המרכזית והפכה את אולם התרבות ואזור הספורט לכיס ציבורי באזור המגורים. מצב זה הקצין את פיזור הפונקציות הציבוריות בישוב. התפתחות נוספת במגמה זו של פיזור בקבוצות נושאים ניתן לראות בעיבוי „הכיס הציבורי" בשולי המרכז, שנוצר על־ידי הוספת המנהלה והנהח"ש (H). בחצר המרכזית התחומה הוחלף בית התרבות הישן בחדש (B). המבנה החדש, שתוכנן על־ידי ביקלס הורכב משני מבנים ופרגולה הקושרת ביניהם. בית התרבות החדש וחדר האוכל מהווים כעין אי בנוי בדשא המרכזי המקיף אותם. במגורים נמשכת המגמה לגידול טבעתי: התוספות השכונה מצפון לאולם (G); התוספות מס' שורות בתים במזרח (I) ובמערב (J); החלפת הצריפים בבניני קבע (F).

7.10 תכנית ק.מ. 1:7000, 1980.
7.11 סכימת שימושי קרקע, 1980.

7.10 General plan 1:7000, 1980.
7.11 Land use diagram, 1980.

7.10

7.11

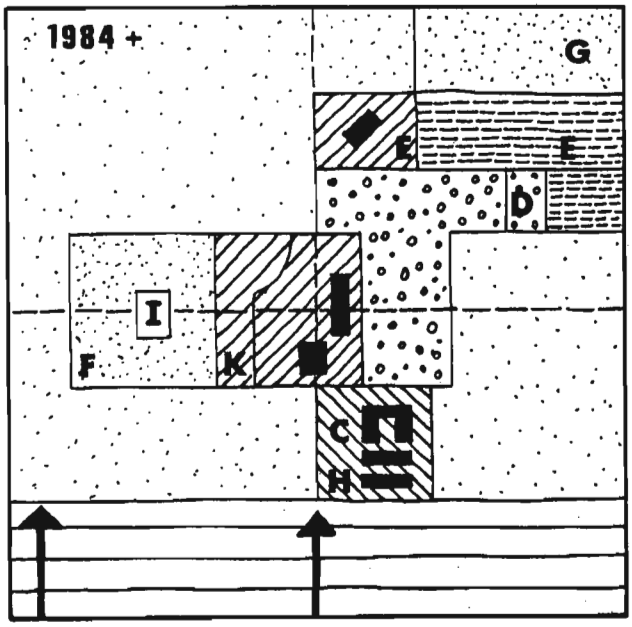
1984

בראשית שנות ה־80 נבנה מכלול התרבות – „המרחב" (B), כאשר בית התרבות הקודם משתלב במבנה החדש. המכלול החדש מהווה קלסטר ליניארי המקביל לציר האורך הראשוני מ־1936 ונותן לו חיזוק מקומי בלבד. במגורים נמשך תהליך של גידול כלפי חוץ על־ידי הוספת מבנים בהיקף. במקביל עוברות השכונות הישנות שינויים: בניית מבנים לאולפן (F); בנית שכונה חדשה במקומה של השכונה הישנה (I); הרחבת מבנים קיימים (G).

1984 +

תכנית זו היא תכנית לטווח קצר עד בינוני. המגמה הכללית היא של עיבוי מקבצי האזור הציבורי, שהתגבשו בתכניות קודמות כגון: עיבוי אזור הספורט (E) על-ידי בנית אולם נוסף בסמוך לאולם הקים והרחבת מגרשי הספורט (E); עיבוי אזור הצריכה על-ידי הרחבת מכלול הביגוד (C); הוספת מבנה המנהלה (H); ויצירת אזור בריאות בצמוד לדשא המרכזי (K).

בתחום המגורים נמשכת המגמה של שיקום פנימי של אזורי המגורים הישנים על-ידי הרחבה ושיפוצים (F). במקביל קיים גידול בטווח הקרוב לכוון צפון-מזרח (G). בטווח רחוק ישנן מגמות להמשך גידול כלפי חוץ בטבעת סביב הבינוי הקיים. ישנם מספר כיווני מחשבה נוספים שהועלו ברמות שונות של העמקה ופירוט. האחד הוא בנית בתים רבי-קומות (I), שיהוו פתרון אפשרי לצעירים או מבוגרים, שיוותרו על הזיקה לקרקע לטובת הקרבה למרכז, נוחות, נוף ופתיחות. כיוון נוסף הוא בנית שכונות נפרדות המרוחקות מהישוב ובבדלות ממנו, כשיתרונו בהשגת פרטיות רבה יותר. כיוון זה מתבסס על שינויים במערכת התקשורת בקיבוץ.

7.12

7.12 סכימת שימושי קרקע, 1980 +.

7.12 Land use diagram, 1980+.

ניתוח גידול המקום הציבורי

רמת התכנון הכולל - השפעת התפתחות דגמי הישוב הקיבוצי על תכנון בית השיטה.

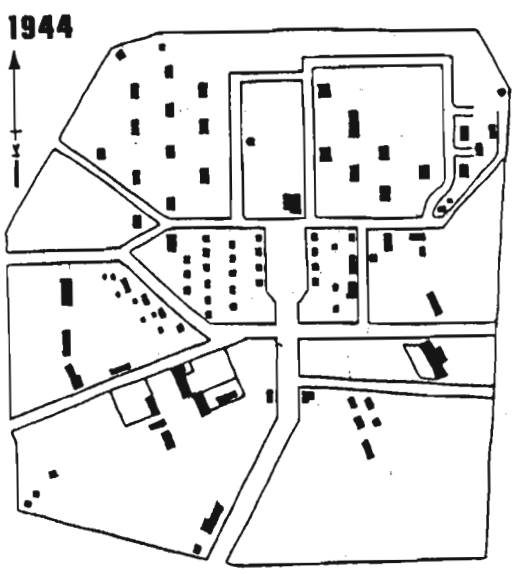
תכנית 1936 אימצה את הסכימה המקובלת בתקופתה של יצירת ציר אורך עליו ממוקמים מבני הציבור - דוגמת עין חרוד ותל יוסף (ראה עמ' 25). ציר זה תוכנן ברוח פורמלית שאיפינה את התכניות המוקדמות של הישוב הקיבוצי ובמיוחד את תכניותיו של קאופמן.

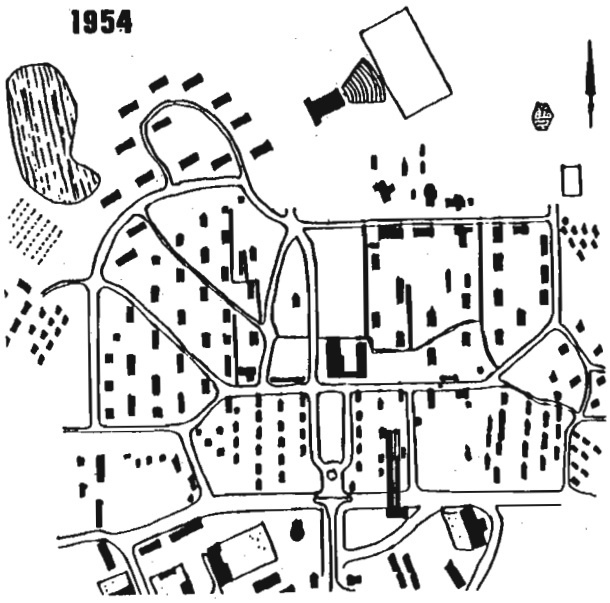
בתקופה זו התפתח דגם בו הודגשה ההפרדה בין המשק והמגורים על-ידי ציר רוחב. בבית השיטה ציר הרוחב הינו סמוי ובלתי מורגש. עובדה זו נובעת מכך שהכניסה לישוב אינה מציר הרוחב וציר הרוחב אינו מקבל הדגשה באמצעות שדירת עצים או בדומה.

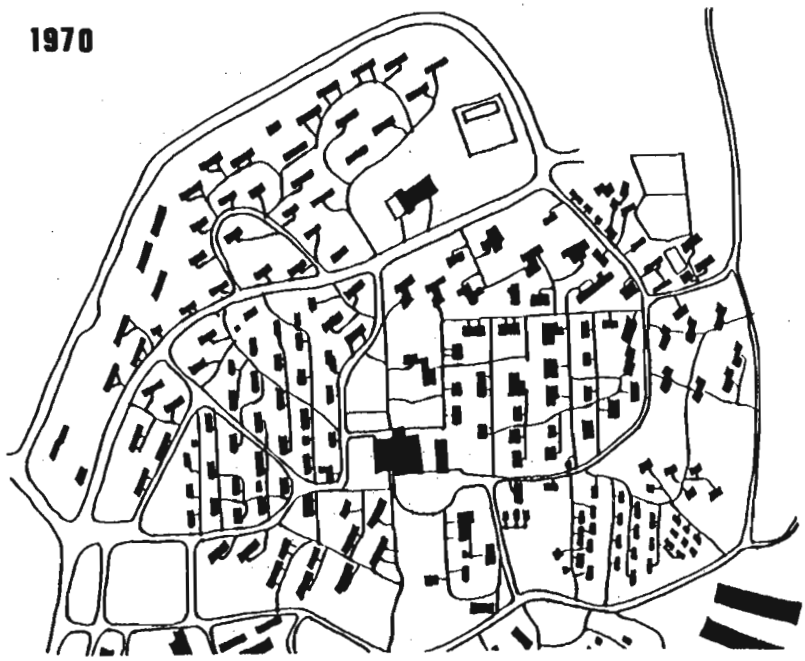
שוני נוסף, שניתן להבחין בתכנית זו לגבי תכניות מקבילות בנות תקופתה, היא מיקום המגורים במקביל לציר האורך ולא בהיקף המקום הציבורי והחינוך. בסכימה זו ניתן למצוא קווים משותפים עם סכימה שהתפתחה בשנות ה-70 המאוחרות הבנויה על התפתחות לינארית מקבילה של אזורי המגורים, החינוך והציבור (ראה דגם המרכז הדינמי, עמ' 27) התכנית ברוח הגישה הפורמליסטית של 1936 לא נבנתה. את מקומה תפסה תכנית ברוח הגישה המודרניסטית. ביטויה העיקרי של גישה זו בתכנון בית השיטה היא הצבת מבני ציבור בודדים באזורים תחומים ללא זיקה ביניהם. גישה זו עודדה את התפתחות המרכז בבית השיטה כמרכז מפוזר בקבוצות נושאים: האזור המרכזי הכולל את חדר-האוכל, המרחב והדשא המרכזי, אזור הספורט שבמרכזו אולם המופעים, אזור הביגוד ואזור המנהלה והמרפאה.

בדגמים המקובלים בתקופת התהוות קיבוץ בית השיטה, כגון דגם השדירה המרכזית או דגם רצועת ההפרדה (ראה עמ' 26), מוקם המקום הציבורי על פי רוב בתווך, בין המשק והמגורים.

בבית השיטה ניתן להבחין כבר בשלבים מוקדמים בהתהוות דגם הקרוב לדגם הכליה, שגובש בסוף שנות ה-60. בדגם זה נמצא חדר-האוכל במרכז אזור המגורים. בבית השיטה נעצרה ההתפתחות בכיוון זה. המגורים גדלו בטבעות המתרחקות מחדר-האוכל, בעוד אזור המשק נשאר ברובו במקומו. מספר קיבוצים עוברים היום תהליך של פיצוי המשק בסמוך למרכז והפיכתו לשכונת מגורים וזאת, כדי לחזק את מרכזיות חדר-האוכל. בבית השיטה לא ניכרות כוונות פעולה בכיוון זה ובכך מאבד חדר האוכל את מרכזיותו והופך להיות אכסצנטרי.

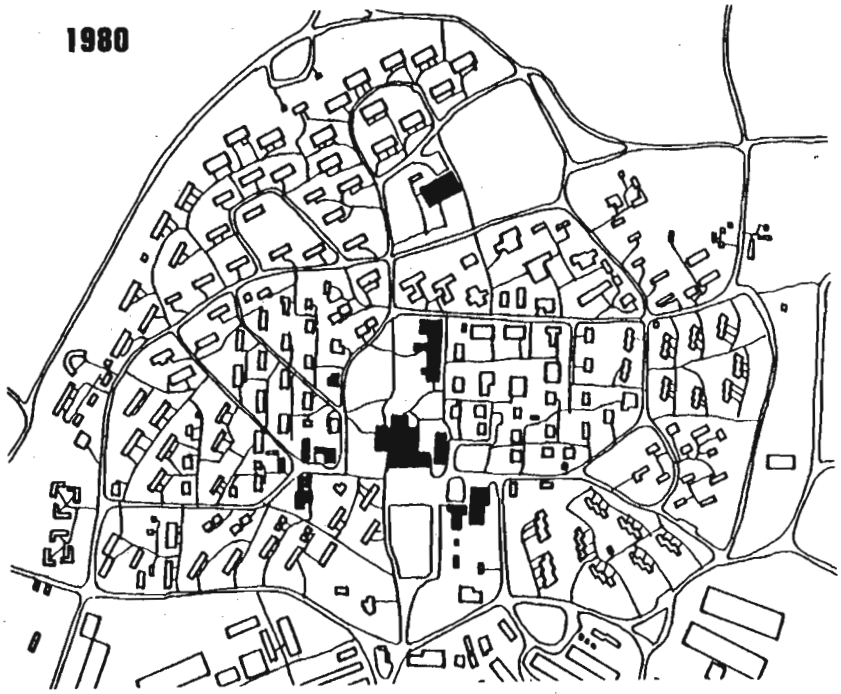

7.13 התפתחות בית השיטה –
ק.מ. 1:10,000, תכניות 1936–1984.
7.14 התפתחות בית־השיטה –
סכימות שימושי קרקע 1936–1984.

מיקרא לסכימות שימושי קרקע:

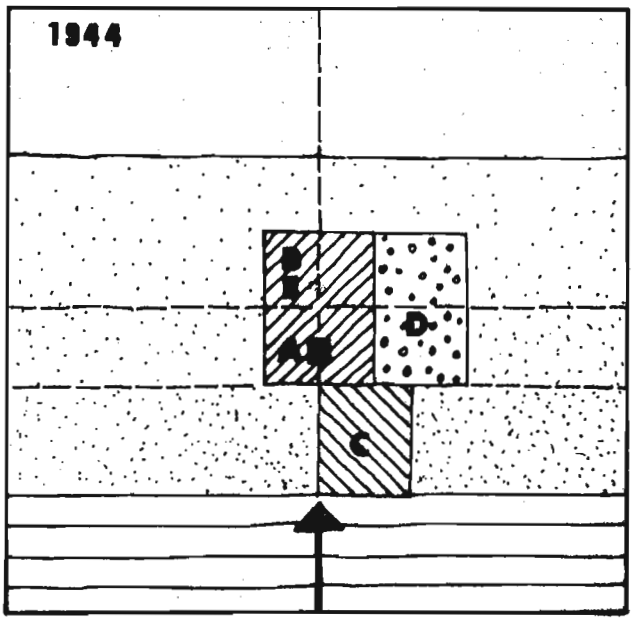
- המקום הציבורי – חברה ותרבות
- המקום הציבורי – שירותים וצריכה
- משק
- מגורים
- חינוך
- ספורט
- כניסה לישוב

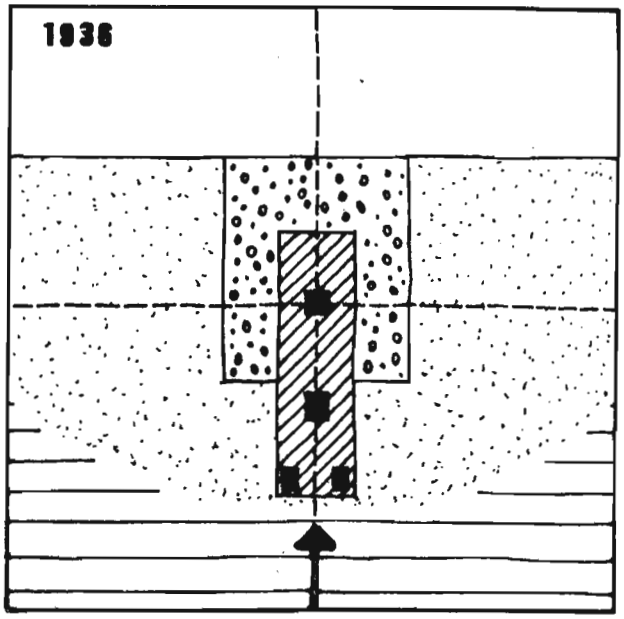

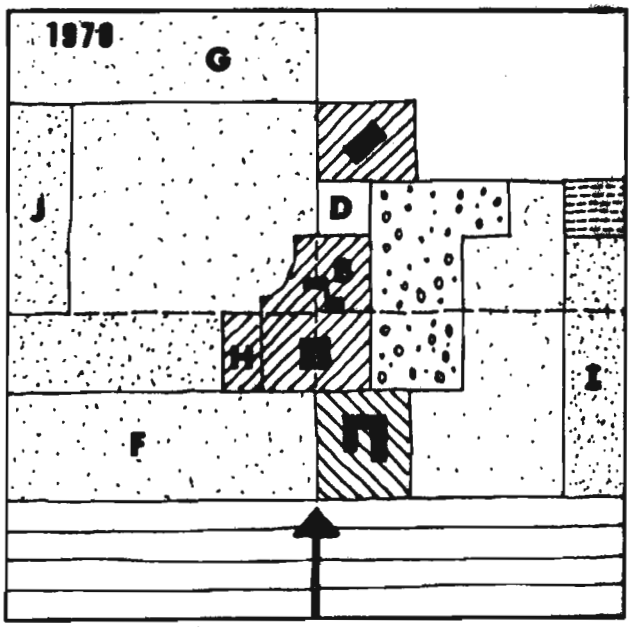
7.13 Development of Bet HaShitta, plans 1:10,000, 1936–1984.
7.14 Development of land use diagrams, 1936–1984.

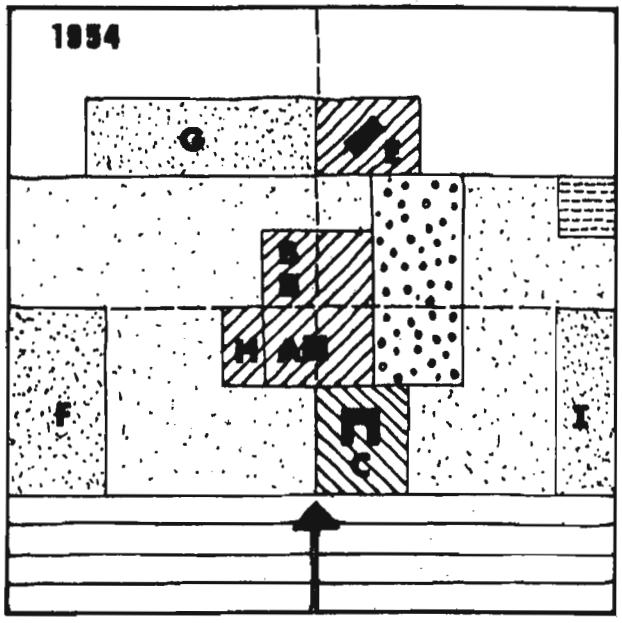
LAND USE DIAGRAM

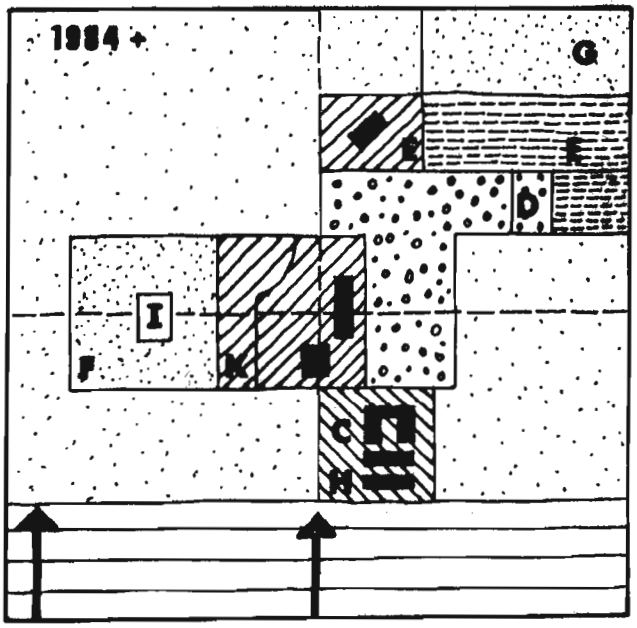
- Social and cultural center
- Consumption center
- Farm
- Dwelling
- Education
- Sports
- Entrance

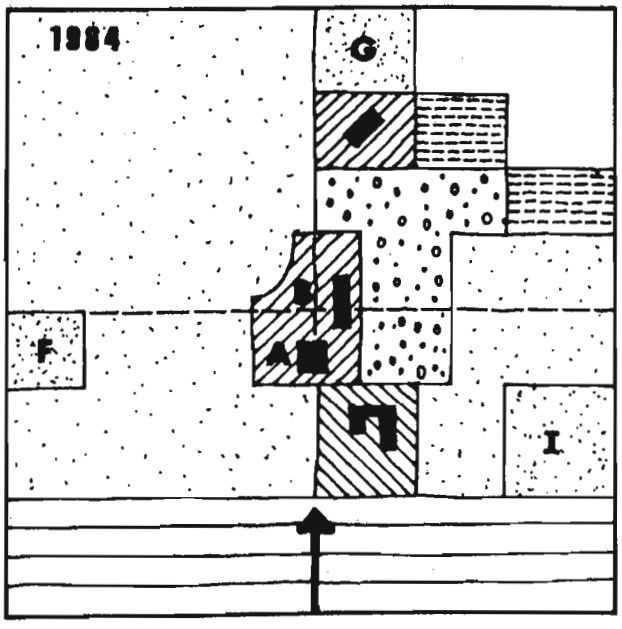

1944
D
C

1936

1978
G
J
D
I
F

1954
G
F
I
C

1984 +
G
D
I
F
C

1984
G
F
I

רמת הביטוי –
התפתחות הביטוי ויחסו לגישות תכנוניות

בהתפתחות הבינוי בבית השיטה ניכרת השפעת הגישות השונות על תכנון הביטוי. תכנית 1936 ברוח הגישה הפורמליסטית היתה הצעה בלבד שלא מומשה. תכנית זו הורישה לתכנונים מאוחרים יותר את מיקום הפונקציות הציבוריות לאורך ציר האורך. בתכנונים מאוחרים יותר שלטה הגישה המודרניסטית. מבני הציבור מתוכננים כישות עצמאית במרחב הפתוח. המקום הציבורי, המאורגן באופן ליניארי בתוכנית, מחולק בפועל לאזורי מישנה, המהווים שדות פעילות נפרדים ללא רצף פיזי או ויזואלי.

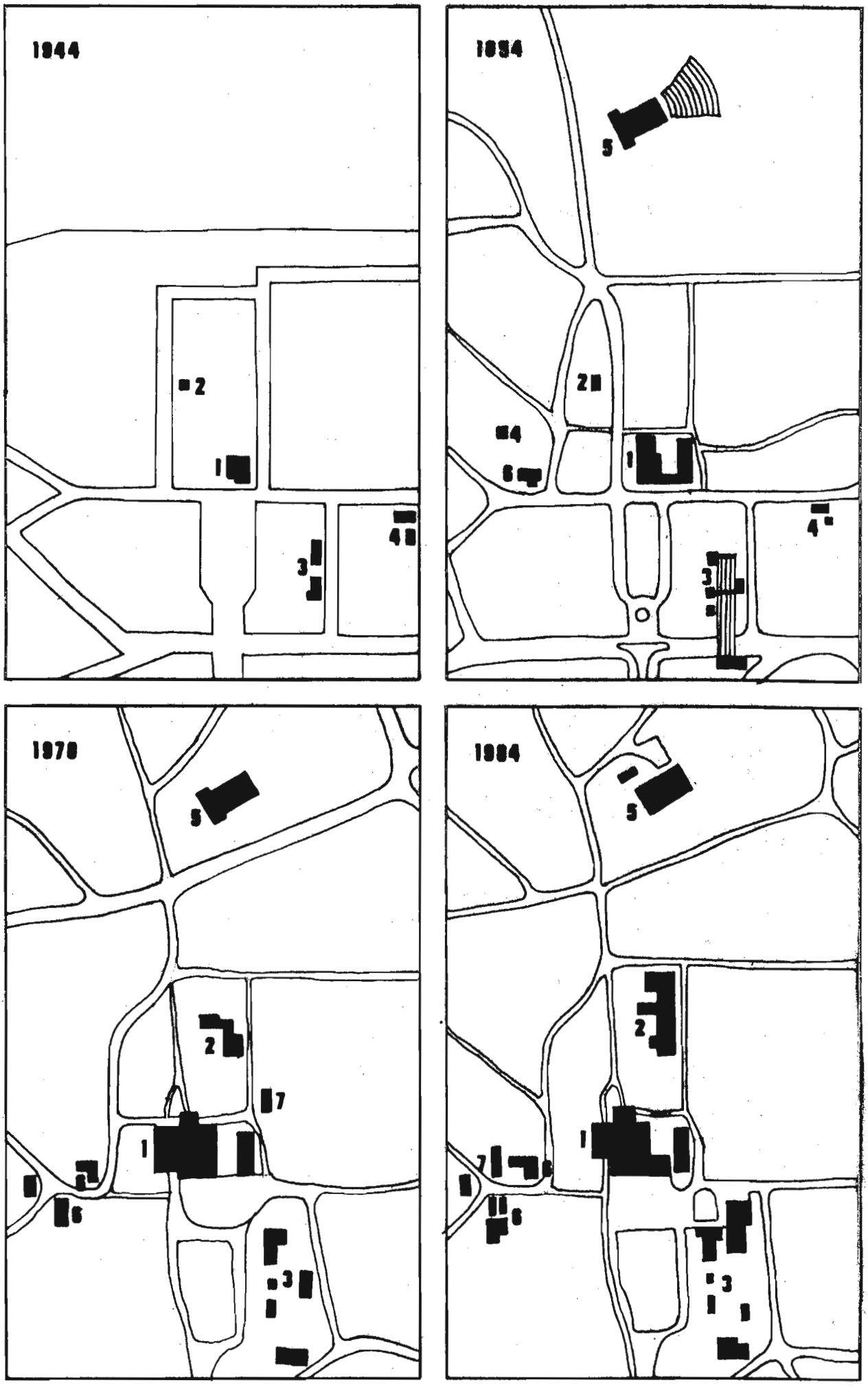
החלשת ציר האורך נעוצה במספר גורמים הקשורים באורח החיים, בטופוגרפיה ובגישות המתכננים. ציר האורך מקשר בין המשק והמגורים. ציר זה פעיל בשעות העבודה, כשהקשר העיקרי לאורך הציר הוא בין המשק וחדר־האוכל. צירי רוחב פנימים ובלתי ממוסדים, הניצבים לציר האורך ונמצאים בתוך אזור המגורים, פעילים יותר בשעות הפנאי – אחר־הצהריים, בערב, בשבתות ובחגים. צירים אלה קושרים את התנועה בין אזור החינוך והמגורים ובין המגורים והפעילויות הציבוריות. ציר האורך לא תוכנן כמנקז צירי רוחב אלה ומכאן החלשת מעמדו. עובדה נוספת, המחלישה את ציר האורך, היא העובדה שקיבוץ בית השיטה יושב על אזור משופע. ציר האורך אינו פרוס לאורך קו גובה אחיד, כי אם ישנה עליה קבועה לכל אורכו. עובדה זו אינה מסיעת להווצרות ציר מרכזי טוב ופעיל. ההחלטות התכנוניות בדבר פריסת המקום הציבורי היו חלקיות ולא כוללות. מחד חיזקו את ציר האורך בתכנית על־ידי בנית האולם, עיבוי אזור הביגוד ובנית המרחב ומאידך החלישו את הנוכחות של הציר בשטח. הגורם להחלשתו הוא הנתק שיצרו מבני החינוך שפלשו לתחומי הציר והפרידו בין אולם התרבות ואזור חדר־האוכל. נתק זה יצר אזורים תחומים, שהרצף ביניהם אינו קריא. הטיפול בציר האורך לא היה במסגרת תכנון כולל אלא במסגרת אזורי המשנה שלו. עובדה זו חיזקה את אי־התלות בין האזורים השונים של המקום הציבורי.

התכנון לכל אורך הדרך היה תכנון למצב תכנוני חלקי בו בשלבים רבים הושאר שטח פתוח רחב סביב המבנים. לשטחים אלו לא ניתן תפקיד מוגדר והם בבחינת שאריות תכנון, שיעודם החלקי הוא בהיותם עתודות מקריות לגידול.

בבנית ה„מרחב" נעשה ניסיון לקשור את חדר־האוכל והמרחב תוך תכנון חללי חוץ המאפשרים פעילות חוץ בלתי פורמלית. בתכנון זה נתנה שימת לב רבה יותר ליחסי הגומלין בין מבני הציבור באזור התחום הזה – בין חדר־האוכל והמרחב. תכנון זה מתקרב בתפישתו לגישה „הקונטקסטואלית", הזוכה כיום לתשומת לב ולישום חלקי בקרב המתכננים.

7.15 התפתחות הבינוי, ק.מ. 1:3500 תכניות 1944–1984.

7.15 Development of center 1:3500, 1944–1984.

1944
2
1
3
4
1954
5
2
1
4
3
1978
5
2
7
1
6
3
1984
5
2
1
7
6
3

רמת המבנה –
אופן גידול מבני־הציבור והשפעתו על הביטוי

גידול המבנה הושפע מהאירגון הכולל של מבני הציבור. פריסת הפונקציות הציבוריות בקבוצות נושאים, יצרה שטח ביניים פתוח להרחבה ולשיטויים.

התופעה המאפינת את גידול מבני הציבור היא הישענות על מבנה קיים, הרחבתו, או יצירת מבנה או מבנים נוספים בסמיכות, המשלימים את החסר. בגידול המקום הציבורי בבית השיטה לא בולטת התופעה של שיטויי יעוד המבנים ובתהליך הגידול לא תוכננו המבנים לקבלת פעילויות שונות על־ידי תכנון לגמישות, דוגמת בית העמק ועמיעד.

בחדר האוכל נוסף אגף למבנה הקיים ועל־פי דברי החברים הושם דגש על יצירת יחידה אחת מבחינה עיצובית. בשל דגש זה ובשל מידותיו הגדולות של חדר־האוכל, השתנה קנה המידה של המבנה ביחס לסביבתו וכן קנה המידה והפרופורציות הפנימיות של אולם חדר־האוכל. גידול חדר־האוכל הביא לתכנון שתי כניסות נפרדות ומנותקות הקולטות את התנועה מגזרות טופוגרפיות שונות. פיצול כניסות הוא תוצר לוואי אופייני לגידול חדרי־אוכל בקיבוצים רבים ולכך השלכות על תפקידי רחבות הכניסות ועל אופן תיפקודן.

בתכנון מכלול התרבות נשענו על בית התרבות הקיים, שהיה בנוי משני מבנים המחוברים ביניהם בפרגולה. בתהליך גידול זה, נשמר קנה המידה של המבנים. המבנה החדש מורכב מיחידות קטנות הנקשרות באמצעות ציר תנועה מקורה. גידול בדרך זו התאפשר הודות לפשטות המבנים הבסיסיים. גידול מסוג זה בעייתי, כאשר היחידה הבסיסית הינה אובייקט ייחודי, דוגמת חדר־האוכל בתל יוסף, שקשה להוסיף לו תוספות מבלי להרוס את תכונות האובייקט הבסיסי.

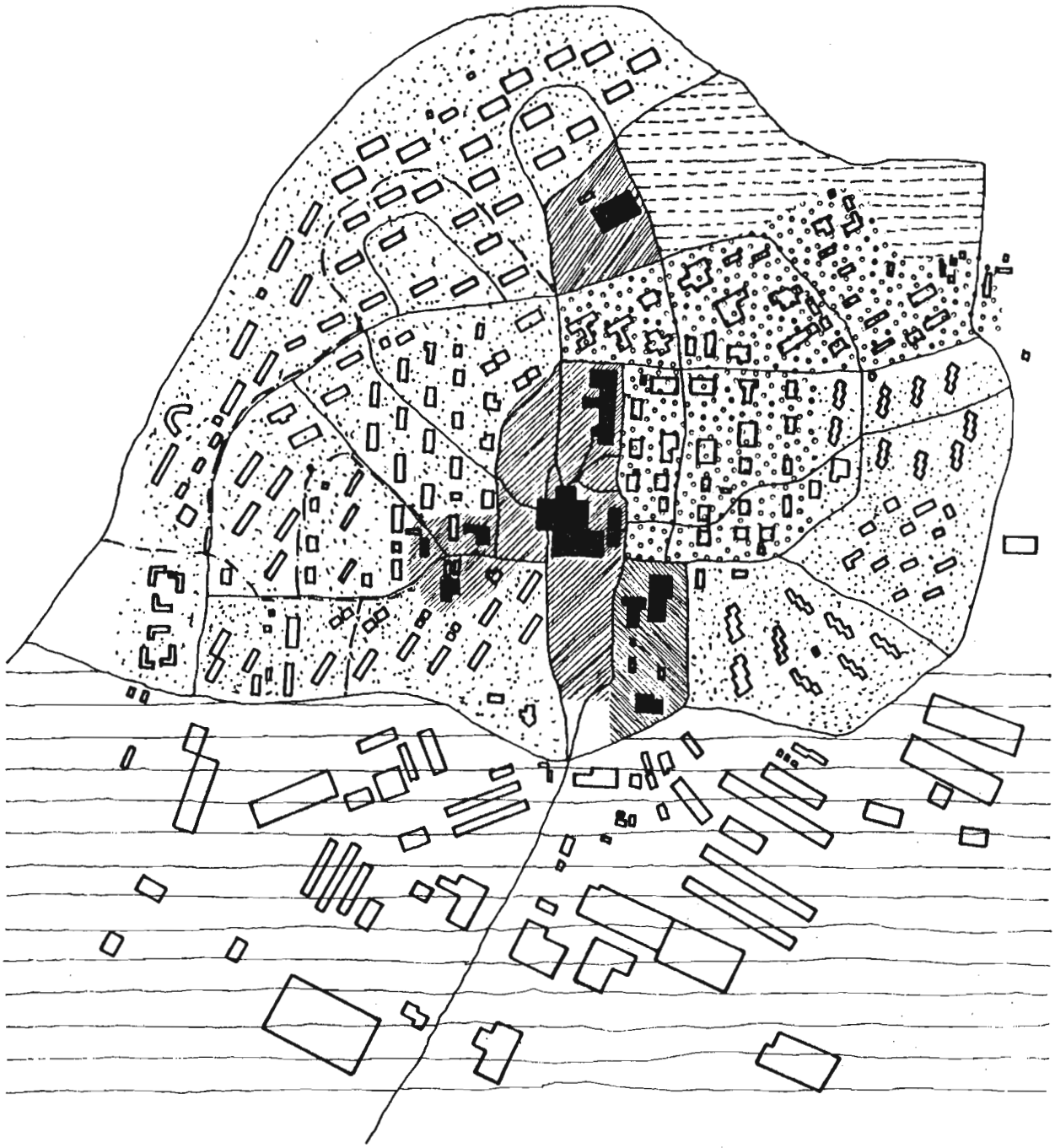
7.16

7.17

7.16 המועדון בתכנון ש. ביקלס.
7.17 חדר־האוכל לפני הרחבתו.

7.16 The cultural center, architect S. Bickeles.
7.17 The dining room before extention.

7.18 Land use plan, 1:5000.

7.18 תכנית שימושי קרקע, ק.מ. 1:5000.

LAND USE DIAGRAM

- Social and cultural center
- Consumption center
- Farm
- Dwelling
- Education
- Sports

מיקרא

- המקום הציבורי - חברה ותרבות
- המקום הציבורי - שירותים וצריכה
- משק
- מגורים
- חינוך
- ספורט

בית השיטה – אירגון המקום הציבורי

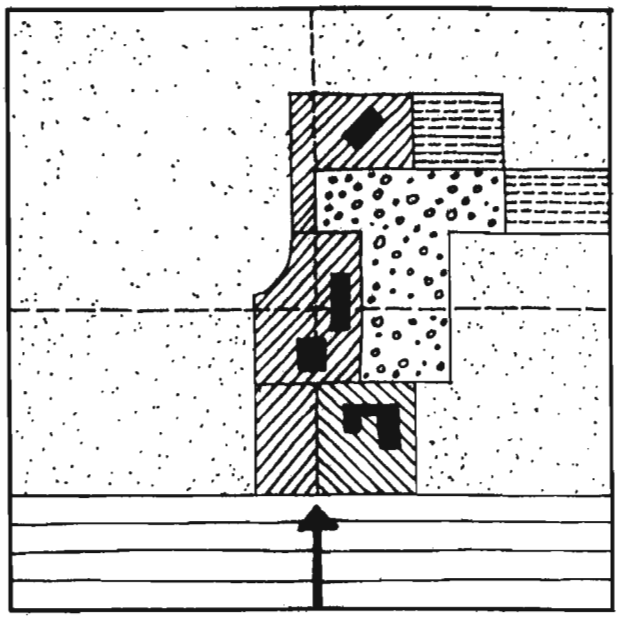
רמת התכנון הכולל – איפיון שמושי קרקע

שמושי הקרקע בבית השיטה מתווים דגם ביניים בין דגם השדירה המרכזית לבין דגם ה„כליה'. מהדגם הראשון של השדירה המרכזית ניתן לזהות את חלוקת הישוב לשני „חצאי מעגלים". האחד מכיל את הישוב הכולל את המקום הציבורי, החינוך והמגורים והשני מכיל את המשק. תכונה נוספת המשותפת לבית השיטה ודגם השדירה המרכזית היא אירגון הפונקציות הציבוריות לאורך אזור המשתרע באופן „לינארי", בניצב לקו החלוקה בין הישוב למשק ומכיל את אזור הצריכה, „המרכז", ואזור הספורט והתרבות. ציר זה נקטע על־ידי אזור החינוך, שחדר לתחומו וקטע את המשכיות המקום הציבורי.

מדגם הכליה ניתן לזהות את המיקום המרכזי של „המרכז" הכולל את חדר־האוכל, ה„מרחב" והדשא המרכזי המהווים את לב אזור הפעילות הציבורית. אזור זה אינו נמצא בין האזור המשקי והישוב כמקובל בדגמים מוקדמים של הישוב הקיבוצי, כי אם הינו קרוב למרכז הכובד של הישוב. בתהליך גידול בית השיטה נוספו טבעות מגורים באופן אסימטרי לגבי מרכז הכובד של הישוב, שהיה סביב חדר־האוכל, בכך איבד המקום הציבורי מקצת ממרכזיותו.

בבית השיטה המשק צמוד לישוב כמקובל בדגמים מוקדמים של הישוב הקיבוצי, בניגוד למגמת ההרחקה הקיימת בדגמים מאוחרים, דוגמת דגם הכליה.

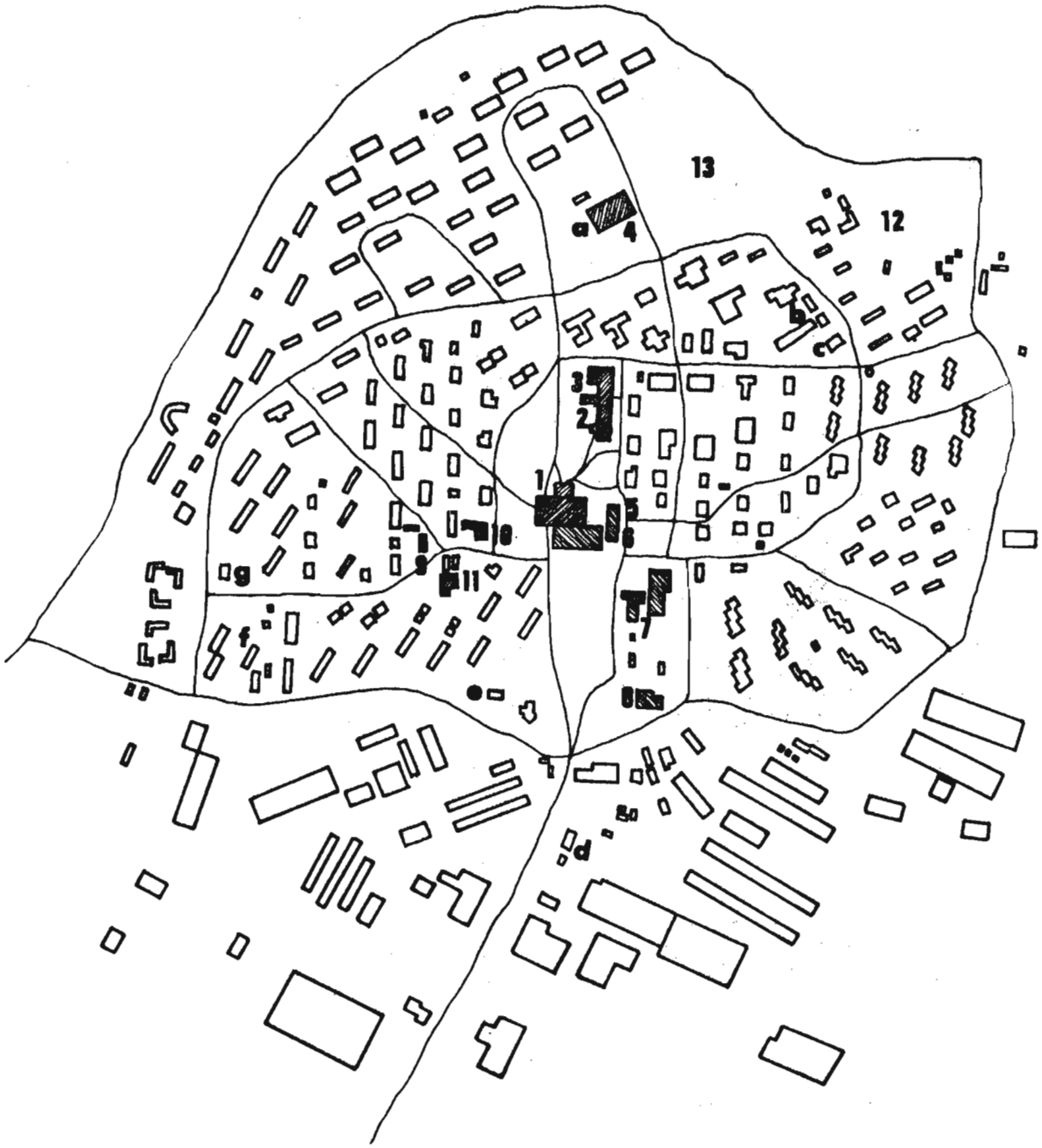
אזור הילדים נמצא לצידו האחד של „המרכז" הציבורי והמגורים יוצרים טבעת המקיפה את המקום הציבורי ואת אזור הילדים.

7.19

7.19 סכימת שימושי קרקע.

7.19 Land use diagram.

7.20 Location of public buildings, 1:5000:
1. Dining hall
2. Club
3. Library
4. Sports hall
5–6 Member's store
7–8 Clothing center
9. Administration
10–11 Health center
12. Swimming pool
13. Sports area
a–g Clubs

7.20 מיפוי הפונקציות הציבוריות. תכנית 1:5000

1. חדר אוכל;
2. מועדון;
3. ספריה;
4. אולם תרבות
5. כל־בו
6. מרכולית
7. מכבסה
8. ביגוד
9. מזכירות
10. מרפאה
11. חדרי חולים
12. בריכת שחיה
13. מגרשי ספורט
מועדונים a–g

רמת התכנון הכולל –
מיקום הפונקציות הציבוריות

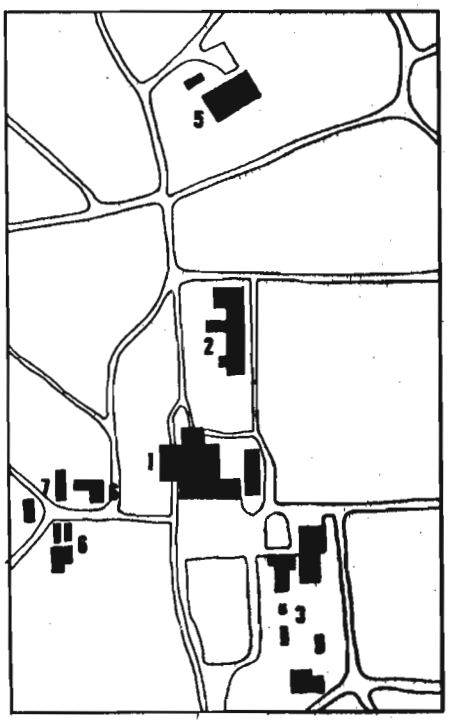
מבחינת התפרסות המקום הציבורי ניתן לציין את הפריסה הלינארית שלו מחד, אך את התקבצות מרכזי משנה, מאידך. בשל שתי תכונות אלו, ניתן לייחס את דגם פריסת הפונקציות הציבוריות כדגם לינארי מקובץ בקבוצות נושאים.

ציר לינארי זה אינו אחיד במבנהו ובפעילות המתרחשת בו. חדר־האוכל מהווה את מוקד הפעילות הציבורית ומיקומו הוא בסמוך למרכז הכובד של הישוב. הפונקציות הסמוכות לו יוצרות מעגל פעילות בעל רמת פעילות נמוכה יותר. מעגל זה מכיל את מכלול התרבות, מכלול הביגוד ואזור המנהלה והמרפאה. אזור אולם התרבות מנותק מיתר המכלולים, ומהווה אזור בפני עצמו.

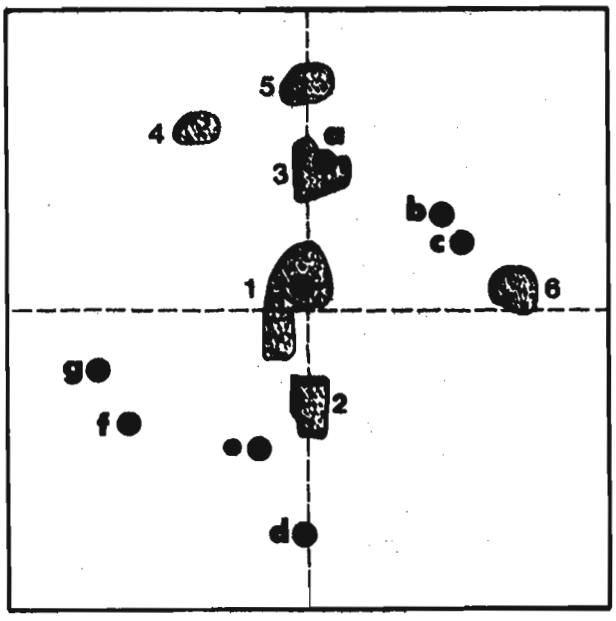
בנוסף למבני הציבור המרכזיים ישנו פיזור מועדונים בשכונות ובאזור החיטוך. פיזור זה נגזר מהתפנות מבנים ומהכשרת מקלטים למטרה זו. המועדונים פזורים על פי רוב בסמוך לקבוצת המשתמשים. המועדונים הם: מועדון לילה 30+, מועדון הכשרה עובדת, מועדון שכבה ביטונית (בי"ס יסודי), מועדון שכבה בוגרת (בי"ס תיכון), מועדון אולפן ומועדון גרעינים, וזאת בנוסף למועדון המרכזי המצוי במכלול התרבות.

בכל קיבוץ, לדשאים יש תפקיד כפול. התפקיד האחד הוא להיות חגורת ירק למבנים בכלל ולמבני ציבור בפרט. התפקיד השני, הוא להוות חלל חוץ לפעילויות השונות.

הדשאים השונים ותפקידם: 1. הדשא המרכזי שנועד לחגיגות פורמליות לכ־2,000 איש; 2. דשא הטי, המאכלס מיפגשים אקראיים של צעירים; 3. דשא טי לפני אולם התרבות; 4–6. דשאים שכונתיים, המהווים מוקדי משחק לילדים ומשמשים לחגיגות קטנות כגון חתונות וכו־מצווה.

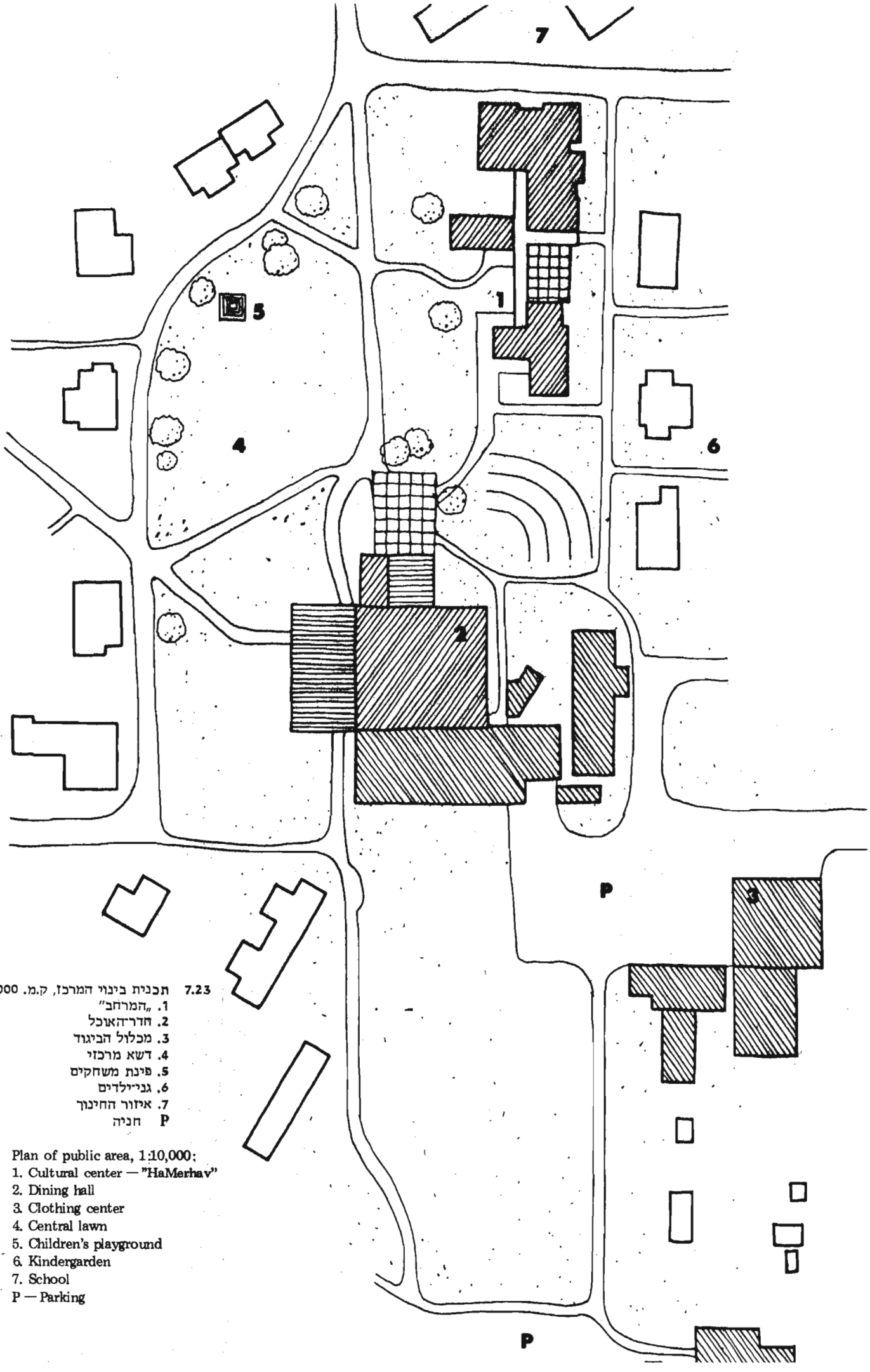
7.21

7.22

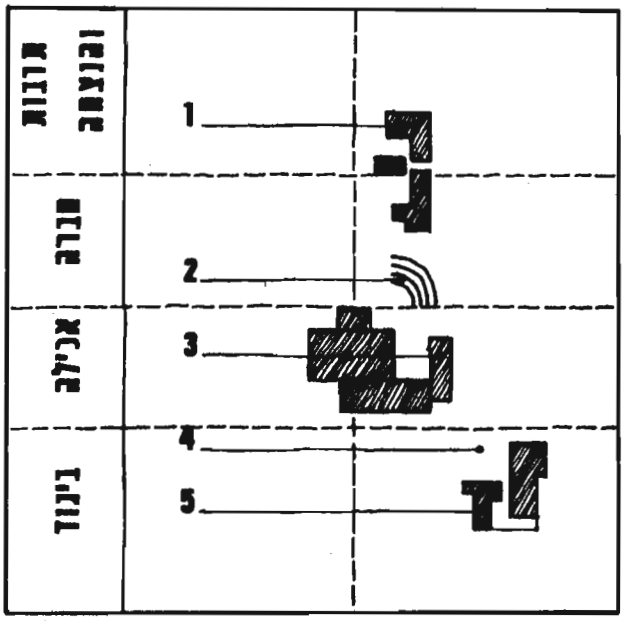
7.21 תכנית ביטי
7.22 מיקום מועדונים ודשאים ציבוריים ברחבי הקיבוץ, 1:10,000.

7.21 Central area.
7.22 Location of clubs and public lawns, 1:10,000.

7.23 תכנית בינוי המרכז, ק.מ. 1:1000.
1. „המרחב"
2. חדר־האוכל
3. מכלול הביגוד
4. דשא מרכזי
5. פינת משחקים
6. גני־ילדים
7. איזור החינוך
P חניה

7.23 Plan of public area, 1:10,000:
1. Cultural center — "HaMerhav"
2. Dining hall
3. Clothing center
4. Central lawn
5. Children's playground
6. Kindergarden
7. School
P — Parking

7.24

7.24 סכימת הבינוי. Building layout.

רמת הביטוי – אירגון המקום הציבורי

מבנה המקום הציבורי בבית השיטה הוא לינארי מקובץ בקבוצות נושאים. התפרסותו הלינארית אינה רציפה ועל כן קשה לבחון את ביטוי המקום הציבורי כיחידה שלמה. ניתן לחלק את המקום הציבורי כאן לשלוש קבוצות: א. האזור המרכזי הכולל את מכלול התרבות ומכלול האכילה והביגוד; ב. אזור אולם התרבות והספורט; ג. אזור המנהלה והמרפאה.

אולם התרבות וסביבתו ואזור המנהלה והמרפאה מהווים כיסים נפרדים בפני עצמם. אין עניין רב בפירוט הבינוי בהם, שכן אולם התרבות מהווה אובייקט בודד בשטח פתוח רחב, המקיף אותו, ואזור המנהלה והמרפאה הוא תוצאה של חדירת אזור ציבורי לאזור מגורים, ללא כל טיפול מתאים בבינוי.

פרק זה מתמקד על האזור המרכזי של המקום הציבורי אשר ניתן להבחין בו ברצף לינארי חלקי בדרגות אינטנסיביות שונות.

הרצף בין המכלולים נוצר באמצעות שטחי חוץ המשמשים מתווכים בין המכלולים. חדר־האוכל מהווה את החוליה המרכזית כמרכז הכובד של הפעילויות הציבוריות וכתווך בין מכלול הביגוד והתרבות. הקשר בין חדר־האוכל ושני המכלולים האחרים, נוצר סביב הכניסות לחדר־האוכל.

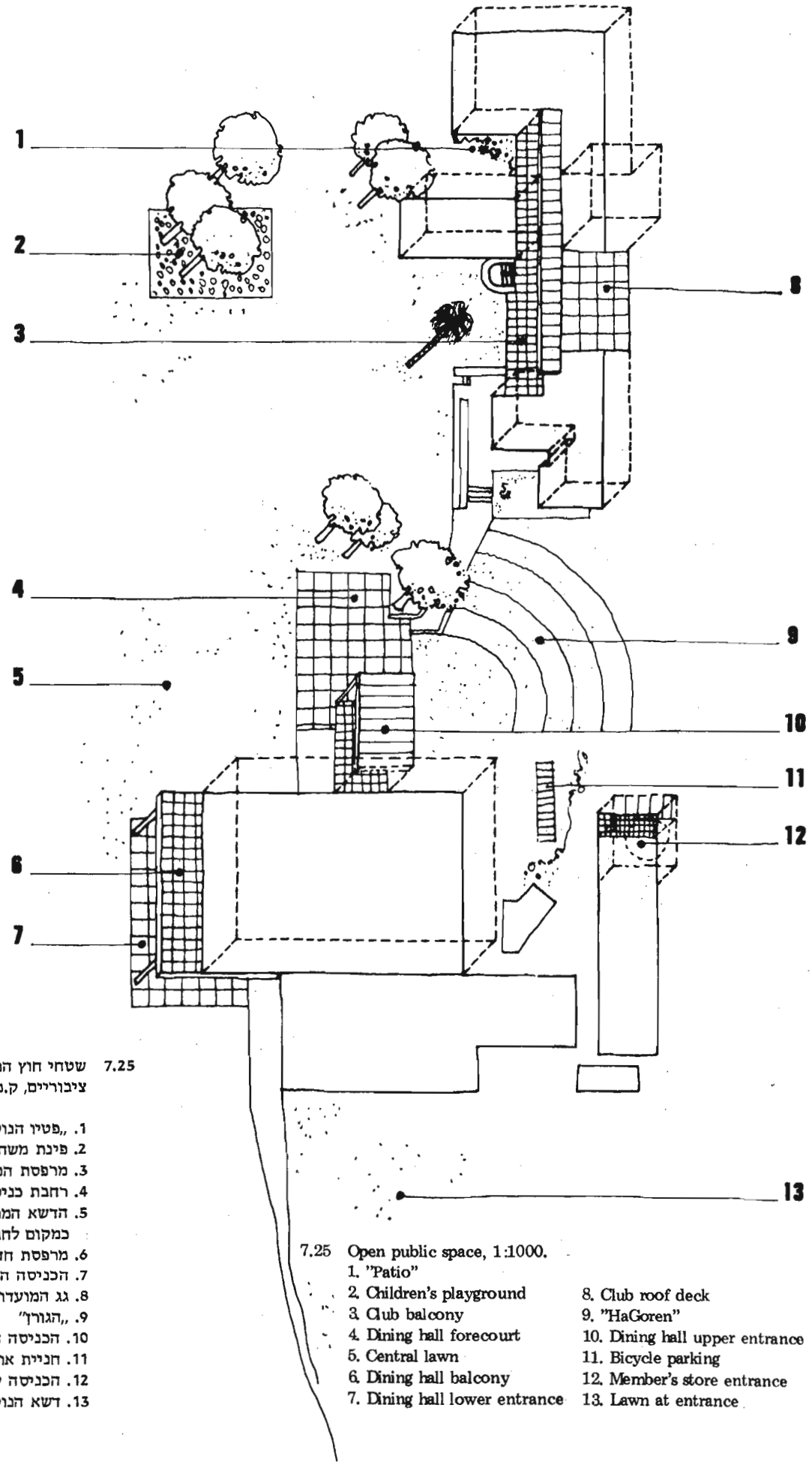
כיכר הכניסה העליונה לחדר־האוכל, מוגדרת על־ידי דופן חדר־האוכל, על־ידי הקרקע המשתפלת ומתכנסת כאמפיתיאטרון – „הגורן" (2) אל כיכר הכניסה, ועל־ידי מכלול התרבות היוצר דופן נוספת, מרוחקת במידת מה. בדרך זו נוצר רצף בין חדר־האוכל למכלול התרבות למרות העדר רצף בניני. כיכר כניסה זו מהווה מוקד לפעילות חוץ בלתי פורמלית, הקושרת בין פעילות חדר־האוכל ופעילות מכלול התרבות.

הכניסה הבלתי רשמית של חדר־האוכל מהמטבח, היא כניסה פעילה ביותר בשעות העבודה, בשל קירבתה למשק. כניסה זו פונה לחצר הפריקה והחניה (4), המהווה חולית קשר בין מכלול האוכל והביגוד. חצר זו תחומה על־ידי דפנות המכלולים ועל־ידי שורת עצים המקיפה את אזור החנייה. בכך נרמזת ההמשכיות בין המכלולים. בחצר זו יש פעילות רבה, המרכזת את התנועה לחדר־האוכל, התנועה, למכלול הביגוד והפעילות סביב אזור הפריקה.

את שטחי החוץ באזור זה ניתן לחלק לשני סוגים. השטחים התחומים בין מבנים והשטחים הפתוחים. השטחים התחומים בין מבנים הם השטחים בין המכלולים היוצרים את המחברים ביניהם,ושטחי החוץ הצמודים למכלול התרבות, עליהם יבוא פירוט ברמת המבנה. השטח הנותר הוא שטחי הדשאים של הדשא המרכזי ו„דשא הנוי". הדשא המרכזי נמצא בסמוך לחדר־האוכל ומכלול התרבות . דשא הנוי נמצא בסמוך לחדר־האוכל ומכלול הביגוד.

הדשא המרכזי, המשמש לאירועים פורמליים, מתפרס בין המבנים השונים וממלא את השטח הנותר ביניהם. דשא זה הינו אמורפי בצורתו ונמצא במדרון המתנקז במגמה הפוכה למרכז הפעילות במקום הציבורי, דהיינו, לחדר־האוכל ולמכלול התרבות. עובדה זו גורמת ליצירת מקום מפזר ולא ממקד.

„דשא הנוי" משתפל מחדר־האוכל לכיוון החניה. דשא זה אף הוא אינו מוגדר על־ידי הביטוי, אך קבוצות העצים הפזורות בו, יוצרות הגדרת „מקומות". דשא זה הינו מחוץ למרכז הפעילות, אך בהיותו בכיוון התנועה של זמניים וצעירים, הוא משמש למפגשים אקראיים של קבוצות באותם „מקומות" מוגדרים ומוצלים בדשא.

7.25 שטחי חוץ הנושאים תפקידים ציבוריים, ק.מ. 1:1000.

1. „פטיו הנוי"
2. פינת משחקים
3. מרפסת המועדון
4. רחבת כניסה
5. הדשא המרכזי המשופע המשמש כמקום לחגיגות.
6. מרפסת חדר־האוכל.
7. הכניסה התחתונה לחדר־האוכל.
8. גג המועדון
9. „הגורן"
10. הכניסה העליונה
11. חניית אופניים
12. הכניסה לכלי־בו
13. דשא הנוי בכניסה לישוב.

7.25 Open public space, 1:1000.

1. "Patio"
2. Children's playground
3. Club balcony
4. Dining hall forecourt
5. Central lawn
6. Dining hall balcony
7. Dining hall lower entrance
8. Club roof deck
9. "HaGoren"
10. Dining hall upper entrance
11. Bicycle parking
12. Member's store entrance
13. Lawn at entrance

רמת המבנה – יחס בין מבנה לסביבתו הפתוחה

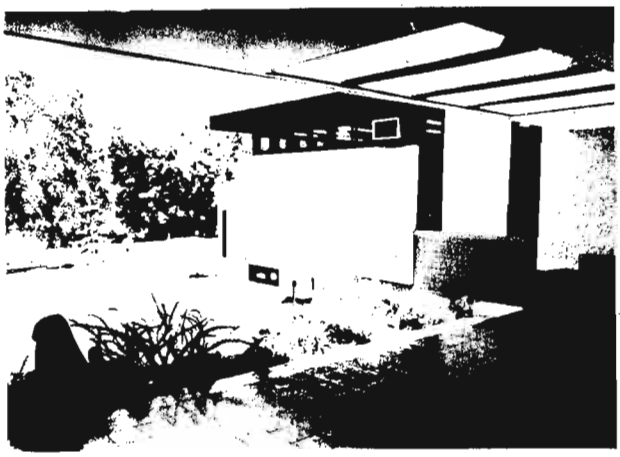
בבית השיטה קיים מיגוון של חללי חוץ המאפשרים התאמה לפעילויות השונות, המאפיינת את המקום הציבורי. פעילויות שונות הינן בעלות אופי ודרישות שונים לגבי גודל המקום, מידת הפתיחות שלו לסביבה הטבעית, היחס שלו לתנועה, מידת היותו יום־יומי או ייחודי וכו'. ככל שמיגוון חללי החוץ רב יותר, כן רבים הסיכויים למצוא התאמה גדולה יותר בין הפעילויות למקום התרחשותן. פרק זה סוקר את המיגוון הקיים של חללי החוץ הציבוריים באזור המרכזי של המקום הציבורי בבית השיטה. הסקירה מתייחסת לאיפיון הפיזי של חללי החוץ ולתפקידם במערכת הציבורית הכוללת. התרכזות הסקירה בשני המיכלולים המרכזיים בבית השיטה במכלול התרבות – „המרחב" ומכלול האכילה.

מכלול התרבות

מכלול התרבות בנוי כקלסטר המהווה שילוב של ישן וחדש. שילוב זה יצר מיבנה המורכב מיחידות קטנות, בהן עובר ציר תנועה ליניארי. ציר זה מגדר בחלקו על־ידי דפנות המיבנה ובחלקו פתוח לחללי החוץ הכלואים בין יחידות המיבנה. לחללים אלה תפקידים ואיפיונים שונים: (איור 7.23).

פטיו הנוי (1) – מהווה את חלקו של הציר הפנימי של הקלסטר. הפטיו יוצר פתיחות הגורמת לביטול המסדרוניות של הציר, ולחדירת אור ואיוורור טבעיים למעבר.

מרפסת המועדון (3) – מתוחמת בתוך הקלסטר באופן אסימטרי, כאשר החזית הרחבה שלה פונה אל הדשא המרכזי. תיחום זה על־ידי דפנות המועדון מחד, והפתיחות המכוונת אל הטבע, חוברים יחדיו ליצירת ייחוד למקום. מרפסת המועדון יושבת על ציר התנועה של המכלול וקולטת לתוכה את הכניסות למכלול מכיוון חדר־האוכל ומכיוון בתי הילדים. הכניסה למועדון עצמו עוברת דרך המרפסת. תנועה זו של הפעילות במכלול מוגבלת לחזית אחת של המרפסת בעוד חלקה השני, המיועד לפינת הישיבה, נמצא מחוץ לתחום התנועה. תכונות אלה יוצרות איזון נוסף בין העניין הנגרם על־ידי התנועה לבין נוחות הישיבה לצד התנועה ולא בתוכה. יתרון נוסף למרפסת זו הינו הקשר המיידי בינה לבין המועדון. המרפסת הנמצאת במיפלס המועדון מהווה הרחבה שלו, הן מבחינת הפעילות והן מבחינה פיזית.

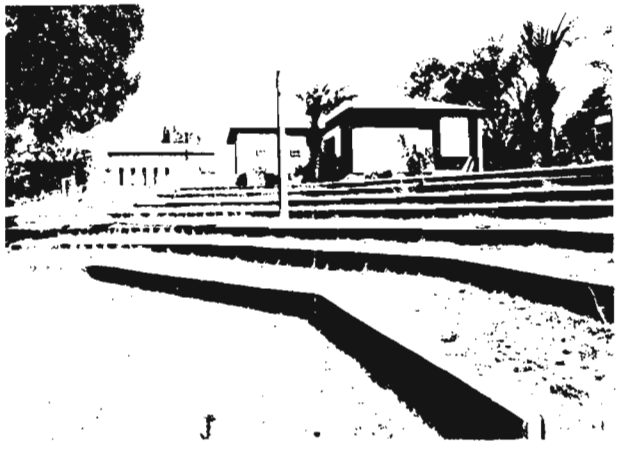
7.26

7.27

7.28

7.29

7.26 "Patio".
7.27 Club balcony.
7.28 View from club roof deck.
7.29 "HaGoren".

7.26 פטיו הנוי
7.27 מרפסת המועדון.
7.28 מבט מגג המועדון.
7.29 הגורן.

מרפסת הגג (8) – מרפסת הגג של מכלול התרבות נמצאת בקשר ישיר עם חדר ההנצחה ובתצפית על הדשא המרכזי ועל נוף רחוק. הפתיחות המכסימלית שבמרפסת הגג והשליטה החזקה על המיבנים האחרים, מקנה למקום את ייחודו. ייחוד זה מכתיב את אופיין של הפעילויות במרפסת הגג.

מכלול האכילה

מכלול האכילה מורכב מחדר־האוכל המהווה פונקציה שלטת מבחינה פיזית ותיפקודית. מהמטבח, המהווה פונקציה משרתת לחדר־האוכל, ומהכלבו והמרכולית, המהווים פונקציה מישנית. דומיננטיות חדר־האוכל באה לידי ביטוי חזק בחזית המערבית של המיבנה, בה מתגלים מימדיו והתנשאותו מעל פני הדשא המרכזי. יחס המיבנה לסביבתו הפתוחה משתנה בהתאם לשינוי הטופוגרפיה. (איור 7.23).

הגורן (9) **ורחבת הכניסה העליונה** (11) – מגדירים ומדגישים את כיוון ומיקום הכניסה לחדר־האוכל. קירוי הכניסה יוצר חלל מופנם המתווך בין פנים וחוץ ויוצר הגנה אקלימית. המקום הנוצר בכניסה זו ממתן את הכניסה לחדר־האוכל ומהווה מקום נוח למיפגשים בלתי פורמליים.

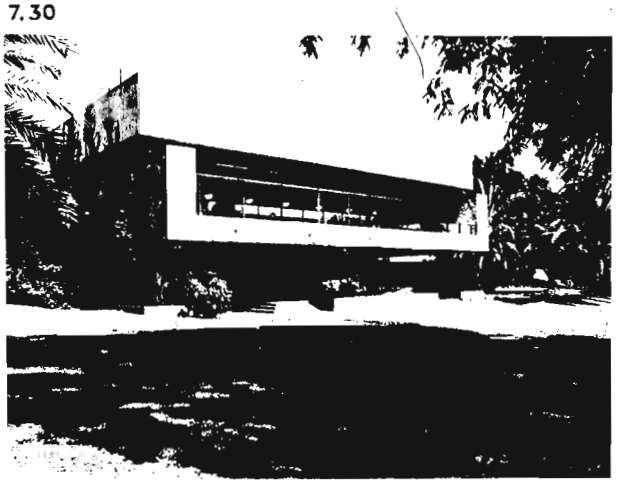
מרפסת חדר האוכל (6) – מהווה בקיץ את המקום האטרקטיבי בחדר־האוכל. חדר־האוכל הינו גדול במידותיו ואטום אל החוץ במידה מרובה משלושת דפנותיו. בשל כך ישנה חשיבות מיוחדת לפתיחת הדופן הרביעית המשמשת כמרפסת. המרפסת פתוחה אל החוץ – לאור, לאיוורור ולנוף ובכך היא מוסיפה איכות נוספת לאכילה בחדר־האוכל.

הכניסה התחתונה (7) – מוגדרת על־ידי הקרוי ומהווה נקודה בודדה בחלק זה של המערך הציבורי. בשל ניתוקה הפיזי מחדר־האוכל ומפעילויות אחרות במקום הציבורי, מהווה כניסה זו כניסה נחותה לחדר־האוכל.

הכניסה לכל־בו (10) – הכל־בו ממוקם במיבנה נפרד, אך בסמוך למיבנה חדר־האוכל. הכניסה אליו מוגדרת על־ידי הרחבה המקורה המהווה את קצה הציר הבא מאיזור הילדים. הכניסה משקיפה על הפעילויות ברחבת הכניסה העליונה לחדר־האוכל ומהווה מקום נוח מבחינה אקלימית המאפשר מיפגשים.

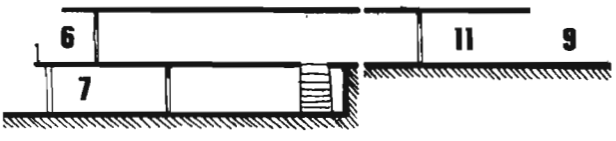
7.30

7.31

7.32

7.33

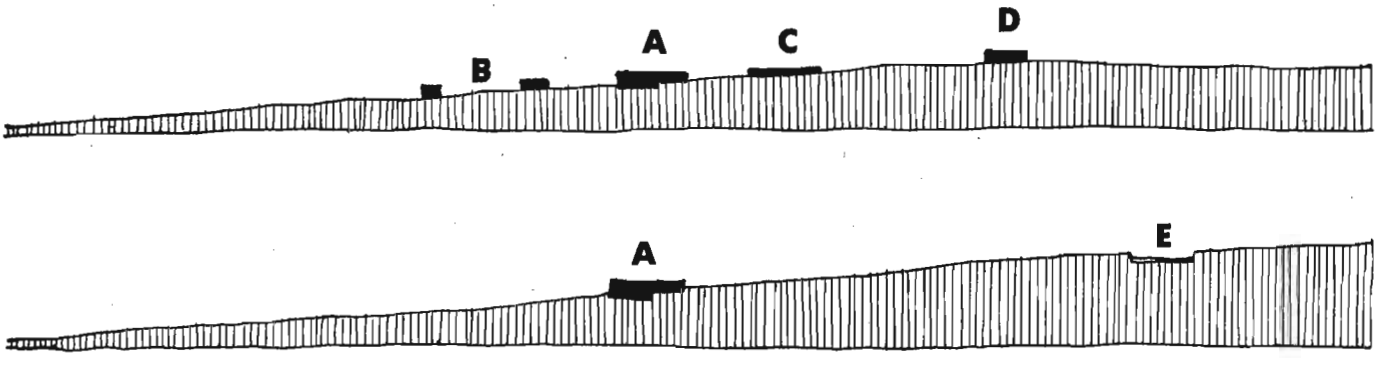
7.30 הכניסה העליונה לחדר־האוכל.
7.31 מרפסת חדר־האוכל.
7.32 הכניסה התחתונה לחדר־האוכל.
7.33 חתך דרך חדר־האוכל: 6. מרפסת חדר־האוכל; 7. הכניסה התחתונה; 9. רחבת הכניסה; 11. רחבת כניסה מקורה.

7.30 Dining hall upper entrance.
7.31 Dining hall balcony.
7.32 Dining hall lower entrance.
7.33 Section through dining hall: 6. Balcony; 7. Lower entrance; 9. Forecourt; 11. Porch.

7.34 מערכת התנועה הרגלית: טווחי הליכה, צירי תנועה ראשיים וחתכים אופייניים ק.מ. 1:5000. A — חדר־האוכל; B — מכלול הביגוד; C — המרחב; D — אולם הספורט ומופעים; E — בריכת השחיה.

7.34 Pedestrian circulation system: walking distances, main routes and sections, 1:5000: A. Dining hall; B. Clothing center; C. "HaMerhav"; D. Sport and cultural hall; E. Swimming pool.

בית השיטה –
מערכות התנועה במקום הציבורי

היחס בין מערכת התנועה המוטורית והרגלית

בבית השיטה יש שילוב בין התנועה המוטורית והרגלית. שילוב זה מתחייב בשל המרחקים הגדולים בין חלקי הקיבוץ השונים ובשל הפרשי הגובה על פניהם משתרע הקיבוץ. מבין הדרכים המיועדות לתנועה מוטורית ורגלית, ישנן דרכים שהיו מיועדות לתנועה רגלית בלבד והפכו לדרכים משולבות. דרכים אלה ברובן משניות בחשיבותן. טבעות התנועה ההיקפיות וטבעות התנועה הפנימיות מיועדות לקליטת התנועה המוטורית וברובן תוכננו למטרה זו. ניתן להגדיר את יחסי מערכות התנועה כמערכת תנועה מדגם משולב, בו שתי המערכות חיות זו לצד זו בלא גרימת הפרעות, הנובעות מאי־התאמת המערכת לתפקידיה.

בבית השיטה תנועת הרכב אינה חוצה את המקום הציבורי במרכזו, ועל כן אינה יוצרת הפרעה בנקודה זו. הכניסה לישוב מכוונת ישירות לחניה המרכזית וכדי להגיע לעומק הישוב יש לפנות לדרך הניצבת לדרך הכניסה. פנייה זו יוצרת האטה בחדירה לישוב. בהירות המעבר מחוץ הישוב לתוכו, הסיבובים, והטופוגרפיה, מסייעים להאטת תנועת הרכב בתוך אזור המגורים.

החזית העיקרית של חדר־האוכל פונה אל הדשא המרכזי המשוחרר מתנועה מוטורית, למעט רכב שירות, ולכן אזור זה פנוי ממיטרדים ומבעיות בטיחות הנגרמות בשל חדירת התנועה המוטורית.

התנועה המוטורית

נתונים על צי הרכב בבית השיטה: 70 מכוניות; 200 אופנועים; טוסטוסים וכדומה; 175 קלנועים; 1 מיניבוס.

דגם התנועה – מערכת התנועה המוטורית בקיבוץ בנוייה מכביש היקפי ומטבעות פנימיות, שהינן משניות. לדגם התנועה בבית השיטה תכונות של דגם קונצנטרי ושל דגם רשת. התנועה המוטורית אינה חודרת למרכז למעט ה„כיס", שיוצרת חצר הפריקה, ועל כן אינה רדיאלית. ישנן שתי טבעות תנועה עיקריות: טבעת היקפית וטבעת פנימית. על כן יש למערכת תכונות של דגם קונצנטרי. חלוקות המישנה של הטבעות הפנימיות מכוונות את הדגם לכיוון דגם רשת מוטורי. ההיררכיה שבין טבעות התנועה מתבטאת ברוחב הכביש: הטבעת ההיקפית בנויה מכביש ברוחב 4 מ' + 1 מ' שוליים. הטבעת הפנימית, שהיא מישנית, בנויה מכביש ברוחב 3 מ'.

היתרונות בתנועה הקונצנטרית הם מחד אי־חדירת התנועה למרכז, ומאידך אפשרות חדירת התנועה לאזורי המגורים, העוזרת בחיזוק הקשר בין חלקי הקיבוץ הרחוקים. עיוות המערכת לדגם רשתי יוצרת בבית השיטה אי־בהירות בהכוונת התנועה בצמתות, שכן לא ברורה בהן ההיררכיה של הדרכים ומהו יעדן. דוגמא לכך מהווה הצומת המפצלת את תנועת הכניסה לאזור הפריקה מחד ולטבעת הפנימית מאידך.

7.35

7.35 מערכת התנועה המוטורית, תכנית ק.מ. 1:10,000. 1. ציר היקפי; 2. טבעת פנימית; 3–4 דרכי שירות.

7.35 Vehicular circulation system: 1. Ring road; 2. Inner ring road; 3-4 Service routes.

הפריקה – ממוקמת בחזית צדדית של המקום הציבורי במעין „כיס" שרות. הפריקה אינה מהווה הפרעה לפעילות המרכז, אין היא חודרת בין אזור המגורים לבין המקום הציבורי. חצר זו ממוקמת במרחק מה ובמיפלס גבוה מחזית הכניסה לישוב, ועל כן אינה מהווה מיטרד כ„חזית אחורית".

החניה – בבית השיטה ישנה חניה מרכזית הנמצאת על ציר הכניסה לישוב לצד מכלול הביגוד. בין החניה המרכזית וחדר־האוכל נמצא דשא הנוי, המהווה פינה ירוקה בכניסה. דשא זה מרחיק את החניה מחדר־האוכל ויוצר הפרשי מפלסים בין החניה לחדר־האוכל. על כן החניה המקובלת כחנית „ארוחות עבודה" – במשך היום היא החניה העליונה, המהווה את חצר הפריקה. שימוש חצר הפריקה כחניה עיקרית של כלי רכב הבאים מהמשק, מביאה לתנועה ערה סביב כניסת השרות למטבח בשעות הארוחה.

בבית השיטה ישנן חניות משניות ממוסדות בנוסף לחניה המרכזית. החניות המשניות נמצאות ב„כיסים" בתוך אזורי המגורים. חניות אלו מרוחקות עד כ־100 מ' מדירות המגורים.

Cul de sac –

התנועה הרגלית

רמת התכנון הכולל –
ניתוח מערכת התנועה הרגלית

במערכת התנועה הרגלית ישנם צירים קונצנטריים המתנקזים לאזור מרכזי, וצירים רדיאליים המקשרים בין שכונות המגורים. דגם התנועה הרגלית בבית השיטה מאופין בתכונות של דגם התנועה הרדיאלי־קונצנטרי (ראה עמ' 54) דגם זה הינו שילוב של דגם הרשת שאיפין את התכניות המוקדמות כדוגמת תכנית 1944 ושל התפתחות מאוחרת יותר, בה נעשתה המערכת הרדיאלית־קונצנטרית דומיננטית יותר. במשך הזמן נפרס מרכז הקיבוץ על שטח גדול יותר וכך חלק מהדרכים המקבילות שנותרו מדגם הרשת הפכו לדרכים המובילות וקושרות למרכז.

בדגם הרדיאלי־קונצנטרי ישנה הפרדה ברורה בין צירים המתנקזים למרכז לבין צירים בין שכונתיים. היתרון הנובע מכך הוא ביכולת ליצור מערכת המכוונת למרכז, בניגוד לדגם הרשת, בו הזיהוי של המרכז לאורך ציר התנועה קשה יותר. בבית השיטה תכונה זו של הדגם הרדיאלי־קונצנטרי לא מוצתה. רוב צירי התנועה הרידאלים אינם צירי ראיה. הצירים הרדיאלים אינם שונים מדרכים אחרות בישוב ואם ישנו שינוי, הרי הוא מקומי ולא תוכנן למטרה זו. אין בצירים הרדיאלים רמז לתפקידם כצירים המובילים למרכז הציבורי.

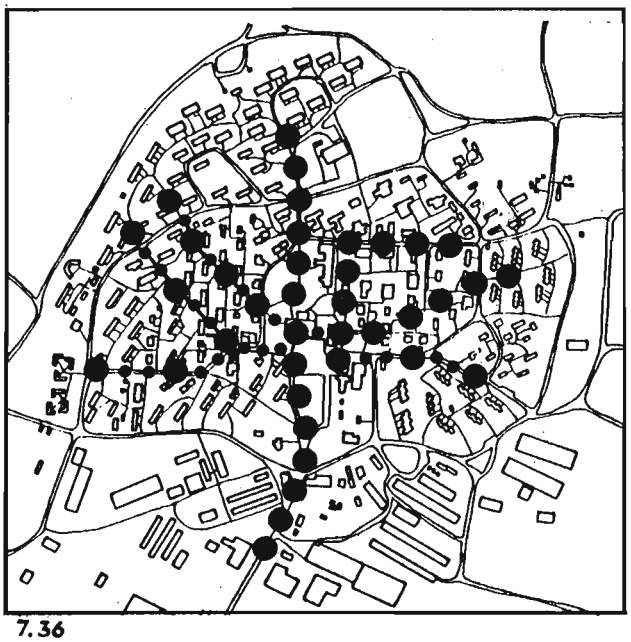
מוקדי פעילות – מיפגש הצירים אינו נקודתי, אלא מפוזר סביב הכניסות השונות של חדר־האוכל. הסיבות לכך הם כיווני ההגעה השונים ותוואי הגובה המתיחסים למיפלסים השונים של הכניסות. סביב מקומות הכניסה נוצרים מוקדי פעילות שעוצמתם משתנה בהתאם לזמן ביום ובשבוע: (איור 7.37):

כניסה מס' 1 – מהווה כניסה יומיומית מהשכונות המזרחיות והצפוניות וכניסה ראשית לילדי בית־הספר. בערבים כניסה זו פעילה יותר בשל התנועה מהשכונות. בשישי־שבת לכניסה זו חשיבות נוספת בשל סמיכותה למיכלול התרבות.

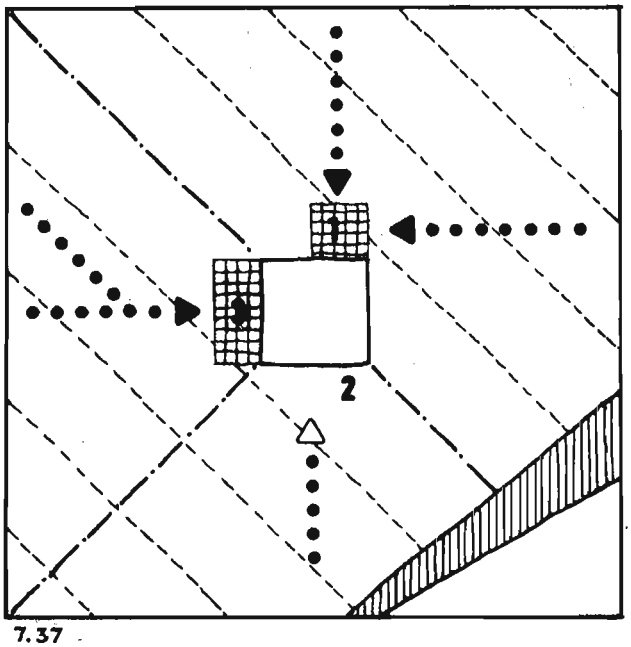
כניסה מס' 2 – מהווה כניסת שרות. כניסה בלתי רשמית זו משמשת את הבאים מהמשק. כניסה זו פעילה מאוד בשעת „ארוחות העבודה".

כניסה מס' 3 – כניסה תחתונה המנקזת את השכונות המערביות, בעיקר בשעות שלאחר העבודה. בשעות העבודה מהווה כניסה זו כניסה לבאים רגלית מהמשק.

עיבוי צירי ההליכה – התנועה מהמגורים אל המקום הציבורי מתחילה משבילים פנימיים „חצי פרטיים" המתנקזים לצירים שכונתיים והללו מצטרפים ומעבים את הצירים הראשיים.

7.36

7.37

7.36 התנועה הרגלית, תכנית, ק.מ. 1:10,000.
צירים ראשיים
צירים משניים
שבילים

7.37 ניקוז התנועה לכניסות השונות לחדר־האוכל: 1. הכניסה העליונה; 2. כניסת השרות; 3. הכניסה התחתונה.

7.36 Pedestrian circulation system, 1:10,000.
Main route.
Secondary route.
Path.

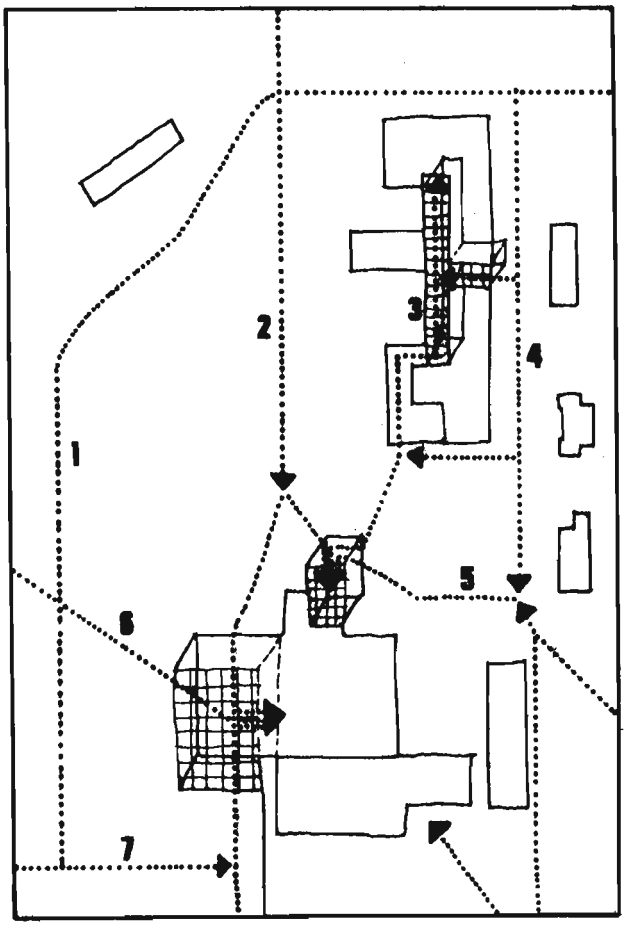
7.37 Dining hall accessibility points: 1. Upper entrance; 1. Service entrance; 3. Lower entrance.

נוחות התנועה – בחירת מסלול ההליכה מהמגורים למקום הציבורי נקבעת לפי נוחות ציר ההליכה התלויה במידה מרובה בשיפוע ציר ההליכה. דוגמא לכך מהווה התנועה מהשכונה הצפונית המשתמשת בציר התחתון להליכה לחדר־האוכל ובציר העליון המקביל לו להליכה למכבסה.

שיקולים המתחשבים בגורמים אחרים אינם באים לידי ביטוי. יתכן והסיבה לכך היא שגורמים כגון מידת החדירה לפרטיות או הענין שיש לאורך ציר התנועה, אינם גורמים משפיעים מאחר והשינוי קטן במילא באיפיון הדרכים או ביחסם לאזורים פרטיים יותר.

רמת הביטוי – יחס בין מסלול התנועה לפונקציה הציבורית

אופן ניקוז צירי התנועה הבאים מהמגורים (איור 7.38) – דגם ניקוז התנועה בבית השיטה אינו דגם מובהק. מכלול התרבות, האכילה והביגוד סמוכים זה לזה ומאורגנים באופן לינארי. במערכת התנועה אין התיחסות לארגון הלינארי של המכלולים כגון יצירת ציר לינארי המנקז את התנועה אל המכלולים. ניקוז התנועה הבאה משכונות המגורים הוא מפוצל לשני מוקדים, המהווים את שתי הכניסות הרשמיות של חדר־האוכל. מוקדים אלו מנותקים זה מזה מבחינה פיזית ותיפקודית ואין קשר עין ביניהם. צירים מס' 2 ו־6 מהווים צירים מאספים והמשכיים הבאים הישר משכונות המגורים אל הכניסות השונות של חדר־האוכל. הצירים האחרים מתנקזים לאזור התחום על־ידי שבילים 1 ו־4 ללא הכוונה מתוכננת לכניסות לחדר־האוכל או למכלולים האחרים.

7.38

7.38 צירי התנועה במרכז.

7.38 Central access system.

הנגישות מצירי התנועה אל מבני הציבור – מיגוון מצבים מאפיין את הנגישות למבני הציבור. ישנם מספר צירים אלטרנטיביים המאפשרים בחירת המסלול הקצר ביותר בהתאם לכיוון ההגעה ובבחירת מסלול התנועה בהתאם לרצון להחשף לפעילויות השונות במקום הציבורי.

מבין הצירים השונים המגיעים למרכז הציבורי ישנם צירים מהם נקל לזהות את הכניסות למיבנים וצירים אחרים, הדורשים הכוונה נוספת לצורך זיהוי הכניסות. צירים מס' 2 ו־3 המגיעים לכניסה העליונה וציר מס' 6 המגיע לכניסה התחתונה ניצבים לכיוון הכניסות ומהווים צירי ראייה, שלאורכם ניתן לאתר את הכניסות ממרחק. צירים אחרים כציר מס' 5 או ציר מס' 2, הממשיך לכניסה התחתונה, מגיעים במקביל לחזיתות הכניסה, עובדה המקשה על זיהוי הכניסה ודורשת אלמנט המגדיר ומדגיש את הכניסה. בשתי הכניסות האחרונות קירוי הרחבה יוצר את האלמנט המכוון אל הכניסות.

ייחודו של ציר מס' 3 הוא בכך, שמסלול התנועה עובר דרך הפונקציה הציבורית, דהיינו דרך מכלול התרבות. עובדה זו מאפשרת לעובר דרך המכלול לקחת חלק בפעילות מרפסת המועדון.

היחס בין מסלול התנועה, המבנים וחללי החוץ

רמת התכנון הכולל

בבית השיטה לא נעשה תכנון מוקדם ליצירת מערכת תנועה, המדגישה ועוזרת בזיהוי המקום הציבורי ברחבי הקיבוץ. את חדר־האוכל ומכלול התרבות ניתן לזהות מהאזור התחום המקיף אותם, שהוא הדשא המרכזי. מדשא הנוי, הנמצא בכניסה לישוב, ניתן לזהות את חדר־האוכל ומכלול הביגוד. מעבר לאיזורים תחומים אלו ישנם צירי ראיה מעטים, מהם ניתן לראות את חדר־האוכל. הבולטים בין הצירים הם ציר האורך המחבר את השכונה הצפונית וממשיך לכיוון המשק והציר הבא מהשכונה המערבית אל חדר־האוכל.

רמת הביני

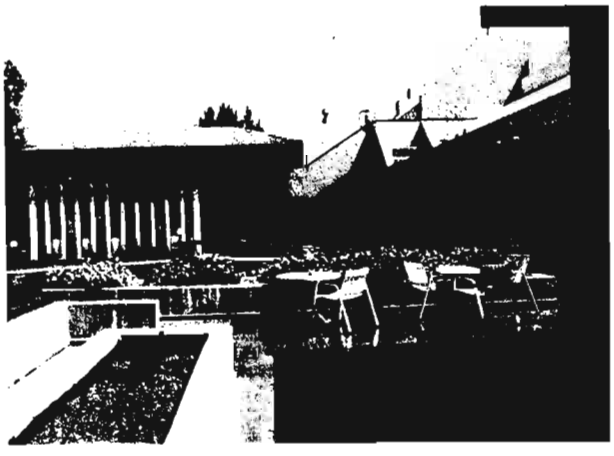
חדר־האוכל מהווה את מרכז הכובד של המקום הציבורי. ניתן לחלק את התנועה המתנקזת אליו לשלוש גזרות שלכל אחת כניסה משלה. כניסות 1 ו־3 (איור מס' 7.37) מנקזות תנועה מגזרות המגורים, כאשר החלוקה ביניהן היא על־פי נוחות ההליכה בהתאם לקווי הטופוגרפיה.

כניסה מס' 2 היא הכניסה הפעילה בשעות העבודה והיא מנקזת את התנועה מגזרות המשק. בשל ההפניות השונות של הכניסות, נוצרת דיפרנציאציה תפקודית ביניהן, כאשר כניסה מס' 1 מהווה את הכניסה הראשית. כניסה זו מלווה בכיכר כניסה הקולטת צירי תנועה מהמגורים ומבית־הספר ומהווה מפרק המחבר בין חדר־האוכל ומכלול התרבות. תכנון מפרק זה יוצר הדרגתיות והיררכיה במעבר ביניהם, תוך יצירת חפיפה בין הטריטוריה השייכת לחדר־האוכל לזו השייכת למכלול התרבות.

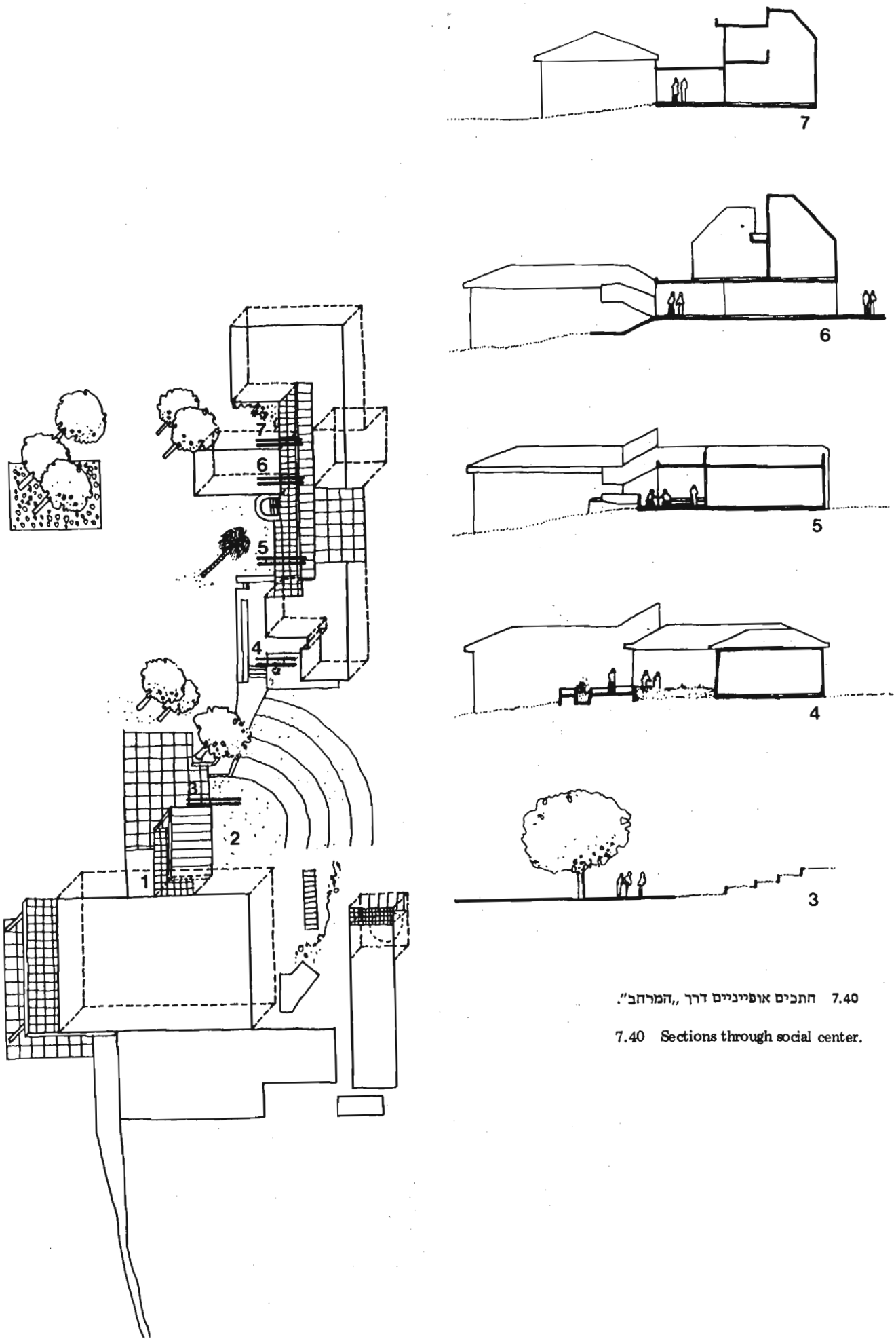
הפעילות במכלול התרבות, הקרובה לחדר־האוכל, היא המועדון שהיא פעילות חברתית מוחצנת. הפעילויות בקצה המכלול המרוחק מחדר־האוכל, הארכיון, ההנצחה והספריה, הן פעילויות מופנמות יותר. ההתפתחות בעיצוב הפיזי של המכלול מקבילה להתפתחות בפעילות הפנים והחוץ המלווה את התנועה. ככל שמתרחקים מחדר־האוכל הופכת הפעילות במכלול התרבות ליותר מופנמת. ההדרגתיות במידת הפתיחות של הפעילות החברתית מקבילה לרמת הפתיחות של מסלול התנועה לסביבתו (איור 7.40). מכיכר הכניסה (2), המוגדרת על־ידי חדר־האוכל, הגורן ועץ השיטה, מתחיל המסלול (3), התחום באופן חלקי על־ידי הגורן. נוצרת המשכיות בין הכיכר לבין מכלול התרבות. עם התקדמות התנועה נעשה המסלול יותר מבונה. תחילה מוגדר מסלול התנועה על־ידי דופן המיבנה (4), בהמשך נפתחת התנועה למרפסת המועדון המהווה את הצד החברתי הפעיל של המכלול. מסלול התנועה עובר לצד המרפסת לאורך דופן המועדון (5), כאשר המרפסת עצמה סגורה באופן חלקי על־ידי דפנות המיבנה. בנקודה זו מתחיל מסלול התנועה הלינארי המקורה, הקושר את חלקי המכלול השונים. מסלול התנועה ממשיך אל החלק העיוני תרבותי של המכלול – הארכיון, ההנצחה והספריה. באזור זה (6) חלל החוץ יותר אינטימי ומנותק מבחינת המבט חדר־האוכל. התנועה במכלול מסתיימת באזור השקט ביותר במכלול, אותו מלווה פטיו (7) היוצר חלל מופנם ומופרד המהווה טריטוריה של המיבנה בתוך הדשא המרכזי.

7.39 המעבר למרפסת המועדון.

7.39 Passage leading to club balcony.

7.39

7.40 חתכים אופייניים דרך „המרחב".

7.40 Sections through social center.

רמת המיבנה

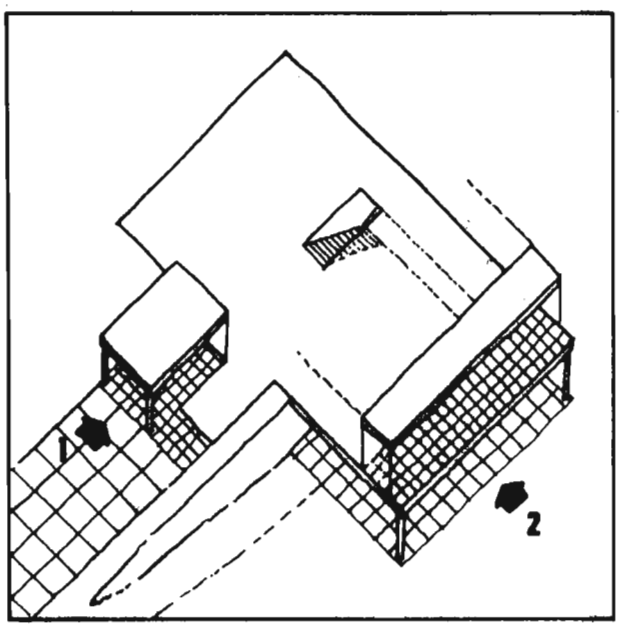
בתכנון חדר־האוכל ומכלול התרבות ניתן להבחין במספר סוגי יחסים בין פנים המיבנה לבין חללי החוץ הסמוכים לו: (איור 7.41)

א. **כיכר חדר־האוכל** (1) מהווה כיכר מעבר, בה הקשר בין פנים וחוץ הינו מיידי, על אותו מפלס, וללא כל אלמנט תנועה מתווך, כגון מדרגות, גשר וכדומה, חזית חדר־האוכל קולטת את הכניסה בהדרגתיות דרך המעבר המקורה אל חזית הכניסה, בה קבועה דלת זכוכית גדולה, שהשקיפות שלה מוסיפה לחיזוק הקשר בין פנים וחוץ.

ב. **הכניסה התחתונה** (2) מנותקת מחדר־האוכל בשל היותה במפלס תחתון. האלמנט הקושר בין הפנים והחוץ היא רחבת כניסה מרתפית וגרם מדרגות החודר ישירות לחדר־האוכל. מהמפלס התחתון אין קשר עין אל חדר־האוכל.

ג. **מרפסת חדר־האוכל** נמצאת במפלס חדר־האוכל, כאשר חזית הזכוכית המפרידה ביניהם פתוחה בקיץ. מרפסת זו מהווה הרחבה של פעילות הפנים.

ד. **מרפסת המועדון** הינה כיכר מעבר על ציר התנועה הלינארי של מכלול התרבות. במקביל מהווה המרפסת הרחבה של פעילות המועדון, בהיותה אזור ישיבה נוסף המצוי במפלס המועדון (איור 7.39).

7.41

7.41 התנועה מהכניסות אל תוך חדר־האוכל.

7.41 Circulation system from entrances to dining hall.

7.42 הצללה ושטח פתוח במרכז.

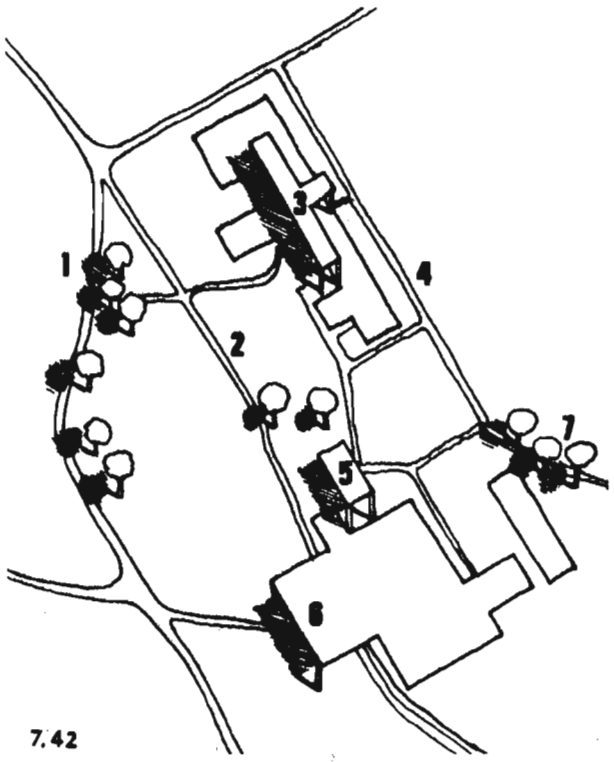
7.42 Shaded and open spaces.

נוחות התנועה

צירי התנועה העיקריים במקום הציבורי – (איור 7.42) כגון המעבר בדשא המרכזי (2), המעבר האחורי בין אזור גני הילדים לבין מכלול התרבות (4), חשופים לשמש. לעומת הציר העוקף את הדשא המרכזי (1), המוצלל על־ידי העצים המקיפים את הדשא ותוחמים אותו.

הציר הלינארי במכלול התרבות (3) מקורה ומגן באופן חלקי על העוברים והשבים בו וכן על החזית המערבית של המכלול. שתי הכניסות לחדר־האוכל (6,5) מקורות באופן מלא ומוגנות משמש וגשם כאחד.

צירי התנועה בתוך שכונת המגורים מוגנים מקרינת השמש טוב יותר מאשר צירי התנועה באזור המרכז. ההצללה באזורים אלה מושגת על־ידי העצים הרבים הפזורים ברחבי הקיבוץ.

7.42

8. גן שמואל:
ניתוח המקום הציבורי

נתונים כלליים על הקיבוץ

א. אוכלוסיה:

חברים	461	(נשים – 242; גברים – 219)
חיילים וחברים בחופשה	68	
מועמדים ואחרים	174	
מוסד	170	
ילדים	255	
סה"כ	1,128	

התפלגות גילאי החברים באחוזים

20–30	23%
30–55	57%
+55	20%
	100%

ב. התפלגות עובדים בענפי המשק:

חקלאות	59	15%
תעשיה ומכירות	83	21%
חינוך	97	25%
שירותים ומינהלה	155	39%
סה"כ	934	100%

ג. איפיון קהילתי – הקיבוץ מטיפוס הקיבוץ הקהילתי
ד. איפיון אידיאולוגי – שייך לקיבוצי השומר הצעיר
ה. מעמד החינוך המשותף – לינה משותפת

גן שמואל –
סקירת ההתפתחות הפיזית

1921

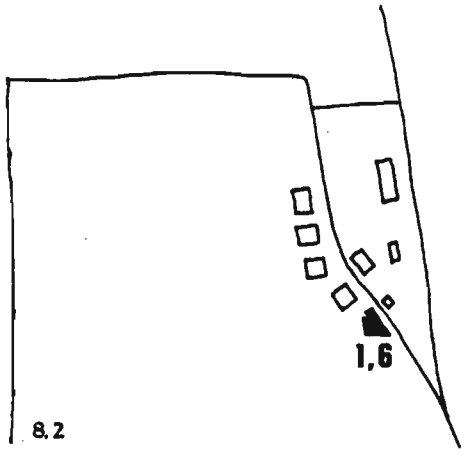
קיבוץ גן שמואל התפתח מחווה חקלאית שכללה שלושה מיבנים וחומה היקפית. המיבנים הראשונים שנבנו לצרכי הקיבוץ, מוקמו בחלקם בתוך החומה ובחלקם מחוץ לחומה. בבניה הראשונית לא ניכר אירגון מכוון של מרכיבי הישוב. המשק מפוזר בישוב ומפריד בין אזור הילדים וחדר־האוכל. המיבנה הציבורי עצמו, המכיל את חדר־האוכל והמכבסה, נמצא בפאתי הישוב. דרך הגישה לישוב היא הדרך הדרומית ששימשה את החווה.

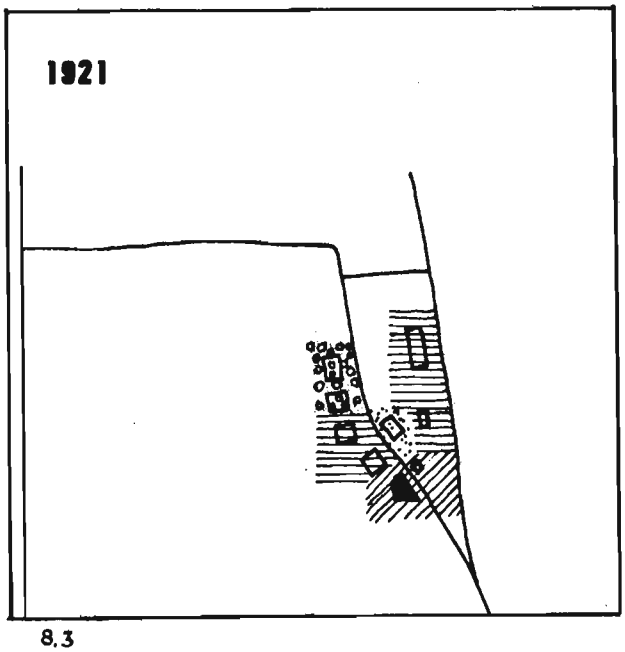
8.1

1930

בתכנית זו ניכר, שהיתה יד מכוונת המתווה את המשך גידול הישוב. מרכז הכובד של הישוב עבר מחצר החווה לחצר החדשה, הגדולה באופן ניכר מהחצר הראשונה. החצר החדשה, בעלת הצורה המלבנית, היתה מרכז החיים של הישוב ושימשה כחצר משותפת למשק ולישוב. החצר ההיסטורית (חצר החווה) החלה לקבל גוון משקי יותר, למרות חדירת אזור הילדים ל„מיבנה הקומותיים" השייך לחצר הישנה. החצר המרכזית החדשה היתה חצר מעורבת. דופן אחת הכילה את האזור המשקי, הדופן המקבילה הכילה מגורים וחינוך ובראש החצר עמד חדר־האוכל. חדר־אוכל זה היה צריף ארעי, שבא להחליף את חדר־האוכל הראשון, שמוקם בצריף משותף עם המכבסה. בתקופה זו נבנתה חומה נוספת שבאה להגן על הישוב החדש מצפון. דרך הגישה הראשית הועתקה מערבה והגיעה לחצר המרכזית החדשה, דרך אזור החינוך. איזורי הנטיעות היו בסמוך מאוד לישוב וביניהם עברו דרכי עפר משקיות. דרכים אלו, שהותוו בהתאם לפרצלציה של המקום, היוו מאוחר יותר תשתית לרשת הדרכים הפנימית של הישוב.

8.2

8.3

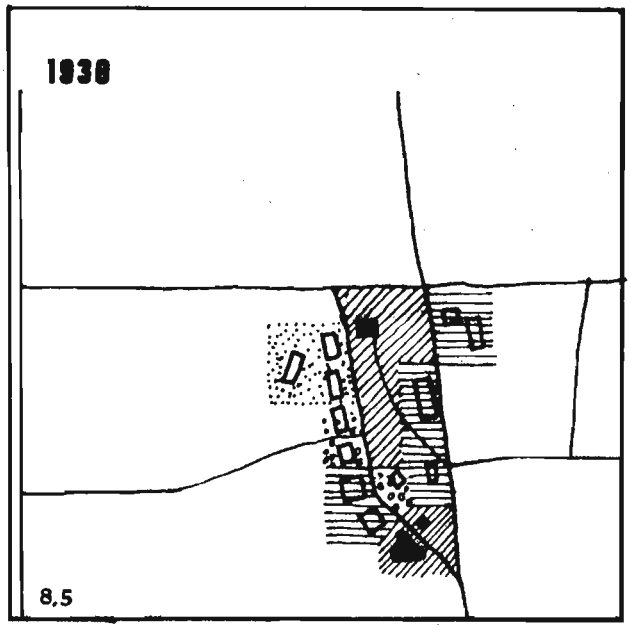
מיקרא לסכימות שימושי קרקע:

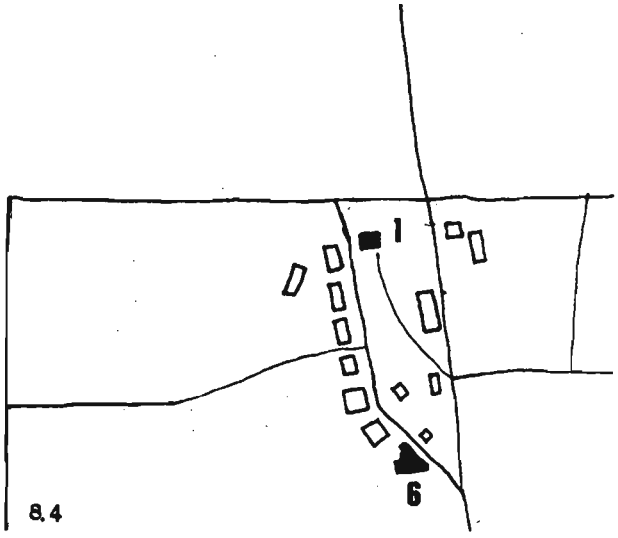
LAND USE DIAGRAM

המקום הציבורי – חברה ותרבות	Social and cultural center
המקום הציבורי – שירותים וצריכה	Consumption center
משק	Farm
מגורים	Dwelling
חינוך	Education
ספורט	Sports

8.1 הבנין הראשון בגן שמואל
8.2 תכנית, ק.מ. 1:5000, 1921: 1. חדר־האוכל; 6. המכבסה.
8.3 תכנית שימושי קרקע 1:5000, 1921:

8.1 The first house.
8.2 General plan, 1:5000, 1921 (see fig. 8.29, index).
8.3 Land use plan, 1:5000, 1921.

1940

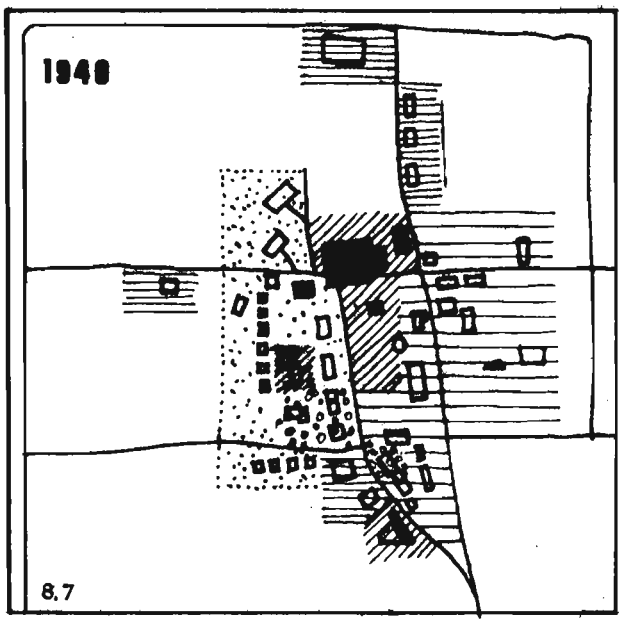
בשלב זה נבנה חדר־האוכל החדש, שתוכנן על־ידי א. שרון. חדר־האוכל הישן שמר על מיקומו של קודמו בראש החצר המרכזית. במקביל נוספו לצידו שתי פונצקיות ציבוריות נוספות – מנהלה וספריה. הספריה תפסה את מקומו של צריף המטבח הישן שהיה במצב טוב יחסית וניתן לשימוש. צריף חדר־האוכל הרעוע שהיה לצד המטבח פונה.

בין אזור הילדים ואזור המגורים נבנתה המרפאה ולצידה הסנדלריה. המגורים החלו להתפתח בכיוון מערב ודרום מערב. המשק התפתח משני צידי החומה השניה ובמגמה צפונה. במקביל חל פיזור של מספר מבני משק „הרחק" מהישוב כגון המחסן מצפון והמכוורת במערב.

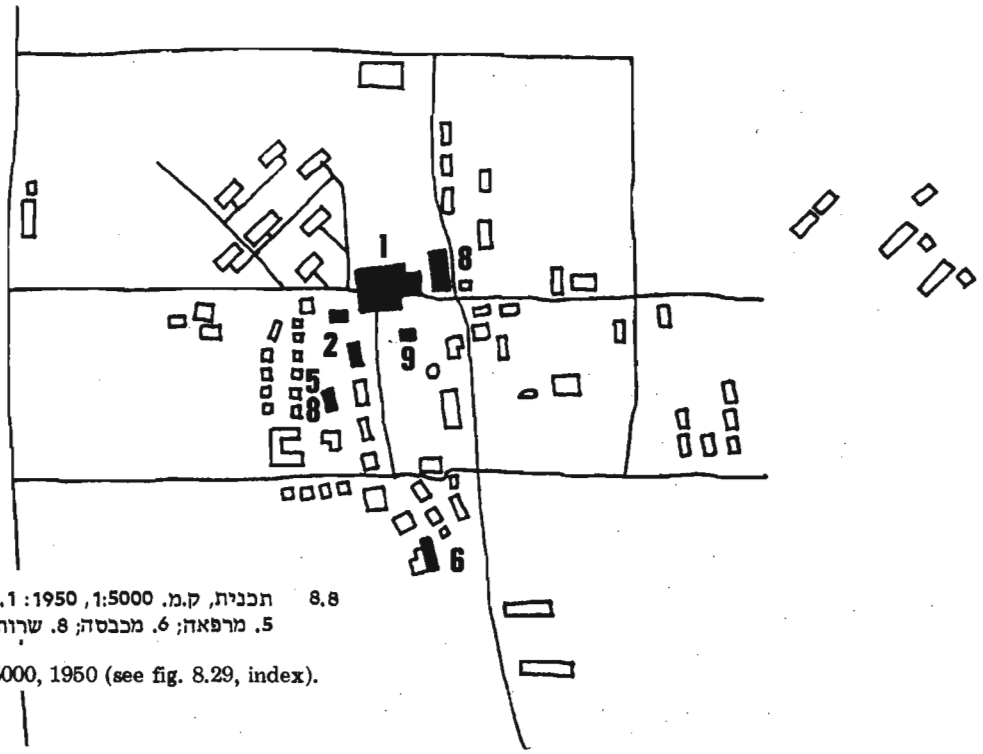
הכניסה הראשית לישוב הועתקה צפונה לאורך הכביש המערבי ודרך הגישה חיברה באופן ישיר את הכניסה עם חדר־האוכל. הכניסה הדרומית נעשתה כניסה משנית.

8.4 תכנית ק.מ. 1:5000, 1930 : 1. חדר־האוכל; 6. המכבסה.
8.5 תכנית שימושי קרקע 1:5000, 1930.
8.6 תכנית ק.מ. 1:5000, 1940 : 1. חדר־האוכל; 2. מזכירות; 6. המכבסה; 8. שרותים וצריכה; 9. ספריה.
8.7 תכנית שימושי קרקע, ק.מ. 1:5000, 1940.

8.4 General plan, 1:5000, 1930 (see fig. 8.29, index).
8.5 Land use plan, 1:5000, 1930.
8.6 General plan, 1:5000, 1940. (see fig. 8.29, index).
8.7 Land use plan, 1:5000, 1940.

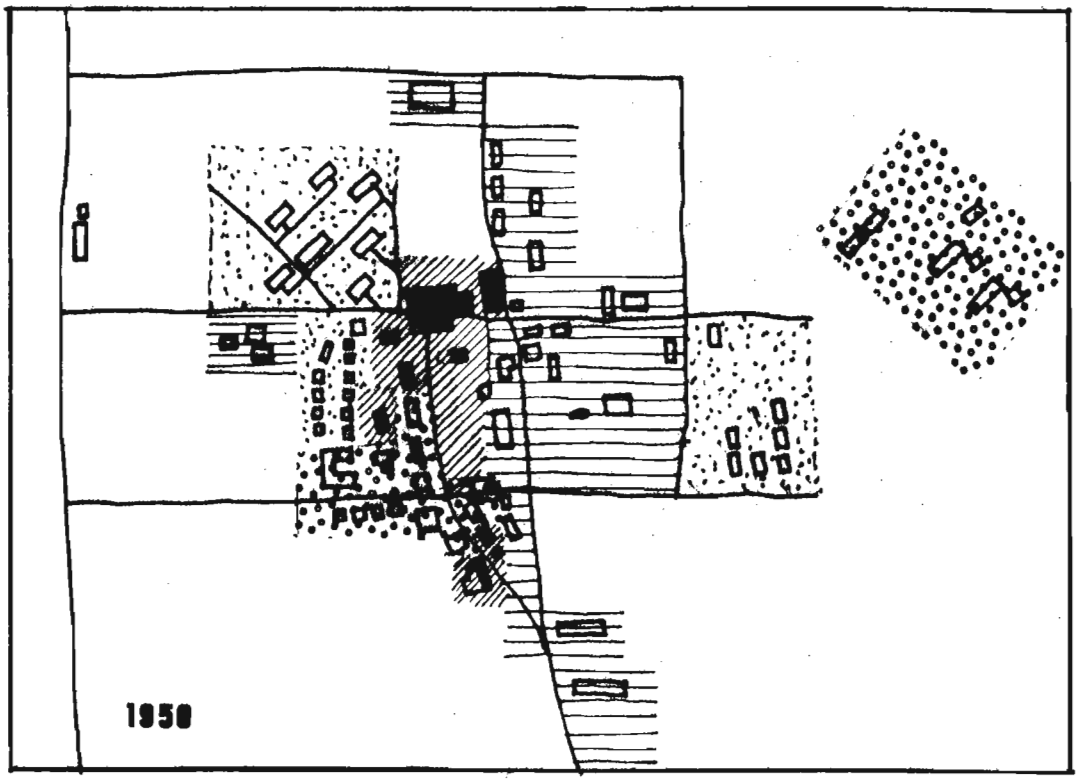

8.8 תכנית, ק.מ. 1:5000, 1950: 1. חדר־האוכל; 2. מזכירות; 5. מרפאה; 6. מכבסה; 8. שרותים וצריכה; 9. ספריה.

8.8 General plan, 1:5000, 1950 (see fig. 8.29, index).

8.9 Land use plan, 1:5000, 1950.

8.9 תכנית שימושי קרקע, ק.מ. 1:5000, 1950.

1950

במקום הציבורי לא חל כל שינוי בשנים אלה, אך בתחומי המשק והישוב חל גידול במספר מגמות.

החינוך התפצל בשני כיוונים. אזור הילדים התפתח לדרום־מערב תוך שימוש במספר צריפי מגורים. במקביל הוקמו המיבנים הראשונים של ה„מוסד" (חטיבת בית־הספר), שתכניתו הכוללת הוכנה בידי אריה שרון. המוסד הורחק במכוון מהישוב והציר הראשי העובר דרכו הינו ציר פנימי, המוטה ביחס למערכת הדרכים ואינו מכוון לקראת מוקד כלשהוא בקיבוץ, דוגמת חדר־האוכל.

המגורים התפתחו התפתחות נוספת מערבה ונוספה קבוצת מגורים במזרח. קבוצת המגורים האחרונה היתה מנותקת מיתרת הישוב, כאשר המשק מהווה רצועת הפרדה ביניהם. רצועת משק זו והמכוורת המצויה במערב התעבו במשך שנים אלו. בכך נוצרו כיסים רחבים יותר של המשק בתוך הישוב.

בדרך הגישה לישוב לא נעשה כל שינוי, אך החלה להתגבש רשת הדרכים הניצבת, שהתבססה על שבילי העפר. במקביל התפתחה השכונה המערבית, שבמרכזה עובר ציר ראשי אלכסוני לרשת הדרכים הקימת. ציר זה מהווה ציר מאסף של השכונה ומוביל לחדר־האוכל.

1960

בתקופה זו חלו מספר שינויים במקום הציבורי. חדר־האוכל הורחב וסביבו נוספו מספר פונקציות ציבוריות. המכבסה, שהיתה בראשית דרכו של הקיבוץ בפאתי החצר ההיסטורית, עברה לאזור המשקי הסמוך לחדר־האוכל. „בית אורי" – המועדון, הוקם אף הוא בסמוך לחדר־האוכל, המנהלה „השתלטה" על שני מבני משק והמרפאה עברה לשכונה המערבית שהושלמה. בתקופה זו מרכז הכובד של המקום הציבורי עובר מהחצר המרכזית, שהיוותה חלל חוץ המרכז סביבו פעילות ציבורית לשטחים הסמוכים, המקיפים את חדר־האוכל. בכך נשלל מהחצר המרכזית חלק מתפקידה הציבורי.

באזור הילדים חל גידול נוסף מערבה ודרומה, כאשר לצורך הגנת אזור הילדים מדרום, נבנתה שכונת מגורים, שנועדה להקיף את אזור הילדים. השכונה המערבית הושלמה והחלה להיבנות השכונה הצפון־מזרחית. השכונה המזרחית התעבתה אף היא, כשהמשק עדיין מהווה חיץ בינה לבין המקום הציבורי.

המוסד הושלם בהתאם לתכנית שרון וניתן להבחין בהתקרבות אזורי המגורים למוסד המרוחק.

הכניסה לישוב ממערב נחסמה ודרך הגישה חזרה לדרך הדרומית המקורית מ־1921. כביש האספקה במצב זה נכנס לעומק הישוב, בשל ריחוק המטבח מהכניסה.

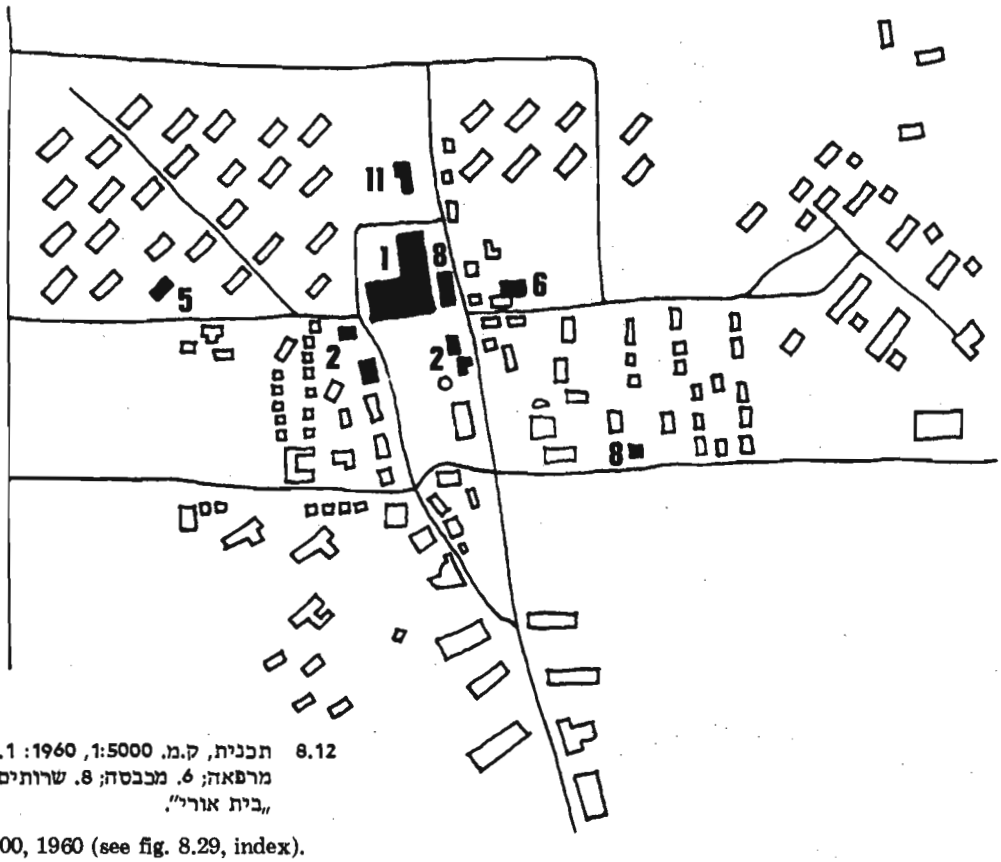
8.10

8.11

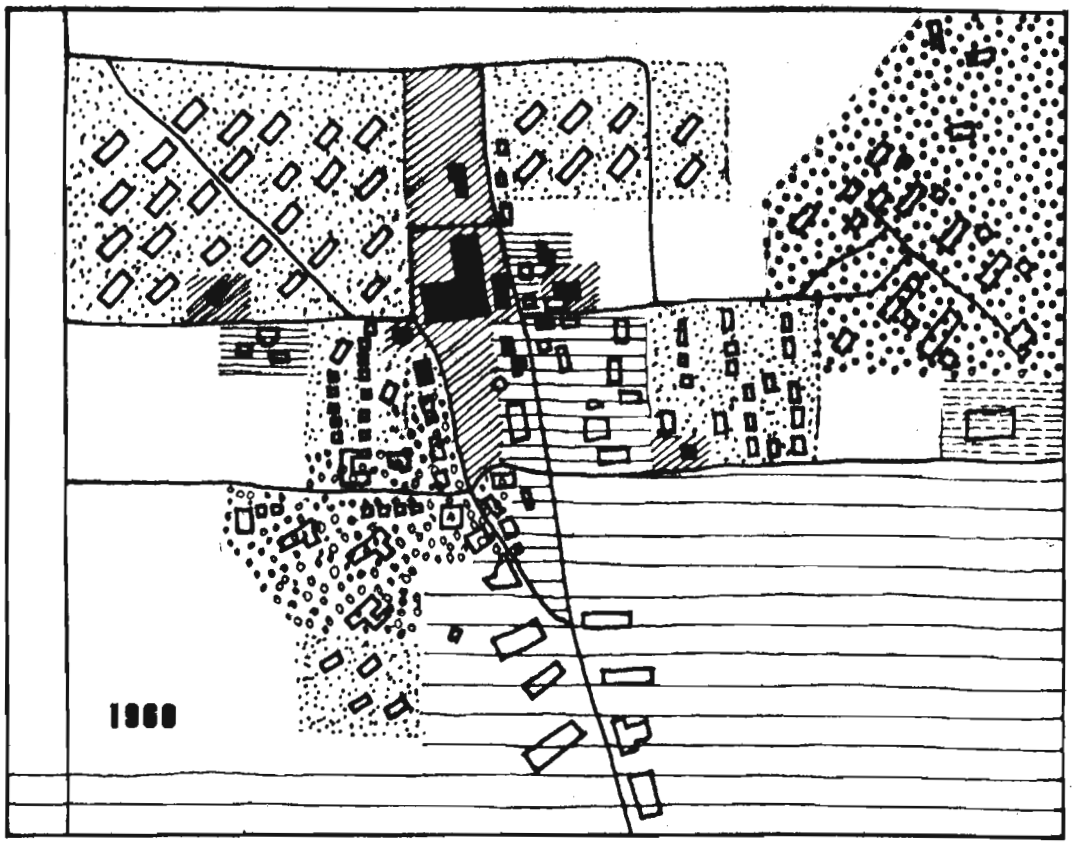
8.10 תצ"א של החצר המרכזית בשנות ה־50.
8.11 הרפת שהפכה לבית הכל־בו הנוכחי.

8.10 Aerial view of central courtyard, 1950's.
8.11 Cow shed transformed into member's store.

8.12 תכנית, ק.מ. 1:5000, 1960: 1. חדר־האוכל; 2. מנהלה; 5. מרפאה; 6. מכבסה; 8. שרותים וצריכה; 11. המועדון – „בית אורי".

8.12 General plan, 1:5000, 1960 (see fig. 8.29, index).

8.13 תכנית שימושי קרקע, ק.מ. 1:5000, 1960.

8.13 Land use plan, 1:5000, 1960.

8.14 Aerial view, 1970's.

8.14 תצ"א שנות ה־70.

1970

במקום הציבורי ניתן להבחין בשתי מגמות. המגמה הראשונה היא חיזוק טבעת הפונקציות המקיפה את חדר־האוכל. חיזוק מגמה זו התאפשר הודות לנסיגת האזור המשקי דרומה ופינוי השטחים ממזרח ומדרום־מזרח לחדר־האוכל. מגמה זו באה לידי ביטוי בהרחבת המכבסה, בבניית הספריה ובהפיכת מחסן הקירור לכל־בו. מגמה שניה היא יצירת זרוע הנושאת את אולם התרבות, מגרש הספורט והבריכה. בתכנית זו נוצר מקום ציבורי ריכוזי סביב חדר־האוכל ובנוסף לו שני אזורים נוספים המכילים פונקציות ציבוריות: האחד מכיל את אולם התרבות והבריכה והשני – את המרפאה.

שכונות המגורים התפתחו במגמות שהותוו בתכניות קודמות. מדרום־מערב הושלמה חגורת המגורים המקיפה את החינוך וממזרח התרחבה השכונה עד להשקתה במוסד. אזור הילדים התרחב מערבה והמוסד הפך לחלק אינטגרלי מהישוב, בשל בינוי השכונה המזרחית ובנית אולם התרבות. המשק נסוג מהישוב ולמעט מספר „איים" שנותרו המשק חדל להיות חלק אינטגרלי מהישוב.

דרך הגישה מדרום נשארה כשהיתה, אך עם עיבוי אזור המרכז על חשבון המשק שנסוג, הפכה דרך האספקה מיטרד. מערכת הדרכים בישוב התפתחה למערכת מדגם הרשת שהותווה תחילה וממערכת רדיאלית הבאה משכונת המגורים ומגמתה כלפי המקום הציבורי.

1980

בתכנית זו ניתן לזהות התיצבות במגמות הגידול והשינויים בישוב הם בעיקרם שינויים מקומיים. חדר־האוכל הורחב, מגרש הספורט נבנה והפך לאולם ספורט. בסמוך למרפאה על הציר לחדר־האוכל נמצא בשלבי הקמה ראשוניים מרכז הבריאות המחזק את הציר הציבורי בין חדר־האוכל והמרפאה.

המגמה העיקרית של גידול המגורים בתקופה זו היא בכיוון צפון־מזרח. מגמה זו מקורה בחוסר היכולת להתפתח למערב ולצפון־מערב בשל אי־הבעלות על השטחים.

+1980

בגן שמואל נמצאת תכנית הנקודה בהתהוות ועדין לא גובשה פרוגרמה המתווה את הגידול. תכנית 1980+ מהווה תכנית ביניים לטווח קצר עד בינוני.

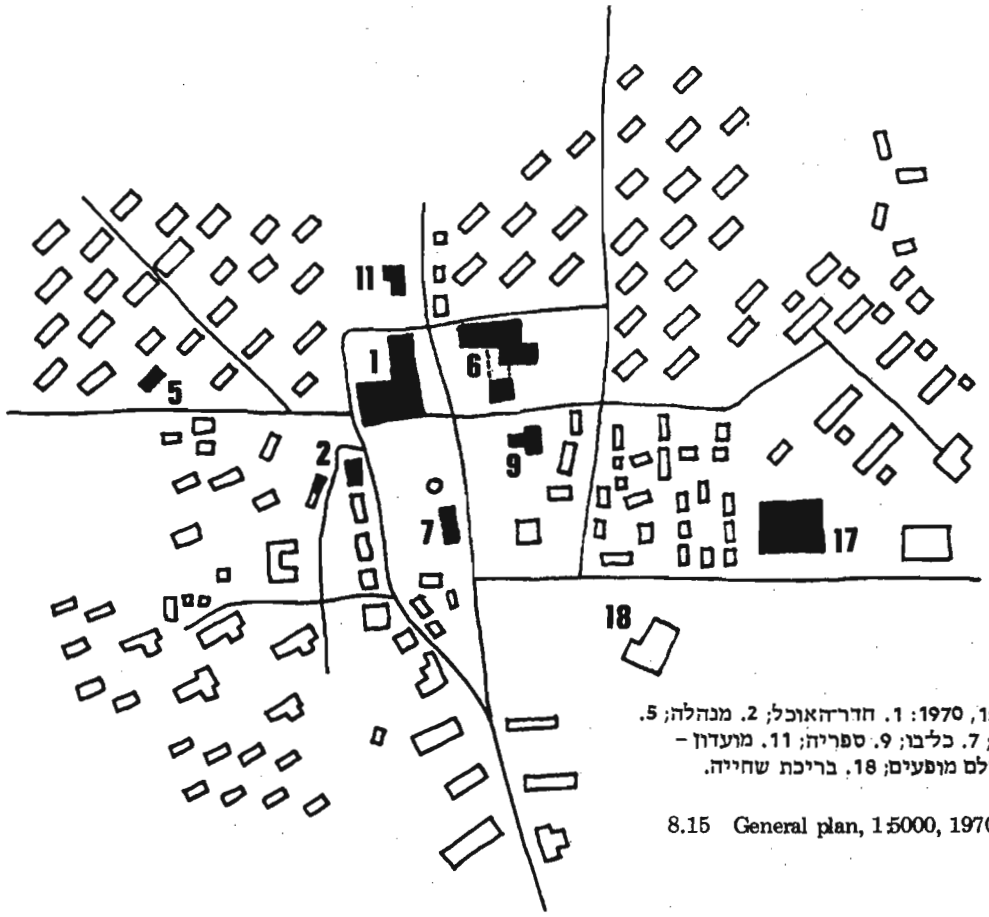
ניתן להבחין במספר מגמות שינוי במקום הציבורי:

א. הרחבת מיבנים קיימים כגון הספריה והמכבסה.

ב. העתקת פונקציות קיימות למיבנה אחר – כגון העברת הכל־בו למיבנה הקשור למטבח וריכוז פונקציות המנהלה בבית מוסדות, שימוקם במקום מיבנה הכל־בו הנוכחי.

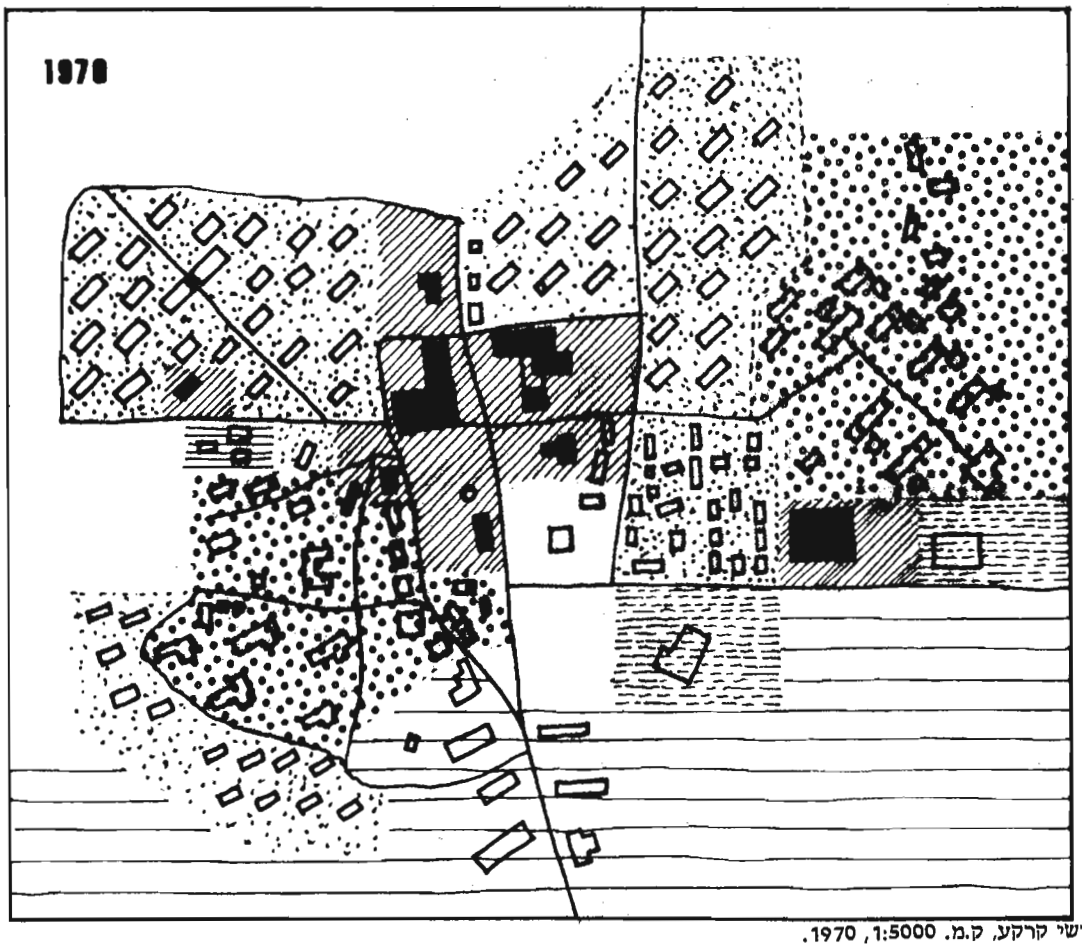
ג. שינויי שימוש במיבנים קיימים כגון קוסמטיקה, ביגוד, פדיקור וכו'. תהליך אחר הוא השיקום של החצר ההיסטורית המכילה כיום ארכיון ומיבנה חינוך. הכוונה להעביר את החינוך ובמקומו להקים מוזיאון לתולדות גן שמואל.

חלקי הישוב האחרים שומרים אף הם על מגמת הגידול הקיימת וההתרחבות הצפוייה בהם היא בהמשך המגמה הקיימת. דוגמא לכך מהווה המוסד, והשכונה הצפון־מזרחית.

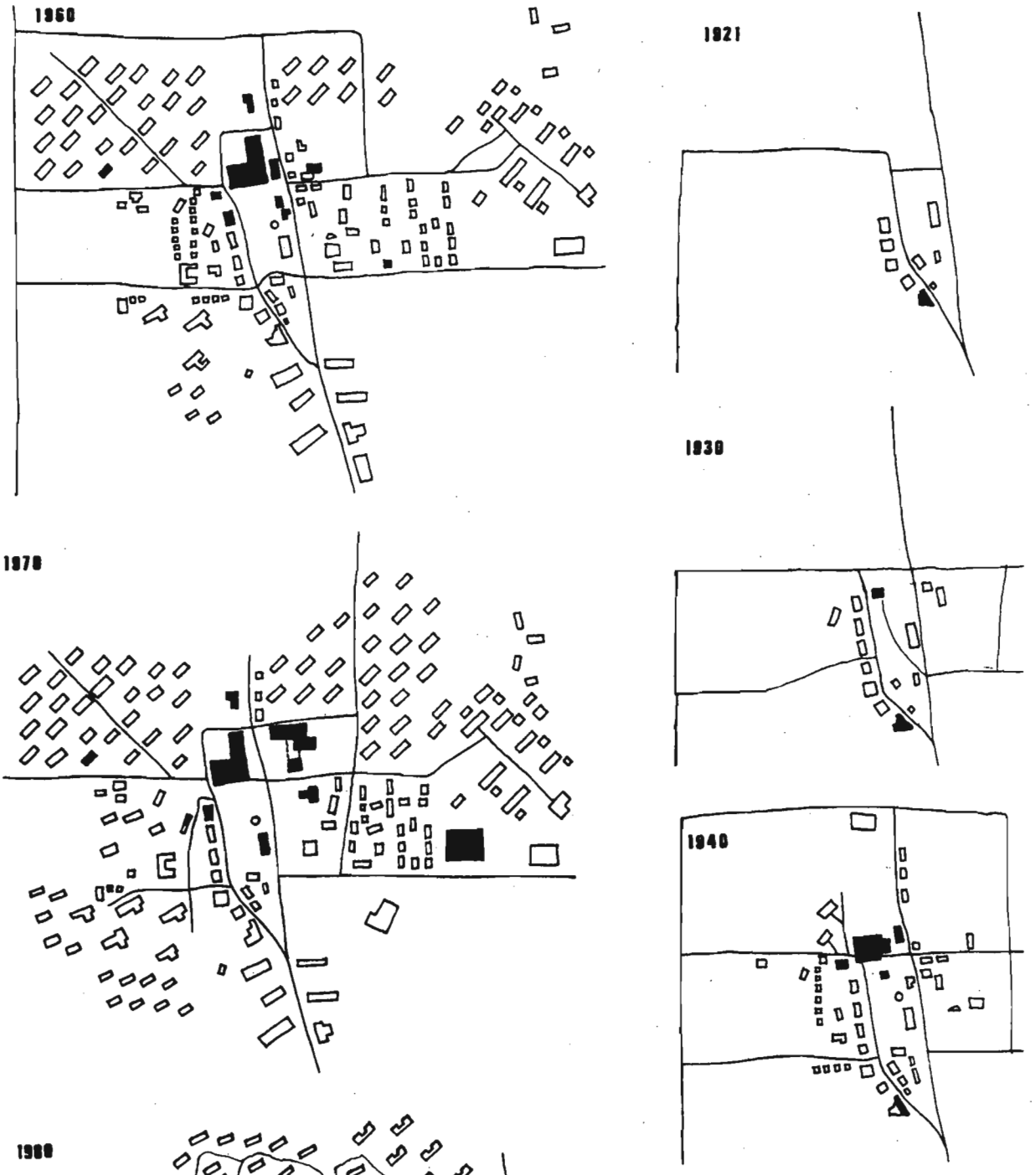
8.15 תכנית, ק.מ. 1:5000, 1970: 1. חדר־האוכל; 2. מנהלה; 5. מרפאה; 6. מכבסה; 7. כליבו; 9. ספריה; 11. מועדון – „בית־אורי"; 17. אולם מופעים; 18. בריכת שחייה.

8.15 General plan, 1:5000, 1970 (see fig. 8.29, index).

8.16 תכנית שימושי קרקע, ק.מ. 1:5000, 1970.

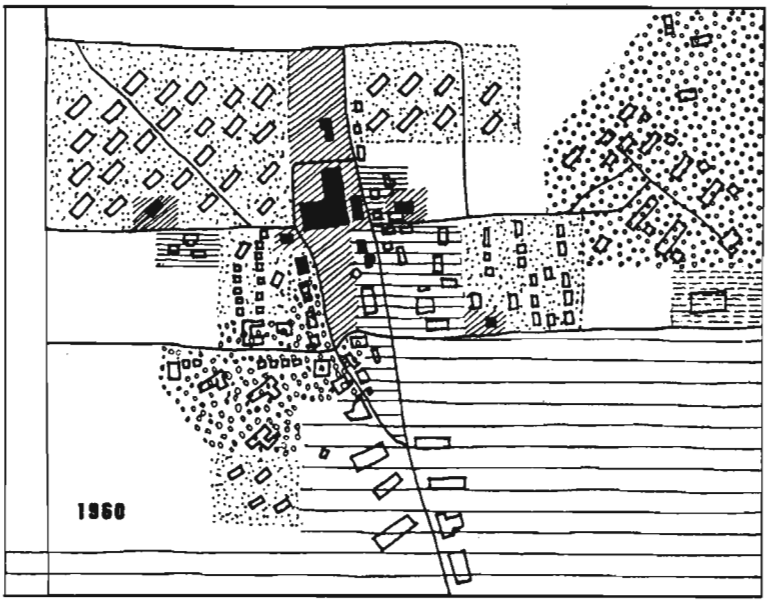
8.16 Land use plan, 1:5000, 1970.

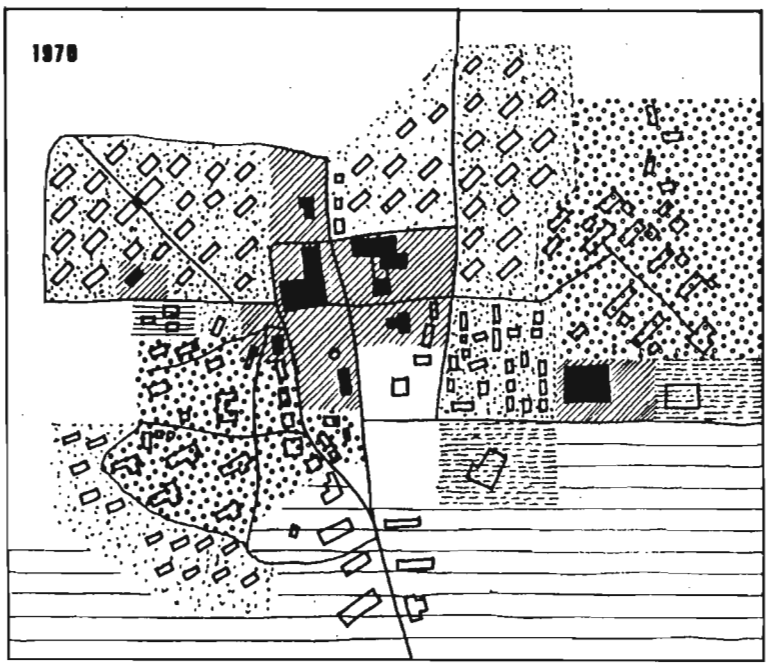

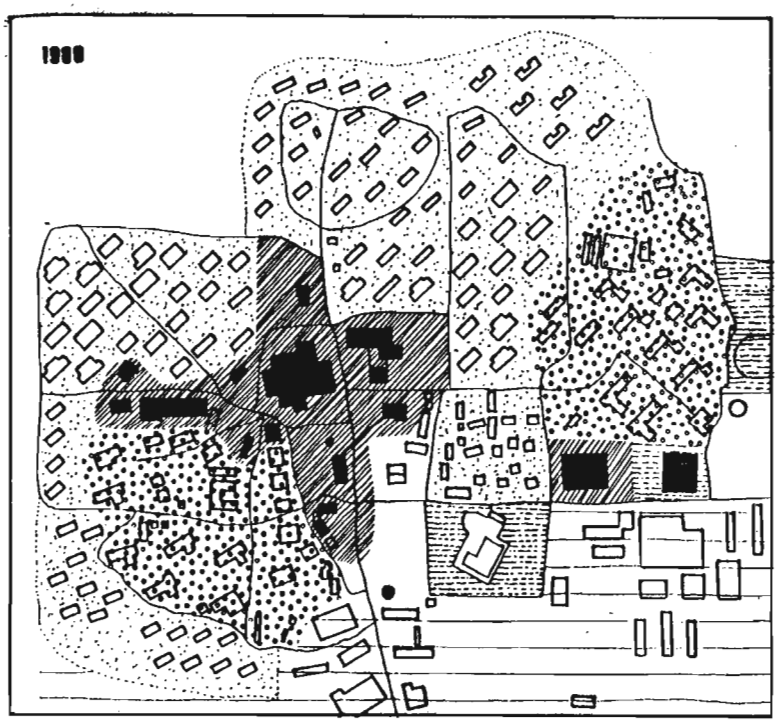
8.17 התפתחות גרשמואל, תכניות
ק.מ. 1:7000, 1921–1980.

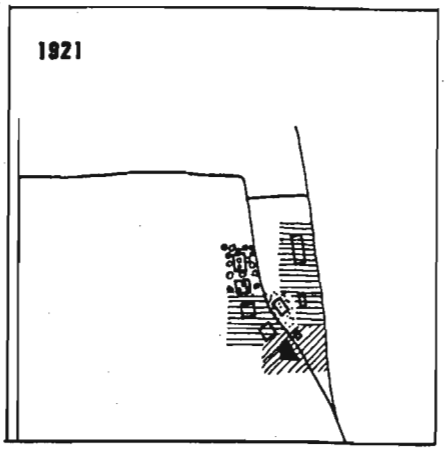
8.17 Development of Gan Shmu'el, general plans 1:7000, 1921—1980

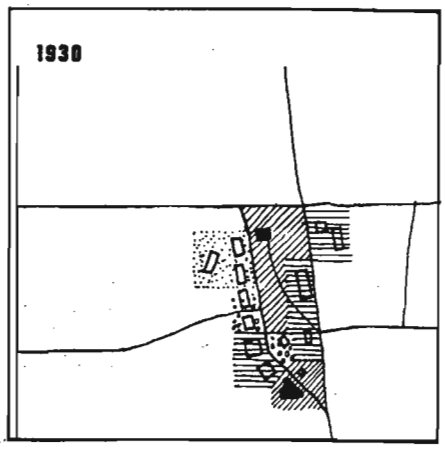
1. חדר־אוכל
2–4 מנהלה
5. מרכז בריאות (בהקמה)
6. מכבסה
7. כל־בו
8. שרותים לחבר
9. ספרייה
10. החצר ההיסטורית, ארכיון
11. מועדון – „בית אורי"
12. „מועדון הקומונה"
13. דיסקוטק
14. מועדון
15. „מועדון המוסד"
16. מועדון הילדים
17. אולם מופעים
18. בריכת שחיה
19. אולם ספורט

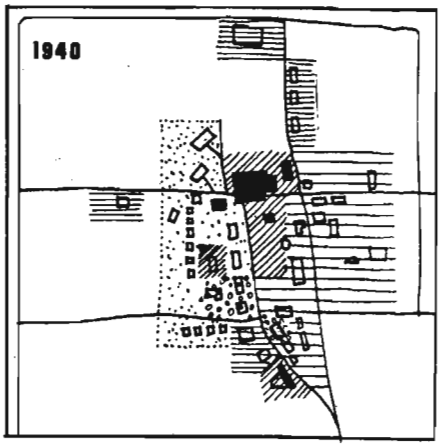

8.18 התפתחות גדשמואל, תכניות שימושי קרקע, ק.מ. 1:7000, 1921–1980

המקום הציבורי – חברה ותרבות
המקום הציבורי – שירותים וצריכה
משק
מגורים
חינוך
ספורט

8.18 Development of Gan Shmu'el, land use plans 1:7000, 1921–1980.

Social and cultural center
Consumption center
Farm
Dwelling
Education
Sports

תהליך גידול המקום הציבורי בגן־שמואל

קיבוץ גן שמואל החל את התפתחותו ב־1921 מחווה קיימת מוקפת חומה, שהכילה שלושה מיבנים. בתקופה זו עדיין לא היה ניסיון קודם בתכנון קיבוצים ולא התגבשו תפישות תכנוניות מנחות בדבר האופן בו יש לתכנן קיבוץ. לא היה כל חיזוי או הערכה לגבי ההתפתחות הצפויה לקיבוץ. בנוסף לראשוניות זו סבל קיבוץ גן שמואל וסובל עד היום מבעיית מחסור בקרקע לצורך התרחבות הישוב. עובדה זו גרמה לסגירת כיווני גידול מסויימים ולהחמרת אי־הוודאות בתכנון. בשלבים הראשונים לא חזו מייסדי הקיבוץ את מימדי הגידול הצפוי. גורמים אלה חברו יחד והביאו לידי כך שמרבית הפתרונות היו לטווחים קצרים ונועדו לפתירת בעיות מקומיות.

דרך זו הביאה ליצירת שימושי קרקע מעורבים, שלא תוכננו מראש, אלא הותוו בהתאם להתפנות קרקע ומיבנים. נוצרו מספר תהליכים סותרים במשך תהליך הגידול, כשהבולט בהם הוא תהליך התפתחות המשק לצפון־מזרח ונסיגתו מאוחר יותר דרומה. נוצרה מערכת של „דילוגי" פונקציות ציבוריות וחדירתן למבני מגורים.

העובדה שמעידה יותר מכל על העדר תכנון כולל היא העובדה שגם כיום אין לגן שמואל תכנית־נקודה, המהווה תכנון לטווחים שונים בעתיד. במשך השנתיים האחרונות חלה התעוררות בנושא זה. ההתעוררות חלה לא מתוך שיקולים הנובעים מראיה כוללת, כי אם בעקבות רצון לפתור בעיה מקומית נוספת, דהיינו אירגון החניה המרכזית, בעיה שהטיפול בה הביא להכרה, שיש לתכנן את המקום הציבורי כולו והפעם כחלק מתוך תכנית אב כוללת לישוב.

רמת התכנון הכולל – תהליך גידול הפונקציות הציבוריות בתוך הישוב

בתהליך גידול הפונקציות בישוב ניתן להבחין במספר תהליכים:

א. העתקת מרכז הכובד של הפונקציות הציבוריות. מגמת ההעתקה הראשונית של הפונקציות הציבוריות היא מהמיבנה הראשון (1921) שהכיל את חדר־האוכל והמכבסה לכיוון מיקומו הנוכחי של חדר־האוכל (1940–1980). ראשית התהליך בדילוג חדר־האוכל לראש החצר החדשה (1930) ומאוחר יותר הצטרפו פונקציות נוספות ומוקמו בקרבת חדר־האוכל.

ב. עיבוי הפונקציות בקרבת חדר האוכל – תהליך זה מופיע בתכנית 1940 במיקום המזכירות, הספריה והמקלחת הציבורית בסמוך לחדר־האוכל. המשכו של התהליך בהקמת המכבסה, בית אורי – (המועדון) ומיקום המנהלה בסביבת חדר־האוכל (1960). תהליך זה קיבל חיזוק נוסף עם הקמת הספריה החדשה והמרת בית הקירור למבנה הכל־בו (1970).

ג. יצירת שלוחות של המקום הציבורי – ראשיתו של תהליך זה במיקום המרפאה ממערב לחדר־האוכל כחלק מפיתוח שכונת המגורים המערבית (1960). מרפאה זו מהווה בסיס להתרחבות עכשווית של המקום למרכז בריאות, הממוקם לאורך הציר הקושר את חדר־האוכל והמרפאה. המשכו של תהליך יצירת השלוחות הוא ביצירת שלוחה נוספת הנושאת עליה את אולמות הציבור (התרבות והספורט) ואת בריכת השחיה (1970–1980).

רמת התכנון הכולל – תהליך גידול המשק ביחס למקום הציבורי

בגידול המשק ישנן מגמות סותרות. תחילה ישנו פיזור של מבני המשק בישוב, כאשר השיקול המקובל לגבי מיקום מבני משק חדשים הוא ריחוק מבני המשק מהישוב ללא קביעת כיוון מסוים לגידולו העתידי של המשק. ריחוקו מאזור המגורים נראה מספק דיו, שכן לא היתה כל תחזית להתרחבות הישוב לאותם מקומות „רחוקים", שהיום נמצאים בלב אזור המגורים.

מצב זה של פיזור נמשך זמן רק וישנם תהליכים של עיבוי המשק במרכז הישוב ולאחר מכן נסיגתו דרומה עד למצב הנוכחי, בו ישנה הפרדה ברורה יותר בין הישוב והמשק.

בשלבים הראשונים ישנה זיקה בין מיקום חדר־האוכל והמשק. המשק נדד במקביל לחדר־האוכל שנע לכיוון צפון – (1930). התפתחות נוספת חלה בכיוון זה ואזור המשק התעבה בכיוון צפון־מזרח. תהליך זה הגיע לשיאו בתכנית 1950. בתקופה זו מצוי המשק בתוך בין חדר־האוכל לבין אזורי המגורים, שהתפתחו מזרחה וצפונה (1960).

בתקופה זו בולט פיזור המשק בישוב. דוגמא לכך מהווה המכוורת הממוקמת בפאתי שכונת המגורים המערבית (1960) המכוורת הפכה בהמשך למכון דגים עד שב־1980 הוצא החלק המשקי הזה מאזור המגורים. בסוף תקופה זו (1960) מתחילה נסיגה הדרגתית של המשק לכיוון דרום. ב־1970 ישנה חדירה של מבני ציבור לאזור המשקי. חדירה זו גרמה לדחיקת האזור המשקי דרומה. ניתן לראות תמורה זו בהרחבת המכבסה (6), בנית הספריה (9) והפיכת חדר הקירור לכל־בו (7).

ניתן לאפיין את התכנית כמעבר משימושי קרקע מעורבים לתכנית מדגם הכליה בה המגורים חובקים את המקום הציבורי והמשק נדחק מהמרכז ומאבד את קירבתו למקום הציבורי.

רמת התכנון הכולל – תהליך גידול
איזור החינוך חיקתו למקום הציבורי

באזור החינוך נוצרו שני מוקדים הנמצאים בחלקים שונים של הישוב, האחד אזור הילדים והשני המוסד.

אזור הילדים החל את התגבשותו סביב הגרעין הישן שראשיתו ב־1921. גרעין זה התרחב לכיוון דרום־מערב (1950) ומערבה (1970). אזור הילדים שמר על השקה קבועה עם החצר המרכזית אלא שמרכז הכובד שלו הועתק בכיוון מנוגד לחדר־האוכל. בכך הקשר המיידי עם המקום הציבורי התרופף במידה מסויימת.

הקמת המוסד, שתוכנן על־ידי א. שרון (1950) יצרה קיטוב נוסף. באופן מכוון הורחק המוסד מהישוב אלא שתהליכי גידול המגורים בגן שמואל הביאו לשיבוצו כחלק אינטגרלי מהישוב. חיבור המוסד למקום הציבורי נעשה באמצעות ציר המודגש על־ידי שדירת עצים, אך ציר זה אינו קשור באופן ברור לציר המרכזי של המוסד. נקודת מגע נוספת של המוסד עם המקום הציבורי היא באמצעות אולמות הספורט והתרבות הממוקמים בסמוך למוסד.

רמת התכנון הכולל – תהליך גידול
המגורים וזיקתם למקום הציבורי

התפתחות המגורים עקבה אחר „דילוג" חדר־האוכל. תחילה היה עיבוי של אזור המגורים שגבל בדופן הדרום־מערבית של החצר. לאחר מכן התפתחה השכונה המערבית של הישוב. החל מ־1960 ישנה התפזרות של המגורים סביב המקום הציבורי בשלושה מיקבצים עיקריים שכיוונם: מערב, דרום וצפון־מזרח. מ־1970 חל גידול המגורים בכיוון צפון ונוצרה אסימטריה במגמות הגידול בהתיחס למרכז הציבורי. הסיבה לכך נעוצה בבעית המחסור בקרקע בסמוך לישוב, שעצרה את הגידול בכיוון מערב וצפון מערב ואיפשרה גידול בכיוון צפון וצפון מזרח.

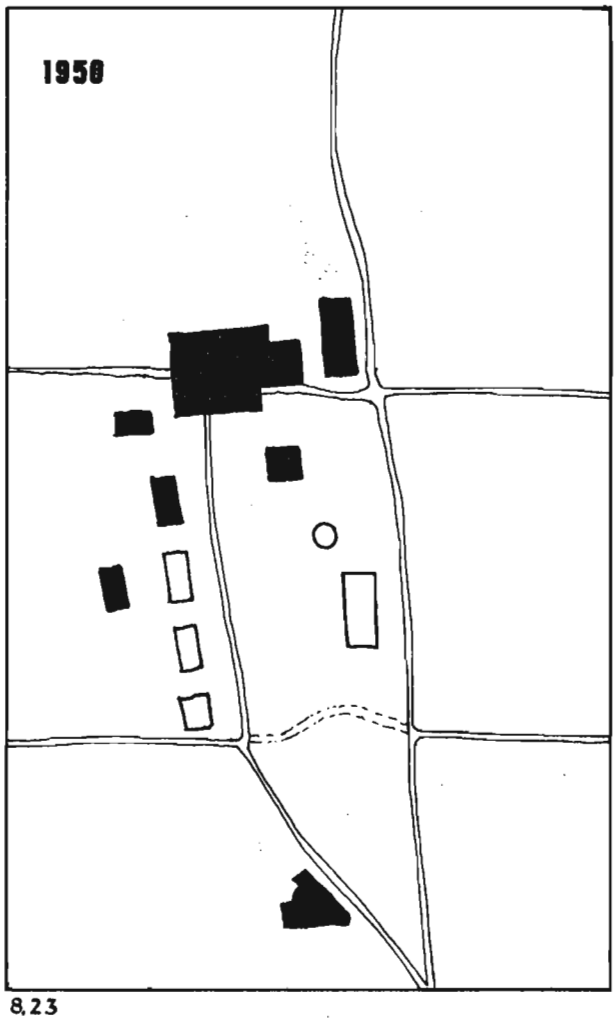
רמת התכנון הכולל – התפתחות מערכת התנועה

השינויים בכניסה לישוב – הכניסה הראשית לישוב היתה מכיוון הדרך העוברת מדרום לישוב (1921). כניסה זו הפכה משנית והחליפה אותה הדרך הבאה מדרום מערב לישוב (1930). עם בניית חדר־האוכל החדש (1940) שונה מיקום הכניסה כך שדרך הגישה החדשה הגיעה ממערב באופן ישיר לחדר־האוכל החדש. ב־1960 נותקה הגישה המערבית מהכביש הישן והכניסה המשנית מדרום הפכה להיות הכניסה הראשית. ההגעה לחדר־האוכל היתה דרך האזור המשקי עד נסיגתו דרומה ב־1970.

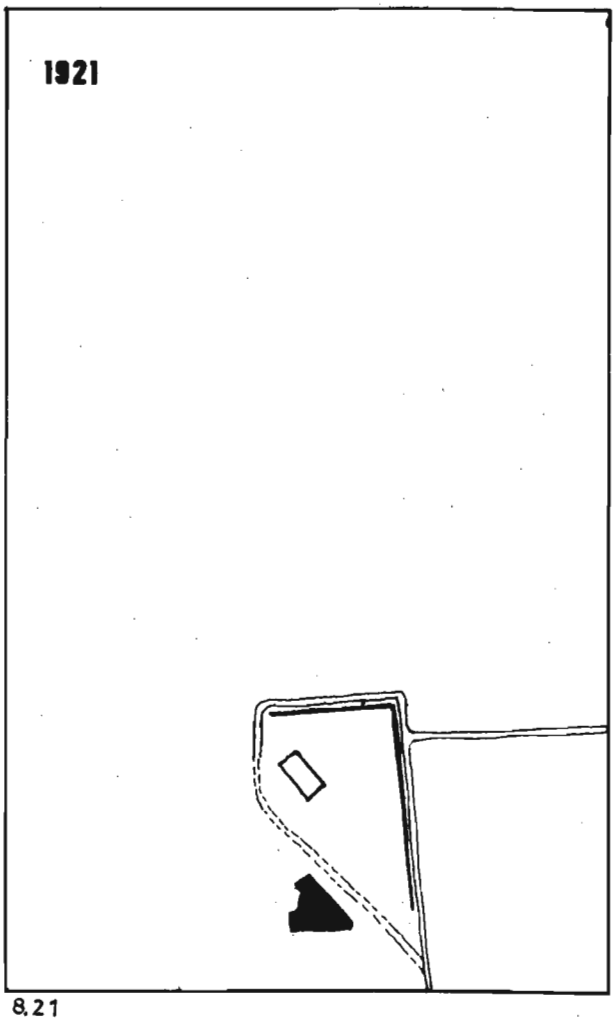
עם התפתחות מבני הציבור: הביגוד, הספריה והכל־בו סביב המקום הציבורי, הפכה דרך האספקה למטבח למיטרד. מיטרד נוסף, המפריע לפעילויות במקום הציבורי, מהווה הדרך העוברת בחזית חדר־האוכל ומובילה למרפאה. למיטרדים אלו לא נמצא פתרון עדיין.

מערכת הדרכים – בגן שמואל ניתן להבחין בשני דגמי מערכות דרכים: דגם הרשת והדגם הרדיאלי. דגם הרשת נבע ממיסוד דרכי עפר, שהקיפו את החלקות החקלאיות בהתאם לתכנית הפרצלציה של האזור. מאוחר יותר, עם התפתחות השכונות המערבית והצפון־מזרחית, התפתחו הדרכים בכיוון שמגמתו העיקרית היא חדר־האוכל. במקרים רבים בשל חוסר תכנון מוקדם, נוצרה מערכת דרכים בלתי ברורה דוגמת השכונה הדרום־מערבית.

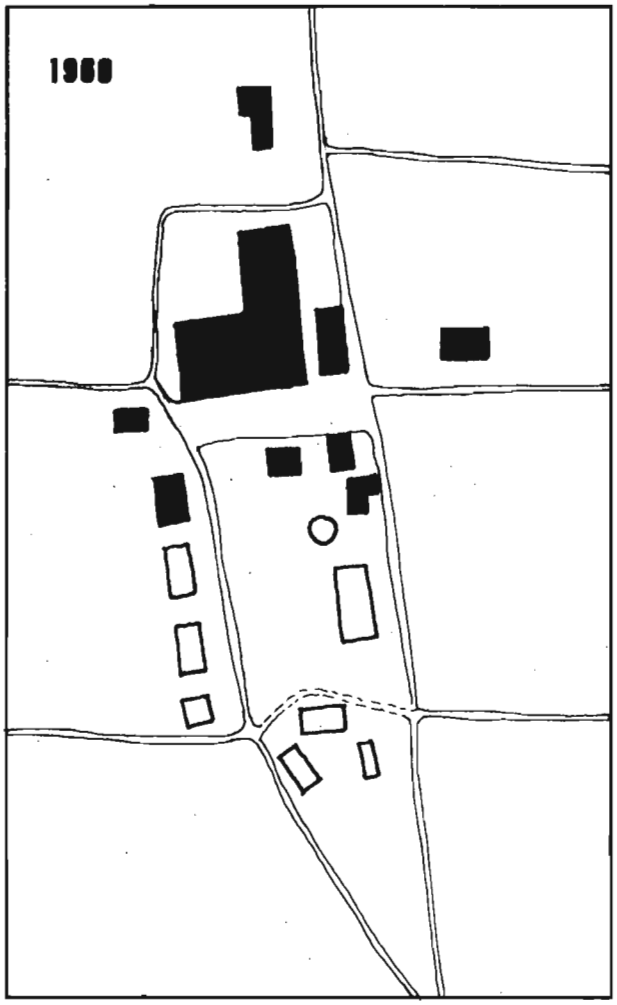
המוסד שתוכנן להיות מנותק מהישוב, אורגן לאורך ציר ראשי. ציר זה אינו שייך לרשת או למערכת הרדיאלית והינו עצמאי במגמתו. קשירת המוסד לחדר־האוכל נעשתה על־ידי ציר, שהודגש על־ידי שדירת העצים לאורכו, אך היחס בין ציר זה לציר המוסד נשאר בלתי מוגדר. עובדה זו יוצרת חוסר בהירות בהכוונה למקום הציבור מהמוסד ואליו.

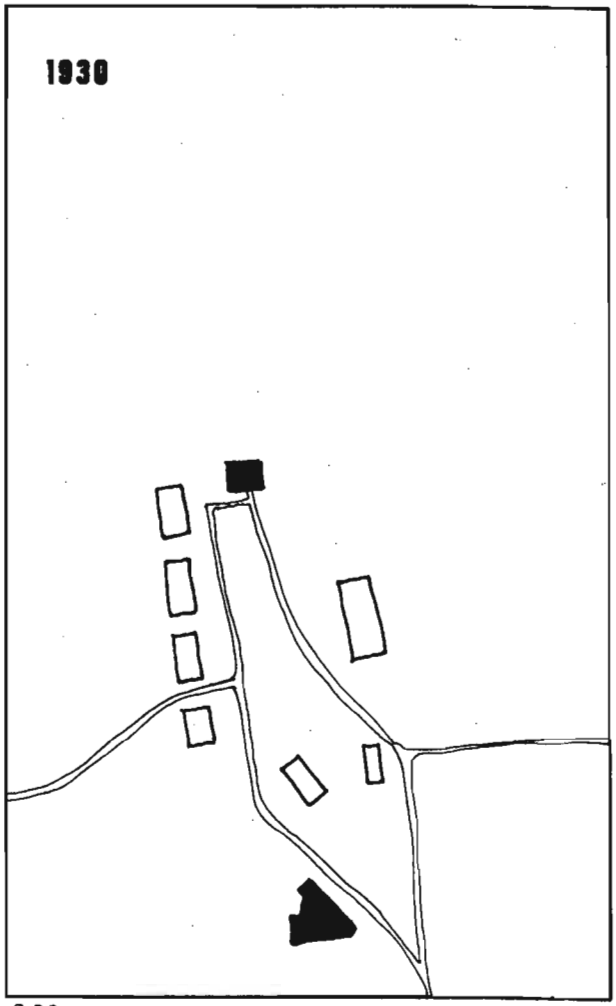
8.23

8.21

8.24

8.22

רמת הבינוי – תכנון הבינוי במקום הציבורי

המיבנה הציבורי הראשון בגן שמואל היה מיבנה משותף לחדר־האוכל והמכבסה. מיבנה זה הכיל את הבאר של הישוב, שצרכניו העיקריים היו חדר־האוכל והמכבסה.

גידול מספר החברים בקיבוץ יצר צורך בהוספת מבני מגורים נוספים ובהקמת חדר־אוכל. האדריכל אריה שרון ליווה את הקיבוץ כמתכנן בשלבי הגידול הראשונים של הקיבוץ. שרון היתווה את הקווים הראשונים להתפתחות בינוי המקום הציבורי. מהחצר הראשונה הועבד מרכז הכובד של הישוב לחצר השניה. בראש החצר השניה הוקם חדר־האוכל ובהיקפה מבני המגורים, החינוך והמשק. מיבנים אלה תוכננו לשמש כדופן לחצר המרכזית ויצרו חצר סגורה ומופנמת. חצר זו שימשה בראשית דרכה לצרכי המשק (צילום 8.10) ומאוחר יותר קיבלה את תפקידה העכשווי כדשא המרכזי של גן שמואל.

חדר־האוכל שמר על מקומו בראש החצר החל מ־1930. גם במיקומו בראש החצר עבר חדר־האוכל מספר תהליכים בהם: העתקתו צפונה והרחבתו בשני שלבים נוספים. במבני ההיקף של החצר חלו שינויי יעוד במספר מבנים: הרפת הפכה לבית קירור ובית הקירור לכל־בו הנוכחי, צריף המגורים הסמוך לחדר־האוכל הפך להנהלת חשבונות ומבני המשק והמגורים שמקורם בחצר ההיסטורית הוסבו תחילה למבני חינוך. מיבנים אלה מצויים כיום בראשית תהליך של שיקום החצר. ראשיתו של תהליך זה במיקום הארביון באחד המיבנים והמשכו, על־פי הצהרת כוונות, מיועד להחייאת החצר ההיסטורית ולהקמת מוזיאון לתולדות גן שמואל. כוונות אלה מורות על מגמה לחיזוק תפקידה הציבורי של החצר.

אופן בינוי החצר, שתכנן א. שרון, לא יצר השפעות גומלין על המשך התפתחות הבינוי בגן שמואל. מעבר לחצר זו החלה התפתחות המקום הציבורי ללא תכנון כולל.

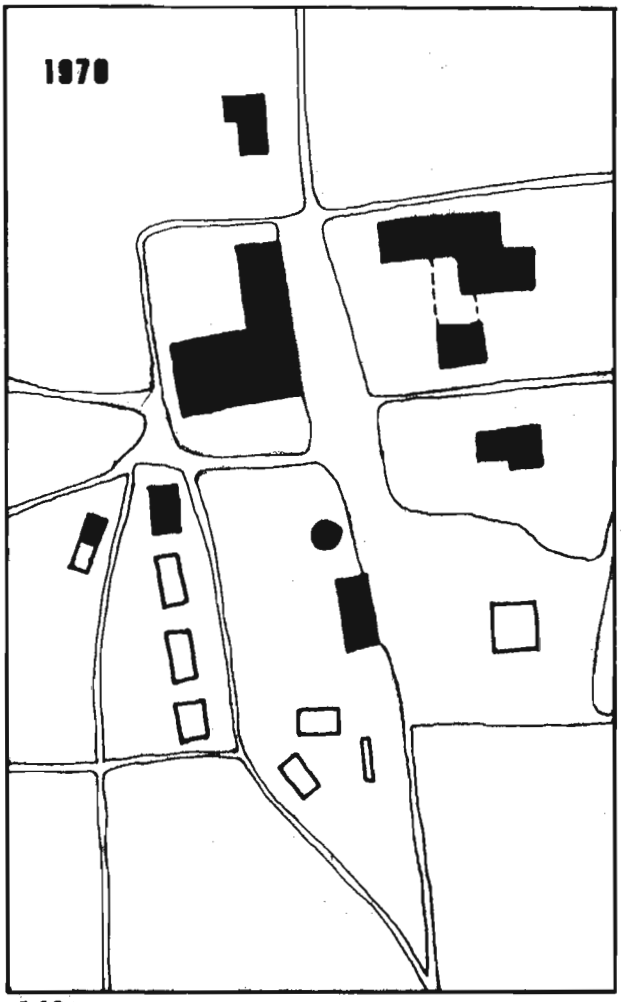
ניתן לסווג את השיקולים למיקום מבני הציבור בהתאם לקטגוריות הבאות:

א. מיקום מבני הציבור בקירבת חדר־האוכל דוגמת הביגוד, הספריה, המועדון והמינהלה;

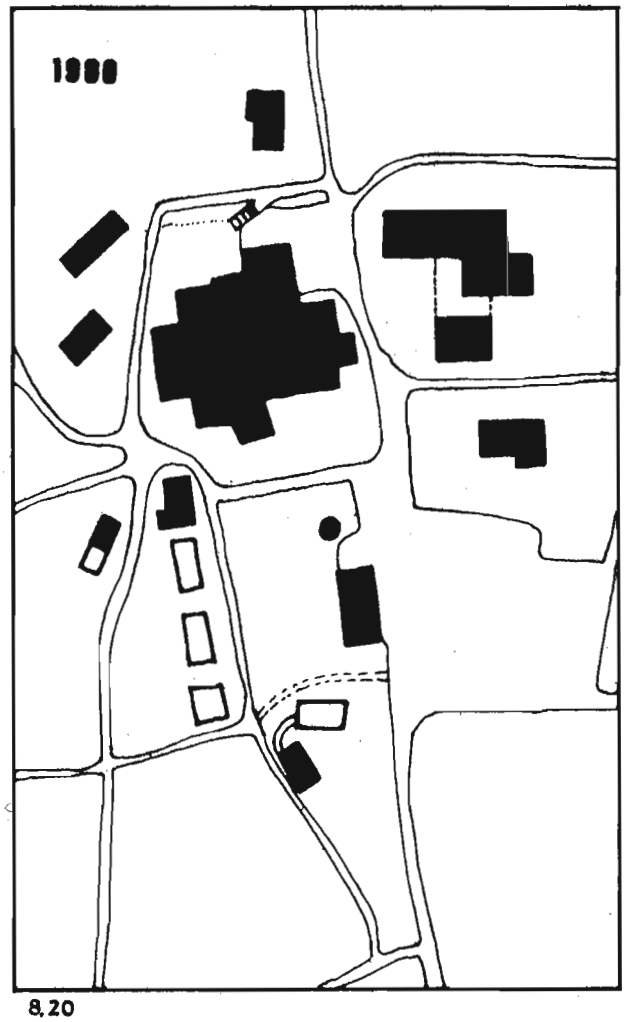
ב. מיקום מבני הציבור בריחוק מכוון מחדר־האוכל דוגמת אולמות התרבות והספורט, שהורחקו בשל תיפקודם במסגרת האיזורית;

ג. מיקום מבני הציבור בהתאם להתפנות מיבנים קיימים או התפנות קרקע.

במערכת השיקולים של תכנון המקום הציבורי לא ניתן להבחין בגיבוש גישה לגבי אופן בינוי המקום הציבורי. התוצאה ניכרת בעיקר ביצירת שטחי חוץ ציבוריים המהווים שאריות תכנון.

8.19

8.20

8.19–8.24 תכניות בינוי מרכז המקום הציבורי, ק.מ. 1:3500, 1921–1980.

8.19—8.24 Central public place, plans 1:3500, 1921—1980.

רמת המיבנה – גידול והתפתחות מבני הציבור

בגידול מבני הציבור בגן שמואל ניתן להבחין בשני תהליכים מאפיינים: א. דילוג הפונקציות הציבוריות ממקום למקום; ב. גידול הפונקציות הציבוריות על־ידי הרחבת מיבנים קיימים.

התהליך הראשון של דילוג פונקציות מאפיין את שלבי הגידול הראשונים, בעוד תהליך של גידול על־ידי הרחבה מאפיין את שלבי הגידול המאוחרים יותר. ייתכן והסיבה לתהליך דילוג הפונקציות נעוצה בעיקרה באי־הבהירות לגבי מגמת הגידול הצפוייה שנבעה מהיעדר קרקעות להמשך גידול הישוב כולו. אפשרות נוספת להסבר תהליך זה היא בהיעדר מחשבה מעמיקה בנושא תכנון כולל של הישוב. על־כך תוכל להעיד העובדה שלגן שמואל עדיין אין תוכנית נקודה.

ההבדל בין „דילוג" הפונקציות בגן שמואל לבין „דילוג" פונקציות המעוגן כיום בדגם המרכז הדינמי (ראה עמ' 27), נובע מהיעדר תכנון מוקדם בגן שמואל. תפקידי התכנון המוקדם לקשור בין מערכת מבני הציבור וליצור תשתית מכוונת המסוגלת לקלוט את הפונקציות הציבוריות החדשות, לנצל מחדש את הישנות ולמנוע מיטרדים, הנובעים מחדירת התנועה המוטורית לעומק המקום הציבורי.

בתהליך דילוג הפונקציות ניתן להבחין בשני אופני דילוג. האחד דילוג על־ידי הוספת מיבנים חדשים שתוכננו בהתאם ליעדם החדש. דוגמא לכך מהווה דילוג חדר־האוכל מהמיבנה הראשון (1921) לצריף (1930) ולאחר מכן למיבנה שתוכנן על־ידי א. שרון (1940). המכבסה, שראשיתה ב־1921, עברה מאוחר יותר למקום משבנה הנוכחי.

אופן דילוג אחר הוא על־ידי שימוש חוזר במיבנה קיים. דוגמא לכך מהווה הספריה (1940) שתפסה את מקום המטבח הישן שנעזב לאחר בניית חדר־האוכל של שרון. לאחר מכן עברה הספריה למיבנה החדש שהותאם לצרכיה (1970).

בתהליך הרחבת המיבנים ניתן להבחין בשני דגמים של הרחבה. האחד הרחבת המיבנה עצמו והשני גידול על־ידי יצירת מיקבץ מיבנים הסמוכים זה לזה. חדר־האוכל מייצג את הדגם הראשון. חדר־האוכל של שרון הורחב בראשונה ב־1960 ולאחר מכן ב־1980 עד הגיעו למצבו הנוכחי. המכבסה, לאחר שהתמקמה במיקומה החדש (1960) הורחבה על־ידי הוספת מיבנים סמוכים הקשורים זה לזה בגגון (1970).

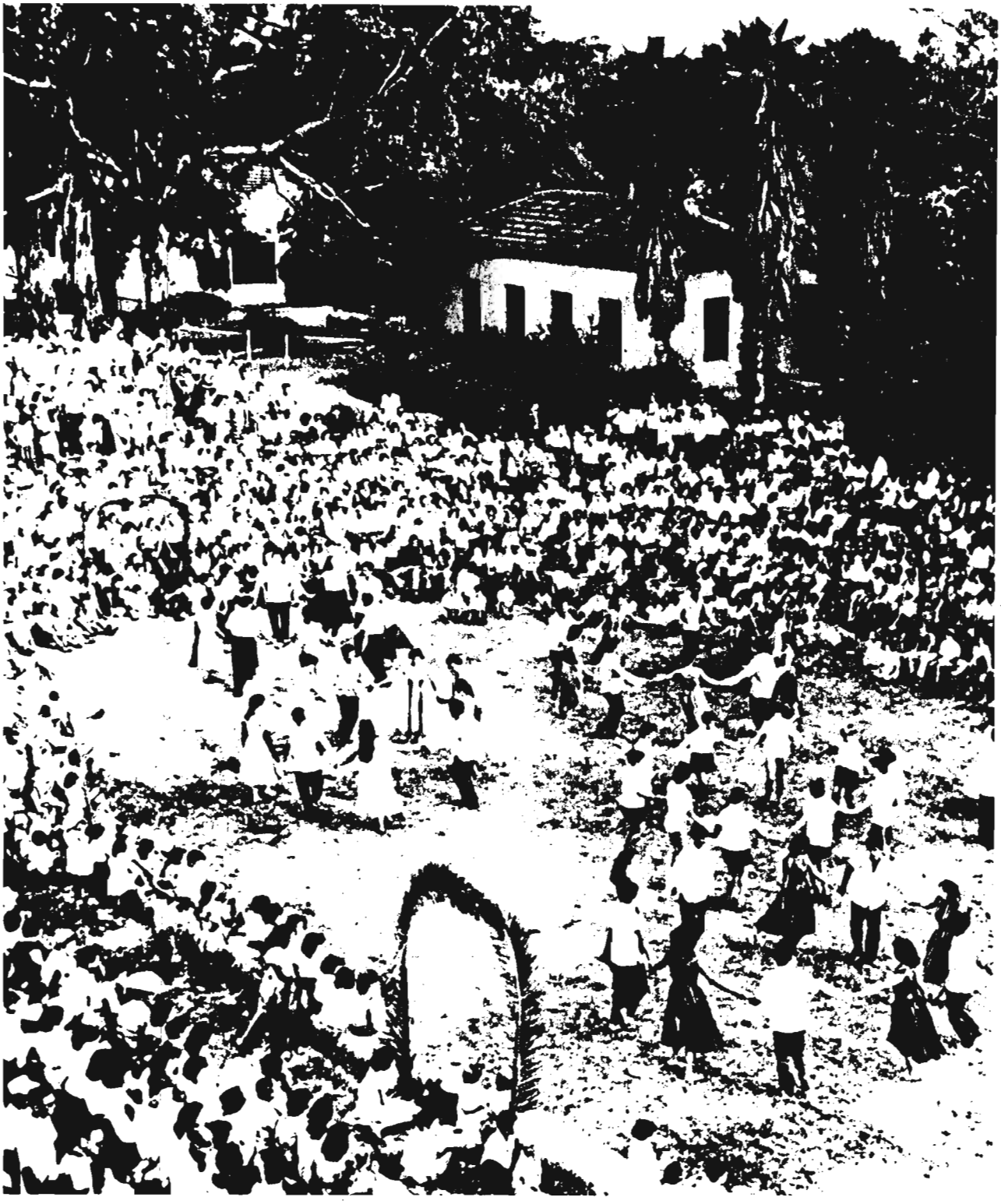
בטבלה ניתן לראות שעל פונקציות שונות עברו תהליכים שונים עד הגיען למצבן הנוכחי ואף הוא במקרים שונים זמני עד השינוי הבא.

8.25 תהליכי גידול ושינוי במבני הציבור, 1921–1980+

- O בנית מבנה חדש תוך שינוי המיקום
- ● התאמת מבנה קיים לפונקציה חדשה
- X הרחבת המיבנה
- XX בנית מבנה נוסף סמוך למבנה הקיים

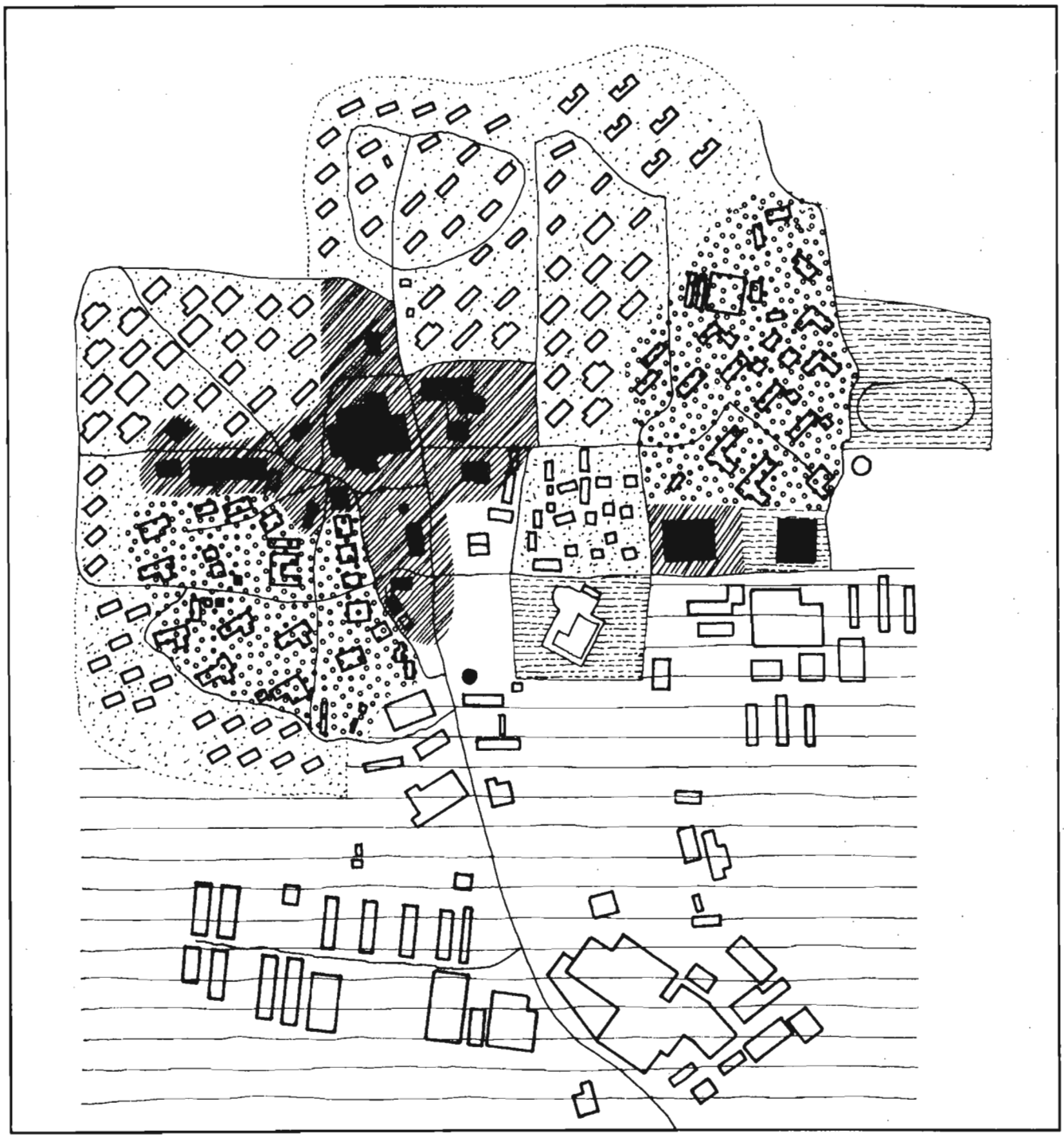
		1921	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1980+
חדר אוכל	1	O	O	O			X	X	
מגדלה	2			O		●		O	O
בריאות	5			O		O		●	XX
גינון	6	O				O	XX		X
שרות לאבן	8			O		O	●	●	
ספריה	9			●			O		
מועדון	11					O			

8.25 Growth and change of public buildings, 1921—1980.

8.26 Spring festival in central courtyard, 1950's.

8.26 חגיגות האביב בחצר המרכזית בשנות ה־50.

8.27 Land use plan, 1:5000.

8.27 תכנית שימושי קרקע, ק.מ. 1:5000.

LAND USE DIAGRAM

- Social and cultural center
- Consumption center
- Farm
- Dwelling
- Education
- Sports

מיקרא

- המקום הציבורי - חברה ותרבות
- המקום הציבורי - שירותים וצריכה
- משק
- מגורים
- חינוך
- ספורט

גן שמואל –
אירגון המקום הציבורי

רמת התכנון הכולל – איפיון שמושי קרקע

בגן שמואל ניתן לזהות באזור המרכז מספר רב של פונקציות ציבוריות. מוקד אזור זה הינו חדר־האוכל, שסביבו ממוקמות מספר פונקציות ציבוריות אחרות.

אולם הספורט, אולם התרבות והבריכה מהווים זרוע ציבורית, הפוגשת את האזור המרכזי בשוליו. מרכז הבריאות מהווה זרוע ציבורית נוספת, המגיעה ללב האזור המרכזי. זרועות אלה מתוות פריסה רחבה יותר של המקום הציבורי ויוצרות עירוב חלקי של שימושי קרקע.

הזרוע, הנושאת את האולמות והבריכה, מהווה הפרדה בין הישוב והמשק. האולמות מהווים גבול ל„מוסד", שהוא בית הספר. המוסד עצמו מנותק מאזור חדר־האוכל. הקשר ביניהם הינו באמצעות ציר המקבל הכוונה וחיזוק בחלקו על־ידי שדירת העצים הקווית.

הזרוע השניה, הנושאת את מרכז הבריאות, יוצרת הפרדה בין שכונת המגורים לבין אזור הילדים. בחלקו האחר תחום אזור הילדים על־ידי טבעת מגורים צרה. אזור הילדים סמוך מאוד למרכז הציבורי ומהווה חלק מדופן הדשא המרכזי. אזור הילדים מנותק לחלוטין מהמוסד, בשל הריחוק הרב ביניהם.

חדר־האוכל נמצא בסמוך למרכז הכובד של המגורים אך הינו מנותק מהאזור המשקי. סכימה זו מתקרבת בתפיסתה לדגם הכליה (עמ' 27) סכימה זו בגן שמואל התפתחה באופן איטי ובלתי מתוכנן מראש, ומהווה בכך דוגמא להשפעת תהליכי התמורה בקיבוץ על המערכת הבנויה.[1]

8.28

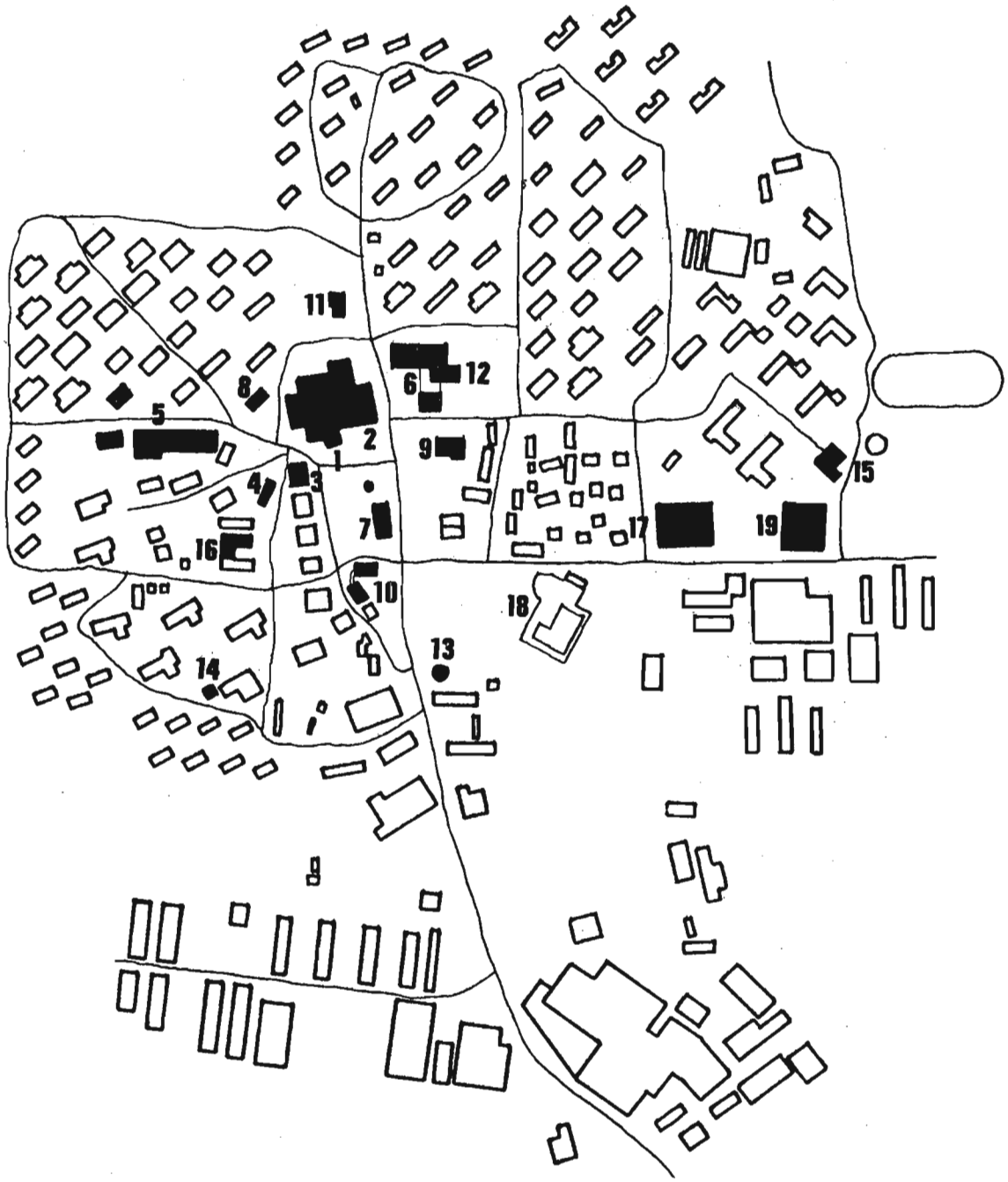
Aerial view, 1960. 8.28 תצ"א, שנות ה־60.

רמת התכנון הכולל –
מיקום הפונקציות הציבוריות

מיבנה חדר־האוכל מהווה את מוקד המקום הציבורי מבחינה תיפקודית ומבחינה אירגונית פיזית. מיבנה חדר־האוכל מכיל בנוסף לחדר־האוכל והמטבח חלק גדול מהמינהלה, הממוקמת במיפלס התחתון. סביב חדר־האוכל והמינהלה מתרחשת מרבית הפעילות הציבורית, המתבטאת בתנועה הרבה ובריבוי המיפגשים סביב נקודות אלה.

בהיקף חדר־האוכל מפוזרות פונקציות נוספות. באירגונן אין מגמה של ריכוז מספר פונקציות בעלות מכנה משותף. פונקציות של צריכה ממוקמות בין פונקציות של תרבות וחברה. דוגמה מהווה אזור הביגוד הנמצא בין המועדון והספריה או הכל־בו הנמצא בין הספריה ובין החצר ההיסטורית.

1. הרחבת נושא זה בסקירה ההיסטורית המובאת בפרק הקודם.

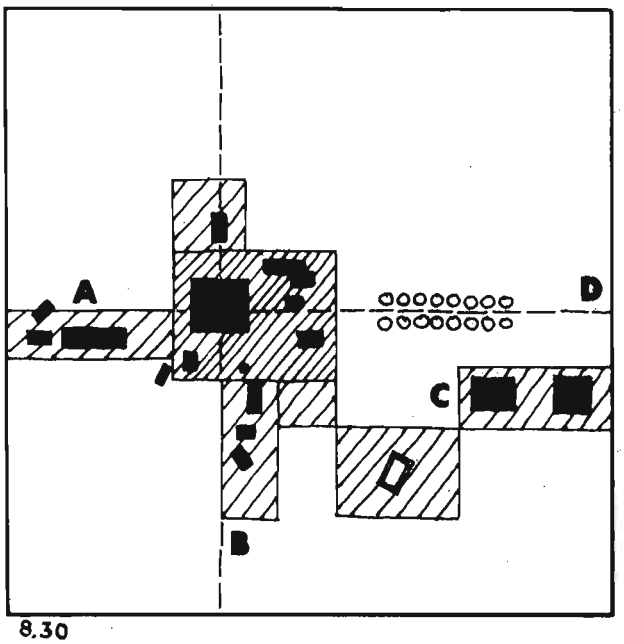

8.29 Location of public buildings, 1:5000.

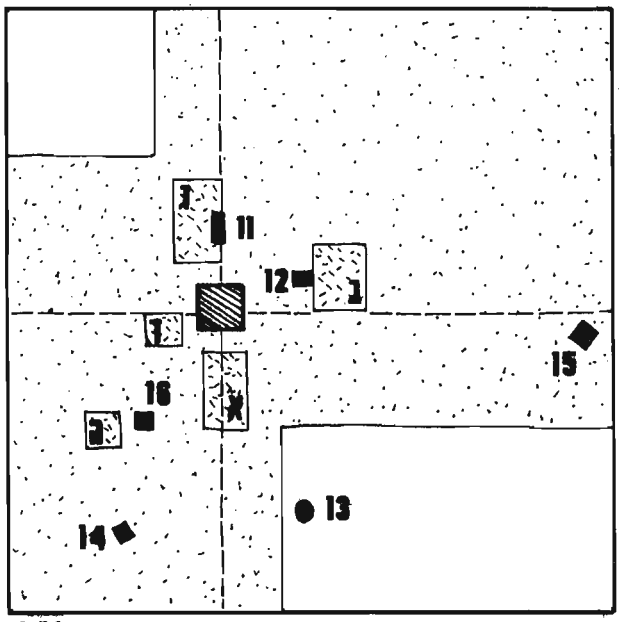
1. Dining hall
2–4 Administration
5. Health center
6. Laundry
7. Member's store
8. Member's services
9. Library
10. Historic courtyard
11–16 Clubs
17. Performance hall
18. Swimming pool
19. Sports hall.

8.29 מיקום מבני ציבור, ק.מ. 1:5000.

1. חדר־אוכל
2–4 מנהלה
5. מרכז בריאות (בהקמה)
6. מכבסה
7. כל־בו
8. שרותים לחבר
9. ספריה
10. החצר ההיסטורית, ארכיון
11. מועדון – „בית אורי"
12. „מועדון הקומונה"
13. דיסקוטק
14. מועדון
15. „מועדון המוסד"
16. מועדון הילדים
17. אולם מופעים
18. בריכת שחיה
19. אולם ספורט

8.30

8.31

אירגון הפונקציות הציבוריות בגן שמואל אינו עונה לדגם מובהק. ניתן למצוא באירגונן שילוב של דגם ריכוזי ודגם רב זרועי. חדר־האוכל ומבני הציבור המקיפים אותו, מהווים יחד גרעין ריכוזי. מגרעין זה קיימת מגמה של התפתחות מבני הציבור למיבנה רב זרועי. כל אחת מהזרועות נושאת תפקיד שונה (איור 8.30): מרכז הבריאות (A), החצר ההיסטורית (B), אזור התרבות והספורט (C), והציר המוביל למוסד (D). מיבנה רב זרועי זה אינו קריא בשטח. אחת הסיבות לכך היא היעדר ייחוד עיצובי לצירי התנועה הקושרים את הזרועות למרכז. ייחוד מסוג זה יכול לבוא לידי ביטוי בשינוי במימדי הציר, שינוי בצמחיה המלווה את הציר וכדומה. דוגמא חלקית לכך ניתן למצוא בשדירת הברושים הקושרת את המוסד עם חדר־האוכל. סיבה נוספת לאי־בהירות הצירים נובעת מאופן ניקוז צירים אלה אל המרכז. לאורך הצירים לא ניתן לזהות את המרכז, ונקודת המיפגש בין הצירים לבין המרכז היא אקראית ובלתי מתוכננת. דוגמאות לכך ניתן למצוא במיפגשי הצירים בדופן האטומה של חדר־האוכל, במיפגש בחזית השרות של המטבח או במעבר דרך החניה המרכזית.

קבוצת פונקציות נוספת המאורגנת באופן שונה הם המועדונים. בגן שמואל ישנם מספר מועדונים. חלקם מרוכזים בגרעין המרכזי (איור 8.31) בית אורי (11), מועדון הקומונה (12). יתרת המועדונים מפוזרים בישוב: במוסד, באזור הילדים ובכניסה לישוב. הפיזור נובע בשל היות המועדונים שייכים לקבוצות חלקיות מהאוכלוסיה ואינם משותפים לכל הקיבוץ. השיקולים למיקום הם הקירבה למשתמשים (מועדונים 14, 15, 16), או הרצון להרחקתם בשל היותם מיטרד כגון הדיסקוטק (13).

הדשאים הנרחבים, המקיפים את מבני הציבור, משמשים לתפקידים שונים. השוני בתפקידים הוא פרי מסורת, שהתפתחה בקיבוץ ולאו דווקא בשל איפיון שונה של הדשאים:

א. הדשא המרכזי – הדשא אליו פונה חזית הכניסה הראשית של חדר־האוכל. דשא זה תחום על־ידי המיבנים המקיפים אותו. בדשא זה נחגגות חגיגות הביכורים.

ב. דשא האסיף – הדשא נמצא בין הקומונה והמגורים ונחגגות בו חגיגות האסיף.

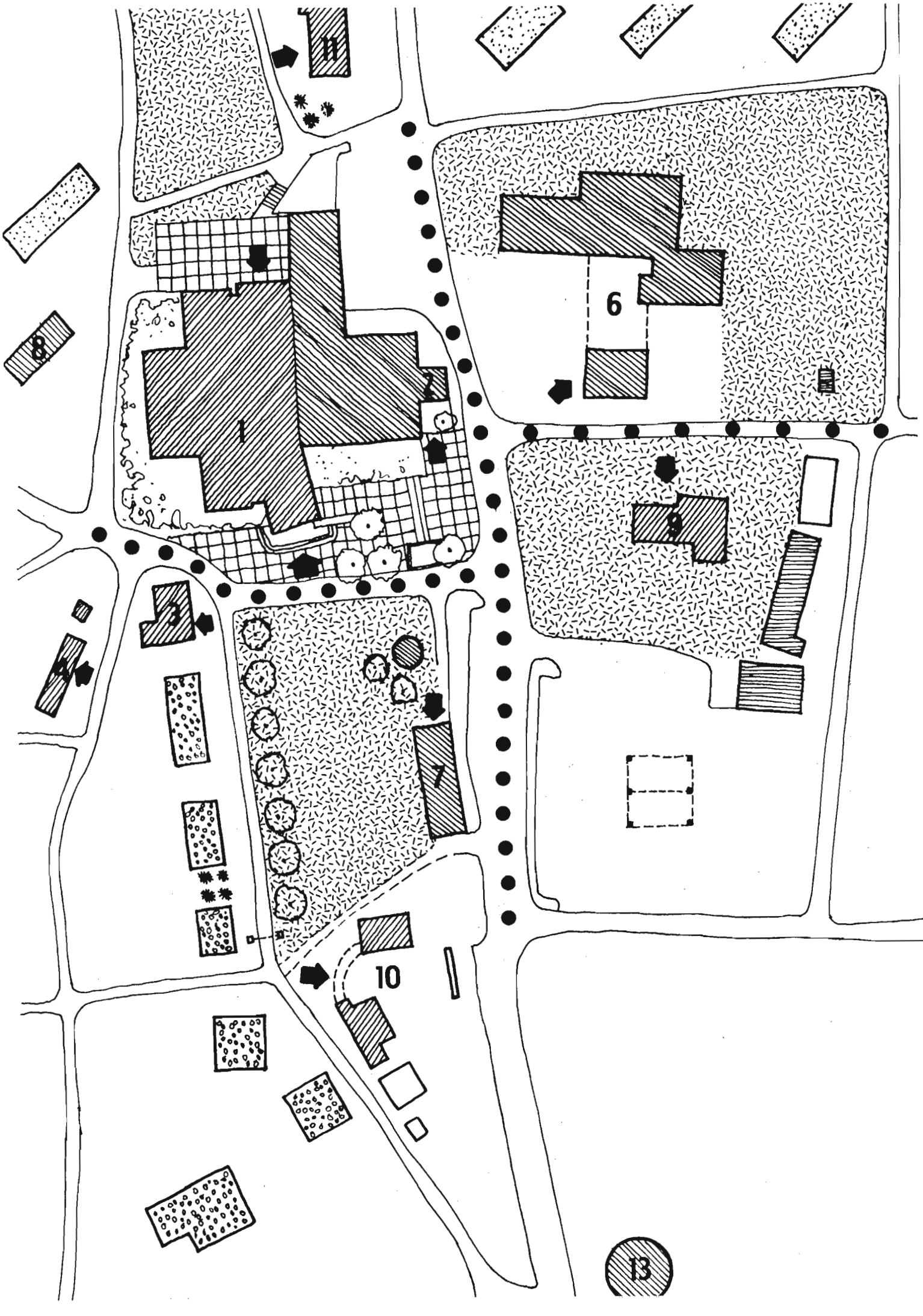
ג. דשא בית אורי – הדשא נמצא לצד בית אורי (המועדון) ומפריד בין שכונות המגורים הסמוכות לו. הדשא משמש לחגיגת חתונות ושמחות דומות.

ד. פינת ההנצחה של השואה – הפינה נמצאת בסמוך לחדר־האוכל ולצד הציר המוביל למרכז הבריאות. הדשא קטן ומוקף עצים היוצרים פינת התיחדות אינטימית.

ה. שטח פתוח נוסף המהווה מוקד פעילות הינו מגרש המשחקים באזור הילדים. המקום פעיל אחר־הצהריים ומהווה מקום מפגש לילדים ולהורים.

8.30 פריסת המקום הציבורי, סכימה, ק.מ. 1:5000.
8.31 מיקום המועדונים והדשאים הציבוריים:
11. בית אורי; 12. מועדון הקומונה; 13. דיסקוטק; 14. מועדון; 15. מועדון המוסד; 16. מועדון הילדים;
א. הדשא המרכזי; ב. דשא האסיף; ג. „דשא חתונות"; ד. דשא הנצחה; ה. משחקי ילדים.

8.30 Public place diagram, 1:5000.
8.31 Location of clubs and public lawns. (see fig. 8.29, index).

11
8
6
1
3
7
10
13

בינוי המקום הציבורי

הגרעין המרכזי של המקום הציבורי, שבמרכזו עומד חדר־האוכל, ממוקם לאורך הדרך הממשיכה את ציר הכניסה לקיבוץ. ציר זה מרכז לאורכו מספר מבני ציבור, אך אינו מהווה ציר פעילות ברור. חזיתות הכניסה למיבנים אינן פונות לציר זה אלא ניצבות לו: חזית השרות של המטבח ופינת הפריקה מלוות את הציר, הספריה מפנה חזית צרה ומרוחקת והחצר ההיסטורית מוסתרת על־ידי שרידי החומה. המיבנים הציבוריים מפנים גבם לציר ובכך הופך הציר למקום נחות.

החלק המעוצב באופן פורמלי במקום הציבורי הוא הדשא המרכזי. הדשא הינו מופנם ואינו קשור לציר הכניסה למרות סמיכותם. דשא זה תחום על־ידי חדר־האוכל, הכל־בו, החצר ההיסטורית ושורת מיבנים חזרתיים המלווה בשדירת עצים. הדשא מעוצב ככיכר ירוקה מלבנית ורחבה, אך אינו מתפקד ככיכר. הסיבה לחוסר תיפקודו ככיכר נובעת מהיעדר פעילות ציבורית בדפנות הכיכר, ומחוסר היכולת של החצר ההיסטורית לשמש כמוקד לציר, הקושר בין החצר לחדר־האוכל.

המקום העיקרי הפעיל במערך זה היא הכניסה הראשית של חדר־האוכל, הפונה לדשא המרכזי. רחבת כניסה זו מתוחמת על־ידי עצים ועציצים קבועים המהווים יחד עם הכביש חיץ, המפריד בין רחבת הכניסה לדשא המרכזי.

הבינוי בגן שמואל הינו אקראי ופרי התפתחות סטיכית. אין קשר בין העמדת מיבני הציבור לבין הפעילויות השונות במקום הציבורי והקשרים בין פעילויות אלה. אין חוליות היוצרות קשר בין מבני הציבור השונים, וכל מיבנה עומד כאובייקט בודד בתוך מישטח דשא רחב מידות. דוגמא לכך מהווים הספריה, הקומונה ובית אורי, המנותקים לחלוטין זה מזה ומחדר־האוכל עצמו.

הפעולה התכנונית העיקרית, שנקטה כדי לארגן את הבינוי, היא תכנון חדשא המרכזי על־ידי א. שרון בשנות ה־30. בתכנון זה מרכז הכובד היה הדשא, שהיווה חלל חוץ הקולט את התנועה לחדר־האוכל. בתכנון מאוחר יותר התעלמו באופן חלקי מתפקידיו של חלל החוץ, ומרכז הכובד הועתק ממנו למיבנה חדר־האוכל עצמו. בכך נחלשה חוליית הקשר הקולטת ומרכזת את התנועה והפעילות הציבורית.

8.32 בינוי מרכז המקום הציבורי, תכנית, ק.מ. 1:1000.
1. חדר־אוכל
2. מנהלה
3. הנחה"ש
4. משרד בנין
6. מכבסה
7. כל־בו
8. שרותים לחבר
9. ספריה
10. החצר ההיסטורית
11. בית אורי – המועדון

צירי תנועה ראשיים
דשאים
רחבות מרוצפות
כניסות למבני ציבור

רמת הבינוי – מיבנים סימבוליים

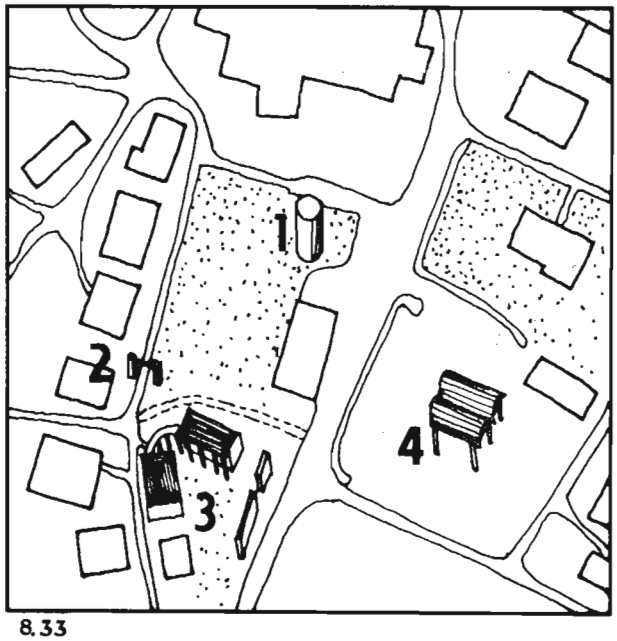
בגן שמואל ישנם מספר מיבנים בעלי משמעות סימבולית המתיחסת להיסטוריה ולנוסטלגיה של המקום. מיבנים אלה, במיקומם הנוכחי ובעיצובם הסביבתי, אינם מהווים מוקדי אירועים או נקודות ציון. לא נעשה ניסיון להפכם למרכיבים הלוקחים חלק ביצירת תדמית לישוב ולמרכזו.

המגדל (צילום 8.34) ממוקם בצד הדשא המרכזי במקום בו אין כל פעילות. המגדל עצמו מוסתר על־ידי חעצים הגבוהים בסביבתו. מצירי התנועה המובילים למרכז, אין כל הכוונה של מבטים אליו. במצבו הנוכחי אין המגדל מהווה אלמנט המשמש נקודת ציון לישוב או למרכז.

השער (צילום 8.35) הוא השער הראשון של החווה, כשהיתה מוקפת בחומה. השער, ששוקם והועמד במיקומו הראשוני ההיסטורי, נמצא כיום בפאתי הדשא המרכזי. דרך השער עוברת התנועה משביל העפר העולה מהכביש אל עבר חדר־האוכל. מיקומו הנוכחי הוא באופן סימלי בין הישן והחדש: בין החצר ההיסטורית לבין הדשא המרכזי של חדר־האוכל החדש. השער יכול להיות בעל משמעות תיפקודית על־ידי הפניית חלק מהתנועה הנכנסת לקיבוץ אליו. העברת התנועה מהכביש המוביל לחניה לשביל הפנימי המוביל אל השער, תוסיף תוכן ממשי לאובייקט סימלי זה.

החצר ההיסטורית (צילום 8.36) היא החצר בה מצויים המיבנים הראשונים של גן שמואל ושריד מהחומה הראשונה, שהקיפה את החווה. המיבנים משמשים כיום כספרית ילדים וארכיון ויש כוונות ליסד במקום מוזיאון לתולדות הישוב. החצר עצמה מתוחמת באמצעות שני המיבנים הסמוכים והחומה שנותרה. החצר מופנמת ואינטימית בהשוואה לדשא המרכזי רחב המימדים. החצר פונה אל עבר השער באמצעות הפתח בין המיבנים והפרגולה הקושרת ביניהם.

המתבן (צילום 8.37) ניצב במרכז החניה הראשית. המתבן מהווה נושא לדיון לגבי מידת חשיבותו כאלמנט סימבולי שיש לשמרו. בינתיים, כתוצאה מהיעדר החלטה ומהיעדר תכנית כוללת לאזור המרכז, נותר המתבן במקומו ומוסיף להחליד.

8.33

8.34

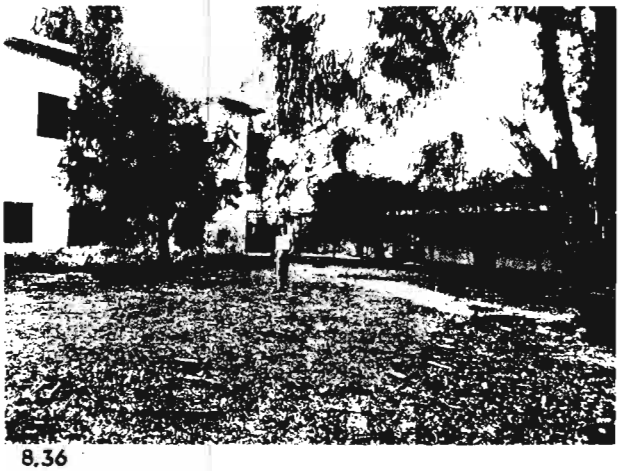

8.35

8.33 מבנים סימבוליים, אכסונומטריה: 1. המגדל; 2. השער ההיסטורי; 3. החצר ההיסטורית; 4. המתבן.
8.34 השער ההיסטורי.
8.35 המגדל.

8.33 Symbolic buildings: 1. Tower; 2. Historic gate; 3. Historic center; 4. Hay-shed.

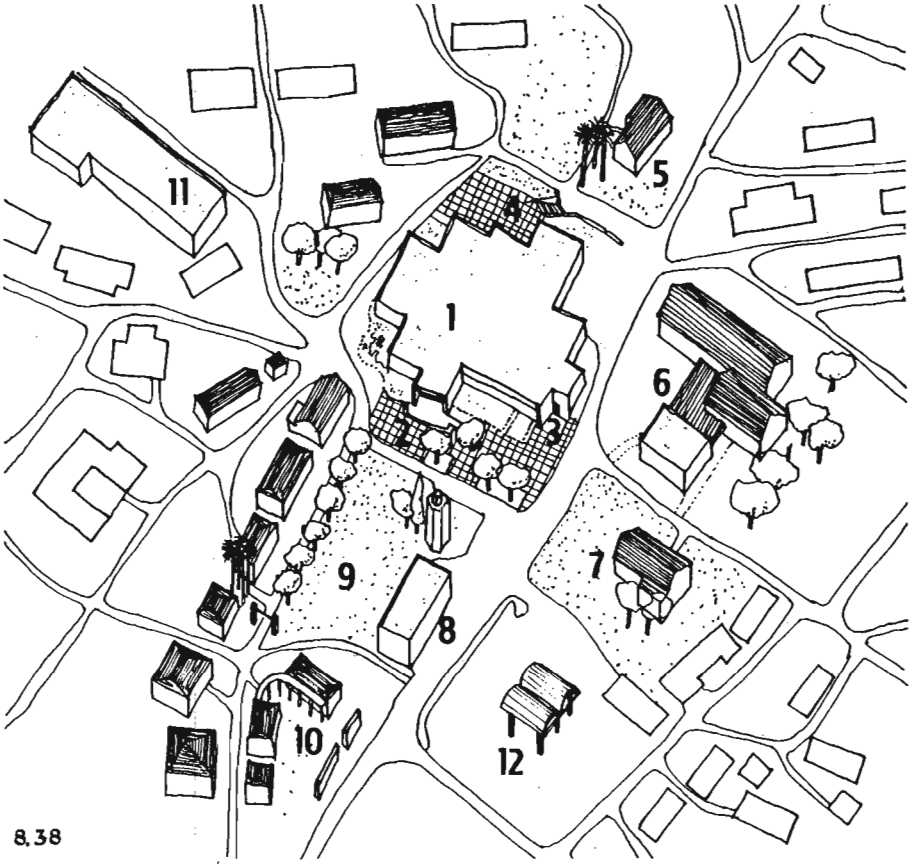
8.34 The historic gate.
8.35 The tower.

8.36

8.37

8.38

8.36 החצר ההיסטורית.
8.37 המתבן
8.38 המרכז הציבורי:

1. חדר־האוכל
2. רחבת הכניסה הראשית
3. מינהלה
4. רחבת הכניסה האחורית
5. המועדון
6. המכבסה
7. הספריה
8. הכל־בו
9. הדשא המרכזי
10. החצר ההיסטורית
11. מרכז הבריאות (בהקמה)
12. המתבן

8.36 The historic courtyard.
8.37 The hay-shed.

8.38 The public center
1. Dining hall
2. Dining hall main entrance
3. Administration
4. Dining hall rear entrance
5. Club
6. Laundry
7. Library
8. Member's store
9. Central lawn
10. Historic courtyard
11. Health center
12. Hay-shed

רמת המיבנה – יחס בין מיבנה וסביבתו הפתוחה

בגן שמואל חללי החוץ חזרתיים וחד־גווניים. רובם מהווים שאריות תכנון ומהווים תוצר לוואי ממבני הציבור. במקרים רבים משתלטים העצים על הבנוי ומהווים גורם דומיננטי בנוף. תמונת מצב זו משותפת למקום הציבורי ולאזורי המגורים. הנוף המלווה את התנועה, בין המרכז הציבורי לבין המגורים, הינו חד־גווני וחסר ייחוד המתייחס לפעילויות השונות במקומות השונים. למקום הציבורי לא ניתן איפיון שונה ואין ניסיון לעשותו מקום אינטנסיבי יותר או פורמלי.

מרבית מבני הציבור בגן שמואל מתוכננים כאובייקטים בודדים. לא נעשה ניסיון לברר את טיב הקשרים בין הפונקציות הציבוריות השונות. כל מיבנה תוכנן בזמן שונה, כיחידה עצמאית ללא תוכנית כוללת. הכל־בו, הספריה והמועדון (צלום 8.39), שייכים למיבנים הוותיקים שמידותיהם צנועות. מיבנים אלה מתוכננים כמלבנים סגורים ללא חללים המתווכים בין פעילות הפנים ופעילות החוץ. את המיבנים מקיפים דשאים רחבי ידיים היושבים במרכזם. דשא המועדון לדוגמה, מנוצל לצורך אירועים חד־פעמיים ובחיי היום־יום מהווה מרבד ירוק, שאינו תורם לפעילות המועדון.

חדר־האוכל הנוכחי תוכנן כיחידה מרכזית אליה מצטרפים שני אגפים. על־ידי חלוקת חדר־האוכל לחללים מישניים, הושגה אינטימיות חלקית באולם הגדול, ונוצרה אפשרות להשגת גמישות בתיפקודו: ניתן לנצלו באופן חלקי או מלא או לארגן משמרות באופן יעיל. החשיבה בתכנון חדר־האוכל היתה מרוכזת סביב אירגון החלל הפנימי והתאמתו לפעילות בו. לא ניתנה מחשבה על תפקיד חללי החוץ. חללי החוץ סביב חדר־האוכל אינם מהווים הרחבה של פעילות הפנים, דהיינו, אין מרפסת או חצר פנימית שניתן לנצלה כחלק מחדר־האוכל.

חללי החוץ הפעילים סביב חדר־האוכל הם אזורי הכניסות. בכניסה הראשית לכיוון הדשא המרכזי ישנה רחבה מרוצפת צרה, המסתיימת בכביש. לרחבה זו דופן אחת בלבד והיא חזית הכניסה. רחבה זו אינה ממלאת את תפקידה ככיכר כניסה, שכן היא צרה מלהכיל את האנשים המתקבצים בה.

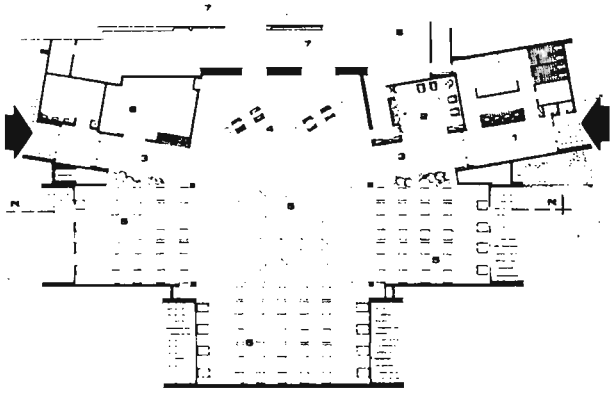

8.39

8.39 Club.
8.40 Dining hall main entrance.
8.41 Dining hall, plan.

8.40

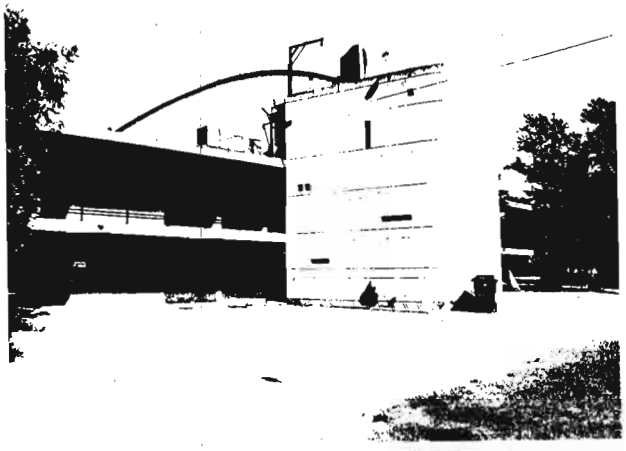

8.41

8.39 המועדון.
8.40 רחבת הכניסה הראשית.
8.41 תכנית חדר־האוכל.

8.42

8.43

הכניסה המערבית היא כניסה מישנית והיא משמשת כמקום מעבר ללא פעילות נלווית. רחבת כניסה זו מנוצלת בקיץ אחת לשבוע לפעילות ערב חברתית־תרבותית.

המקום ההומה ביותר סביב חדר־האוכל הוא הכניסה לאזור המינהלה, המצוייה במיפלס התחתון. אזור הכניסה למינהלה מוגדר על־ידי דפנות המיבנה וגדר. במקום נוצרה פינת ישיבה הקולטת את הפעילות סביב אזור זה.

אולמות התרבות (צילום 8.43) והספורט, אינם במרכז הקיבוץ, אלא בסמוך למוסד. מיבנים אלה הינם דוגמה לתפיסה המודרניסטית, בהיותם מתוכננים כמיבנים בודדים, מנותקים מצירי התנועה וסגורים לסביבתם.

בחלקים הוותיקים יותר במקום הציבורי, ניתן למצוא תפישה שונה במיקצת לגבי עיצוב חללי החוץ. החצר ההיסטורית והדשא המרכזי מהווים דוגמה לחללי חוץ תחומים, שאינם בבחינת שאריות תכנון. החצר ההיסטורית מוגדרת על־ידי שני המיבנים הקשורים בפרגולה ועל־ידי קיר החומה. חצר זו אינַטימית בשל מימדיה, ובהיותה אי־רגולרית ואסימטרית היא גם בלתי פורמלית (צילום 8.36). כיום לא נעשה בחצר זו שימוש הולם. הדשא המרכזי הינו חלל תחום בקנה מידה גדול יותר (צילום 8.44). הדשא תחום בצדדיו על־ידי שדירת עצים, ובקצוותיו על־ידי חדר־האוכל והחצר ההיסטורית. דשא זה אינו מתפקד כמוקד, מאחר ודפנותיו הארוכות אינן פעילות ודפנותיו הקצרות אינן מהוות מוקדים לציר. הסיבות לאי־תיפקודו כציר נעוצות בעובדה כי החצר ההיסטורית אינה גורם דומיננטי היכול להוות מוקד לציר, והכניסה לחדר־האוכל מנותקת מהדשא על־ידי העצים והכביש, היוצרים חסימה נוספת להיווצרות הציר.

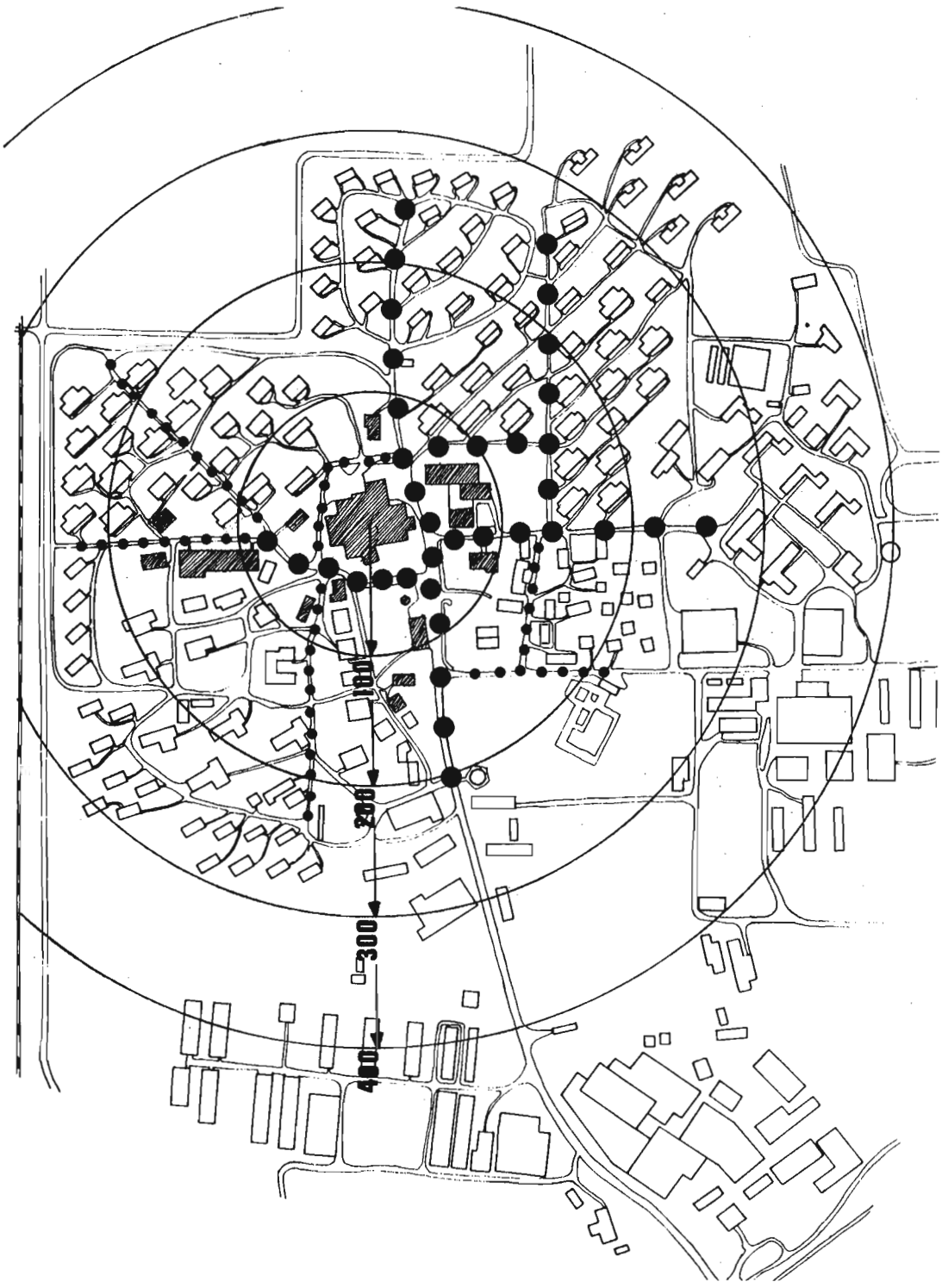
חללים אלה בגן שמואל, מהווים דוגמה לחללי חוץ תחומים ומתוכננים בחלקם, אשר בשל מיקום, שאינו תואם את מוקדי הפעילות, הם אינם מתפקדים כהלכה.

8.44

8.42 המכבסה.
8.43 אולם המופעים.
8.44 הדשא המרכזי.

8.42 Laundry.
8.43 Performance hall.
8.44 Central lawn.

8.45 Pedestrian circulation system.

- Main routes
- Seconday routes
- Path

8.45 מערכת התנועה הרגלית: צירי תנועה ראשיים וטווחי הליכה

- צירים ראשיים
- צירים משניים
- צירים פנימיים

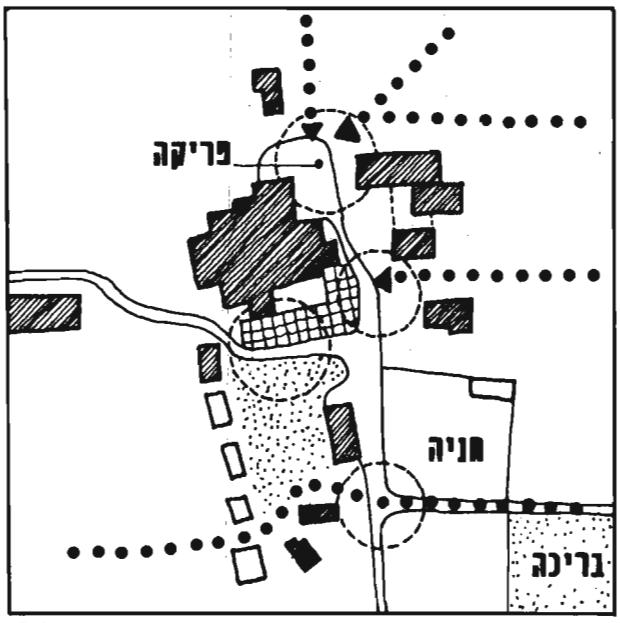
גן שמואל –
מערכת התנועה במקום הציבורי

היחס בין מערכת התנועה המוטורית והרגלית

קיימת חפיפה במערכות התנועה המוטורית והרגלית. מערכת התנועה מותאמת לתנועה רגלית ובמקומות מסויימים ישנה השתלטות של התנועה המוטורית על צירי התנועה הרגליים. חפיפה זו בין המערכות, היא תוצאה של חוסר תכנון מוקדם לקליטת התנועה המוטורית. עובדה זו יוצרת מספר בעיות. הבעייה העיקרית היא הבעייה הבטיחותית, הנובעת מחדירת ציר הכניסה לעומק הקיבוץ. ציר הכניסה נחצה על־ידי מסלול התנועה הרגלית של הילדים (צילום 8.47). הבעייה מחריפה בשל היעדר שדה ראייה מתאים בסמוך לצומת זו.

בעייה נוספת היא ההפרעה הנגרמת לפעילויות במקום הציבורי. ההפרעה נגרמת בשל חציית התנועה המוטורית את צירי התנועה המובילים לחדר־האוכל (צילום 8.50). ציר התנועה מהווה קו גבול התוחם את רחבת הכניסה לחדר־האוכל לכיוון הספריה והקומונה ולכיוון הדשא המרכזי. הבעייה חריפה יותר באזור הדשא המרכזי, שכן כביש הגישה למרפאה נמצא בסמיכות לכניסה לחדר־האוכל (צילום 8.48). קירבה זו מצמצמת את רחבת הכניסה לשטח, שאינו עונה לדרישות הנובעות מהפעילות בו. הכביש עצמו יוצר חיץ בין הרחבה לדשא המרכזי.

ציפוי הכבישים באספלט ויצירת אבן שפה, יוצרים הפרדה ברורה בין הכביש לרחבה ונותנים הרגשת עדיפות לרכב על הולך הרגל. ניסיון ליצור דרך המשולבת בריצוף חוץ, היח יכול לתרום לשלטון הולך הרגל במקום הציבורי.

8.46

8.46 בעיות במיפגש תנועה מוטורית ורגלית
תנועה רגלית
תנועה מוטורית
צמתות המהוות מיטרד

8.47 כביש הכניסה החסום על־ידי חביות.
8.48 כביש הגישה למרפאה המפריד בין רחבת הכניסה והדשא המרכזי.

8.47

8.48

8.46 Vehicular & pedestiran circulations systems — friction points:
Pedestrian
Vehicular
Friction points

8.47 Entrance road.
8.48 Road leading to clinic.

התנועה המוטורית

דגם התנועה

התנועה המוטורית בנוויה מציר ראשי, שהוא ציר הכניסה ומהסתעפויות מציר זה. ניתן להגדיר את התנועה כרדיאלית, מאחר ויש הסתעפות תלת כוונית מאזור החניה הראשית. דגם תנועה זה יוצר בעיות במיפגש עם תנועת הולכי הרגל במקום הציבורי. ההפרעה הנובעת מהמיפגש היא בחציית צירי תנועה למרכז, בהגבלת מרחב הפעילות סביב חדר־האוכל ובהוותה בעייה בטיחותית (כפי שפורט בסעיף הקודם).

הפריקה

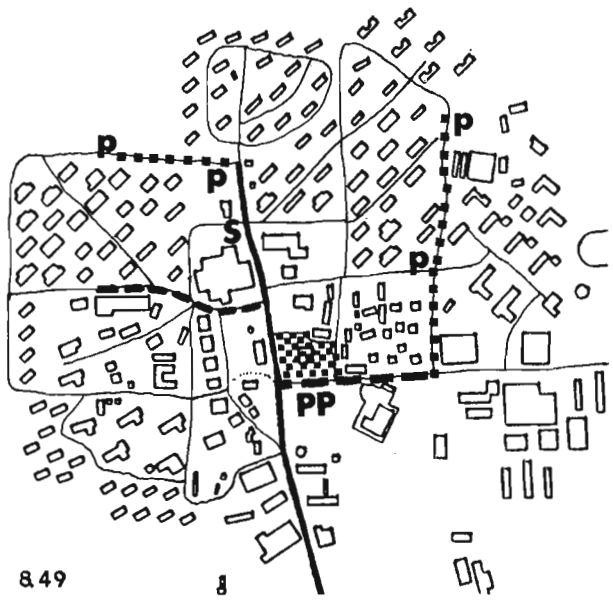
בשל מיקום חדר־האוכל במרכז הישוב, הפריקה הנמצאת על ציר הכניסה גורמת לחדירת תנועת האספקה לעומק הישוב. הבעיות הנגרמות בשל כך הן בכניסת רכב זר, שאינו מודע לבעיות הבטיחותיות ובחדירת הרכב הכבד לעומק המקום הציבורי. אזור הפריקה מהווה חזית אחורית של שרות ובמיקומה בלב המקום הציבורי היא מכוונת למבני ציבור אחרים – המועדון והקומונה, ונמצאת במקום מיפגש צירי תנועה מרכזיים, המובילים משכונת המגורים למקום הציבורי.

החנייה

בגן שמואל יש חניה מרכזית, הנמצאת לצד ציר הכניסה הראשי. בקיבוץ פזורות חניות מאולתרות נוספות בתוך שכונות המגורים. אין תכנון לחניות ממוסדות בסביבת המגורים.

בשנים האחרונות נעשו ניסיונות לטיפול בבעיות הנגרמות בשל חדירת התנועה לתוך הישוב.

קיימת הצעה עקרונית ליצירת טבעת המקיפה את הישוב ומסדירה את בעיות האספקה והחנייה. הצעה זו נתקלת בבעיות בשל מיגבלות שטח, הנובעות מאי־בעלות הקיבוץ על הקרקע ממערב לישוב.

8.49

8.49 Vehicular circulation system.

———	Service road
.....	Access to dwelling & clinic parking areas
PP	Central parking area
P	Dwelling parking area.

8.50 Roads around dining hall area.
8.51 Service area behind kitchen.

8.50

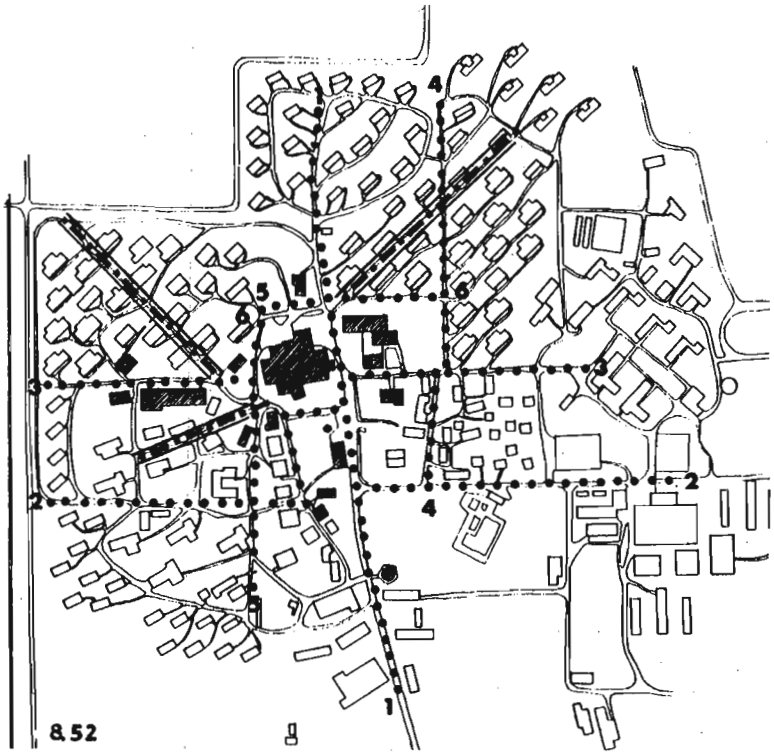
8.51

8.49 מערכת התנועה המוטורית

———	כביש כניסה וגישה לאספקה
.....	כבישי כניסה לחניות ולמרפאה
PP	חניה מרכזית
P	חניות משניות

8.50 מערכת כבישים בסמוך לרחבת חדר־האוכל והמינהלה.
8.51 רחבת פריקה מאחורי המטבח.

התנועה הרגלית

רמת התכנון הכולל - התנועה הרגלית

דגם התנועה

במערכת בתנועה הרגלית קיים שילוב בין צירים ראשיים המאורגנים ברשת, לבין צירים ראשיים המאורגנים באופן רדיאלי. דגם הרשת הוא פרי תכנון מוקדם יותר. עם בניית שכונות המגורים המערביות, החלו בתכנון צירי תנועה המכוונים אל חדר־האוכל. שילוב הרשתות יצר אי־סדר במערכת התנועה למקום הציבורי ובעיות בהיתמצאות (איור 8.52).

טווחי הליכה

חדר־האוכל אינו ממוקם במרכז הפיזי של הישוב. התפתחות שכונות המגורים לכיוון מערב וצפון־מערב, הוגבל בשל מחסור בקרקע, ועל־כן התפתחו המגורים בכיוון צפון־מזרח. טווח ההליכה המכסימלי לשכונה הדרומית הוא כ־300 מ' בעוד טווחי ההליכה למוסד ולשכונות הצפון־מזרחיות מגיע לכ־400 מ' (איור 8.45).

בעיית הטווחים אינה חריפה בשל הטופוגרפיה השטוחה, שאינה מערימה קשיים נוספים בהגעה למרכז, אך כמובן, ישנה עדיפות לשכונות הזמינות יותר למרכז הציבורי.

עיבוי הצירים

בין הצירים יש היררכיה תיפקודית. מספר הצירים משתי הרשתות מהווים צירים ראשיים, אליהם מתנקזות התנועה מצירים משניים. מרבית הצירים הראשיים מתנקזים אל אזור חדר־האוכל.

צירי ראייה

צירי הראייה, המכוונים אל המקום המרכזי, הם מועטים. הציר היחידי המכוון בבהירות לחדר־האוכל הוא השדירה המחברת את חדר־האוכל למוסד (צלום 8.53). הצירים האחרים הינם בעלי פוטנציאל לשמש כצירי ראייה. פוטנציאל זה אינו ממומש בשל החסימה הוויזואלית שיוצרים העצים, ומאחר וחדר־האוכל והאלמנטים בסביבתו אינם מתוכננים כנקודות ציון הניתנות לקריאה לאורך הצירים.

8.52 מערכת התנועה הרגלית - שילוב דגמי תנועה:
דגם רשת
דגם רדיאלי

8.52 Combination of circulation types:
Grid
Radial

רמת הבינוי – יחס בין מסלול התנועה לפונקציה הציבורית

אופן ניקוז התנועה מהמגורים (איור 8.54)

המקום הציבורי בגן שמואל אינו בעל מיבנה מוגדר. מוקד המקום הציבורי הוא חדר־האוכל וסביבו ישנן פעילויות ציבוריות ברמת אינטנסיביות הפוחתת עם גידול המרחק ממנו. המעגל הקרוב אליו מוגדר על־ידי שבילים היקפיים, אליהם מתנקזות התנועה. ניתן להגדיר זאת כדפוס ניקוז תחום. יש צירים רדיאליים ברורים, המכוונים לשלושה מוקדי מיפגש המצויים על השבילים המקיפים את חדר־האוכל (A–C). מרבית הצירים הרדיאליים מהווים צירים נושאים מהם מסתעפות דרכים מישניות, המחברות את מבני המגורים עם הציר הנושא (צירים 1, 3, 6, 8, 9). הצירים האחרים נושאים את עצמם (צירים 2 ו־7) וצירים 4 – 5 הם צירי הכניסה לקיבוץ ומהווים צירי קשר בין המשק והישוב.

הנגישות לחדר האוכל (איור 8.54)

ניתן לזהות שלוש נקודות ניקוז של התנועה מאזור המגורים לחדר־האוכל: A – ניקוז התנועה מהשכונות המערבית והדרומית; B – ניקוז התנועה מהשכונה הצפון־מזרחית; C – ניקוז התנועה מהמוסד, מהמגורים במזרח ומהמשק והחניה המרכזית.

נקודות ניקוז אלה אוספות את צירי התנועה לשביל תנועה מאסף, המוביל אל הכניסות למיבנה.

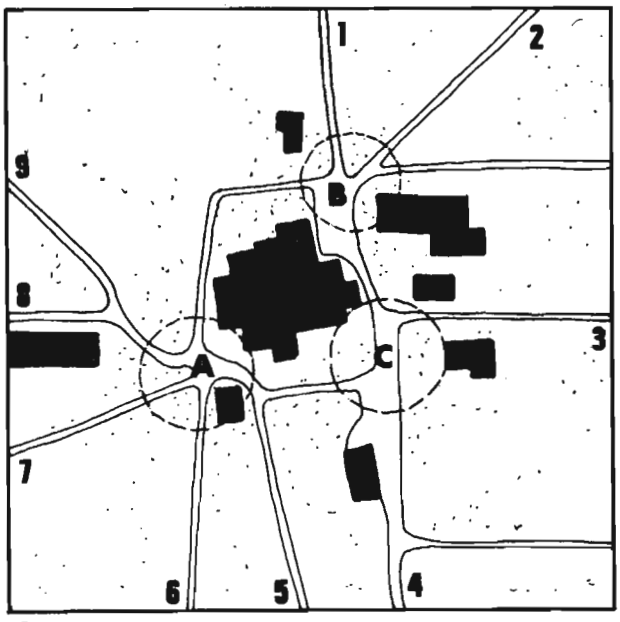
נקודות מיפגש אלה פוגשות חלקים אדישים בחדר־האוכל: ב־A מיפגש הצירים הוא עם דפנות חדר־האוכל; ב־B המיפגש הוא עם אזור הפריקה וחצר השרות (צלום 8.51); וב־C – המיפגש הוא עם דופן המטבח ועם אזור המינהלה. מנקודות אלו לא ניתן לזהות את הכניסות ואין כל הכוונה לגבי מיקומן.

במערכת זו אין תכנון הקושר את נקודות הניקוז עם רחבת הכניסה לחדר־האוכל. לא נבנה מערך פיזי המייחד את המקום הציבורי מיתרת הקיבוץ ולא נעשה שימוש בתנועה כגנרטור לפעילות.

8.53

8.53 Cypress avenue leading from school to dining hall.
8.54 Intersection of path leading to dining hall.

8.54

8.53 שדירות הברושים הקושרת את ה„מוסד" וחדר־האוכל.

8.54 A,B,C — מיפגש צירי התנועה המובילים לחדר־האוכל.

היחס בין מסלול התנועה, המבנים וחללי החוץ

רמת התכנון הכולל

מספר צירים מאספים את התנועה מהמגורים ומכוונים אל מיבנה חדר־האוכל. הכוונה זו היא חלקית ומתבטאת בגיאומטריה הקווית של הצירים. באופן ממשי לא ניתן לזהות את המרכז מצירים אלה, למעט הציר הבא מהמעסד. במערכת הדרכים אין כל היררכיה צורנית המרמזת על הכוונה למרכז. לא נעשה בצירים אלה כל עיבוד עיצובי, המייחד אותם מצירים אחרים. בתכנון המרכז הציבורי לא נעשה שימוש בנקודות ציון כמוקד לצירים, מבני הציבור נמוכים ותכנון הנוף בסביבתם זהה לתכנון הנוף במגורים. שניהם מוקפים דשאים נרחבים, ועצים רחבי נוף מצלים על המיבנים. לא נעשה ניסיון לייחד את סביבת המקום הציבורי (צילומים 8.55, 8.56).

רמת הביניי

בגן שמואל אין כל מערכת הקושרת בין מבני הציבור. התנועה ברוב המקרים מתרחשת בחללי חוץ פתוחים ואמורפיים. בחללי החוץ, שבין מבני הציבור אין כל היררכיה ואין קשר או המשכיות ביניהם. הכניסות למבני הציבור כמועדון, הספריה והקומונה, מופנים לצירי התנועה העוברים בסמוך אליהם. צירים אלה מובילים לחדר־האוכל בדרך עוקפת. הכניסות לחדר־האוכל מנותקות מרוב צירי התנועה ויש צורך להקיף חלק מהמיבנה כדי להגיע אליהן (איור 8.57).

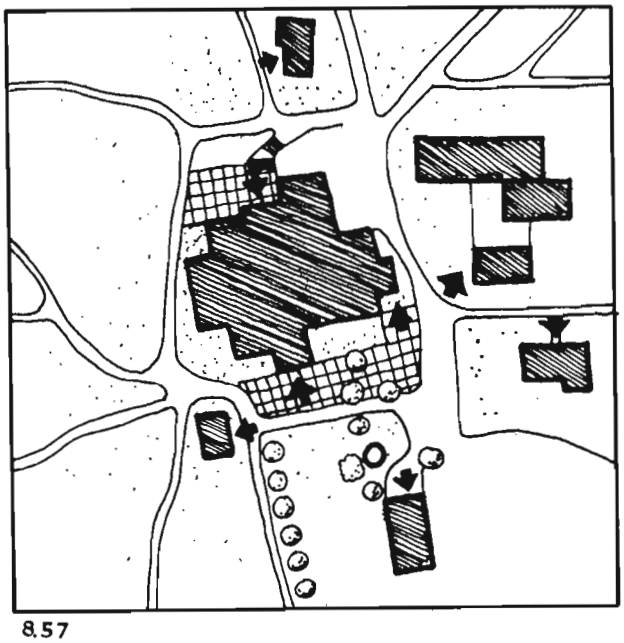
8.55

8.56

8.55 Library.
8.56 Path in dwelling area.

8.57 Public building entrances.

8.57

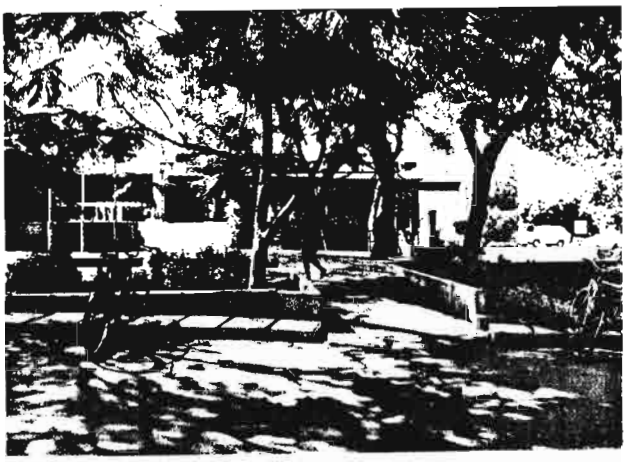
8.55 הספריה.
8.56 שביל באזור המגורים.

8.57 הכניסות למבני הציבור.

רמת תכנון המיבנה

בגן שמואל מבני הציבור מופנמים. הפעילות בהם היא פעילות פנים ואין חללי חוץ המהווים הרחבה לפעילות זו. חללי הכניסה למרבית מבני הציבור אינם מעובדים. המבנים צמודים לקרקע והכניסה אליהם ישירה ללא חלל מתווך.

סביב חדר־האוכל נעשה פיתוח סביבתי נוסף. בחזית הכניסה הראשית לחדר־האוכל נוצרה רחבה מרוצפת, שהיא מחוץ לקו המיבנה ואינה רחבה דיה להכיל את הפעילות בה. רחבה זו מצטמצמת בשל הערוגות הבנויות והעצים החוסמים את התנועה בה (צלום 8.58).הכניסה מוסתרת ונחסמת על־ידי העצים ברחבה ורק מטווח קצר ניתן לזהות את הכניסה (צלום 8.59). הכניסה הצפון־מערבית של חדר־האוכל מהווה כניסה משנית. הכניסה מנותקת מציר ההליכה בשל הפרשי המיפלסים ביניהם ובשל מיקום גרם המדרגות בסמוך לאזור השרות (צלום 8.60). רחבת הכניסה עצמה גדולה במימדיה מרחבת הכניסה הראשית ולה חזית אחת בלבד. ברחבה יש תחושת שיממון בשל היותה חשופה ופתוחה (צלום 8.61).

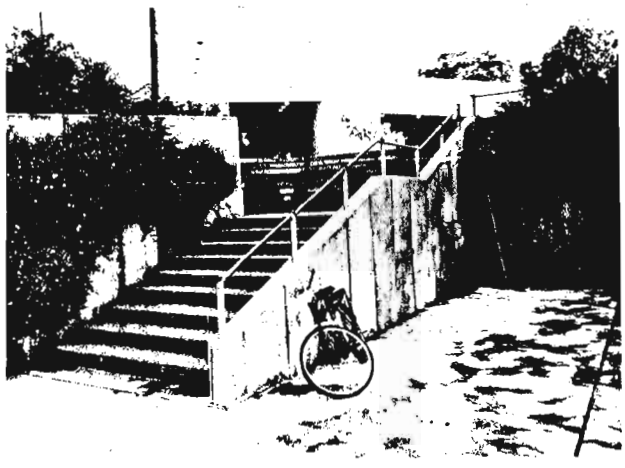
8.58

8.59

נוחות התנועה

גן שמואל יושב על שטח מישורי. עובדה זו מקנה יתרון לגבי נוחות התנועה. האקלים, אף הוא נוח ואינו קיצוני. התרומה העיקרית של המחשבה על נוחות התנועה, היא בחיפוש הגנה מפני גשם ושמש סביב הכניסות למבני הציבור או במעברים החשובים בין המיבנים. מאחר ואין כל מערכת אירגון הקושרת בין מבני הציבור, הרי במילא אין תכנון למעברים מוגנים ביניהם. העצים במקום הציבורי אינם מתוכננים ליצירת הצללה מתאימה ומיקומם אקראי. באיזורי המגורים מושגת הצללה רבה יותר מאשר במקום הציבורי. בכניסות למבני הציבור אין הגנה מגשם ושמש ובמקרים בודדים שיש, ההגנה היא חלקית ואינה יוצרת מקום ממשי מוגן.

8.60

8.61

8.58 רחבת אזור המנהלה הסמוכה לחדר־האוכל.
8.59 הכניסה הראשית לחדר־האוכל.
8.60 המדרגות לרחבת הכניסה האחורית של חדר־האוכל.
8.61 רחבת הכניסה האחורית של חדר־האוכל.

8.58 Administration court near dinnig hall.
8.59 Dining hall main entrance.
8.60 Staircase leading to dining hall rear entrance.
8.61 Dining hall rear court.

פרק ד':
תכנון המקום הציבורי בקיבוץ –
כיווני חשיבה

תכנון המקום הציבורי בקיבוץ – נקודות למחשבה

בפרק מסכם זה ברצוני להדגיש שני נושאים מרכזיים בתכנון המקום הציבורי בקיבוץ. נושאים אלה צריכים להוות, לדעתי, גורמי השפעה חשובים בתכנון, בהעמידם את התכנון המקומי בקיבוץ כחלק ממערכת רחבה יותר. התכנון בקיבוץ מושפע הן מתהליכים פנימיים הקורים בקיבוץ, הן ממסגרת אידיאית־תנועתית, שהיא מסגרת נורמטיבית, והן משינויים בתפישות אדריכליות. תכנון נכון צריך להיות ער בו־זמנית לתמורות הקורות באורח החיים המקומי ובחשיבה האדריכלית הכללית. באמצעות החשיבה האדריכלית, ניתן ללמוד מלקחי העבר על־ידי בחינה ולימוד של עבודות מקבילות, ובכך לקדם את התכנון המקומי בלא צורך לחזור על אותם תהליכים שנמצאו כבעייתיים.

האדריכלות העכשווית עומדת בפרשת דרכים, מעלה שאלות רבות לגבי העבר ומחפשת כיוון ודרך. בשל כך ישנה חשיבות בחזרה לשאלות ראשוניות בתכנון. הטיפולוגיה מסייעת בהעלאת שאלות שונות על־ידי פירוק הנושא התכנוני לגורמיו, יצירת מיון המאפשר אירגון החומר, בחינתו לעומק והערכתו באופן השוואתי. כדי ליישם את הנתוח הטיפולוגי, יש צורך לבחון אותו ביחס להתאמתו לאורח החיים המקומי ובמסגרת הרחבה יותר של החשיבה האדריכלית.

פרק זה ממקם את הקיבוץ בתוך מערכת כוללת יותר, הקושרת את התכנון עם אורח החיים ומדגישה את הקשר וההשפעה של גישות וזרמים באדריכלות על התכנון בקיבוץ.

נושא זה, שיכול היה להוות נושא לעבודה נוספת, מועלה בסיום העבודה כדי ליצור מודעות לנושאים אלה בתכנון, לטובת תכנון טוב יותר.

9. אורח החיים בקיבוץ והשלכותיו על התכנון הפיזי של המקום הציבורי

המיבנה הפיזי של הקיבוץ הינו מערך דינמי המושפע מאורח החיים ומגיב לתהליכים המתרחשים בחברה הקיבוצית. תהליכים אלה נוגעים לכל תחומי החיים בקיבוץ ויוצרים תגובות שרשרת המרחיבות את מעגל ההשפעה של כל תהליך. חלק מהשפעות הגומלין הינן ישירות וברורות וחלקן הינן בגדר השערה לגבי ההשפעות האפשריות.

פרק זה עוסק בהשלכות אורח החיים הקיבוצי והתמורות בו, על התכנון הפיזי של הישוב כולו, תוך התמקדות על ההשפעות הישירות והעקיפות על תכנון המקום הציבורי.

הכוונה להצביע בפרק זה על תהליכים שונים, שהתרחשו ומתרחשים בחברה הקיבוצית, כנקודות למחשבה, להבנת תהליך קבלת ההחלטות בנושא תכנון בקיבוץ לטווחים קצרים וארוכים. הפרק מהווה סקירה של תהליכי התמורה. הסקירה מצביעה על ההשפעות הממשיות של התמורות על מערכים פיזיים בקיבוצים שונים ועל השלכות עתידיות אפשריות של תמורות אלה.

התכנון הפיזי בכל רמותיו מיועד לטווחים קצרים עד ארוכים, בין אם מדובר במיבנה או תכנית נקודה. לתכנית נקודה יש השלכה על מגמות התפתחות המיבנה הפיזי העתידי של הישוב, וכל בניין יוצר עובדה בשטח המשפיעה על המשך ההתפתחות הפיזית של הישוב. במידה ובניין זה אינו מעוגן בתכנית כוללת לטווח רחוק יותר, יכול המיבנה להוות מיגבלה המפריעה להמשך התפתחות רצוייה. על כן, מן הראוי, שהתכנון ינסה לענות על בעיות השעה, תוך הסתכלות כוללת על אפשרות התפתחות תסריטים עתידיים.

השפעות התמורה בחברה הישראלית והמודרנית על מיבנה הקיבוץ

עליית רמת החיים

הרווחה הכלכלית שחלה בקיבוץ והקצאת חלק מהמשאבים להעלאת רמת החיים, הביאה לגידול משמעותי בהיקף הבניה וברווחת הבניה והפיתוח. ההסתפקות במועט, שאיפיינה את כל תחומי החיים בקיבוץ והפניית המשאבים למשימות הלאומיות, פינו מקום להתעצמות ולגידול פנימי.

הגידול חל בכל מערכות החיים בקיבוץ באופן הדרגתי. במערכת הציבורית נוספו פונקציות בתחום החברה, התרבות והצריכה. עליית רמת החיים ניכרת הן במסות הבנייה הגדולות והן בעיצובן. מבני־ציבור רבים, שנבנו החל משנות ה־60, מהווים ביטוי לרצון להפגין את ההישגיות החדשה כאשר ביטוי זה מושג על־ידי העמדה בשטח, המבליטה את המבנה באמצעות נפחים גדולים ובשימוש באלמנטים קונסטרוקטיבים דרמטיים.

במקביל הושם דגש חזק מאוד על העלאת סטנדרט המגורים [1]. שינוי זה נתמך על־ידי תהליכים מקבילים של חיזוק התא המשפחתי בחברה הקיבוצית. כיום החלק הארי ממשאבי הבניה בקיבוץ מוקדש להרחבת דירות החברים ובנית יחידות חדשות, הבאות לענות על הצרכים הכרוכים בלינה המשפחתית. אין לדעת אם זוהי רק מגמה זמנית וחולפת של תהליך הנמצא בעיצומו ולאחריו תבוא רגיעה, אך יש להיערך למצב אפשרי של שימוש שונה במקום הציבורי.

עליית רמת החיים הביאה להעלאת רמת הצריכה, המתבטאת בהיצע מגוון יותר והזדמנויות רבות יותר להגיע לסיפוק חומרי ורוחני. התפתחות זו מביאה לעיבוי המרכז הציבורי. המרכז הציבורי גדל בשני מישורים: האחד, על־ידי גידול הפונקציות עצמן והשני, על־ידי גידול מספר סוגי הפעילויות הציבוריות. שני המישורים במגמת גידול מתמדת ועל כן יש להתחשב בנושא הגידול כנושא מפתח בתכנון המרכז הציבורי.

שינוי במעמד הקיבוץ בחברה הישראלית

הקיבוץ בערכיו הבסיסיים, רואה עצמו שייך לחברה הישראלית, וזאת, בניגוד לקומונות אחרות שברובן היגן בדלניות. ההגשמה הציונית והמעורבות האקטיבית בחברה הישראלית הן מקווי היסוד של הקיבוץ. קווים אלה באים לידי ביטוי באופן ישיר במעורבות הפוליטית החזקה של בני הקיבוצים ובאופן עקיף בהגשמת הערכים הקשורים בגאולת הארץ, עבודת האדמה ויצירת תרבות מקומית ארץ ישראלית.

עד קום המדינה התרכז הקיבוץ בבניית הארץ, הגנתה וקליטת עליה, כאשר הצורך הלאומי־פוליטי ליצור מציאות התישבותית, שתהווה עילה לתביעת עצמאות פוליטית, היווה גורם מרכזי בחיי הקיבוץ. בהעמידו את מבנהו הייחודי לרשות המטרות הלאומיות, היה לקיבוץ מקום בולט בחברה המתהווה בארץ ישראל.

הקמת המדינה גרמה שינוי משמעותי במעמדו של הקיבוץ. מרכזיותו אבדה לו והקיבוץ הפך מעילית מגשימה ומובילה, הדוחקת את האינטרסים שלה לטובת משימות לאומיות, לחברה, בה נשמרה הרגישות הפוליטית, אך במקביל מטפחת את האינטרסים שלה מבית. שינוי זה הביא להפניית משאבים כספיים ואנושיים כלפי פנים. במקביל חלה התעצמות בתחום הכלכלי וחלקם של המשאבים הופנו לבניה ופיתוח עצמי.

מעמדו של הקיבוץ בתחום היצירה המקורית הארץ־ישראלית השתנה אף הוא וניתן להבחין בהשפעה חזקה מבחוץ על היצירה הקיבוצית. אחד התחומים, שלא פותחו בצורה מספקת בארץ ובקיבוץ, הוא תחום התכנון והעיצוב הסביבתי. את מקומם של המודלים הצנועים פרי הסתפקות במועט של ראשית הדרך תפשו מודלים השאולים מסביבה „עירונית", נוסח „בנה ביתך" או בדומה. נסיונות מועטים נעשו כדי לענות על הקשר בין ארכיטקטורה ואורח החיים הארץ־ישראלי בכלל ואורח החיים הקיבוצי בפרט.

יש מקום למחשבה על הדרך בה יש לבנות בקיבוץ, בהקשר לסביבה המקומית האנושית והפיזית, ואולי מחשבה זו תועיל בחיזוק מקומו של הקיבוץ כיוצר ומשפיע גם בתחום התכנון האדריכלי.

עידן אי־הוודאות (2)

בימים אלה חוסר הבהירות והיציבות בחברה ובכלכלה הישראלית הינו מהקיצוניים שהיו אי־פעם. תמונת מצב זו נמשכת זה זמן מה והתייצבותה אינה נראית לעין. מצב זה אינו מאפשר חיזוי ותכנון בתחומים רבים ובהם תחום הגידול והבניה. אי־ודאות נוספת מקורה בקיבוץ עצמו. בהיותו חברה הפתוחה לשינויים, חלים על הקיבוץ תהליכי תמורה, שחלקם בלתי ניתן לחיזוי. עובדות אלה צריכות להכתיב חשיבה מחודשת על אופן גידול הקיבוץ. הדרך המקובלת של תכנון הגידול היא על־ידי השארת שטחים פתוחים נרחבים במרכז הישוב. דרך זו יכולה לקבוע עובדות למשך תקופה ארוכה יותר מכפי שנלקח בחשבון, ותחייב מצב, בו מרכז דליל מלווה את הקיבוץ פרק זמן ניכר. תמונת מצב זו של הנצחת „מצב זמני" לאורך זמן בלתי ידוע, מצביעה על הצורך בפיתוח מודל גידול, המתאים לאי־הוודאות בה אנו מצויים.

המעבר מחקלאות לתעשיה

ההתפתחות הטכנולוגית המרשימה באה לידי ביטוי בשיפור מתמיד של אמצעי היצור ושיטותיו. תהליכי התיעוש הביאו לתוצאות ישירות של שחרור כוח אדם רב מענפים שונים ולתוצאות עקיפות בעלות היבטים שונים: א. מתן אפשרות להרחבת ענפי המשק וגידול מבחינה כלכלית, המלווה בעלייה ברמת החיים; ב. הסטת מרכז הכובד המשקי מחקלאות לתעשיה בשל ירידת ריווחיות עבודת האדמה ועליית ריווחיות המפעלים; ג. מעבר ממשק מונוקולטורי למשק מעורב, שהביא לשינוי משקל הענפים הן מבחינת כוח האדם, כמותו, איכותו והצורך בהתמחות, והן מבחינת החשיבה הכלכלית של הענף; ד. מתן אפשרות עבודה לאוכלוסיה המזדקנת הנפלטת מהעבודה הפיזית הכרוכה בחקלאות; ה. צימצום העבודה השכירה, המהווה בעייה בתחום האידיאולוגי.

העברת המשקל לתעשיה יצרה עובדה חדשה בתחום הפיזי. התעשיה והמלאכה שחדרו לקיבוץ, הולידו צורך במיבנים החורגים מהמיבנים המקובלים במסורת הכפרית, מבני המגורים ומבני המשק החקלאי. מבנה התעשייה, בהשוואה למבנה המשק החקלאי, מרכז בתוכו כוח אדם רב על שטח קטן. השתנות אופי התעשיה לתעשיה זעירה ולא מזהמת כאלקטרוניקה, מחשבים וכו', צפיפות כוח האדם ותפיסת ערך העבודה באידיאולוגיה הקיבוצית, נותנים מקום למחשבה מחודשת לגבי מיקום מקומות העבודה ביחס למרכז הציבורי.

היחס למיקום המשק החקלאי ביחס למרכז הציבורי הוא דו־ערכי. מחד, יש רצון להרחיקו בהוותו מיטרד (ריחות, זבובים וכו') ומאידך, מהווה משק החי גורם אטרקטיבי לביקורי חברים וילדים בשעות הפנאי. לעומתו התעשייה, שדורשת פיקוח רב יותר, פחות רגישה למבקרים.

נושאים אלה מעלים את השאלה בדבר נכונות המגמה הנוכחית להרחקת המשק מהישוב.

מהפיכת התקשורת והמיחשוב

חלק מתפיסת החיים בקיבוץ קשורה בתקשורת הבלתי אמצעית בין אדם לחברו בעבודה, באכילה, בבילוי, בצריכה ובקיום חדמוקרטיה הישירה. אנו עדים לראשית תהליך של עיצוב דפוסי החיים על־ידי המערכת התקשורתית. מערכות התקשורת העכשוויות מקנות אפשרות לספיגת אינפורמציה, תרבות ובידור, באופן אישי או במסגרות קטנות, כגון התא המשפחתי או קבוצות בעלות עניין משותף. עובדות אלה משפיעות על מספר תחומים במקביל:

א. רווחת הפרט – הרחבת אפשרות הבחירה

מאפשרות מתן סיפוק וביטוי אישי על־ידי קיום מיגוון רחב יותר של התעניינות אינטלקטואלית וגילאית. בעובדה זו ישנה התקרבות לשאיפה לתת לכל אחד לפי צרכיו, ובכך להעלות את רמת שביעות הרצון הכללית.

ב. מאזן ציבורי פרטי – כניסת המערכת התקשורתית לבתים מגדילה את חשיבות יחידת המגורים ואת פונקציית חדר המשפחה בה ובמקביל מחלישה את האזור הציבורי, כמרכז פעילות לשעות הפנאי. במקביל ישנה השפעה חיובית לטובת הכלל, שכן פתיחת האפשרות להגדרת הפרטיות באופן אינדיבידואלי מורידה את אלמנט ההכרח שבצריכה המשותפת ונותנת אפשרות להיפתח מרצון לפעילות ציבורית.

ג. שיפור מודעות ומעורבות – שימוש במערכת התקשורת להעברת מידע פנים קיבוצי, יוצרת הכנה לקראת אירועים צפויים ובכך יוצרת מודעות ומעורבות גדולה יותר למתרחש בקיבוץ. העברת מידע מסודר בין החברים מורידה מתחים מיותרים ומפחיתה עיוותים אפשריים, השכיחים בהעברת מידע מפה לאוזן.

יעול – שימוש בתקשורת לאירגון המערכת הניהולית מקל ומייעל את הניהול, אך במקביל מוריד את חשיבות התקשורת הישירה האופיינית לקיבוץ. השפעת התקשורת על אורח החיים הקיבוצי אינה חד־משמעית. אי־הבהירות לגבי מידת השפעתה נובעת מהיותה בחיתוליה, ועדיין לא ניתן להסיק מסקנות לגבי השפעותיה בשטח. סיבה נוספת לבעייתיות חיזוי מידת השפעתה, נובעת מהאופן בה המערכת החברתית הייחודית לכל קיבוץ מאזנת את היחס בין הגורם הפרטי והציבורי. מידת איזון זו תלויה במיבנה החברתי של כל קיבוץ, במידת הרצון של החברים להשתתף במיפגשים ציבוריים ובהחלטות טכניות. ההחלטות הטכניות, שהן לעיתים תוצר של הגורמים הראשונים, מאפשרות בחירה אישית ברמת הפרטיות של השימוש בתקשורת, אך במקביל, מעצבות דפוסי צריכה תקשורתיים פרטיים וציבוריים ואת יחסי הכוחות ביניהם. האיזון בין האטרקטיביות של האזור הפרטי לבין האיזור הציבורי בתחום התקשורת תהווה גורם בקביעת יחסי הגומלין ביניהם [3]. במידה והציוד הביתי יהיה אטרקטיבי ללא תחרות ראויה בתחום הציבורי, תהיה החלשה של האזור הציבורי, תוך חיזוק התא המשפחתי. לחיזוק התא המשפחתי ישנם גורמים מעודדים נוספים ולתהליך זה יכולה להיות השפעה רבה על התכנון בקיבוץ. אחת ההשפעות של חיזוק התא המשפחתי עשוייה להיות עידוד מודלי מגורים בעלי תפיסה אינדיבידואליסטית. משמעות תפיסה זו יכולה להיות פרטיות מודגשת של היחידה, המושגת על־ידי פיזור רב יותר של יחידות המגורים או בדרך אחרת וגידול חדר המגורים בה, תוך יצירת מרכז תקשורת ביתי.

פונקציה נוספת, בה צפויה השפעה משמעותית של מערכות התקשורת והמיחשוב, היא המערכת הלימודית. הלימוד יהיה בקבוצות קטנות או אישי. שינוי זה יביא להקבלה בין המערכות התקשורתיות של בית הספר והמרכז הציבורי. עובדה זו יכולה להשפיע על התפתחות מגמה לשילובן הפיזי של שתי המערכות. התפתחות המערכת התקשורתית צריכה להביא לחשיבה מחודשת על יחסי הגומלין השונים בין המרכז הציבורי ליחידת המגורים ובין בית הספר והמרכז הציבורי.

התמורות הפנימיות בקיבוץ

מעבר מעדה לקהילה – מתן תשובה פיזית למעגלי החברות השונים

גידול האוכלוסיה והשתנות הרכב הגילים בה, הביא לתהליך של מעבר מעדה לקהילה [4]. מאפייני העדה הם: הומוגניות – הרכב חברים אחיד ודיפרנציאציה מוסדית מועטת, נאמנות ללא סייג למערכת ערכים משותפת, הזדהות קולקטיבית לאי־פורמליות של הנורמות, המווסתות את החיים המרכזיים.

מאפייני הקהילה הם: הגדרה מחדש של הערכים הקולקטיביים, החלשת ההזדהות עם הכלל, פורמליזציה, החלשותה של האידיאולוגיה המהפכית וסיגולה למציאות, ודיפרנציאציה – תהליכי חלוקת עבודה, התמחות, התרחבות משפחתית ויצירת יחידות משנה על פי הוותק.

השוני המרכזי במעבר מעדה לקהילה מתמקד ביחסים הבין־אישיים. מקבוצה קטנה ואינטימית, בה רבה המעורבות בין האנשים, גדל הקיבוץ והתפלג למעגלי חברות מישניים המהווים תחליף לקבוצה האינטימית. מעגלים חברתיים אלה מתקיימים ברמות שונות של זהות ואינטנסיביות, הנובעות ממסגרות המישנה השונות של החיים בקיבוץ בעבר ובהווה. בין המעגלים ישנה חפיפה ברמות משתנות מאדם לאדם.

המעגלים האופייניים בקיבוץ:

א. המעגל המשפחתי – המורכב מהמשפחה הגרעינית, בה אינטנסיביות הולכת וגדלה ותופסת מקום חשוב יותר ומהמשפחה המורחבת, שבה מערכת הקשרים פחות הדוקה ופחות אפקטיבית.

ב. מעגלי הוותק – נוצרים על רקע היסטורי־אישי משותף וגבולותיהם ברורים.

ג. מעגלי שכנות – שכנות בסביבת מגורים משותפת, שביטויה בעזרה הדדית יום־יומית, או שכנות בבתי הילדים, המקרבת את האנשים על רקע בעיות והתלבטויות משותפות.

ד. **מעגלי העבודה** – התלכדות במסגרת הענף, כאשר סוג הענף והאיוש המיטי בו מהווים גורמי משקל ברמת הקשרים.
ה. **מעגלי הפנאי** – התפתחות מערכת יחסים חברתיים על רקע נושא התעניינות משותף, שאינו בעל אופי התעסקות אינדיבידואלי אלא קבוצתי.

התכנון הפיזי צריך לתת תשובה מתאימה, העונה לצרכי המסגרות החברתיות המישניות, במקביל למערכת החברתית המרכזית המקובלת. מערכת זו צריכה לענות על היררכיית גדלים של קבוצות מיפגש, הן במקום הציבורי המרכזי, והן בשכונות המגורים.

גידול כוחה של המשפחה

הקיבוץ עבר תהליך של מעבר מהעדה, כתחליף למשפחה, לקהילה בה ההזדהות עם הכלל נחלשת. תהליכים מקבילים של מעבר מנורמות פיקוח על הילודה, לגידול המשפחה, תוך שינוי מעמד האישה בחלוקת העבודה בין המינים ובדימוי העצמי של האשה, הביאו לתמורות במעמד המשפחה בקיבוץ. להתחזקות התא המשפחתי – השפעה ישירה על שיווי המשקל בין הפרטי והציבורי בקיבוץ. הדגש המושם על חיי המשפחה מכוון ליתר פרטיות וטיפוח הקן הפרטי. עליית רמת החיים מאפשרת הזרמת משאבים להרחבה וריווח יחידת המגורים. כך מתבגשת תפיסת מגורים הקרובה לדפוסים מקבילים במושב ובפרבר.

מגמות אלה משפיעות על אופן ומידת השימוש בפונקציות ציבוריות שונות: ההשפעה הבולטת ביותר היא בהשתנות דפוסי האכילה בקיבוצים רבים, מאכילה משותפת בחדר־האוכל ל„התמסדות" האכילה של ארוחות ערב ביתיות.

הלינה המשפחתית

מגמה זו, של חיזוק כוחה של המשפחה, נתמכת על־ידי המעבר ללינה המשפחתית. מחקרים העוסקים בהבדלים שבין קיבוצי הלינה המשפחתית לבין קיבוצי הַלינה המשותפת, מצביעים על כך שהמעבר אינו עניין טכני בלבד [5]. בקיבוצי הלינה המשפחתית ניכרו המימצאים הבאים: א. היחסים החברתיים פחות אינטנסיביים; ב. רמת השאיפות לפעילות חברתית־תרבותית נמוכה יותר; ג. ההשתתפות באסיפות מועטה יותר; ד. פעילות החברות בוועדות ובתפקידים מרכזיים מצומצמת יותר; ה. השמירה על נורמות שיתופיות נמוכה יותר (הדגשת הצריכה הפרטית והסתייעות במקורות חוץ); ו. הזיקה הרעיונית לקיבוץ נמוכה יותר, בעוד שיקולים מעשיים לחברות בקיבוץ מתחזקים.

ההשפעה העיקרית של הלינה המשפחתית על המקום הציבורי היא בדילולו, תוך עיבוי וחיזוק יחידת המגורים. אזור החינוך, במרבית הסכימות הקיבוציות, היה צמוד למרכז הציבורי והיווה כעין טבעת המקיפה את המרכז. התרוקנות אזור זה בלילה בשל הלינה המשפחתית, מביא ליצירת אזור בלתי פעיל בין המגורים והמרכז וגורם לבידוד המרכז והפחתת החיות בו. מצב זה דורש מחשבה מחודשת על השימוש המשני, האפשרי במבני החינוך לצורך פעילויות המרכז. בדרך זו יושג חיסכון, ניצולת המבנים תהיה גבוהה יותר והאזור הפנוי יהפך לאזור פעיל. מחשבה אחרת, שהועלתה בתחום זה (קבוץ פלס, איור 2.33) היא אפשרות לפריסה שונה ובלתי ריכוזית של אזור החינוך בין המקום הציבורי והמגורים.

הגיל המבוגר

הגיל המבוגר הינו שם כולל לקבוצת גיל, בה ניכרים הבדלים בבעיות הפיזיות ובעמידות הנפשית לקבל את פני הגיל המתקדם. כיום בקיבוצים רבים מקדישים מחשבה מרובה לגיל המבוגר. המגמה המקובלת הינה ריכוז האוכלוסיה הקשישה המוגבלת ב„מרכז הקשיש" ומיקומה באזור שקט בסמוך למרכז ולאזור הבריאות. הקירבה למרכז נועדה להקל על הנגישות לפונקציות הציבוריות ונותנת הרגשת קירבה ל„מרכז העניינים".

פיתרון זה טוב למספר מוגדר של חברים ומתעוררת בעייה, כאשר יש צורך במקומות נוספים, או כאשר המקום ריק ואינו נעים למעטים הנמצאים בו. חלק מהחברים המבוגרים מעוניינים להישאר בדירתם בשל הרגל ובשל היותם בתוך המסגרת השכונתית המוכרת. לחברים אלה, יש לחפש את הפיתרון בתיכנון הדירה באופן גמיש, המאפשר התייחסות לבעיות הספציפיות ובמקביל יש לתכנן אמצעי תנועה, המאפשרים נגישות נוחה יותר למרכז הציבורי.

עליית חשיבות הפנאי

צפוייה עליה רבה בביקוש לפעילות פנאי במסגרת הקיבוץ עצמו ובמסגרת קשרים בין־קיבוציים, המאפשרים קיום מיפגשים סביב נושאים ייחודיים יותר, או הדורשים כמות משתתפים גדולה יותר. פעילויות הפנאי המגוונות הינן בעלות דרישות פיזיות שונות בהתאם לסוגי הפעילות:

א. במסגרת הציבורית יהיה צורך בפיתוח איזור פעילות רב־תכליתי בעל גמישות, המאפשרת פעילויות שונות בו־זמנית לקבוצות עניין שונות ולגילאים שונים;

ב. ניצול הפנאי במסגרת הביתית יביא לרה־תכנון של יחידת הדיור בהתאם למסגרת הפעילות המשפחתית והאישית;

ג. לתחביבים האישיים וליצירה יהיה צורך לתת פיתרון במסגרת הביתית או במסגרת סדנאות יצירה אישיות, שזיקתן למרכז אינה הכרחית;

ד. פעילות משותפת בין קיבוצית פותחת את הקיבוץ לאורחים. קבלת אורחים זו מחייבת התייחסות לנושא ההתמצאות בקיבוץ ובחירות התנועה, המכוונת את האורח מהכניסה לישוב ליעדו, ללא גרימת הפרעה לפעילויות בקיבוץ.

גידול האזור המשקי

מספר תהליכים מקבילים הביאו לשינוי יחסי הגומלין בין האזור המשקי לבין המגורים והמקום הציבורי. גידול שטח האזור המשקי הקרוב והזדקקות לשטחי אחסון גדולים מחד וגידול אזור המגורים והמקום הציבורי מאידך, חביאו ליתר הפרדה בין האזור המשקי והמגורים. המקום הציבורי שהיה בתוך, בין אזור המגורים והמשק, ניתק מהאזור המשקי ועבר למרכז אזור המגורים. בכך נוצר שטח מגע גדול יותר בין המגורים למקום הציבורי והופחת טווח ההליכה מהמגורים למרכז, בעוד המרכז מתרחק מהאזור המשקי.

אובדן האינטימיות של מבני הציבור

גידול האוכלוסיה בקיבוץ יצר צורך בלתי נמנע להרחבת מבני הציבור. הרחבת המבנים שינתה את קנה המידה החיצוני והפנימי של המבנה. חדר־האוכל נעשה אולם רחב מימדים הנעדר אינטימיות, שאיפיינה את חדר־האוכל הקטן. עם העדרה, השתנתה חוויית האכילה המשותפת. אולם התרבות תוכנן לאכלס את כל חברי הקיבוץ לצורך אותם חגים ומועדים בהם מתכנסים כולם, אך רוב ימות חשנה מספר המשתמשים בו קטן והתחושה היא של מקום עזוב, חסר חמימות ובלתי אישי.

בחינת הצרכים האמיתיים של המיפגשים הציבוריים בקיבוצים שונים, הביאה למחשבה מחודשת בדבר הצורך במיבנה חד־תכליתי המיועד לזמני שיא שאינם שכיחים. במספר קיבוצים תוכננו אולמות רב־תכליתיים (כגון: עמיעד ובית העמק), המאפשרים שימוש מגוון באותו אולם ויצירת חללים משתנים בהתאם לנפח הפעילות. ישנן מחשבות המועלות לאפשרויות, כגון פיצול חדר־האוכל לחדרי אוכל, או ויתור על אולם המכנס בתוכו את כל חברי הקיבוץ, לטובת אולם קטן יותר ואינטימי, המתאים לפעילויות היום־יומיות.

סיכום

התמורות הצפויות באורח החיים הקיבוצי אינן ברורות וקשה לחזות את התהליכים העתידיים ואת השפעתם על התפתחות המקום הציבורי. ישנם מספר תהליכים המצביעים על מגמת גידול המקום הציבורי כגון גידול שעות הפנאי ועליה ברמת החיים. במקביל, ישנם תהליכים היכולים להביא לחיזוק התא המשפחתי על חשבון המקום הציבורי.

תהליכים מנוגדים אלה, חוסר הבהירות בדבר מגמת התפתחות הקיבוץ ואי־הוודאות בתחום הכלכלי, גורמים לקשיים בתכנון. קשה לקבוע לוח זמנים לגידול הקיבוץ, שכן גידול האוכלוסיה והגידול הכלכלי אינם קבועים. קשה לקבוע איך יתפתח אורח החיים הקיבוצי. על כן יש צורך לחשוב על דרך תכנונית המאפשרת יצירת מצב תכנוני שלם, בו המערכת הציבורית בשלב נתון מתפקדת באופן מלא ובהתאם לאינטנסיביות הפעילות הרצוייה. על מערכת זו להוות בסיס גמיש למערכות עתידיות, שאף הן יתוו כיוונים ומגמות, יספקו פיתרון הולם לטווח הקצר וישאירו אפשרויות פתוחות להמשך הגידול.

הערות

1. דוגמה לכך מהווים חדרי־האוכל של גבעת חיים איחוד, יד־מרדכי ועוד.

2. נושא זה נידון בהרחבה בכנס שנערך במעין צבי וסוכם בחוברת התכנון הפרספקטיבי של הישוב הקיבוצי.

3. דוגמה להתייחסות שונה לתקשורת ניתן לראות בכפר מסריק ובבית השיטה. בכפר מסריק הוחלט לרכוש טלויזיה צבעונית שתפעל במועדון בלבד, כדי להגביר את המיפגשים החברתיים. בבית השיטה הוכנסה מערכת תקשורתית מפותחת המציעה מיגוון פעילויות במרכז החברתי ובבתים, כאשר המערכת במרכז מפותחת יותר. בכפר מסריק העדפת המרכז נעשתה על־ידי חגבלת האפשרויות במערכת הביתית. בבית השיטה ההעדפה מתבטאת בפריסת מיגוון רחב של אפשרויות לבחירה אישית, כאשר המערכת הציבורית אטרקטיבית יותר, אך אינה חוסמת את המערכת הפרטית.

4. מושגים אלה פיתח בובר ב־1919 ובאמצעותם גיבשה יונינה טלמון את הטיפולוגיה למבנה החברתי של הקיבוץ.

5. י. שפר – הקשר בין שיטות הלינה ומגמות התפתחות בקיבוץ 1966 מ. רחנר, א. אדר, א. אבנת 1979.

10. אורח החיים והתכנון הפיזי – מבט כולל

הבניה באה לענות על צרכים פיזיים ורוחניים של האדם. התכנון התפתח באופן הדרגתי והתאים עצמו לצרכים ולדרישות המשתנות. במשך הזמן התפתחה מסורת תכנון ובניה, שהתבססה על חומרים וטכנולוגיה מקומיים והותאמה לאורח החיים והיכולת הכלכלית. בתקופה של שינויים חברתיים כבתחילת הרנסנס, או בתקופה „ההארה", הופיע חזון העיר האידיאלית. החזון האידיאלי של העיר ייצג תפיסה דתית או חילונית, בה הדרישות החברתיות היו מאוחדות בהרמוניה עם תפיסת האחדות האומנותית [6] החזון האידיאלי חיפש את התשובה האוניברסלית לבעייה זמנית ובדרך זו שיקף וסיפק אתגר לתקופתו. יש המחדדים את הקשר בין האידיאולוגיה והתכנון הפיזי באומרם, שהחברה בונה על־פי התדמית שלה והבניה משקפת את ערכי תושביה. ברונו צבי ציין, שהמיבנה הפיזי של העיר הוא מדד למצב הפוליטי שלה [7]. נורברג־שולץ טוען, שזהות האדם מעורבת בזהות המקום [8]. הניסיונות המדגישים את חיפוש הקשרים הללו הן החברות האוטופיות, שניסו להתאים את התכנון הפיזי לאורח החיים. מרבית התכניות לא מומשו. ישובים אוטופיים רבים החזיקו מעמד זמן קצר מדי מכדי ללמוד באמצעותם על אורח החיים והתכנון הפיזי [9]. הקיבוץ הינו דוגמה לחברה בעלת מצע אידיאולוגי, אשר בתהליך חיפוש הדרך האוטופית השכיל לחיות את ההווה ושרד. הקיבוץ מהווה יצירה ישראלית מקורית בהיותו חברה שיתופית המעורבת בחברה שונה הסובבת אותה. החברה הקיבוצית היא חברה בהתהוות, שתהליכי התמורה בה וההסתגלות להם, הפכו חלק ממהותה. אורח החיים בקיבוץ הינו ייחודי כחברה שיתופית שהיא כפרית, בהיותה קשורה לאדמה ועירונית באפשרויותיה להעשרה רוחנית. בכך מהווה הקיבוץ סינתיזה בין השייכות למקום לבין השייכות לחברה הישראלית המודרנית. סינתזה זו וערכי החברה יצרו אורח חיים ייחודי הבא לידי ביטוי במיבנה החברתי־פוליטי של הקיבוץ.

מעמד המקום הציבורי – מבט כולל ומקומי

לאורך ההיסטוריה התפתחו רוב יחידות המגורים כיחידות חזרתיות ואורגניות. במקומות בהם יחידות המגורים היו מתוכננות, כבפומפיי, היה זה במתכונת קבועה, עם מספר מוגבל של טיפוסים. בעיר הוגבלה הבנייה בשל המחסור בקרקע, שנבע מצרכי ביטחון, מעלויות הקרקע, מקשיי טופוגרפיה וכו'. הגבלה זו יצרה דופן המשכית, שהיתה מסחרית או היוותה גבול בין בית המגורים הפרטי לרחוב הציבורי. בכפר נוצרו שני דגמים בבניית מירקם המגורים. האחד בעל חזית המשכית, דוגמת העיר, והשני מפוצל ליחידות נפרדות. בדגם השני התהוו על־פי רוב אבי טיפוס של מבני מגורים, כשהחזרתיות בקצב, בסדר הגודל ובדפוסים השונים, יצרה אחידות ללא חזית המשכית. לעומת החזרתיות של יחידות המגורים, זכו מבני הציבור למקום מרכזי בישוב ולהדגשה תכנונית ועיצובית. ההדגשה בוטאה בדרכים שונות: בממדי המיבנה, בהתנשאותו מעל מבני המגורים, בתכנון חלל החוץ הציבורי ובעיצוב החזית הייצוגית. זמן, עבודה וממון רב הושקעו בבניה ובקישוט מבני הציבור, שהפכו לנקודות ציון בישוב.

מבני הציבור נבנו ברוב המקרים בחסות המערכת השלטת, הדתית או המדינית, וכיום, במידה מרובה, על־ידי המערכת הכלכלית. על כן עיצובם ומיקומם במערכת הבנויה יצגו את המיבנה החברתי פוליטי כלכלי של הישוב.

ייחוד הקיבוץ בעבר ניכר הן במבני הציבור והן ביחידות המגורים. כיום עוברים המגורים תהליכי תמורה המקרבים אותם לדפוסים המקובלים בחברה הכפרית והפרבירית הישראלית. לעומתם, מבני הציבור נשארו דוגמה ייחודית לאורח החיים השיתופי.

מבני הציבור מהווים סמל ליצירה הקיבוצית וסמל לאדם החדש שהקיבוץ מייצג. בעיני המייסדים מבני הציבור הינם סמל לרוחני [10] ולכך חשיבות מהותית בתפיסה הקיבוצית, הבנויה על סינתיזה של החיוב בעיר ובכפר ודחיית השלילה בהם [11]. במרכז החזון הקיבוצי עומדים היצור המשותף והצריכה המשותפת החברתית, תרבותית וחומרית. באמצעות הצריכה המשותפת מבטא הקיבוץ את תפיסתו הערכית ייחודית בתחום השוויון בין בני האדם, העזרה ההדדית וחשיבות ההתפתחות הרוחנית של „האדם העמל".

הציפיות והאכזבה מהגישה המודרניסטית

התכנון העירוני קיבל תנופה חזקה על רקע המצב הקשה ששרר בעיר התעשייתית. הקידמה התעשייתית היתה אויב, אך גם מקור לשחרור ולשינוי בחיי האדם ובעולמו. עיר הגנים תוכננה כפיתרון לעוינות העיר הגדולה וכפיצוי על אובדן הכפר. בעיר המודרנית ניסו לשלב את היתרון החברתי של העיר עם תנאי הבריאות וההיגיינה של הכפר. התשובה התכנונית לכך היתה האיזור – חלוקת השטח על־פי יעודי קרקע, תוך הרחקת התעשייה ופיזורה כאמצעי לשיפור רמת ההיגיינה.

התכנון העירוני המודרניסטי נעצר ברמה של תכנון כולל, דהיינו, בתכנון מערכת הדרכים וחלוקת השטח על־פי יעודי קרקע. השטחים הפתוחים נקבעו במנות גדולות וכשאריות תכנון, ללא התייחסות למבנים,

ליחסים ביניהם ולאיפיון שטחי החוץ. גישה זו הביאה ליצירת מבנים „אדישים" לסביבתם. מבנים אלה מהווים ריכוז אינטנסיבי של פעילות פנים, העומדת בניגוד לפעילות האכסטנסיבית של החוץ. קיטוב זה נובע מתכנון חללי החוץ כשטחי נוי רחבי מימדים, המאבדים את הקשר עם מוקדי הפעילות הבניינית, או כפלטות בטון שוממות ומנוכרות.

הקיבוץ היה חלוץ בתחומים רבים ופיתח גישות ייחודיות בתחומים רבים. בתחום התכנון ניתנה תשומת לב לנושא התבנון הכולל של הישוב על־ידי פיתוח סכימות תכנוניות, המלוות במחשבה המגיבה לשיטויים בחברה הקיבוצית. מקורותיו העיקריים של התכנון הכולל בקיבוץ היו עיר הגנים והגישה המודרניסטית, שהיתה מקובלת בתקופה הקריטית של התפתחות הקיבוץ. מהיות הקיבוץ מבוסס על מקורות תכנון אלה, סובל הקיבוץ מאותן בעיות המאפיינות את הגישות המקוריות. על כן, יש מקום להרחיב את היריעה בדבר משבר התנועה המודרניסטית והשפעתו על התכנון בקיבוץ. ניתן להתרכז בשלוש נקודות ביקורתיות עיקריות, המאפיינות את תהליך התכנון בקיבוץ. הנקודה האחת היא מאפיין שכיח של תכנון בקיבוץ. בקיבוצים רבים התכנון הכולל לא ליווה את התכנון באופן רציף. עבודה זו נתנה פתח להיווצרות תהליכים אקראיים ולמתן פתרונות מקומיים, שהגיבו לדרישה דחופה. לפתרונות מקומיים אלה היתה השפעה רבה על אופן גידול והתפתחות הקיבוץ ולעיתים מזומנות, נוצרו בעיות חריפות בשל עבודות שנקבעו עד־הוק בשלבים מוקדמים יותר.

הנקודות האחרות מתייחסות להשפעת התנועה המודרניסטית על התכנון בקיבוץ. האחת היא קיום חוליית קשר רופפת בין התכנון הכולל לבין תכנון המיבנה, והשנייה, היא אופייה האוניברסלי והלא מקומי של התנועה.

„משבר האובייקט" ותחיית „המירקם העירוני"

המקום הציבורי, כמערכת שלמה, מורכב מחללי פנים וחוץ הנושאים תפקידים ציבוריים דומים או משלימים, הפועלים יחד. בגישה המודרניסטית מושם דגש על תכנון האובייקט הבודד. חללי החוץ מתוכננים על פי רוב לאחר תכנון האובייקט ומהווים שאריות תכנון. העמקת תכנון הבינוי סביב האובייקט הבודד, הביאה להזנחת הטיפול בקשרים בין מבני הציבור. בכך נפגם תפקיד המקום הציבורי כמערכת שלמה [12]. בשנים האחרונות ניסו להביא להחייאת המערכת הציבורית תוך בירור מחודש של מערכת הקשרים בין מבני הציבור וחללי החוץ. תכנית העיר רומא, שעובדה על־ידי Nolli ב־1748 ודומותיה, מהוות את אחד ממקורות ההשראה בתחום זה [13]. החייאת תוכנית זו נובעת מהימצאות מערך ציבורי מפותח בעיר רומא ומאופן תיעוד המירקם העירוני [14]. תיעוד זה מבליט את קיום המערכת הציבורית כמערכת שלמה של חללי פנים וחוץ.

מקור השראה נוסף הוא קמילו סיטה [15] המדגיש את היות המקום הציבורי מערכת כוללת, בה יש תפקיד מרכזי לחללי החוץ וטוען כי לבניינים יש מובן רק אם הם מתייחסים זה לזה. קמילו סיטה העלה את הערך הקיומי של החלל והגדיר את המושג „חלל התנהגותי" behavioral space".

בתכנון הקיבוץ יש פער בין תכנית הנקודה, המתווה יעודי קרקע, המסומנים בכתמי צבע, לבין תכנון האובייקט, המפרט את המיבנה הבודד. בתכנון מבני חציבור אין ראייה כוללת ומערכתית של המיבנים השונים, הקשרים ביניהם והתווך הפיזי שהם יוצרים. בעייה דומה מאפיינת את תכנון מבני המגורים. חללי החוץ בסביבת המגורים קיבלו עם הזמן תפקידים שונים כגון מקום לחגיגות משפחתיות ולמיפגשים שכונתיים. גם כאן חסרה הראייה המערכתית המאפשרת קיום פעילויות ציבוריות אלה.

בתכנון השכיח הדגש הוא על התכנון הכולל מחד, ועל תכנון המיבנה מאידך. החוליה הקושרת ביניהם, העוסקת בבינוי ובעיצוב הסביבתי, הפכה לחוליה רופפת. עובדה זו גרמה לשחיקה במידת התאמת התכנון הפיזי של חללי החוץ לתפקידם.

יש ללמוד מלקחים שנלמדו בתחום זה, לאמץ באופן בררני דרכים מתאימות ולנסות ליישמן בתכנון בקיבוץ, תוך מתן תשובה מתאימה לקשר בין מבני הציבור וחללי החוץ הציבוריים לאורח החיים הקיבוצי.

חיפוש ההקשר המקומי של התכנון האדריכלי

שם נרדף לתנועה המודרניסטית הוא הסגנון הבינלאומי. מונח זה בא לציין את אחת מהתכונות הבולטות שהתגבשו בתנועה המודרניסטית לאחר שהפכה ל„סגנון". תכונה זו היא האופי האוניברסלי של התכנון המשוחרר מתלות בתכונות המקום המסויים, בו מתוכנן המיבנה. התנועה, שניסתה לבעוט בסגנונות הממוסדים, הפכה לסגנון ממוסד, בעל „נוסחאות" תכנוניות ועיצוביות.

תוצר סגנון זה היה על פי רוב חזרתי ולא הותאם לתנאים ולנתונים הייחודיים של המקום. הפשטות הפכה לפשטנות והחזרתיות לשיעמום. עובדות אלה הביאו לאכזבה נוספת מהתנועה המודרניסטית ולחיפוש פתרונות במגמות שונות, שלעיתים הינן מנוגדות וסותרות [16].

בתכנון מבני המגורים בקיבוץ התפתחו דגמים שנבעו מהצרכים המקומיים ומהנורמות הברורות, שהתפתחו בהתאם לאורח החיים בקיבוץ. הפשטות היתה חלק מהסגנון המוכתב וגג הרעפים נתן את תרומתו ליצירת „סגנון כפרי". בתכנון מבני הציבור בקיבוץ לא התפתחו נורמות ודרישות ברורות מצד

החברים לגבי אופן עיצובם. מבני הציבור היו נתונים לעיצוב המתכננים ועל כן השפעת הגישות האדריכליות הרווחות היתה מכרעת. הסגנון השליט היה הסגנון הבינלאומי שקיבל ביטוי מקומי בדמות הסגנון הברוטליסטי. סגנונות אלה ניכפו במיקרים רבים על־ידי המתכננים ולא תמיד הותאמו לתפקיד המקום הציבורי, לאופיו ולנתונים הייחודיים של המקומות השונים.

במסגרת חיפושי הכיוון הכלליים באדריכלות העכשווית, יש מקום להעלאת שאלות בדבר הדרך התכנונית הנכונה, המתאימה לקיבוץ. יש ללמוד מנסיונות שונים וליישמם בהתאמה לנתוני המקום האנושיים והפיזיים.

6. Rosenau, H. — "The ideal city", p. 13.
7. French, T.S. — "Urban space", chapter 1.
8. Norbery-Shulz — "Genuis Loci", p. 22.

9. ראה ביבליוגרפיה בנושא תכנון עירוני.

10. בראשר חיים כתב במאמרו על מבני הציבור כי הם: ...„אוהל מועד לחיי המחשבה והאומנות בישוב הקיבוצי בארץ ..." בן אשר חיים, בית תרבות, מבפנים, אפריל 1935, עמ' 40.

11. טבנקין מזכיר את יסודות המניפסט הקומוניסטי המנסחים את עיקרי הסינתיזה: „על שלילת חדלות החומרית והרוחנית שבכפר ושלילת השיעבוד, המחנק והצפיפות בעיר" טבנקין,לבעיות הבנייה הקיבוצית, מבפנים, פברואר 1951, עמ' 48–54.

12. Row, C., "The crisis of the object" — Collage city, 1978 ההבדל בין הגישה המודרניסטית וה„גישה המסורתית" ניכר בהשוואת תכניתו של לה קורבוזיה Unite d'habitation במרסיי לבין גלריה אופיצי בפירנצה.

13. Roma interotta, A.D. 20, 1979

14. בתכנית Nolli מיוצגים מבני המגורים והמסחר כבלוקים אחידים — בשחור. מבני הציבור והדת מודגשים בתכנית מפורטת כאשר הקונסטרוקציה והמעטפת בשחור וחללי הפנים והחוץ בלבן. תכנית זו מבליטה את הקשר ההמשכי בין חללי הציבור הפנימיים, מוסדות הציבור והדת לבין חללי החוץ הציבוריים — הרחוב והכיכר.

15. Sitte C., "City planning according to artistic Principles"

16. ישנן מגמות חזרה לעבר הרחוק תוך חיקוי והעמקה (Stern) ישנן מגמות להדגשת הקשר בין אדריכלות ופוליטיקה (Krier ,Culot) יש מגמות אבסטרקטיות עיליתיסטיות (Eisenman) ויש מגמה לחזרה לשורשים המקומיים (H. Fathy).

רשימת איורים

פרק 1 – המקום הציבורי בקיבוץ

1.1 קבוצות הפעילויות השונות במקום הציבורי: מיקום מסגרת מיפגשים ואינטנסיביות הפעילות, טבלה 7

1.2 רמת הקשר בין מכלול האכילה למכלולים האחרים, טבלה 8

1.3 בית השיטה, צריף חדר־האוכל הראשון, צילום, ארכיון בית השיטה 10

1.4 גבעת השלושה, חדר־האוכל, תכנון א. שרון, תכנית 10

1.5 גבעת השלושה, חדר־האוכל בשנות ה־40, צילום, 20 שנות בניה 10

1.6 מזרע, ספריה, צילום, 20 שנות בניה 11

1.7 מזרע, ספריה, צילום, 20 שנות בניה 11

1.8 גבעת ברנר, מרכז חברתי, תכנון הרץ, תכנית, 20 שנות בניה 11

1.9 גבעת ברנר, מרכז חברתי, צילום, 20 שנות בניה 11

1.10 התפתחות דיפרנציאציה תיפקודית של המכלולים השונים, טבלה 12

1.11 גלעד, אמפיתיאטרון, צילום 13

1.12 עין השופט, כניסה לחדר־האוכל, צילום 13

1.13 גבע, מרפסת חדר־האוכל, צילום, דף מידע מס' 9 13

1.14 דליה, הפרגולה הקושרת את מיבנה הספריה והמועדון, צילומים 14

1.15 דליה, הפרגולה הקושרת את מיבנה הספריה והמועדון, צילומים 14

1.16 עין דור, הפרגולה הקושרת את מבנני הביגוד והצריכה, צילום 14

1.17 דליה, השבילים בכניסה לחדר האוכל, צילום 15

1.18 עמיעד, הדשא המרכזי הסמוך לחדר האוכל ולכיכר המרכזית, צילום 15

פרק 2 – התפתחות המקום הציבורי

2.1 פוריה, ישוב קהילתי אוטופי, 1929, פרספקטיבה, Choay, F. The Modern City 21

2.2 אוון, תכנון לכפרים אוטופיים, 1917, פרספקטיבה Choay, F. The Modern City 21

2.3 אבן־עזר האוורד – עיר גנים, 1902, סכימה Choay, F. The Modern City 21

2.4 עין־השופט, מבט כללי. מספרו של א. שרון, תכנון פיזי בישראל 21

2.5 התפתחות דגמי הישוב הקיבוצי, טבלה מרכזת 22

2.6 התפתחות דגמי הישוב הקיבוצי, ריכוז סכימות 22

2.7 מרחביה, תכנון א. ברוולד, 1913, אכסונומטריה, ארכיון ברוולד, ספרית אלישר, הטכניון 23

2.9 תכנית חווה גרמנית בעלת חצר מרכזית, ראשית המאה ה־20 Engel-Noach, Landwirtschaftliches Bauwesen, מעבודתה של רות חנין 23

2.10 גבע, תכנון ר. קאופמן, 1923, תכנית, מעבודתה של תרצה יום טוב 23

2.11 צריפין (מזרע), תכנון ר. קאופמן, 1926, ארכיון ציוני A/175/245/42 24

2.12 צריפין, סכימה 24

2.13 רמת דוד, תכנון ר. קאופמן, 1931, ארכיון ציוני A/175/245/48 24

2.14 חולדה, תכנון ר. קאופמן, 1937, ארכיון ציוני A/175/245/14 24

2.15 דגניה, תכנון וילקנסקי, 1921, סכימה, 24

2.16 דגניה, תכנית, ארכיון ציוני A/175/M.88 מעבודתה של רות חנין 24

רשימת איורים (המשך)

2.17 תכנית חווה גרמנית בעלת חצר משקית וחצר מגורים
עפ"י Angel Noach מעבודתה של רות חנין 24
2.18 עין־חרוד תל־יוסף, תכנון ר. קאופמן, 1926, תכנית
ארכיון ציוני A/175/M.129 25
2.19 עין חרוד, סכימה 25
2.20 עין חרוד, תצ"א, שנות ה־40, 20 שנות בניה 25
2.21 מעוז, תכנון ר. קאופמן, 1938, אכסונומטריה, 20 שנות בניה 25
2.22 יגור, תכנון ר. קאופמן, 1926, תכנית, ארכיון ציוני A/175/M.314 25
2.23 דן, תכנון ר. קאופמן, 1940, תכנית, 20 שנות בניה 26
2.24 דן, סכימה 26
2.25 דגם רצועת ההפרזה, סכימה 26
2.26 עין גב, תכנית המחלקה לתכנון, 20 שנות בניה 26
2.27 עין השופט, תכנון א. שרון, תכנית, ספרו של אריה שרון 26
2.28 קטורה, תכנון התק"מ 1970, תכנית, ספר הישובים החדשים 27
2.29 דגם הכליה, סכימה 27
2.30 אלרום, תכנון התק"מ, 1970, תכנית, ספר הישוב החדשים 27
2.31 אליפז, תכנון י. קליין, 1980, תכנית, המחלקה לתכנון של השומה"צ 27
2.32 דגם המרכז הדינמי, סכימה 28
2.33 פלס, תכנון א. טאוב, התק"מ, 1984, תכנית, המחלקה לתכנון של התק"מ 28
2.34 מעוז, תכנון ר. קאופמן, 1938, מודל, ארכיון מעוז, תרצה יום־טוב 28
2.35 גן שמואל, דוגמה לתכנון „נוף כפרי" בנוסח „הגן האנגלי", צילום 29
2.36 דורות, תכנית שמושי קרקע, ארכיון קיבוץ דורות 29
2.37 תכנון גן בגרמניה על ידי ר. קאופמן, תרצה יום־טוב 30
2.38 רמת דוד, תכנון ר. קאופמן, 1931, אכסונומטריה, 20 שנות בניה 30
2.39 מסדה, תכנון ר. קאופמן, אכסונומטריה, 20 שנות בניה 30
2.40 השוואה בין בלוק המגורים של לה קורבוזיה במרסיי לבין גלריית
אופיצי בפירנצה, צילומים, Collage City – C. Row 31
2.41 השוואה בין בלוק המגורים של לה קורבוזיה במרסיי לבין גלריית
אופיצי בפירנצה, תכניות, Collage City – C. Row 31
2.42 נחל מורג, 1972, תכנית, ספר הישובים החדשים 31
2.43 כרם שלום, חדר־האוכל, תכנית, ספר הישובים החדשים 31
2.44 טודי, הכיכר הראשית ממעוף ציפור, Design of Cities – Bacon 32
2.45 בית השיטה, מכלול התרבות, „המרחב", תכנון דן תשבי 1980,
מבט פרספקטיבי, ממשרדו של דן תשבי 32
2.46 בית העמק, הכיכר המרכזית, תכנון פ. כהנא, צילום 32

פרק 3 – אירגון המקום הציבורי

3.1 דגמי ארגון המקום הציבורי: רמת התכנון הכולל ורמת הביניים, טבלה 35
3.2 אלרום, רמת התכנון הכולל – דגם מרוכז, תכנית, ספר הישובים החדשים 36
3.3 עין דור, רמת התכנון הכולל – דגם לינארי, תכנית, השומה"צ* 36
3.4 דליה, רמת התכנון הכולל – שילוב דגמים, תכנית, השומה"צ* 37
3.5 אפיקים, רמת התכנון הכולל – דגם לינארי בלתי רציף, תכנית, התק"מ*, 37
3.6 בית העמק, רמת התכנון הכולל – דגם רב זרועי, תכנית, התק"מ* 37
3.7 עין השופט, רמת התכנון הכולל – דגם מפוזר בקבוצות נושאים,
תכנית, מחלקת המדידות 37
3.8 יד מרדכי, רמת התכנון הכולל – דגם מפוזר באקראי, תכנית, השומה"צ*, 38
3.9 רמת השופט, רמת הביניים – דגם מרוכז קומפקטי, תכנית, מחלקת המדידות 39

רשימת איורים (המשך)

3.10	רמת השופט, מבנה מרכזי קומפקטי, תכנון ש. גלעד, צילום	39
3.11	כרם שלום, המבנה המרכזי הקומפקטי, תכנית, ספר הישובים החדשים	39
3.12	בית העמק, רמת הבינוי, דגם הקלסטר, צילום	40
3.13	בית השיטה, רמת הבינוי, דגם קלסטר, פרספקטיבה וצילום	40
3.14	בית השיטה, רמת הבינוי, דגם קלסטר, פרספקטיבה וצילום	40
3.15	עמיעד, רמת הבינוי – דגם כיכרי, צילום,	41
3.16	עמיעד, רמת הבינוי – דגם כיכרי, תכנית, סטנלי מנדלסון, תכנון מרכז קיבוץ עמיעד	41
3.17	שניר, רמת הבינוי – דגם מרוכז־תחום, תכנית, ספר הישובים החדשים	41
3.18	עין דור, רמת הבינוי – דגם לינארי תחום משולב בדגם כיכרי, תכנית, השומה"צ*	42
3.19	עין דור, מבט מכיכר המועדון אל כיכר חדר־האוכל, צילום	42
3.20	גבע, רמת הבינוי – דגם לינארי תנועתי, תכנית, עבודתו של י. עמיר	42
3.21	ניר דוד, רמת הבינוי – דגם לינארי צירי, תכנית, השומה"צ*	43
3.22	בית העמק, רמת הבינוי – שילוב דגם רב זרועי וקלסטר מרכזי, צילום	43
3.23	עין דור, המועדון, צילום	44
3.24	עין דור, רחבת הכניסה לחדר־האוכל, צילום	44
3.25	גלעד, אמפיתיאטרון, צילום	44
3.26	עין דור, חדר־האוכל והדשא המרכזי, צילום	45
3.27	עין המפרץ, חדר־האוכל החדש, תכנית, השומה"צ*	45
3.28	גן שמואל, הדשא ליד המכבסה, צילום	45
3.29	עין השופט, הדשא המרכזי והמועדון, צילום	45
3.30	תל יוסף, חדר־האוכל, צילום	46
3.31	רמת השופט, המרכז הקומפקטי, צילום	46
3.32	עמיעד, הכיכר המרכזית, צילום	46
3.33	ארגון המקום הציבורי: דגמי רמת התכנון הכולל ודגמי רמת הבינוי, רכוז סכימות	47

פרק 4 – התנועה במקום הציבורי

4.1	גן שמואל, שדירת הברושים המחברת את ה„מוסד" עם חדר־האוכל, צילום	49
4.2	תכנון נוף רומנטי בכניסה לקיבוץ גלעד, צילום	50
4.3	דגם ריכוזי־מוטורי בשילוב עם דגם רדיאלי־קונצנטרי־רגלי, סכימה	51
4.4	כפר דרום, דגם ריכוזי מוטורי, תכנית, ספר הישובים החדשים	51
4.5	דגם רדיאלי־מוטורי בשילוב עם דגם רדיאלי־קונצנטרי־רגלי, סכימה	52
4.6	גן שמואל, דגם רדיאלי־מוטורי, תכנית, השומה"צ*	52
4.7	גן שמואל, כביש גישה למרפאה המפריד בין רחבת הכניסה והדשא המרכזי, צילום	52
4.8	דגם קונצנטרי־טבעתי־מוטורי, סכימה	53
4.9	אפיקים, התאמת הדגם הקונצנטרי־טבעתי לישוב ותיק, תכנית, התק"מ*	53
4.10	נחל גולן, תכנון ישוב חדש כדקם קונצנטרי טבעתי, ספר הישובים החדשים	53
4.11	דגם רדיאלי־קונצנטרי רגלי ומוטורי, סכימה	54
4.12	עין דור, דגם רדיאלי־קונצנטרי רגלי, תכנית, השומה"צ*	54
4.13	מרום גולן, דגם רדיאלי־קונצנטרי, תכנית	54
4.14	דגם רשת רגלי ומוטורי, סכימה	55
4.15	יחסים בין אירגון המרכז ומערכת התנועה מדגם הרשת, סכימה	55
4.16	מיצר, דגם רשת, תכנית, תק"מ*	55
4.17	שער הגולן, דגם רשת, תכנית, תק"מ*	55
4.18	כרם שלום, דגם רשת, תכנית, ספר הישובים החדשים	56

רשימת איורים (המשך)

4.19	דגם השדירה הרגלי והמוטורי, סכימה	56
4.20	צבעון, דגם השדירה הרגלית והמוטורית, תכנית, השומה"צ*	56
4.21	בית העמק, חצר השרות, צילום	57
4.22	ריכוז דגמי התנועה, טבלה	58
4.23	גלעד, מגדל המים המהווה מרכז תקשורת, צילום	59
4.24	הכוונה אל המקום הציבורי באמצעות יצירת נקודות ציון בו, סכימה	60
4.25	הכוונה אל המקום הציבורי באמצעות פתיחת צירי מבט, סכימה	60
4.26	תל־יוסף, השדירה המרכזית המובילה אל חדר־האוכל, צילום, 20 שנות בניה	60
4.27	דגם כיכרי, סכימה	61
4.28	דגם תחום, סכימה	61
4.29	דגם לינארי, סכימה	61
4.30	יחס בין מסלול התנועה לרחבת התכנסות, סכימה	62
4.31	עין דור, חללי החוץ בין חדר־האוכל והמועדון, סכימה	62
4.32	כפר מסריק, חללי החוץ הקושרים בין חדר־האוכל והמועדון לחדר־האוכל, סכימה	62
4.33	עין דור, רחבת הכניסה לחדר־האוכל, צילום	62
4.34	היחס בין מסלול התנועה לכניסות למבני הציבור, סכימה	63
4.35	חללי החוץ השונים ואופן מעבר התנועה דרכם, סכימה	63
4.36	היחס בין חלל החוץ הפעיל לבין מפלס המבנה הציבורי	64
4.37	בית העמק, הקלסטר המרכזי כדגם מדורג, צילום	64
4.38	כניסות לחדרי־אוכל שאינן מתאימות לתפקידן, סכימה	64
4.39	יצירת תנאי נוחות באמצעות מבנים וצמחיה, סכימה	65

פרק 5 – גידול המקום הציבורי

5.1	תל יצחק, שמושי קרקע והתפתחות, תכנית, עבודתה של נורית קליעוט	68
5.2	גידול מרוכז כלפי פנים, סכימה	69
5.3	גידול מרוכז כלפי חוץ, סכימה	69
5.4	נחל מורג, גידול מרוכז כלפי חוץ, תכנית, ספר הישובים החדשים	69
5.5	געתון, גידול מרוכז בתחומי שטח מרכזי תחום ובהיקפו, תכניות, עבודתו של גידו סגל	70
5.6	גידול צירי כלפי פנים, סכימה	71
5.7	גידול רב־זרועי כלפי חוץ תוך שמירת מרכזיות הגרעין הישן, סכימה	71
5.8	גידול לינארי כלפי חוץ תוך הסטת מרכז הכובד של המקום הציבורי, סכימה	72
5.9	מרחביה, גידול תוך הסטת מרכז הכובד, תכנית, השומה"צ*	72
5.10	גידול מפוצל, סכימה	72
5.11	גידול המקום הציבורי למערכת כיכרות או קלסטר, סכימה	74
5.12	עמיעד, דגם בינוי כיכרי הגדל למערכת כיכרית, אכסונומטריה, עבודתו של ס. מנדלסון	74
5.13	גידול המקום הציבורי לאורך שדירה, סכימה	74
5.14	גבע, השדירה המרכזית, תכנית, עבודתו של יוסי עמיר	74
5.15	גידול המקום הציבורי בשטח תחום, סכימה	75
5.16	המעפיל, תכנון מחודש של מרכז הקיבוץ, תוכניות	75
5.17	להב, תכנון מחדש של מרכז הקיבוץ, תכניות	75
5.18	געתון, גידול המקום הציבורי בשטח תחום, תכניות, עבודתו של גידו סגל	76
5.19	בית העמק, הקלסטר המרכזי, המעבר מהכיכר העליונה לרחבה התחתונה, סכימה	77
5.20	בית העמק, הקלסטר המרכזי, צילום	77
5.21	גלעד, חדר־האוכל, צילום	77
5.22	גלעד, חדר־האוכל, תוכניות, דף מידע מס' 9	77

רשימת איורים (המשך)

5.23	בית העמק, מבנה משולב של ספריה ובית־כנסת, תכנית, תק"מ*	78
5.24	גלגל, חדר־האוכל הישן והמורחב, מבט פרספקטיבי, דף מידע מס' 9	78
5.25	תל יוסף, חדר־האוכל, מבט, 20 שנות בניה	78

פרק 6 – ניתוחים השוואתיים

6.10–6.1	תכניות שמושי קרקע של קיבוצים ותיקים, ק.מ. 1:10,000	81
6.18–6.11	תכנית שמושי קרקע של קיבוצים צעירים, ק.מ. 1:10,000	83
6.25–6.19	מרכזי קיבוצים ותיקים – תכנית בינוי, ק.מ. 1:3500	85
6.28–6.26	תכנון מחדש של מרכז קיבוצים ותיקים – תכניות בינוי, ק.מ. 1:3500	87

פרק 7 – בית השיטה

7.1	תצ"א, שנות ה־40, ארכיון בית השיטה	91
7.2	תכנית, ק.מ. 1:7000, 1944, ארכיון בית השיטה	91
7.3	שמושי קרקע, סכימה, 1936	91
7.4	תכנית, ק.מ. 1:7000, 1944, ארכיון בית השיטה	93
7.5	סכימת שמושי קרקע, 1944	92
7.6	תכנית, ק.מ. 1:7000, 1954, ארכיון בית השיטה	93
7.7	סכימת שמושי קרקע, 1954	93
7.8	תכנית, ק.מ. 1:7000, 1970, ארכיון בית השיטה	94
7.9	סכימת שמושי קרקע 1970	94
7.10	תכנית, ק.מ. 1:7000, 1980, אדריכל דן תשבי	95
7.11	סכימת שמושי קרקע, 1980	95
7.12	סכימת שמושי קרקע, 1980+	96
7.13	התפתחות בית השיטה, תכניות 1936–1984, ק.מ. 1:10,000	97
7.14	התפתחות בית השיטה, סכימות שמושי קרקע 1936–1984	98
7.15	התפתחות הבינוי 1944–1984, ק.מ. 1:3500	100
7.16	המועדון בתכנון ש. ביקלס, צילום, ארכיון בית השיטה	101
7.17	חדר־האוכל לפני הרחבתו, צילום, ארכיון בית השיטה	101
7.18	תכנית שמושי קרקע, ק.מ. 1:5000	102
7.19	סכימת שמושי קרקע	103
7.20	מיפוי הפונקציות הציבוריות, תכנית, ק.מ. 1:5000	104
7.21	תכנית בינוי	105
7.22	מיקום מועדונים ודשאים ציבוריים ברחבי הקיבוץ, ק.מ. 1:10,000	105
7.23	תכנית בינוי המרכז, ק.מ. 1:1000	106
7.24	סכימת הבינוי	107
7.25	שטחי חוץ הנושאים תפקידים ציבוריים, אכסונומטריה, 1:1000	108
7.26	פטיו הנוי, צילום	109
7.27	מרפסת המועדון, צילום	109
7.28	מבט מגג המועדון, צילום	109
7.29	הגורן, צילום	109
7.30	הכניסה העליונה לחדר־האוכל, צילום	110
7.31	מרפסת חדר־האוכל, צילום	110
7.32	הכניסה התחתונה לחדר־האוכל, צילום	110
7.33	חתך דרך חדר־האוכל	110

רשימת איורים (המשך)

7.34	מערכת התנועה הרגלית, טווחי הליכה, צירי תנועה ראשיים וחתכים אופייניים, ק.מ. 1:5000	111
7.35	מערכת התנועה המוטורית, תכנית, ק.מ. 1:10,000	112
7.36	התנועה הרגלית, תכנית, ק.מ. 1:10,000	113
7.37	ניקוז התנועה לכניסות השונות לחדר־האוכל, סכימה	113
7.38	צירי התנועה במרכז, סכימה	114
7.39	המעבר למרפסת המועדון, צילום	115
7.40	חתכים אופייניים דרך „המרחב"	116
7.41	התנועה מהכניסות לחדר־האוכל, סכימה	117
7.42	הצללה ושטח פתוח במרכז המקום הציבורי, סכימה	117

פרק 8 – גן שמואל

8.1	הבנין הראשון בגן שמואל, צילום, ארכיון גן שמואל	119
8.2	תכנית, 1921, ק.מ. 1:5000 ארכיון גן שמואל	119
8.3	תכנית שמושי קרקע, 1921, ק.מ. 1:5000	119
8.4	תכנית, 1930, ק.מ. 1:5000, ארכיון גן שמואל	120
8.5	תכניות שימושי קרקע, 1930, ק.מ. 1:5000	120
8.6	תכנית, 1940, ק.מ. 1:5000, ארכיון גן שמואל	120
8.7	תכנית שמושי קרקע, 1940, ק.מ. 1:5000	120
8.8	תכנית, 1950, ק.מ. 1:5000	121
8.9	תכנית שמושי קרקע, 1950, ק.מ. 1:5000	121
8.10	תצ"א של החצר המרכזית בסביבות 1950, צילום, ארכיון גן שמואל	122
8.11	הרפת שהפכה לבית הכל־בו הנוכחי, צילום, ארכיון גן שמואל	122
8.12	תכנית, 1960, ק.מ. 1:5000, ארכיון גן שמואל	122
8.13	תכנית שמושי קרקע, 1960, ק.מ. 1:5000	123
8.14	תצ"א, 1970, ארכיון גן שמואל	124
8.15	תכנית, 1970, ק.מ. 1:5000, ארכיון גן שמואל	126
8.16	תכנית שמושי קרקע, 1970, ק.מ. 1:5000	126
8.17	התפתחות גן שמואל, 1921–1980, ק.מ. 1:7000	127
8.18	התפתחות גן שמואל, תכניות שמושי קרקע, 1921, ק.מ. 1:7000	128
8.19	תכניות בינוי מרכז המקום הציבורי, 1921, ק.מ. 1:3500	131
8.20	תכניות בינוי מרכז המקום הציבורי, 1930, ק.מ. 1:3500	131
8.21	תכניות בינוי מרכז המקום הציבורי, 1940, ק.מ. 1:3500	131
8.22	תכניות בינוי מרכז המקום הציבורי, 1960, ק.מ. 1:3500	131
8.23	תכניות בינוי מרכז המקום הציבורי, 1970, ק.מ. 1:3500	132
8.24	תכניות בינוי מרכז המקום הציבורי, 1980, ק.מ. 1:3500	132
8.25	תהליכי גידול ושינוי במבני הציבור, 1921–1980+, טבלה	133
8.26	חגיגות האביב בחצר המרכזית בשנות ה־50, צילום, ארכיון גן שמואל	134
8.27	תכנית שמושי קרקע, ק.מ. 1:5000	135
8.28	תצ"א, 1960, ארכיון גן שמואל	136
8.29	מיקום מבני הציבור, ק.מ. 1:5000, תכנית	137
8.30	פריסת המקום הציבורי, ק.מ. 1:5000, סכימה	138
8.31	מיקום המועדונים והחדשאים הציבוריים, סכימה	138
8.32	בינוי מרכז המקום הציבורי, ק.מ. 1:1000, תכנית	139
8.33	מבנים סימבוליים, אכסונומטריה	141
8.34	השער ההיסטורי, צילום	141
8.35	המגדל, צילום	141

רשימת איורים (המשך)

8.36	החצר ההיסטורית, צילום	142
8.37	המתבן, צילום	142
8.38	המרכז הציבורי, אכסונומטריה	142
8.39	המועדון, צילום	143
8.40	רחבת הכניסה הראשית, צילום	143
8.41	חדר האוכל, תכנית	143
8.42	המכבסה, צילום	144
8.43	אולם המופעים, צילום	144
8.44	הדשא המרכזי, צילום	144
8.45	מערכת התנועה הרגלית: צירי תנועה ראשיים וטווחי הליכה, תכנית	145
8.46	בעיות במיפגש התנועה המוטורית והרגלית, סכימה	146
8.47	כביש הכניסה, צלום	146
8.48	כביש הגישה למרפאה, צילום	146
8.49	מערכת התנועה המוטורית, תכנית	147
8.50	מערכת כבישים בסמוך לרחבת חדר־האוכל והמנהלה, צילום	147
8.51	רחבת פריקה מאחורי מטבח, צילום	147
8.52	מערכת התנועה הרגלית – שילוב דגמי תנועה, תכנית	148
8.53	שדירת הברושים הקושרת את „המוסד" וחדר האוכל	149
8.54	מיפגש צירי התנועה המובילים לחדר־האוכל, סכימה	149
8.55	הספריה, צלום	150
8.56	שביל באזור המגורים, צילום	150
8.57	הכניסות למבני הציבורי, סכימה	150
8.58	רחבת אזור המנהלה הסמוכה לחדר־האוכל, צילום	151
8.59	הכניסה הראשית לחדר־האוכל, צילום	151
8.60	המדרגות לרחבת הכניסה האחורית של חדר־האוכל, צילום	151
8.61	רחבת הכניסה האחורית של חדר־האוכל, צילום	151

הערות

* – קיצורים למקורות
התק"מ – המחלקה הטכנית של תנועת הקיבוצים המאוחדת
השומה"צ – המחלקה הטכנית של קיבוצי השומר הצעיר

שמות המקורות במלואם – ראה רשימה ביבליוגרפית, לפי שמות המחברים

האיורים והצילומים, שלא צויין מקורם, אויירו וצולמו על־ידי (ת.ב.)

ביבליוגרפיה

אורח החיים בקיבוץ והתמורות בו

1. גליק יעקב, רוזנר מנחם, אבנת אלכסנדר, **הצריכה השיתופית בקיבוץ, ערכים, שיטות ושביעות רצון**, המכון לחקר הקיבוץ, מס' 24, 1982.

2. הקיבוץ המאוחד, **אורחות חיים בחברה הקיבוצית, יסודות, תקנונים, הנחיות. דפוס בארי**, 1966.

3. טלמון יונינה, **יחיד וחברה בקיבוץ**, הוצאה ע"ש מגנס, ירושלים תש"ל.

4. ליוויתן אורי, **הכרעות בצריכה, דמוקרטיה משקית, ועדת כוח אדם ותכנית פעולה חברתית**, המכון לחקר הקיבוץ, מס' 55 1983.

5. קארנובסקי, טוגאן, **מושבות סוציאליסטיות**, הוצאת הקיבוץ המאוחד, עין חרוד תש"ל.

6. קשת, אהרון לויתן אורי, **הקיבוץ והחברה הישראלית**, המכון לחקר הקיבוץ, מס' 43, 1981.

7. רוזנר מנחם, **איכות חיי העבודה והקיבוץ**, המכון לחקר הקיבוץ, מס' 8, 1981.

8. רוזנר מנחם, **הגותו של מרטין בובר והמבנה החברתי של הקיבוץ**, המכון לחקר הקיבוץ, מס' 15, 1978.

9. רוזנר מנחם, **תמורות בתרבות הפנאי בקיבוץ**, המכון לחקר הקיבוץ, מס' 23, 1978.

10. רוזנר מנחם, אבנת אלכסנדר, **אחרי שבע שנים, שינויים בתפיסות ובעמדות של בני קיבוצים וגורמיהם**, המכון לחקר הקיבוץ, מס' 5, 1978.

11. רוזנר, אבנת, אדר, **הלינה המשפחתית ומגמות התפתחות של הקיבוץ**, המכון לחקר הקיבוץ, מס' 16, 1980.

12. שור שמעון, **הקיבוץ כחברה אחרת**, הוצאת הקיבוץ הארצי, פברואר 1975.

13. שפר יוסף, **מבוא לסוציולוגיה של הקיבוץ**, מדרשת רופין, 1977.

תכנון המקום הציבורי בקיבוץ

1. אידלמן יוסף, **בנין חדרי־אוכל בקיבוצים, 20 שנות בניה**, עמ' 104–106.

2. אידלמן יוסף, **על תכניות הבנין של ישובינו**, מבפנים, אפריל 1934, עמ' 43–47.

3. אידלמן יוסף, **תכנון הישוב הקיבוצי**, מבפנים, מאי 1941, עמ' 115–121.

4. איחוד הקבוצות והקיבוצים, **התכנון הפיזי של הקיבוץ כהשתקפות התפישות החברתיות שלו**, תל־אביב, 1975.

5. בארי שבתאי, **בית לאדם בקומונה**, מבפנים, אוג' 1951, ט"ז, עמ' 280–300.

6. בארי שבתאי, **הבניה בקומונה במחשבה הסוציאליסטית**, מבפנים, ינואר 1952, ט"ז, עמ' 587–589.

7. בארי שבתאי, **תכנון ישוב קיבוצי**, מבפנים, יולי 1953, ט"ז, עמ' 441–458.

8. ביקלס ש., **בתי תרבות, 20 שנות בניה**, עמ' 117–119.

9. בן אשר חיים, **בית תרבות בקומונה**, מבפנים, אפריל 1935, עמ' 40–44.

10. בן אשר חיים, **לתכנית בניינם של ישובים קיבוציים**, מבפנים, דצמבר 1933, עמ' 33, 38–39.

11. בר אילן א., **להצטופף או להתפזר זאת השאלה**, הקיבוץ, 1969.

12. בר יהודה ישראל, **על התכנית לישוביט**, מבפנים, מאי 1941, עמ' 121–123.

13. גסטר ז., **שינויים ותהליכים בקיבוץ והשפעתם על ידי התכנון הפיזי**, עבודה סימנריונית, 1978.

14. המחלקה הטכנית, **קיבוץ דליה – ניתוח האפשרויות למיתאר הנקודה**, המחלקה הטכנית של קיבוצי השומר הצעיר, תל־אביב, יולי 1974.

15. המחלקה לתכנון, **של התנועה הקיבוצית המאוחדת**, תל־אביב, דף מידע מס' 1 – האולם בקיבוץ; דף מידע מס' 4 – חדר־האוכל קיבוץ בארי עמ' 16–20; דף מידע מס' 5 – המרכז לפעילות מוסיקלית בקיבוץ גבים עמ' 10–18; דף מידע מס' 9 – חדר־אוכל יוני 1983; דף מידע מס' 10 – חדר־אוכל ומטבח בניה בשלבים עמ' 20–21 ספ' 1983.

16. המחלקה לתכנון, **על התכנון הפיזי של ישובים קיבוציים צעירים**, תל־אביב, נוב' 1983.

17. המחלקה לתכנון, **קיבוץ מיצר – תכנית מיתאר**, המחלקה לתכנון, התנועה הקיבוצית המאוחדת, תל־אביב, 1982.

18. וכמן א., היל מ., **התהליכים והמכניזם של התכנון הפיזי של הקיבוץ**, חיפה, המחלקה לארכיטקטורה של הטכניון.

19. חנין רות, **הקיבוץ – מקורות תכנון ועקרונות תכנון**, חיבור לשם קבלת תואר מגיסטר, טכניון חיפה, 1983.

20. טבנקין יצחק, **לבעיות הבניה הקיבוצית**, מבפנים, פברואר 1951, ט"ז, עמ' 48–54.

21. טל עימנואל, **על ראשית תכנון חדר־האוכל הקיבוצי: עיצובם האדריכלי של חדרי־האוכל הראשונים 1926–1946**, עבודת גמר (מ.א.), אוני' תל־אביב, 1984.

22. יום טוב תרצה, **הקיבוץ, האידיאה וצורת הישוב**, חיבור לשם קבלת תואר מגיסטר, אוניברסיטת תל־אביב, 1983.

23. לבנת אליעזר, **פניו למפעל התרבותי**, מבפנים, יולי 1935, עמ' 21–24.

24. לוין מיכאל, **אדריכלות מקומית**, קתדרה, 1980, מס' 16, עמ' 194–204.

25. לוין מיכאל, **עיר גנים כמקור לתכנון נהלל**, קתדרה, 1980, מס' 14.

26. לוין מיכאל, **ריכרד קאופמן**, חלוץ תכנון ערים וכפרים בא"י", קו מס' 1, עמ' 47–57.

27. מירון ס., חריף מ., **התכנון הפיזי וצורת החיים**, שדמות, נ"ט, תשל"ץ, עמ' 14–25.

28. מסטצ'קין מ., **הערות אחדות לבניה בקיבוץ**, מבפנים, אפריל 1936, עמ' 71–73.

29. משרד השיכון, בניה כפרית, ספר הישובים החדשים, מאיר תדמור כתבים בע"מ, תל-אביב, 1972.

30. סגל גידו, קיבוץ געתון, תמורות בבניה ברשות הפרט וברשות הרבים 1956-1984, עבודה סימנריונית, הטכניון חיפה, 1983.

31. עמיר יוסי, הקמת קיבוצים חדשים ותכנון התפתחותם בתנאי אי-ודאות, עבודה סימנריונית, הטכניון חיפה.

32. פוזנר יוליוס, בתים ציבוריים בקבוצה, הבנין מס' 3, אוגוסט, 1983, עמ' 26-27.

33. פוזנר יוליוס, הכפר בארץ ישראל, הבנין מס' 3, אוגוסט 1983, עמ' 12-17.

34. פיינמסר י., הערות לתכנון נקודה קיבוצית, עיתון א.א.א., 1942.

35. פיינמסר י., הערות לתכנון נקודה קיבוצית, הדים 2, 1943.

36. פיינמסר י., קיבוץ בתכנון, ספרית הפועלים, המח' הטכנית של קיבוצי השומר חצעיר, תל-אביב, 1984.

37. צ'לנוב , על דבר האופי הארכיטקטוני של הבית הכפרי, הבנין, 1983.

38. קאופמן ר., 20 שנות תיכון נקודות חקלאיות, 20 שנות בניה, עמ' 65-70.

39. קליעוט נורית, המבנה המרחבי של קיבוץ, מושב ומושבה - המפגש בין יעילות טכנית לסדר חברתי, מחקרים בגיאוגרפיה של ארץ-ישראל, חוברת י"א, תשמ"א.

40. רכטר זאב, תיכון נקודות ישוב חקלאיות, 20 שנות בניה, עמ' 77-79.

41. שור שמעון, תכנון פרספקטיבי של הישוב הקיבוצי, השומר הצעיר, תל-אביב, 1975.

42. שרון אריה, תכנון פיזי בישראל, תל-אביב, 1951.

43. Biceles S., Theory and Practice in Planning of the Kibbutz Settlement, Tel-Aviv, 1969.

44. Mendelsohn S., A Case Study of the Design for a Centre at Kibbutz Amiad, Technion, Haifa, 1973.

45. Sharon A., Kibbutz + Bauhaus, Karl Kramer Verlay, Sttuttgart & Massada, Israel, 1976.

URBAN PLANNING AND URBAN DESIGN

1. Bacon, E., Design of Cities, Viking Press N.Y., 1967.
2. Benevolo, The Origin of Modern Town Planning, Cambridge, Mass., 1967.
3. Choay, F., The Modern City: Planning in The 19th Century, London Studio Vista, 1960.
4. Cullen, G., Townscape, Urm Nostrand Reinhold, London, 1961.
5. Fishman, R., Urban Utopias in the 20th Century, M.I.T. Press, Mass., 1982.
6. Fourier, C., Design for Utopia, N.Y., 1971.
7. Frampton, K., Modern Architecture, London Thames and Hudson, 1980.
8. French, J.S., Urban Space, Iowa, Kendall / hurt Pub. U.S.A. 1978.
9. Giedion, S., Space, Time and Architecture (5th ed.) Ccmbridge, Mass., Harvard University Press, 1970.
10. Howard, E., Garden Cities of Tomorrow, London, 1902, Cambridge, Mass., 1965.
11. Krier, R., Urban Space, Academy Edition, London, 1979.
12. Lang, S., The Ideal City from Plato to Howard, Architectural, Review Aug. 1952 p. 91—101.
13. Lynch, K., The Image of the City, Cambridge, Mass., M.I.T. Press, 1960.
14. Mumford, L., The Story of Utopias, Viking Press, N.Y. 1962 (first pub. 1922).
15. Mumford, L., The City in History, Harcourt Brace and World, N.Y., 1961.
16. Mumford, L., The Culture of Cities,Harcourt & Brace, N.Y., 1938.
17. Mumford, L., The Urban Prospect, Harcourt Brace and World, N.Y., 1968.
18. Norberd-Schulz, C.. Existance, Space and Architecture, Studio Vista, London, 1971.
19. Norberd-Schulz, C., Genius Loci, Rizzoli, N.Y., 1980.
20. Norberg-Schulz, C., Meaning in Western Architecture, Rizzoli, N.Y., 1980.
21. Reiner, T., The Place of the Ideal Community in Urban Planning, Philadelphia, Pen., 1963.
22. Roma Interotta, AD Profiles 20, vol. 49 no. 3—4, London, Academy editions 1979.
23. Rosenau, H., The Ideal City in its Architectural Evolution, Harper & Row, N.Y., 1972.
24. Row, C. and Koetter, F., Collage City, M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 1978.
25. Sitte, C., City Planning According to Artistic Principles, N.Y. Raodan house, London 1965.
26. Zucker, P., Town and Square, Colombia University Press, N.Y., 1959.
27. Tod and Wheeler, Utopia, Harmony books, N.Y., 1978.